

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

Науково-практичний журнал
№ 2 (2) 2021

Виходить 2 рази на рік
Засновано в листопаді 2020 року

Маріуполь
2021

Рекомендовано до друку Вченою радою ДонДУВС
(протокол № 19 від 26.08.2021)

**УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА
№ 2 (2) 2021**

Виходить 2 рази на рік
Засновано в листопаді 2020 року

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 20.11.2020 № 4036/5 зареєстровано друковане періодичне видання із загальнодержавною сферою розповсюдження – науково-практичний журнал «Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика»

У журналі розглядаються проблеми досудового розслідування, оперативно-розшукової та детективної діяльності; питання забезпечення публічної безпеки й порядку, запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, кадрового менеджменту Національної поліції; особливості психологічного супроводу поліцейської діяльності; правові аспекти інформаційно-технічної та господарської діяльності поліції; питання міжнародного співробітництва Національної поліції

Ø Відповідальність за точність поданих термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів

Ø Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів

Ø Розсилається до державних установ та наукових бібліотек України

Ø Електронна версія кожного випуску журналу безплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України в розділі «Наукова періодика України» та в архіві на вебсайті видання за адресою: <https://policeystika.dli.donetsk.ua/>

Засновник та видавець:
Донецький державний університет внутрішніх справ
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24617-14557Р

Адреса редакції:
Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг,
вул. Степана Тільги, 21

Редакційна колегія

Головний редактор – Вітвіцький Сергій Сергійович, ректор Донецького державного університету внутрішніх справ (далі – ДонДУВС), доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

заступник головного редактора – Назимко Єгор Сергійович, перший проректор ДонДУВС, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

відповідальний секретар – Волобуєва Олена Олексіївна, декан факультету № 1 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, професор;

редактор – Рутвян Оксана Іванівна, завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи ДонДУВС;

члени редколегії:

– Кріс Ескрідж, доктор філософії в галузі «Право» (Американське кримінологічне товариство, Університет Небраски-Лінкольна, США);

– Данилевський Андрій Олександрович, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, доцент;

– Деревянко Богдан Володимирович, головний науковий співробітник відділу правового забезпечення ринкової економіки Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

– Захарченко Андрій Миколайович, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 ДонДУВС, доктор юридичних наук, доцент;

– Зозуля Євген Вікторович, професор кафедри загально-правових дисциплін ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

– Іванюта Наталія Валеріївна, завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 3 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

– Колеснік Тетяна Володимирівна, професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 3 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

– Колб Олександр Григорович, професор кафедри політології, управління та державної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

– Короткова Юлія Михайлівна, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДонДУВС, доктор педагогічних наук, професор;

– Лоскутов Тимур Олександрович, професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

– Мердова Ольга Миколаївна, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, доцент;

– Ніколенко Людмила Миколаївна, завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки факультету № 3 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

– Одерій Олексій Володимирович, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

– Пересада Ольга Михайлівна, завідувач кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 3 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, доцент.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Денисов Сергій Федорович, Тимчук Олексій Леонідович КРИМІНОЛОГІЯ ТА СИНЕРГЕТИКА: ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	9
Джужа Олександр Миколайович, Тичина Дмитро Михайлович, Сюравич Валерій Григорович ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОВОЇ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ.....	19
Зозуля Євген Вікторович ПРИНЦИП ВЗАЄМОДІЇ З НАСЕЛЕННЯМ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ	29
Туренко Олег Станіславович ТЕОРІЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЛІЦІЇ В МОДЕРНОМУ ДЕРЖАВОЗНАВСТВІ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ М. ФУКО.....	39
Шапарь Артем Олександрович, Єлаєв Юрій Леонідович ЮРИДИЧНА ДОКТРИНА ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНЕ ГНОСЕОЛОГІЧНЕ (ЕПІСТЕМОЛОГІЧНЕ) ДОСЛІДЖЕННЯ (ЧАСТИНА ДРУГА)	49

РОЗДІЛ II ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Бабенко Ольга Георгіївна РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИМУСОВОЇ ФОРМИ ОСВІДУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО	58
Городецька Марина Сергіївна ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТИВ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	67

РОЗДІЛ III ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Й ПОРЯДКУ

Вітвіцький Сергій Сергійович, Захарченко Андрій Миколайович ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ВИМОГ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	75
---	----

Козар Юрій Юрійович, Попенко Ярослав Володимирович	
БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАВДАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ УТВОРЕННЯ	87
Пилипенко Євгенія Олексіївна	
ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	94
Червінчук Андрій Васильович, Марценишин Юрій Ігорович	
КОНТРОЛЬ ПОЛІЦІЇ ЗА ТЕХНІЧНИМ СТАНОМ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	100

РОЗДІЛ ІV

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Боровик Анна Миколаївна	
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ, ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПРЕДМЕТОМ ДОКАЗУВАННЯ	109
Демчишин Дмитро Анатолійович	
ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ	119
Кадала Віталій Віталійович, Гузенко Олена Павлівна	
КОРУПЦІЙНА СКЛАДОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ: РОЛЬОВИЙ СЕГМЕНТ ТА ПОНЯТІЙНИЙ АСПЕКТ	132
Колб Олександр Григорович, Василюк Ігор Миколайович	
ПРО ДЕЯКІ ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРИНЦИПУ ГУМАННОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ	141
Назимко Єгор Сергійович, Щербіна Артем Валентинович	
ПЕНАЛІЗАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТООБИГУ СУДУ В УКРАЇНІ	150
Шульга Андрій Олександрович, Пересада Ольга Михайлівна, Хайлова Тетяна Володимирівна	
ЩОДО НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ ТА ПОРЯДКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ ПРАВОПОРУШНИКІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	161

РОЗДІЛ V

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Мердова Ольга Миколаївна, Шульга Марина Вікторівна	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПІДГОТОВКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	168

РОЗДІЛ VI
РЕЦЕНЗІЇ НА ОПУБЛІКОВАНІ НАУКОВІ ПРАЦІ

Колб Олександр Григорович

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ», ПІДГОТОВЛЕНУ АВТОРСЬКИМ КОЛЕКТИВОМ ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА С. Ф. ДЕНИСОВА 175

Семенишин Микола Олександрович

РЕЦЕНЗІЯ НА ПІДРУЧНИК «КРИМІНОЛОГІЯ» ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА В. В. ЧЕРНЕЯ, ЗА НАУКОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА О. М. ДЖУЖІ 178

Стратонов Василь Миколайович

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «ПРОТИДІЯ СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ» ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА О. В. ОДЕРІЯ ТА КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК Р. В. МУДРЕЦЬКОГО 180

Удалова Лариса Давидівна

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ», ПІДГОТОВЛЕНУ АВТОРСЬКИМ КОЛЕКТИВОМ ДОНЕЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: С. С. ВІТВИЦЬКИМ, О. О. ВОЛОБУЄВОЮ, Д. В. ДАВИДОВОЮ, ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА С. С. ВІТВИЦЬКОГО 184

Ярмиш Олександр Назарович

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ» ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА Є. В. ЗОЗУЛІ ТА КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК О. В. БАРАНОВСЬКОГО 187

ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ СТАТЕЙ ДО ЖУРНАЛУ «УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЙСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА» 190

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 192

CONTENTS

SECTION I ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY

Denysov Serhiy, Tymchuk Oleksiy CRIMINOLOGY AND SYNERGETICS: SOME METHODOLOGICAL ASPECTS	9
Dzhuzha Oleksandr, Tychyna Dmytro, Syuravchik Valeriy STAGES OF FORMATION OF THE WORLD VICTIMOLOGICAL THOUGHT	19
Zozulya Evgen THE PRINCIPLE OF COOPERATION WITH THE POPULATION ON THE BASIS OF PARTNERSHIP IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE: GENESIS OF FORMATION AND DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION	29
Turenko Oleh THEORY AND VOCATION OF THE POLICE IN MODERN STATE STUDIES: INTERPRETATION OF M. FOUCAULT	39
Shapar Artem, Yelaiev Yuriy JUDICIAL DOCTRINE AS A SOURCE OF CRIMINAL PROCEDURE LAW OF UKRAINE: GENERAL GNOSEOLOGICAL (EPISTEMIOLOGICAL) RESEARCH (PART TWO)	49

SECTION II PROBLEMS OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION

Babenko Olha IMPLEMENTATION OF THE FORCED FORM OF INVESTIGATION OF A JUVENILE SUSPECT	58
Horodetska Maryna APPLICATION OF EVIDENCE STANDARDS IN CRIMINAL PROCEEDINGS	67

SECTION III ENSURING THE PUBLIC SECURITY AND ORDER

Vitvitskyi Sergiy, Zakharchenko Andriy LEGAL PROVISION OF CONTROL FOR COMPLIANCE WITH THE REQUIREMENTS OF THE PERMITTING SYSTEM OF INTERNAL AFFAIRS	75
--	----

Kozar Yuriy, Popenko Yaroslav	BUREAU OF ECONOMIC SECURITY: TASKS AND PROBLEMS OF FORMATION	87
Pylypenko Evheniia	ACTIVITIES AND POWERS OF POLICE DIVISIONS ON THE WATER TO ENSURE TRANSPORT SAFETY: PROBLEM ISSUES AND WAYS TO SOLVE THEM	94
Chervinchuk Andriy, Martsenyshyn Yuriy	POLICE CONTROL OVER THE TECHNICAL CONDITION OF VEHICLES	100
SECTION IV PREVENTION OF THE CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE OFFENCES		
Borovyk Anna	FORENSIC CHARACTERISTICS OF VIOLENT CRIMES COMMITTED ON THE GROUNDS OF RACIAL, NATIONAL OR RELIGIOUS INTOLERANCE, AND ITS CONNECTION WITH THE SUBJECT OF PROOF	109
Demchyshyn Dmytro	INDIVIDUAL PREVENTIVE MEASURES TO PREVENT HOOLIGANISM	119
Kadala Vitaliy, Guzenko Olena	CORRUPTION COMPONENT IN RAILWAY TRANSPORT ACTIVITIES: ROLE SEGMENT AND CONCEPTUAL ASPECT	132
Kolb Oleksandr, Vasilyuk Igor	ABOUT SOME MEANINGFUL ELEMENTS OF THE PRINCIPLE OF HUMANE ATTITUDE TO CONVICTS IN THE SPHERE OF PENETRATION OF UKRAINE	141
Nazymko Yehor, Shcherbina Artem	PENALIZATION OF ILLEGAL INTERFERENCE IN THE OPERATION OF THE AUTOMATED COURT DOCUMENT SYSTEM IN UKRAINE	150
Shulha Andriy, Peresada Olha, Khailova Tetyana	REGARDING THE REGULATORY REGULATION OF TERMS AND PROCEDURE FOR ADMINISTRATIVE DETENTION OF OFFENSERS FOR DOMESTIC VIOLENCE	161

SECTION V
PERSONNEL MANAGEMENT OF THE NATIONAL POLICE

Merdova Olha,
Shulha Maryna

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF PRACTICAL TRAINING
OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
WITH SPECIFIC TRAINING CONDITIONS REALIZING POLICE TRAINING 168

SECTION VI
REVIEWS OF PUBLISHED SCIENTIFIC PAPERS

Kolb Oleksandr

REVIEW OF THE MONOGRAPH "CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS AND
PREVENTION OF CRIMES AGAINST MORALITY", PREPARED BY THE AUTHOR'S TEAM
UNDER THE EDITORIAL OFFICE OF DOCTOR OF LAW, PROFESSOR S. F. DENISOV 175

Semenyshyn Mykola

REVIEW OF THE TEXTBOOK "CRIMINOLOGY" UNDER THE EDITORIAL OFFICE
OF DOCTOR OF LAW, PROFESSOR V. V. CHERNEY, ACCORDING TO THE SCIENTIFIC
EDITORIAL OFFICE DOCTOR OF LAW, PROFESSOR O. M. DZHUZHA 178

Stratonov Vasyl

REVIEW OF THE MONOGRAPH "COUNTERACTION OF JUDICIAL TRIAL IN CRIMINAL
PROCEEDINGS AND WAYS TO OVERCOME IT IN MODERN REALITIES"
DOCTOR OF LAW, PROFESSOR O. V. ODERIY AND CANDIDATE OF LEGAL SCIENCES
R. V. MUDRETSKY 180

Udalova Larysa

REVIEW OF THE MONOGRAPH "SOURCE OF EVIDENCE IN THE CRIMINAL PROCESS IN
UKRAINE", PREPARED BY THE AUTHOR'S TEAM OF DONETSK STATE UNIVERSITY OF
INTERNAL AFFAIRS: S. S. VITVITSKYI, O. O. VOLOBUEVA, D. V. DAVYDOVA, UNDER
THE GENERAL EDITORSHIP OF DOCTOR OF LAW, PROFESSOR S. S. VITVITSKYI 184

Yarmysh Oleksandr

REVIEW OF THE MONOGRAPH "ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF
ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF THE MILITIA OF INDEPENDENT UKRAINE"
DOCTOR OF LAW, PROFESSOR E. V. ZOZULYA AND CANDIDATE OF LAW
O. V. BARANOVSKY 187

REQUIREMENTS FOR THE REGISTRATION OF ARTICLES PUBLISHED
IN THE JOURNAL "UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE" 190

INFORMATION ABOUT AUTHORS 192

РОЗДІЛ I

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК: 343.9.01

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-9-18>

Денисов Сергій Федорович,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1218-0016>

Тимчук Олексій Леонідович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7287-8945>

КРИМІНОЛОГІЯ ТА СИНЕРГЕТИКА: ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті аналізуються методологічні аспекти використання синергетики в кримінології. Характеризується сутність синергетичної парадигми в природничих і соціальних науках, наводяться основні підходи вчених щодо перспектив і напрямів застосування синергетичних ідей та понять для вирішення ключових проблем кримінології. Критично оцінюються погляди деяких науковців на синергетику як універсальний метод, застосування якого дозволить по-новому вирішити традиційні кримінологічні питання.

Ключові слова: кримінологія; злочинність; методологія; синергетика.

Постановка проблеми. Важливою складовою будь-якої правової та суспільної науки є методологія, яка визначає вихідні засади цієї науки, включає її в більш загальний світоглядний контекст, формує основні напрями наукового пошуку, характеризує місце науки в загальній системі знань. Повною мірою це стосується і кримінології, визначення світоглядних засад якої має важливе теоретичне та практичне значення. У кримінології останнім часом активно обговорюються можливості використання синергетики разом або замість інших традиційних методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним питанням кримінології приділялася увага багатьох українських учених. Різні аспекти синергетики були предметом аналізу вітчизняних науковців, зокрема В. Давиденка, О. Джузи, О. Литвинова, С. Лукашевича, В. Оболенцева та ін. Значний інтерес методологічні проблеми, у тому числі й пов'язані із синергетикою, викликають у зарубіжних кримінологів (Я. Гілінський, Ю. Голік, Г. Горшенков, Є. Тюгашев та ін.). Водночас чимало методологічних аспектів синергетики в кримінології залишаються

дискусійними та неоднозначними. Зважаючи на це, аналіз методологічних засад синергетики в кримінології убачається досить актуальним.

Мета статті. Метою публікації є дослідження основних аспектів синергетики як методологічного підходу, з'ясування її співвідношення з іншими методами, а також аналіз перспектив використання синергетики в сучасній українській кримінології.

Виклад основного матеріалу. Термін «синергетика» вперше запропонував німецький учений-фізик Г. Хакен для позначення науки, що вивчає нелінійні відкриті дисипативні системи. Загалом синергетика є міждисциплінарною наукою, що вивчає загальні закономірності та принципи, які лежать в основі процесів самоорганізації в системах різної природи: фізичних, хімічних, біологічних, технічних, економічних, соціальних. Сутність синергетичного підходу полягає в тому, що складноорганізовані системи, які складаються з великої кількості елементів, що знаходяться в складних взаємодіях один з одним, і які мають великий ступінь свободи, можуть бути описані невеликою кількістю суттєвих типів руху (параметрів порядку), а всі інші типи руху є підпорядкованими (принцип підпорядкування) і можуть бути достатньо вираженими в параметрах порядку. Тому складна поведінка може бути описана за допомогою ієрархії спрощених моделей, що включають невелику кількість найбільш суттєвих ступенів свободи. У рамках кримінології можуть бути застосовані оригінальні уявлення синергетики про багатоваріантність і непередбачуваність, види випадковості, глибокий взаємозв'язок хаосу й порядку, процеси та механізми самоорганізації в природі й суспільстві, специфіку відкритих (нелінійних) систем. Синергетичні ідеї можуть бути корисними як для пояснення причин злочинної поведінки, так і для організації систем запобіжного впливу на злочинність. З точки зору синергетичного уявлення про соціум, злочинність і система протидії їй виступають як відкрита для різноманітних впливів самоупорядкована й самоврегульована нелінійна система, що перебуває у стані постійного обміну речовиною, енергією та інформацією з іншими напрямками соціального реагування та управління, суб'єктами та об'єктами соціальної взаємодії [1, с. 597]. Як зазначає О. Болдачов, необхідно чітко розрізняти синергетику як точну науку, що описує процеси у відкритих нелінійних середовищах, і синергетику як природничу парадигму, що екстраполює точні наукові висновки на функціонування складних систем, найчастіше на соціум і його елементи. Завдяки синергетиці наші уявлення про процеси в складних системах значно збагатилися, але, по-перше, синергетика (як і будь-яка інша наука) не може претендувати на роль загальної теорії еволюціонуючих систем, і, по-друге, синергетика може описати лише деякі окремі процеси в системі, що еволюціонує [2]. Деякі вчені взагалі заперечують можливість використання синергетики за межами природничих наук, вважаючи її застосування в суспільній сфері хибним і псевдонауковим [3, с. 111].

У пострадянській юридичній науці за останні двадцять років неодноразово обговорювалися можливості використання синергетики в правничих науках узагалі та в кримінології зокрема. Такі ідеї популярні насамперед в російській науці, а в останні роки набули поширення і серед українських учених. Наприклад, на думку В. Шакуна, подальший розвиток кримінологічної науки в Україні має спиратися, зокрема, на синергетичні підходи, тобто на міждисциплінарні дослідження з урахуванням загальних принципів, які керують поведінкою систем, що самоорганізуються. У межах цієї парадигми за умови втілення нових методів

дослідження та відповідного понятійного апарату слід розраховувати на появу нових теорій, що пояснюють злочинність [4, с. 142]. Інші українські вчені впевнені в тому, що синергетика збагачує діалектику багатовимірністю параметрів досліджуваних явищ та дозволяє категоріям діалектики вийти за межі лінійності [5, с. 35].

Прихильники синергетики як методу вважають, що вона пропонує нові підходи до пізнання дійсності. Істотна відмінність синергетики від інших традиційних методів наукового пізнання полягає в тому, що вона, вивчаючи складні системні утворення, досліджує при цьому не сутність складових частин (елементів) цих систем, а насамперед характер системних зв'язків між цими елементами. Такий підхід досить результативний, головним із його наслідків є відкриття універсальних закономірностей, які однаково властиві всім системним утворенням, незалежно від рівня складності елементів, що їх складають: фізичним, хімічним, біологічним, психологічним, соціальним, технічним. На думку прихильників цього методу, універсальність законів синергетики надає можливість поступово сформулювати мову «загальнонаукового», міждисциплінарного рівня, яка дозволила б краще розуміти один одного представникам точних і гуманітарних наук. Можливість пояснення соціальних (у тому числі правових) явищ із «природничо-наукових» позицій синергетики з методологічної точки зору має революційний характер, а тому є для дослідника досить привабливою та обіцяє одержання неочевидних і прогресивних результатів [6, с. 3–4]. На думку українського філософа О. Дзьобаня, синергетика є найповнішою інтегральною теорією порядку та хаосу. Її філософсько-світоглядне значення він порівнює з наслідками найбільших наукових революцій [7, с. 14]. В українській соціології синергетичні ідеї намагається розвивати Л. Бевзенко [8; 9]. У перспективності використання синергетики в юридичних науках впевнена Л. Корунчак [10, с. 60]. Деякі інші українські вчені вважають, що синергетика збагачує діалектику як найбільш всезагальну методологію дослідження будь-яких явищ, зокрема правової реальності [11, с. 10]. Натомість російський дослідник А. Венгеров ще в 90-х рр. ХХ ст. вважав синергетику заміною діалектики [12, с. 56–57]. Водночас С. Лукашевич стверджує, що синергетика є загальнонауковою і прогресивною дослідницькою програмою, яка базується на діалектиці [13, с. 626–631].

Евристичний потенціал соціосинергетики її прихильники вбачають у тому, що цей напрям, зберігаючи базові категорії класичної соціології, такі як система, соціальні процеси, визначає місце в соціальній реальності одиничного. Синергетика пояснює, у яких випадках і чому випадкова флуктуація, наприклад діяльність особистості або випадкова подія, може змінити поведінку системи в цілому, обумовити її розвиток за принципово іншим вектором [14, с. 343]. Окремі автори наголошують на тому, що, оскільки в основі фундаменту синергетики знаходяться передусім природничі науки, то на сьогодні особливо важливо заповнити пробіл у розробці культурологічного (у цілому – гуманітарного, філософського) напрямку, що використовує елементи синергетичної методології, у яких також наявні поняття хаосу й порядку [15, с. 43–54]. С. Бочкарьов вважає, що синергетика орієнтована на вивчення закономірностей перманентно мінливого соціуму й усіх його інститутів, у тому числі й кримінального права. Вона, за оцінками теоретиків права, демонструє можливість і перспективність іншого праворозуміння, тому що враховує особливості постмодерністського суспільства і пропонує по-новому розглянути природу права. Як наслідок, синергетика

небезпідставно претендує на адекватний сучасним умовам тип праворозуміння [16, с. 361]. Проте С. Бочкарьов обмежується цією констатацією, не конкретизуючи реальних напрямів використання синергетики в правовій сфері.

Спроби застосування синергетичних ідей у кримінології є доволі різними. Так, Є. Тюгашев вважає, що злочинна поведінка є різновидом дисипативної поведінки, переходу частини енергії впорядкованої, суспільно нормальної і правомірної поведінки в енергію поведінки, яка порушує правопорядок. Дисипативна поведінка спричиняє дезорганізацію та руйнування наявної форми соціальної організації, у цьому аспекті злочинність – це форма стримуваного суспільством ентропійного процесу. Також синергетика звертає увагу на ті результати кримінологічних досліджень, у яких фіксувалися механізми суспільної самоорганізації, що генерують соціальні девіації. З позицій синергетичного підходу в центрі уваги кримінології опиняються не суспільно небезпечні дії, а суспільна безпека як стан, що обмежує злочинність суспільно прийнятним рівнем [17, с. 25]. Доволі спірним, на наш погляд, є таке уподібнення кримінологічних реалій до синергетичних понять.

Г. Чувальнікова вбачає перспективним використання синергетики під час визначення характеру детермінації концептуальних основ правопорядку. З одного боку, на її думку, це відображає поширення впливу синергетичної наукової парадигми на розвиток різних сфер наукового знання, включаючи соціально-гуманітарні та юридичні науки; з іншого боку, визначає конструктивний напрям пошуку закономірностей встановлення правопорядку як певного якісного стану суспільства в закономірностях розвитку і функціонування самого суспільства, що розглядається як складна система, яка самоорганізується [18, с. 276]. Ю. Голік прикладом синергетичного поняття флуктуації в кримінології вважає феномен випадкового злочинця, тобто людини, яка вчиняє злочин у супереч загальній позитивній спрямованості особистості [19, с. 155]. Проте відкритим залишається питання про те, що конкретно дає така аналогія для розвитку кримінології, оскільки науці давно відомо про існування випадковості в різних сферах природи і суспільства. Тому таке порівняння синергетичних та кримінологічних понять здається дещо штучним. Це ж стосується і міркувань інших авторів, які розглядають синергетику, зокрема, як метод винесення судових рішень: «...вибір суддею одного з можливих судових рішень можна розглядати як точку біфуркації (вибору системою подальшого шляху розвитку), а фактичні обставини, що впливають на рішення судді, – як флуктуації (випадкові процеси, що здійснюють вплив на цей вибір)» [6, с. 3].

У перспективності синергетики впевнений російський учений Г. Горшенков. На його думку, синергетичний підхід дозволяє систематизувати знання про закономірності злочинності та запобіжний вплив на неї. На відміну від традиційного підходу аналізувати дихотомічні явища як відносно самостійні, синергетичний підхід орієнтує дослідників на розгляд таких явищ у їх взаємозв'язках як складових єдиного системного об'єкта вивчення. Водночас дослідник підкреслює, що синергетику поки рано називати наукою, оскільки йдеться про формування теорії або вихідної концептуальної схеми, моделі постановки наукових проблем та їх вирішення (парадигми). Застосування синергетики в кримінології, на думку Г. Горшенкова, перспективне, зокрема у вивченні закономірностей функціонування, трансформації таких систем, що самоорганізуються, як злочинні групи, синдикати [20, с. 75–78].

В. Бачинін наголошує на тому, що синергетичне світобачення дозволяє звернути увагу на таку особливість соціально-правової реальності, як незліченна кількість неконтрольованих і непрогнозованих невизначеностей. Саме вони здатні виступати в ролі випадкових чинників, які своїм впливом на події та обставини роблять останніх непередбачуваними тотальній регламентації. Синергетика неспростовно доводить, що мрії про суспільство, яке було б повністю підконтрольним та існувало б лише в руслі однозначних управлінських впливів, – це утопічні ілюзії. Цей учений використовує синергетичні ідеї під час дослідження механізму злочинної поведінки, пропонуючи оригінальну синергетичну модель причинності вчинення злочину [21, с. 445–450]. Про можливість використання в кримінології універсальних загальнонаукових методів, включаючи синергетику, теорію хаосу, теорію катастроф, пише Я. Гілінський, проте не конкретизує, де саме і як саме можна застосувати згадані методи [22, с. 21].

Українські вчені С. Лукашевич та К. Салаєва вважають, що для пояснення причин злочинності може виявитися корисним використання кримінологією синергетичного принципу підпорядкування. У синергетиці цей принцип означає, що складну задачу можна звести – без ризику спрощення – до вирішення невеликої кількості змінних («параметрів порядку»), які визначають усі інші. З'ясування проблем запобігання злочинності, особливо її стійким організованим формам, значно збагатить ідея синергетики про процеси самоорганізації та шляхи впливу на ці процеси ззовні. Ці автори впевнені, що синергетика як методологічний підхід є найбільш вдалим і для комплексних кримінологічних досліджень, і для вивчення та вдосконалення системи запобігання та протидії злочинності як самостійного напрямку соціальної реакції [23, с. 108].

Прихильниками синергетики є також відомі науковці О. Литвинов та О. Бандурка. На їхню думку, використання синергетичних конструкцій у кримінології зможе активізувати вивчення тих проблем, які раніше перебували на периферії юридичних досліджень або не розглядалися зовсім: нестійкість правового порядку, співвідношення закономірного і випадкового в криміногенній детермінації, порогові, кризові й перехідні стани соціальних процесів, циклічність криміналізації тощо. Крім того, погляд на соціально-правову реальність крізь призму понять і законів синергетики дає змогу суттєво скоригувати уявлення кримінологів щодо низки фундаментальних проблем, зокрема тих, які становлять основу кримінологічних досліджень: механізми криміногенної детермінації, забезпечення соціально-правового порядку і правового регулювання, кримінологічна діяльність, ефективність здійснення кримінологічного впливу тощо.

О. Литвинов та О. Бандурка вважають, що застосування синергетики дозволяє сформулювати інший підхід до вирішення проблеми механізму детермінації злочинності. Класична конструкція вказаного механізму, що склалася в теорії, зауважують ці кримінологи, є досить спрощеною лінійною схемою, що відбиває процес, який у реальності навряд чи існує. Сучасна вітчизняна кримінологія під час вирішення проблем детермінації злочинності продовжує брати за основу переважно класичне кібернетичне розуміння феномену управління як лінійного механізму трансформації цілей у результати за допомогою підбору необхідних інструментів впливу. Разом із тим аналіз правової дійсності переконує в тому, що такі підходи не враховують спонтанних, нерегульованих процесів, що відбуваються на різних рівнях організації соціальної системи, натомість істотно коригують

результати свідомого управлінського впливу. Це ж стосується і механізму вчинення злочину як самоорганізованого процесу [24, с. 77–78].

На підставі викладеного стає зрозумілим, що синергетичні ідеї набувають усе більшого поширення в українській кримінології. Водночас, на наш погляд, евристичні можливості синергетики не слід переоцінювати. Спроби визнати синергетику єдиним або найбільш перспективним методом значною мірою нагадують постулати радянської юридичної науки (як і суспільствознавства в цілому) про діалектику як універсальний та «єдино правильний» метод наукового пізнання. Сучасній постнекласичній науці властивий світоглядний та методологічний плюралізм, який виключає можливість проголошення певного методу єдино правильним або найкращим. Повною мірою це стосується і синергетики. Постмодерн, або посткласичне наукознавство, включає антиоб'єктивізм, антипрогресизм та антифундаменталізм [26, с. 554].

Характерно, що чимало кримінологів не використовують цей метод або взагалі не звертають уваги на його існування. Зокрема, не згадують синергетику серед методів кримінології А. Закалюк [26, с. 89–122] та В. Лунєєв [27, с. 233–295]. П. Сердюк доволі критично оцінює можливості використання синергетики в кримінології та кримінальному праві [28, с. 69–70]. Цікаво, що К. Шундіков, відстоюючи використання синергетики в юридичних науках, водночас не вважає синергетичну концепцію науковою методологією [29, с. 56].

Слід також зазначити, що в соціології немає цілісних синергетичних теорій, які б на рівних співіснували з іншими соціологічними парадигмами. Нам невідомо про значні успіхи застосування синергетики в соціології та інших суспільних науках, наявність яких могла б стати підґрунтям для її використання в кримінології. Багато понять синергетики фактично і так давно існують та застосовуються в суспільних науках (випадковість як аналог флуктації, революції як аналог біфуркації, аномія як аналог ентропії тощо).

Висновки. Поняття «синергетика» розуміють у кількох значеннях: по-перше, як фізико-математичну дисципліну; по-друге, як напрям міждисциплінарних досліджень процесів самоорганізації в різних системах; по-третє, як концептуальну основу світогляду. Переважно синергетика розглядається як наука про самоорганізацію та самоорганізовані системи або як теорія еволюції систем відкритого типу з нелінійними зворотними зв'язками. У центрі уваги синергетики знаходяться процеси самоорганізації у складних системах. Від застосування синергетики в суспільних науках (включаючи кримінологію) її прихильники очікують істотного позитивного ефекту у вигляді нових наукових теорій.

За останні 20 років синергетичні ідеї набули значної популярності в українській кримінології, проте й досі мова йде про постановку проблеми в загальному вигляді з констатацією важливості / своєчасності / перспективності використання синергетики для вирішення традиційних кримінологічних питань. Іноді кримінологічні поняття і проблеми штучно уподібнюються до синергетичних категорій. Немає також конкретних прикладів фактичного застосування синергетики в кримінологічних дослідженнях, які б дозволили виявити її реальні переваги над іншими «традиційними» методами. В іншому разі йдеться лише про «декларацію про наміри», а не реальне використання цього методу в кримінології. Водночас синергетика має перспективи, оскільки з часом залежно від розвитку інших суспільних наук (насамперед соціології) та за умови ефективного

використання в них синергетичних ідей цей метод зможе знайти своє застосування і у сфері кримінології.

Список використаних джерел

1. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка. Харків; Київ, 2017. 804 с.
2. Болдачев А. О синергетике как точной науке и философии. Вводные суждения о синергетике. URL: http://www.boldachev.com/novations_book/92-94/ (дата звернення: 14.05.2021).
3. Губин В. Б. Псевдосинергетика – новейшая лженаука. *Бюллетень № 1 «В защиту науки»*. 2006. С. 110–119.
4. Шакун В. І. Онтологічний вимір у кримінології. *Право України*. 2010. № 7. С. 140–145.
5. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головікіна. Харків, 2020. 440 с.
6. Джужа О. М. Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики. *Право і суспільство*. 2009. Вип. 2. С. 3–12.
7. Дзьобань О. П. Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні. *Вісник НЮА ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. Вип. 9. С. 3–16.
8. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. Киев, 2002. 437 с.
9. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация и механизмы регуляции социального поведения. *Український соціологічний журнал*. 2014. № 1–2. С. 6–17.
10. Корунчак Л. А. Проблемы использования синергетического подхода при дослідженні правових явищ. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 58–62.
11. Балинська О. М., Яценко В. А. Синергетика як методологічна парадигма юридичних досліджень. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 3–12.
12. Венгеров А. Б. Синергетика и политика. *Общественные науки и современность*. 1993. № 4. С. 55–69.
13. Лукашевич С. Ю. Передумови застосування синергетичної парадигми в кримінології. *Форум права*. 2013. № 1. С. 626–634. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13lcpvk.pdf> (дата звернення: 14.05.2021).
14. Мещерякова Н. Н. Социологическая экспликация синергетических идей. *Социология и общество: глобальные вызовы и региональное развитие: материалы IV Очередного Всероссийского социологического конгресса*. Москва, 2012. С. 336–344. URL: <https://www.isras.ru/files/File/congress2012/Part2.pdf> (дата звернення: 14.05.2021).
15. Юрков С. Е. «Антиповедение»: опыт синергетической интерпретации. *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. Вип. 2. 2014. С. 92–100.
16. Бочкарев С. А. Философия уголовного права: постановка вопроса. Москва, 2019. 424 с.
17. Тюгашев Е. А. Криминология и синергетика. *Вестник Новосибирского государственного университета. Сер.: Право*. 2008. Т. 4. № 2. С. 23–32.
18. Чувальникова А. С. Синергетическая детерминация концептуальных основ правопорядка. *Вестник экономической безопасности*. 2016. № 3. С. 274–279.
19. Голик Ю. В., Коробеев А. И. Преступность – планетарная проблема (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию). СПб., 2006. 215 с.
20. Горшенков Г. Н. Криминология: научные инновации. Нижний Новгород, 2009. 212 с.
21. Бачинин В. А. Философия права и преступления. Харьков, 1999. 607 с.
22. Гилинский Я. И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль : монография. СПб., 2014. 574 с.
23. Лукашевич С. Ю., Салаева К. А. Синергетика у кримінології: евристика та лімітація. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації* : збірник тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, проф. Т. А. Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 106–108.
24. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Синергетичний підхід і питання методології кримінологічної науки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1. С. 76–84.
25. Честнов И. Л. Правопонимание в эпоху постмодерна. СПб., 2002. 272 с.
26. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ, 2007. 424 с.

27. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии : учебник для магистров : в 2 т. Т. I : Общая часть. Москва, 2012. 1003 с.
28. Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія. Запоріжжя, 2012. 800 с.
29. Шундикова К. В. Синергетический подход в правоведении. Проблемы методологии и опыт теоретического применения : монография. Москва, 2013. 256 с.

References

1. Ukrainska kryminolohichna entsyklopediia [Ukrainian criminological encyclopedia] / za zah. red. V. V. Cherneia, V. V. Sokurenka. Kharkiv; Kyiv, 2017. 804 s. [in Ukrainian].
2. Boldachev, A. O sinergetike kak tochnoj nauke i filosofii. Vvodnye suzhdeniya o sinergetike [About synergetics as an exact science and philosophy. Introductory judgments about synergetics]. URL: http://www.boldachev.com/novations_book/92-94/ (data zvernennia: 14.05.2021) [in Russian].
3. Gubin, V. B. (2006). Psevdosinergetika – noveyshaya Izhnauka. Byulleten' № 1 «V zashchitu nauki» [Pseudosynergetics is the latest pseudoscience. Bulletin No. 1 «In Defense of Science»]. S. 110–119 [in Russian].
4. Shakun, V. I. (2010). Ontolohichniy vymir u kryminolohii. Pravo Ukrainy [Ontological dimension in criminology. Law of Ukraine]. № 7. S. 140–145 [in Ukrainian].
5. Kryminolohiia : pidruchnyk / za red. V. V. Holiny, B. M. Holovkina [Criminology: a textbook]. Kharkiv, 2020. 440 s. [in Ukrainian].
6. Dzhuzha, O. M. (2009). Shchodo mozhyvosti vyvchennia pravovykh yavlyshch z pozytsii synerhetyky. Pravo i suspilstvo [Regarding the possibility of studying legal phenomena from the standpoint of synergetics. Law and Society] Vyp. 2. S. 3–12 [in Ukrainian].
7. Dzoban, O. P. (2011). Rozvytok idei synerhetyky yak novoi paradyhmy u pryrodnycho-naukovomu i sotsialnomu piznanni. Visnyk NluA im. Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia [Development of ideas of synergetics as a new paradigm in natural science and social cognition. Bulletin of the National Academy of Law]. Kharkiv, Vyp. 9. S. 3–16 [in Ukrainian].
8. Bevzenko, L. D. (2002). Social'naya samoorganizaciya. Sinergeticheskaya paradigma: vozmozhnosti social'nyh interpretacij [Social self-organization. Synergetic Paradigma: Possibilities of Social Interpretations]. Kiev. 437 s. [in Russian].
9. Bevzenko, L. D. (2014). Social'naya samoorganizaciya i mekhanizmy regulyacii social'nogo povedeniya [Social self-organization and mechanisms of regulation of social behavior]. Ukrainskyi sotsiolohichniy zhurnal. № 1–2. S. 6–17 [in Russian].
10. Korunchak, L. A. (2011). Problemy vykorystannia synerhetychnoho pidkhodu pry doslidzhenni pravovykh yavlyshch. Chasopys Kyivskoho universytetu prava [Problems of using a synergetic approach in the study of legal phenomena. Journal of Kyiv University of Law]. № 3. S. 58–62 [in Ukrainian].
11. Balynska, O. M., Yashchenko, V. A. (2017). Synerhetyka yak metodolohichna paradyhma yurydychnykh doslidzen. Naukovi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav [Synergetics as a methodological paradigm of legal research. Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs]. № 4. S. 3–12 [in Ukrainian].
12. Vengerov, A. B. Sinergetika i politika. Obshchestvennye nauki i sovremennost'. [Synergetics and Politics. Social sciences and modernity]. 1993. № 4. S. 55–69 [in Russian].
13. Lukashevych, S. Yu. (2013). Peredumovy zastosuvannia synerhetychnoi paradyhmy v kryminolohii. Forum prava [Prerequisites for the application of the synergetic paradigm in criminology. Law Forum]. № 1. S. 626–634. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13lcjpvk.pdf> [in Ukrainian].
14. Meshcheryakova, N. N. (2012). Sociologicheskaya eksplikaciya sinergeticheskikh idej. Sociologiya i obshchestvo: global'nye vyzovy i regional'noe razvitie : materialy IV Ocherednogo Vserossijskogo sociologicheskogo kongressa. Moskva [Sociological explication of synergetic ideas. IV Ordinary All-Russian Sociological Congress. Sociology and Society: Global Challenges and Regional Development]. S. 336–344. URL: <https://www.isras.ru/files/File/congress2012/Part2.pdf> (data zvernennia: 14.05.2021) [in Russian].
15. YUrkov, S. E. (2014). «Antipovedenie»: opyt sinergeticheskoy interpretacii. Izvestiya TulGU. Gumanitarnye nauki [Antibehavior: the experience of synergetic interpretation. Bulletin of TulSU]. Vyp. 2. S. 92–100 [in Russian].
16. Bochkarev, S. A. (2019). Filosofiya ugovnogo prava: postanovka voprosa [Philosophy of Criminal Law: Statement of the Question]. Moskva. 424 s. [in Russian].

17. Tyugashev, E. A. (2008). Kriminologiya i sinergetika. Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser.: Pravo. [Criminology and Synergetics. Novosibirsk State University Bulletin]. T. 4. № 2. S. 23–32 [in Russian].
18. CHuval'nikova, A. S. (2016). Sinergeticheskaya determinaciya konceptual'nyh osnov pravoporyadka. Vestnik ekonomicheskoy bezopasnosti. [Synergetic determination of the conceptual foundations of the rule of law. Economic security bulletin]. № 3. S. 274–279 [in Russian].
19. Golik, YU. V., Korobeev, A. I. (2006). Prestupnost' – planetarnaya problema (K itogam XI Kongressa OON po preduprezhdeniyu prestupnosti i ugolovnomu pravosudiyu) [Crime is a planetary problem (By the end of the XI UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice)]. SPb. 215 s. [in Russian].
20. Gorshenkov, G. N. (2009). Kriminologiya: nauchnye innovacii [Criminology: Scientific Innovation]. Nizhnij Novgorod. 212 s. [in Russian].
21. Bachinin, V. A. (1999). Filosofiya prava i prestupleniya [Philosophy of law and crime]. Har'kov. 607 s. [in Russian].
22. Gilinskij, YA. I. (2014). Kriminologiya: teoriya, istoriya, empiricheskaya baza, social'nyj kontrol' [Criminology: theory, history, empirical base, social control] : monografiya. SPb. 574 s. [in Russian].
23. Lukashevych, S. Iu., Salaieva, K. A. (2021). Synerhetyka u kryminolohii: evrystyka ta limitatsiia [Synergetics in criminology: heuristics and limitation]. Zlochynnist i protydiia yii v umovakh synhuliarnosti: tendentsii ta innovatsii: zb. tez dop. nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiati chlena Pravlinnia Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, prof. T. A. Denysovoi (m. Kharkiv, 16 kvit. 2021 r.). Kharkiv. S. 106–108 [in Ukrainian].
24. Bandurka, O. M., Lytvynov, O. M. (2021). Synerhetychni pidkhid i pytannia metodolohii kryminolohichnoi nauky. Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy [Synergetic approach and questions of methodology of criminological science. Bulletin of the Criminological Association of Ukraine]. № 1. S. 76–84 [in Ukrainian].
25. CHestnov, I. L. (2002). Pravoponimanie v epohu postmoderna [Legal thinking in the postmodern era]. SPb. 272 s. [in Russian].
26. Zakaliuk, A. P. (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka : u 3 kn. [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice]. Kn. 1 : Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky. Kyiv. 424 s. [in Ukrainian].
27. Luneev, V. V. (2012). Kurs mirovoj i rossijskoj kriminologii : uchebnyk dlya magistriv : v 2 t. T. I : Obshchaya chast' [Course of world and Russian criminology: student book for masters]. Moskva. 1003 s. [in Russian].
28. Serdiuk, P. P. (2012). Teoretychni y metodolohichni problemy suchasnoho kryminalnoho prava : monografiia [Theoretical and methodological problems of modern criminal law : monograph]. Zaporizhzhia. 800 s. [in Ukrainian].
29. SHundikov, K. V. (2013). Sinergeticheskij podhod v pravovedenii. Problemy metodologii i opyt teoreticheskogo primeneniya : monografiya [Synergetic approach in jurisprudence. Methodological problems and experience of theoretical application : monograph]. Moskva. 256 s. [in Russian].

Denysov Serhiy,

Doctor of Law, Professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1218-0016>

Tymchuk Oleksiy,

PhD in Law
Associate Professor
(Zaporizhzhia Polytechnic National University, Zaporizhzhia)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7287-8945>

CRIMINOLOGY AND SYNERGETICS: SOME METHODOLOGICAL ASPECTS

The article analyzes the methodological aspects of the use of synergetics in criminology. The essence of the synergetic paradigm in natural and social sciences is characterized, the main approaches of scientists regarding the prospects and directions of application of synergetic ideas and concepts for solving key problems of criminology are given. Predominantly synergetics is considered as the science of self-organization and self-organizing systems, the theory of evolution of open-type systems with nonlinear feedbacks. The focus of synergetics is on the processes of self-organization in complex systems. From the use of synergetics in the social sciences (including criminology), its proponents expect significant positive effects in the form of new scientific theories. Over the past 20 years, synergetic ideas have gained significant popularity in Ukrainian criminology, however, until now, it is mainly about posing the

problem in general terms, stating the importance / timeliness / prospects of using synergetics to solve traditional criminological issues, for example, the determination of crime, the mechanism of criminal behavior, study of organized crime, crime prevention. In some cases, criminological concepts and problems are artificially "adjusted" to synergistic categories. The views of some scientists on synergetics as the only or universal method, the application of which will allow to solve all traditional criminological issues in a new way, are critically assessed. It is emphasized that there are few concrete examples of the actual application of synergetics in criminological research, allowing us to see its real advantages over other "traditional" methods. At the same time, synergetics has prospects, since over time, as other social sciences (primarily sociology) develop, provided that synergetic ideas are effectively used in them, this method will be able to find its application in the field of criminology.

Key words: criminology; crime; methodology; synergetics.

Надіслано до редколегії 14.05.2021
Рекомендовано до публікації 21.05.2021

УДК: 343.9.02

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-19-28>

Джу́жа Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1347-4937>

Тичина Дмитро Михайлович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

Сюравчик Валерій Григорович,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6376-779X>

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОВОЇ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

Актуальність статті обумовлена потребою дослідження історичного аспекту, генезису віктимології, а також змісту її понятійного апарату, формулювання гіпотез та вдосконалення її наукового інструментарію. Віктимологічні поняття є відображенням найістотніших засобів і відносин, явищ і процесів, які безпосередньо пов'язані зі злочинністю. У статті окреслено проблемні аспекти щодо складного характеру понятійного апарату віктимології, унаслідок чого велика кількість понять неюридичного походження в кримінології становить небезпеку руйнування механізму юридичних оцінок і висновків щодо злочинності, її причин, особи злочинця і потерпілого, заходів запобігання. З'ясовано, що історичний аспект, генезис віктимології, а також зміст її понятійного апарату є динамічним процесом узгодження гіпотез і положень, думок і поглядів учених-кримінологів, віктимологів, юристів-практиків, соціологів і психологів, результати якого формують доктринальну основу віктимології. Висловлені позиції є спробою деякого впорядкування різноманітних наукових підходів до змісту окремих елементів предмета віктимології, що, у свою чергу, формує мотивацію для подальшої дискусії представників вітчизняних і зарубіжних кримінологічних шкіл. Обґрунтування генезису та змісту понятійного апарату віктимології, окремих її теоретичних положень є невід'ємною частиною розробки концепції боротьби зі злочинністю і має не тільки наукове, а й важливе практичне значення.

Ключові слова: злочинність; кримінологія; віктимологія; історичні аспекти; генезис.

Постановка проблеми. Як окремий, самостійний напрям віктимологія виникла порівняно недавно. Її започаткування хронологічно пов'язують з періодом після Другої світової війни, яка забрала мільйони людських життів. Сама ж ідея про роль жертви в механізмі вчинення злочину не є новою. Її відображено в численних юридичних і літературних пам'ятках та інших джерелах, починаючи зі стародавніх часів. На рівні наукових досліджень віктимогенні передумови злочинів почали вивчати з другої половини 40-х років ХХ століття.

Поступово виокремився самостійний науковий напрям – віктимологія. Проте й нині немає єдності щодо визначення та трактування основних віктимологічних

понять і категорій, зокрема й щодо місця віктимологічних знань у системі наук загалом.

Вирішення питань захисту жертв злочинів вимагає нового підходу. Збільшення кількості жертв злочинів, невирішеність їхніх проблем призводять до появи нових, ще більш складних проблем, розв'язання яких можливе завдяки використанню потенціалу віктимології. Також протягом останніх років актуальність дослідження соціальних факторів віктимізації населення значно зросла, що пов'язано з прагненням соціальних наук виявити та пояснити сутність змін глобального масштабу, які наявні у світовому співтоваристві. Відбуваються процеси глибокої трансформації соціальної структури суспільства, змінюються параметри стратифікації і формуються її нові напрями, а також іншим, ніж раніше, убачається становище особистості в суспільстві й державі.

Активна розробка соціальної складової віктимолого-кримінологічного знання, комплексного вивчення факторів віктимності та віктимізації не тільки особистості, а й соціальних груп є одним з найбільш актуальних завдань сучасної кримінології. До того ж проблему криміногенної віктимізації соціальних груп не висвітлено повною мірою в кримінологічній літературі, що позначається на створенні науково обґрунтованої системи віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням. Таким чином, варто здійснити історичний екскурс щодо становлення та розвитку віктимології на теренах української кримінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми наукової розробки понятійного апарату віктимології стали предметом дослідження та дискусій вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Ю. М. Антоняна, Г. Гасера, М. І. Гернета, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, Г. Гентіга, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, А. І. Долгової, Е. Дюркгейма, Г. Еленбергера, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, С. М. Іншакова, О. Г. Кальмана, В. Є. Квашиса, О. М. Костенка, Н. Ф. Кузнецової, О. Г. Кулика, І. П. Лановенка, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, Б. Мельденсона, Г. М. Міньковського, В. Я. Рибальської, Д. В. Рівмана, В. О. Тулякова, А. Фаттаха, Л. В. Франка, Д. Ф. Шелі, Г. Й. Шнайдера та ін.

Водночас ситуація, що склалася під впливом економічних, політичних, культурних, релігійних, глобалізаційних та інших соціальних та психологічних процесів, ставить перед вітчизняною кримінологією нові завдання та актуалізує потребу пошуку шляхів удосконалення понятійного апарату віктимології, з'ясування його якісних ознак та характерних відмінностей. Зазначене зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є з'ясування історичного аспекту, генезису віктимології, а також змісту її понятійного апарату, формулювання змісту концепцій її наукового інструментарію, особливостей тлумачення, взаємозв'язку з дефініціями кримінології та віктимології.

Виклад основного матеріалу. Доцільно акцентувати увагу на основних подіях, які вплинули на становлення світової віктимологічної думки.

1941 р.: Ганс фон Гентіг публікує статтю «Межа інтеракції між жертвами і злочинцями».

1947 р.: Бенджамін Мендельсон удосконалив термін «victimology» у своїх статтях, які вийшли друком у Франції.

1957 р.: у Великобританії Маргарет Фру запропонувала узаконити питання існування віктимології, а не дискутувати на цю тему.

1958 р.: Марвін Вольфган вивчав обставини середовища (оточення) загиблих від убивств жертв.

1964 р.: американський Конгрес провів слухання щодо проблем кримінальної віктимології з пропозицією закріпити її на законодавчому рівні.

1965 р.: Каліфорнія стає першим у США штатом, який прийняв і встановив спеціальний фонд відшкодування шкоди жертвам, які постраждали внаслідок скоєння злочину.

1966 р.: дослідницька група проводить загальнонаціональне опитування, щоб з'ясувати дані щодо злочинів, про які не повідомляли до поліції.

1967 р.: Президентська комісія США рекомендує криміналістам проводити дослідження жертв злочинів.

1968 р.: Стівен Шафер пише перший підручник про жертв злочинів.

1972 р.: Федеральний уряд США ініціює щорічне національне обстеження (опитування) щодо віктимізації жертв злочинів серед громадськості, щоб оприлюднити інформацію про вуличні злочини безпосередньо від самих жертв.

1973 р.: у Єрусалимі скликається перша міжнародна конференція віктимологів.

1976 р.: починає виходити друком перший науковий журнал, присвячений віктимології.

1979 р.: засновано Всесвітнє товариство віктимології.

1981 р.: Президент США Рональд Рейган у квітні проголошує «тиждень прав жертв».

1982 р.: Конгрес США приймає Закон про захист жертв та свідків, у якому запропоновано стандарти справедливого ставлення до потерпілих у рамках федеральної судової системи.

1983 р.: робоча група Президента США з питань жертв злочинів рекомендує зміни до Конституції, федеральних законів та законів окремих штатів, щоб гарантувати права жертв.

1984 р.: Конгрес США приймає Закон про жертв злочинів, який передбачає федеральні субсидії, державні програми компенсації та допомоги жертвам злочинів.

1985 р.: Генеральна Асамблея ООН одногolosно ухвалює резолюцію, яка закликає всіх членів поважати й поширювати права жертв злочинів та зловживань владою.

1986 р.: правозахисники вимагають прийняття конституційних поправок на федеральному та штатному рівнях, що гарантують права жертв злочинів.

1987 р.: Міністерство юстиції США відкриває Національний ресурсний центр для жертв злочинів у Роквіллі (штат Меріленд) для роботи інформаційних центрів.

1990 р.: Конгрес США приймає Закон про права жертв та реституцію.

1991 р.: Конгрес США ухвалює Закон про викрадення дітей батьками.

1994 р.: Конгрес США приймає Закон про насильство над жінками.

Отже, віктимологія у 1990-х роках помилково характеризується як ідеологія, що спонукає людей зупинитися на минулих віктимізаціях, а не виділяти її як окрему наукову дисципліну, яка об'єктивно вивчає жертв, їхні страждання та засоби відновлення.

Віктимологія – це міждисциплінарна сфера, яка розвивається завдяки дослідженням соціологів, кримінологів, психологів, соціальних працівників, політологів, лікарів, юристів, поліцейських, суддів, адвокатів та інших фахівців.

В академічному значенні віктимологія найкраще сприймається як підгалузь, спеціалізація кримінології, яка нарівні з іншими галузями вивчення як злочину, так і інших видів девіантної поведінки осіб (зловживання наркотиками, алкоголем, заняття проституцією), які можуть призвести до вчинення злочинів, заслуговує на спеціалізовані дисципліни, курси та власні підручники в закладах вищої освіти юридичного та психологічного спрямування.

Незважаючи на те, що віктимологія розвивається паралельно з кримінологією у багатьох аспектах, одні кримінологи вивчають зовнішні причини вчинення особами злочинів, а інші – концентруються на поглядах та мотивах правопорушників, щоб розкрити внутрішні першопричини злочинів. Віктимологи ж запитують, чому деякі фізичні та юридичні особи (наприклад суб'єкти господарювання) стають об'єктами злочинних посягань.

Як зазначають науковці, віктимологія – наука кримінологічна, хоча цілком правомірно використовувати і назву «кримінальна віктимологія», проте не слід тлумачити її буквально [1, с. 19].

Одними із засновників учення про жертву вважають німецького науковця Ганса фон Гентінга (1888–1974) та вченого із Румунії Бенджаміна Мендельсона (1900–1998). Робота Ганса фон Гентінга «Зауваження по інтеракції між злочинцем і жертвою» з'явилася у 1941 році, у ній уперше жертва є одним із причинних факторів злочину [2, с. 118].

Досліджуючи кримінальні справи, Г. Гентінг визначив, що жертва злочину не повинна розглядатися як пасивний об'єкт, тому що вона активний суб'єкт процесу криміналізації. Вона може піддаватися, сприяти або провокувати виникнення злочинної ситуації. «Якщо ми вважаємо, що є природжені злочинці, є і природжені жертви» [3, с. 304].

Учення про жертву, найбільш повно сформульоване кримінологом Г. Гентігом, багато в чому виконувало також соціальне замовлення. Свого часу Г. Гентіг зауважив, що в деякому сенсі жертва створює злочинця [4, с. 384]. Це зауваження не втратило актуальності й сьогодні. Аналіз багатьох злочинів свідчить, що дії злочинця, здавалося б, характеризуються зовсім не зухвалою поведінкою потерпілого в передзлочинній ситуації, а насправді більшою чи меншою мірою (іноді вирішальною) є результатом вкладу особи, якій завдано шкоду, у формування особистості злочинця.

Б. Мендельсона вважають автором назви «віктимологія». Він перший, хто запропонував виділити віктимологію як самостійну наукову дисципліну. У 1975 р. в монографії «Загальна віктимологія» учений розвинув віктимологічну концепцію, пов'язану зі створенням «клінічної» чи «практичної» віктимології, до змісту поняття якої мали бути включені не лише жертви злочинів, а й жертви природних катаклізмів, геноциду, етнічних конфліктів та війн [5, с. 17].

Не відокремлюючи питання про жертву злочину, Ч. Беккарія висловив багато думок із глибоким віктимологічним змістом. Зокрема, він убачав неправильним, коли «дехто вимірює важливість злочинів більше за гідність потерпілої особи, за їх значенням для суспільного блага». Ч. Беккарія стверджував, що справжнім мірилом злочинів є шкода, заподіяна ними суспільству, водночас надавав важливого значення й особистій безпеці приватних осіб [6, с. 192].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. роль жертви розглядали у своїх працях учені-юристи, кримінологи, психологи, філософи. Цей період «передісторії

віктимології» ретельно дослідив канадський професор Езза Абдель Фаттах у роботі «Віктимологія: що це таке?» (1967 р.) [7, с. 114].

Отже, унаслідок зростання рівня злочинності вчені та практики змушені були знаходити нові, більш ефективні, шляхи боротьби з нею, не торкаючись при цьому підвалин суспільного устрою. Крім того, розвиваючи теорію жертви злочину щодо виявлення провокуючої, винної ролі потерпілого в генезисі злочину, тогочасна юстиція отримала додаткові можливості у зручних для неї випадках перекладати всю вину на жертву злочину [8, с. 13].

Водночас віктимологія в цілому, коли досліджуються всі аспекти проблеми, неминуче мала сприяти розробці питань, пов'язаних із захистом жертви і відшкодуванням шкоди у разі навіть незначної участі органів держави. Віктимологія із самого початку була прогресивним явищем у кримінологічній науці, оскільки об'єктивно створювала умови для відомої їй гуманізації, з одного боку, і розкриття глибинних суперечностей постіндустріального суспільства – з іншого [9, с. 12–13].

Становлення віктимології переконливо свідчить про перспективність вивчення чинника жертви для вирішення проблем не тільки кримінології, а й усього спектра кримінальних наук. До середини ХХ ст. головним предметом наукових досліджень у сфері запобігання злочинам були сам злочин, злочинність як соціальне явище та злочинець, що цілком закономірно. Але для практичної діяльності з розкриття і розслідування злочинів цього виявилось недостатньо. Саме потреби практики спонукали фахівців звернутися до особи потерпілого (жертви) як до джерела інформації про злочин і необхідного елемента реконструкції події злочину. А це вже галузь криміналістики, і саме фахівці цієї науки одними з перших серйозно зацікавилися феноменом жертви. Проте цей інтерес до встановлення істини у справі залишається й донині. Передісторія злочину, психологія жертви і все, що стосується жертви як особи, містилося тоді тільки в межах криміналістичної методики і тактики [10, с. 105].

Віктимологію розглядають у широкому та вузькому сенсі. У першому значенні вона охоплює не тільки право і кримінологію, а й психологію, соціологію та психіатрію. У вузькому розумінні віктимологія становить інтерес, крім кримінології, для кримінального права, кримінального процесу, кримінально-виконавчого права, криміналістики, судової психології, судової психіатрії [11, с. 7].

Дослідження віктимологів зосереджено на виявленні джерел вразливості до кримінального нападу, а також причин та умов, які сприяють проявам у деяких жертв необережних дій і поведінки або навіть підбурювання до злочину.

Кримінологи визнають, що частина людей іноді порушують певні закони (особливо в підлітковому віці), але переважно вони дотримуються вимог законодавства, лише деякі з них учиняють злочинні діяння і стають правопорушниками та злочинцями.

Віктимологи розуміють, що кожен може зазнати нападу, опинившись не в тому місці і в неналежний час, але здивовані, чому певні особи знову і знову стають жертвами своїх необачних дій.

Як соціологи, так і кримінологи та віктимологи наголошують на дотриманні належних методів збору та інтерпретації віктимологічних даних. Кримінологи збирають та аналізують інформацію про осіб, які вчиняють протиправні дії, про їхній вік і соціальний статус. Віктимологи переглядають статистичні дані щодо віку, соціального походження та психологічного стану людей, яким заподіяно шкоду протиправною діяльністю.

Кримінологи застосовують свої висновки для розробки заходів та стратегій запобігання злочинам; віктимологи використовують виявлені ними закономірності та тенденції для розробки та випробування тактики зменшення ризику особи стати жертвою злочинних дій.

І кримінологи, і віктимологи вивчають, як насправді працює система кримінального судочинства, на відміну від того, як система повинна працювати відповідно до нормативних актів законодавства та судових рішень. Подібно до того, як кримінологи ретельно досліджують, як потрібно поводитися з підозрюваними, обвинуваченими та засудженими, віктимологи з'ясовують, як необхідно поводитися із жертвами злочинів поліцейським, прокурорам, захисникам, суддям та працівникам кримінально-виконавчої служби.

Кримінологи оцінюють потреби правопорушників у консультуванні, психотерапії, додатковій освіті, професійному навчанні та лікуванні від наркоманії. Крім того, кримінологи дають оцінку ефективності різноманітних програм реабілітації, що пропонуються особам, які перебувають під вартою, чи засудженим і мають на меті знизити рівень рецидиву.

Так само віктимологи хочуть діагностувати емоційні проблеми, що виникають у людей після того, як злочинними діями їм заподіяно шкоду, та перевірити корисність програм, спрямованих на полегшення їхнього відновлення. Кримінологи намагаються розрахувати соціальні та економічні витрати в результаті злочинної діяльності для громадян або для суспільства в цілому. Віктимологи підраховують особисті втрати та витрати, яких зазнають люди внаслідок актів насильства, крадіжок, шахрайства чи інших злочинних зазіхань [12].

Кримінологія та віктимологія відрізняються кількома важливими аспектами. Кримінології кілька сотень років, тоді як віктимології лише кілька десятиліть. Кримінологи домовляються між собою, що їм слід обмежити свої дослідження незаконною діяльністю, а не всіма формами соціальних відхилень, які не порушують закон.

Віктимологи не можуть досягти консенсусу щодо відповідних меж своєї галузі. Деякі віктимологи стверджують, що кримінальна віктимізація не повинна бути єдиним різновидом її систематичного вивчення. Вони мають на меті прийняття більш широкого кола проблем, до якого належить дослідження про жертви політичних режимів, техногенних катастроф (наприклад війна та голод), стихійні лиха (наприклад повені й землетруси) та аварії. Спільними цілями було розробити ефективні стратегії для втручання у кризи, короткотермінової допомоги та довгострокових рішень, щоб полегшити страждання людей від усіх видів дисфункцій.

Межа, що розділяє шкідливу негативну поведінку, яка є незаконною, та цілком законну, яка призводить до погіршення здоров'я, збідності та інших соціальних проблем, є штучною та політично детермінованою.

Однак більшість віктимологів вважає, що в основі дисципліни повинна залишатися кримінальна віктимізація, щоб існували точні, легко визначені, чіткі мета та напрями для досліджень, висновків і методичних рекомендацій.

Консервативна тенденція у віктимології зосереджується насамперед на вуличних насильницьких злочинах. Головним принципом консервативної думки є те, що всі – і жертви, і правопорушники – повинні нести сувору відповідальність за

свої рішення та дії. Це створює акцент на самостійне прийняття захисних заходів, а не на державну допомогу. Потерпілі особи повинні нести особисту відповідальність за запобігання, уникнення, протидію від злочинних дій, а також захистити себе, свої сім'ї та свої будинки від нападів. Правопорушники ж повинні бути покарані від імені своїх жертв (відплата або просто відшкодування шкоди). До того ж таке покарання повинно діяти як подальше загальне стримування, щоб стати попередженням іншим потенційним правопорушникам, аби вони обдумали наслідки, перш ніж порушувати закон, а також конкретним стримуванням – проведенням індивідуальної профілактики як з правопорушником щодо недопущення нових злочинних проявів, так і з жертвами стосовно їх обачної та захисної поведінки.

Ліберальна тенденція окреслює, що сфера діяльності розширюється за межі вуличної насильницької злочинності, включаючи кримінальну шкоду, заподіяну особам необережними та корумпованими діями державних чиновників. Її основою є підтримка державного втручання з метою забезпечення справедливого ставлення та запобігання насильницьким проявам. Ця позиція сприяє появі зусиль, спрямованих на розширення механізмів «мережі безпеки» соціальної держави на зменшення потрясінь та втрат, спричинених різними нещасними випадками, а також злочинами. Щоб відновити заподіяну шкоду жертві, допомога повинна надаватися завдяки таким програмам, як державні компенсаційні фонди для жертв злочинів та стихійних лих, субсидовані програми страхування, кризові центри для допомоги жертвам зґвалтування та притулки для жінок, над якими чинили насильство. Деякі вільнодумці з ентузіазмом ставляться до експериментів, які замість того, щоб карати злочинців ув'язненням, намагаються змусити карати їх відшкодуванням шкоди своїм жертвам задля примирення сторін. Ця позиція вкрай дискусійна.

Радикально-практична тенденція має на меті продемонструвати, що проблема віктимізації виникає внаслідок експлуататорських відносин, які закладені в цілій соціальній системі. Тому сфера діяльності не повинна обмежуватися лише жертвами злочинної діяльності на вулицях. Слід провести розслідування, щоб охопити шкоду, заподіяну промисловими забруднювачами, власниками та керівниками небезпечних робочих місць, шахрайськими діями, репресивними та дискримінаційними діями правоохоронних органів та інших державних органів, установ. Жертвами можуть бути не окремі особи, а цілі групи людей, такі як працівники фабрик, групи меншин, споживачі та інші жителі мікрорайону.

З огляду на радикально-практичну тенденцію неоліберальної віктимології можна вважати те, що вона віддає перевагу вивченню очевидних менш суперечливих видів шкідливої поведінки, переважно актів насильства та крадіжок в особливо великих розмірах, замість більш фундаментальних проблем, що погіршують повсякденне життя, наприклад, незаконний розподіл багатства та організація державної влади призводить до злиденності, безпритульності, безробіття та інших соціальних проблем. Правова система та апарат кримінального судочинства вважаються частиною проблеми, оскільки вони насамперед захищають інтереси впливових груп та привілейованих класів.

Потрібно провести останню паралель між кримінологією та віктимологією. Як кримінологія, так і віктимологія не є добре захищеною сферою, що має

можливість для поступального розвитку. Бути кримінологом або віктимологом не є дуже престижним у нашому суспільстві. Проте через низку причин усе більша кількість людей витрачає час, енергію та кошти на вивчення віктимології та кримінології. По-перше, віктимологи отримують інтелектуальну користь, як і всі соціологи, формуючи уявлення про навколишній світ, аналізуючи життєві події, більш чітко розуміючи явища та глибше усвідомлюючи складні життєві ситуації. По-друге, люди отримують користь від занять, що розширюють їхній кругозір, дають змогу вийти за межі власного досвіду, звільнити їх від ірраціональних страхів і необґрунтованих занепокоєнь, а також допомагають подолати реакції фаталізму, емоційності та глибоких упереджень. По-третє, висновки, отримані в результаті теоретизування та дослідження, мають гуманістичне застосування, яке одночасно полегшує страждання інших людей і надає віктимологу відчуття задоволення.

Віктимологія, на перший погляд, може здатися не надто важливою дисципліною. Віктимологи не цікавляться такими явищами, як смерть, трагедія, біль, нещастя, горе. Звичайно, через свою запобіжну тенденцію віктимологія як дисципліна є природно-орієнтованою на світоглядні проблеми, однак віктимологи також беруть участь у подальшій позитивній та конструктивній діяльності, коли прагнуть знайти ефективні шляхи прискорення емоційного відновлення жертви, подолання негараздів, відшкодування фінансової шкоди, сприяння примиренню між потерпілою стороною та правопорушником і відновлення гармонії між собою.

Цінність віктимології полягає в її потенціалі стосовно покращення життя людства. Дотримання віктимологією принципу прагнення до об'єктивності не зменшує загального намагання дисципліни полегшити особі непотрібні страждання, спричинені злочинами та іншими негативними проявами.

Висновки. Не претендуючи на безапеляційність та безкомпромісність висловлених думок, зроблено спробу впорядкування змісту окремих категорій (понять) віктимології, подальше дослідження яких обумовлене декількома факторами, зокрема потребою вироблення узгоджених теоретико-методологічних положень формулювання змісту й розуміння викладених вище категорій кримінологічної віктимології; наукового обґрунтування розробки змісту державної концепції віктимологічної безпеки, що має не тільки наукове, а й важливе практичне значення.

Отже, до завдань віктимології належить вивчення не тільки осіб, які побували в ролі жертви, а й тих, хто ніколи не набував статусу безпосередньої жертви злочину. Метою таких досліджень є виявлення комплексу певних властивостей, здатних віктимально реалізовуватися у злочинних проявах, що, у свою чергу, дозволяє здійснювати віктимологічний прогноз як на індивідуальному, так і на масовому рівні. Завданням віктимології також є концентрація та осмислення особистості жертв / потерпілих у межах єдиної віктимологічної концепції про особу потерпілого. Вивчення жертв злочинів необхідно для вирішення багатьох проблем, насамперед пов'язаних з організацією їх фізичного захисту, проте не менш важливо на основі одержуваної інформації збагатити спеціальне запобігання злочинам заходами віктимологічного характеру.

Список використаних джерел

1. Karmen A. Crime Victims. An introduction to Victimology. Brooks. Cole. 1995. P. 19–21.

2. Давиденко В. Л. Віктимологія як галузь кримінологічної науки. *Європейські перспективи*. № 8. 2014. С. 118–121.
3. Hentig H. Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim. *The Journal of Criminal Law and Criminology*. 1941. V. 31. P. 303–309.
4. Hentig H. *The Criminal and His Victim*. Studies in the Sociology of Crime. New Haven : Yale University Press, 1948. P. 384–395.
5. Квашиш В. Е. Основы виктимологии. Проблемы защиты прав потерпевших от преступлений : монографія. М. : Nota Bene, 1999. 280 с.
6. Беккариа Чезаре. О преступлениях и наказаних : пер. с итал. Киев : Ин Юре, 2014. 240 с.
7. Fattah A. Victimology: the ways of development. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1967. № 2. P. 113–124.
8. Джужа А. О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 416 с.
9. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.
10. Джужа А. О. Историчні передумови становлення та розвитку віктимології як науки про жертву злочину. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2017. № 1 (59). С. 105–111.
11. Вандышев В. В. Виктимология: что это такое? Л. : Знание, 1978. 19 с.
12. Луріджіо Е. Дж. Насильницька віктимізація в Сполучених Штатах: основні проблеми та тенденції. 2014.

References

1. Karmen A. Crime Victims. An introduction to Victimology. Brooks. Cole. 1995. P. 19–21.
2. Davydenko, V. L. (2014). Viktymolohiia yak haluz kryminolohichnoi nauky [Victimology as a branch of criminological science]. *Yevropeiski perspektyvy*. № 8. S. 118–121 [in Ukrainian].
3. Hentig H. Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim. *The Journal of Criminal Law and Criminology*. 1941. V. 31. P. 303–309.
4. Hentig H. *The Criminal and His Victim*. Studies in the Sociology of Crime. New Haven : Yale University Press, 1948. P. 384–395.
5. Kvashis B. E. (1999). *Osnovy viktimologii. Problemy zashchity prav poterpevshih ot prestuplenij : monografiya* [Basics of Victimology. Problems of protection of the rights of victims from crimes : monograph]. M. : Nota Bene, 280 s. [in Russian].
6. Bekkaria CHEzare (2014). *O prestupleniyah i nakazaniyah: per. s ital.* [About crimes and punishments: translation from Ital]. Kiev : In YUre. 240 s. [in Russian].
7. Fattah A. Victimology: the ways of development. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1967. № 2. P. 113–124.
8. Dzhuzha, A. O. (2017). *Viktymolohichni zasady zapobihannia zlochynam v Ukraini: teoriia ta praktyka : monografiia* [Victimological principles of prevention of crimes in Ukraine: theory and practice : monograph]. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav. 416 s. [in Ukrainian].
9. Dzhuzha, O. M. (2015). *Zapobihannia zlochynam: kryminoloho-viktymolohichna paradyhma : monografiia* [Preventing Crimes: Crimin-Victimological Paradigm : monograph]. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav. 331 s. [in Ukrainian].
10. Dzhuzha, A. O. (2017). *Istorychni peredumovy stanovlennia ta rozvytku viktymolohii yak nauky pro zhertvu zlochynu* [Historical prerequisites for the formation and development of victimology as a science about the victim of the crime]. *Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoi diialnosti*. № 1 (59). S. 105–111 [in Ukrainian].
11. Vandyshch, V. V. (1978). *Viktymologiya: chto eto takoe?* [Victimology: what is it?]. L. : Znanie. 19 s. [in Russian].
12. Luridzhio, E. Dzh. (2014). *Nasylnytska viktymizatsiia v Spoluchenykh Shtatakh: osnovni problemy ta tendentsii* [Violent victimization in the United States: Basic problems and trends] [in Ukrainian].

Dzhuzha Oleksandr,
Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine
(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1347-4937>

Tychyna Dmytro,
PhD in Law, Senior Researcher
(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

Syuravchik Valeriy,
PhD in Law
(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6376-779X>

STAGES OF FORMATION OF THE WORLD VICTIMOLOGICAL THOUGHT

The relevance of the article is due to the need to clarify the historical aspect, the genesis of victimology, as well as the content of its conceptual apparatus, the formulation of hypotheses and the improvement of its scientific tools. The concept of victimization is a reflection of essential means and relationships, phenomena and processes that are directly related to crime. The problematic aspects of the relatively complex nature of the conceptual apparatus of victimology have been identified, as a result of which a large number of concepts of non-legal origin in criminology are fraught with the danger of destroying the mechanism of legal assessments and conclusions on crime, its causes, the identity of the offender and the victim, and prevention measures. Elucidation of the historical aspect, genesis of victimology, as well as the content of its conceptual apparatus, is a dynamic process of reconciling hypotheses and positions, thoughts and views of criminologists, victimologists, lawyers, sociologists and psychologists, the results of which form the doctrinal basis of victimology. The stated positions are an attempt to somewhat streamline the diversity of scientific approaches to the content of individual elements of the subject of victimology, which, in turn, forms the motivation for further discussion of representatives of domestic and foreign criminological schools. Justification of the genesis and content of the conceptual apparatus of victimology, its individual theoretical provisions is an integral part of the development of the concept of combating crime and has not only scientific, but also important practical importance. Consequently, the tasks of victimology include the study of not only those who was the victim, but also those who have never acquired the status of a direct victim of the crime. The purpose of such studies are to identify a complex of certain properties capable of imported in criminal manifestations, which allows to carry out the victimological forecast for both individual and mass levels. The study of crime victims is necessary to solve many problems, especially related to the organization of their physical protection.

Key words: crime; criminology; victimology; historical aspects; genesis.

Надіслано до редколегії 28.05.2021
Рекомендовано до публікації 04.06.2021

УДК: 347.962

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-29-38>

Зозуля Євген Вікторович,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://0000-0002-8114-1133>

ПРИНЦИП ВЗАЄМОДІЇ З НАСЕЛЕННЯМ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань сутності й механізмів реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства в діяльності Національної поліції України. Простежено генезу становлення, формування та розвитку взаємодії правоохоронних органів з населенням, громадами у сфері охорони правопорядку в умовах державотворення в незалежній Україні. Здійснено аналіз нормативно-правової бази, яка стала підґрунтям взаємодії органів міліції та населення щодо участі громадськості в охороні порядку й боротьбі зі злочинністю. Виокремлено низку форм і методів роботи, застосування яких суттєво посилює ефективність співробітництва поліції та громадян (суспільства) у протидії злочинності, захисті прав, свобод і законних інтересів громадян на сучасному етапі діяльності Національної поліції України. Охарактеризовано можливості налагодження результативної взаємодії з міжнародними партнерами щодо запровадження дієвих механізмів реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства в діяльності Національної поліції України. Сформульовано висновок про необхідність подальшої системної діяльності у формуванні єдиної стратегії і тактики на рівні органів державної влади й органів місцевого самоврядування, МВС України, Національної поліції України, яка б дозволяла ефективно впроваджувати принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства в діяльності поліції.

Ключові слова: генеза; принцип; взаємодія; населення; партнерство; громадські формування; Національна поліція України; нормативно-правова база; організаційно-управлінська діяльність; міжнародне співробітництво.

Постановка проблеми. Однією з характерних ознак сучасного процесу державотворення в Україні є процес подальшого просування реформи всіх складових правоохоронної системи, у тому числі комплексний проєкт реформування Національної поліції України. Реалії сьогодення потребують від керівництва Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС України), Національної поліції України пошуку нових форм і методів роботи, спрямованих на ефективне забезпечення правопорядку, протидії злочинності, захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України.

У цьому контексті важливим практичним завданням у діяльності органів та підрозділів Національної поліції України є пошук шляхів, які сприятимуть прогресу у пріоритетних напрямках роботи, визначення змісту нової філософії служби, її організаційних принципів. Серед цих принципів одним із найбільш значущих є принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства. Зокрема, Закон України «Про Національну поліцію» визначає, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб [1, ст. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми налагодження партнерських стосунків з населенням, захисту прав, свобод і законних

інтересів людини, зміцнення дисципліни й законності серед працівників правоохоронних органів уже були предметом дослідження вітчизняних правознавців. Зокрема, ще за часів функціонування міліції як правоохоронного органу незалежної держави формування партнерських відносин між населенням і міліцією розглядали у своїй праці О. М. Бандурка, В. О. Соболев, В. І. Москоvecь [2], питання партнерства міліції та населення як чинник підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ досліджували В. Л. Лапшин, В. О. Болотов [3]. На сучасному етапі проблемам побудови партнерських відносин поліції України з населенням присвячено дослідження О. Ю. Синявської [4]; питання щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства проаналізовано в науковій праці В. В. Майорова [5]; актуальні питання організації взаємодії органів поліції з населенням у рамках моделі «community policing», досвід партнерських відносин поліції та громадськості зарубіжних країн з метою вдосконалення діяльності українських правоохоронних органів були предметом дослідження Х. В. Солнцевої [6].

Однак, незважаючи на серйозну й ретельну увагу дослідників до означеної проблеми, низка її аспектів потребує подальшого вивчення та наукового обґрунтування, з урахуванням історико-правового досвіду діяльності правоохоронних органів у цьому важливому напрямі їх діяльності. Тому **метою статті** є дослідження генези становлення форм і методів взаємодії правоохоронних органів і населення, актуальних проблем реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства в діяльності Національної поліції України в умовах державотворення сучасної України.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах одним із ключових аспектів реформи правоохоронних органів, зокрема стосовно діяльності Національної поліції України, є законодавчо врегульований обов'язок поліції діяти в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства. Зокрема, Законом України «Про Національну поліцію» передбачено, що діяльність поліції має бути спрямована на задоволення потреб населення, а рівень його довіри до поліції є одним з основних критеріїв оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції [1, ст. 11, п. 3].

Саме цей критерій найбільш об'єктивно свідчить про ефективність діяльності органів та підрозділів Національної поліції України. Тому в сучасних умовах базовим принципом діяльності поліції має стати захист індивідуальних прав і свобод громадян України, а також інтересів суспільства й держави. Через усвідомлення цієї гуманістичної ідеології і повинні вирішуватися основні завдання в діяльності правоохоронців: забезпечення публічної безпеки й порядку, протидія злочинності, здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень.

Необхідно зауважити, що перші кроки на шляху перетворення в діяльності міліції за напрямом упровадження принципу взаємодії з населенням у сучасній історії незалежної України було здійснено на початку 2000-х років. Вони спиралися на сформовану Радою Європи стратегію, в основі якої пріоритет загальнолюдських цінностей. Це було підтверджено на конференції міністрів внутрішніх справ країн – членів Ради Європи із символічною назвою «Поліція XXI сторіччя», яка відбулася в Бухаресті в червні 2000 року [7, с. 150].

На той час реформування системи МВС України й передбачало реалізацію основних положень Етичного кодексу поліцейських, який був розроблений

європейською спільнотою. Це повинно було надати можливість привести діяльність органів та підрозділів міліції нашої держави в такий стан, що дозволив би найповніше реалізувати визначені законодавством завдання і максимально забезпечити захист прав, свобод і законних інтересів громадян України.

Однак практика діяльності правоохоронних органів засвідчила: як би не намагалися вирішити проблему забезпечення надійного правопорядку в сучасній Україні, як би не вдосконалювали форми та методи роботи правоохоронців у цьому напрямку, зрозумілим було одне – без тісної взаємодії з громадськістю, без підтримки населення ця проблема не могла бути вирішена. Зазначене потребувало здійснення заходів, які б сприяли створенню обстановки нетерпимості до будь-яких проявів порушення правопорядку, залучення до боротьби з ними широких верств населення, громадських формувань і організацій.

Однак слід зазначити, що в той час на шляху реформування діяльності української міліції за напрямом відбудови та впровадження партнерських взаємовідносин з населенням необхідно було здійснити низку необхідних організаційно-правових заходів. Перш за все була здійснена спроба оновити та уніфікувати відомчу нормативно-правову базу, яка регламентувала діяльність усіх ланок МВС України. Наприклад, тільки протягом 2003 року міністерство ініціювало та взяло участь у розробці 384 проєктів нормативно-правових актів, які так чи інакше стосувалися діяльності міліції.

Крім того, незважаючи на ті зміни, які відбувалися в контексті розгортання адміністративної та конституційної реформ в державі, організація управління та структура системи МВС України не відповідала вимогам часу, що спричинило дублювання, неузгодженість під час виконання функцій, низький рівень впливу управлінських структур на ефективну діяльність системи.

І тут важливим кроком на шляху відродження ефективної системи взаємодії міліції і населення щодо участі громадськості в охороні порядку і боротьби зі злочинністю стало повернення до форм і методів роботи, які мали позитивний досвід ще за радянських часів, зокрема участі в цій роботі громадських формувань. Правовою основою, яка регламентувала на той час організацію і діяльність громадських формувань у цій важливій справі, стали Указ Президента України від 16 червня 1999 року «Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів внутрішніх справ та громадських формувань в охороні громадського порядку» [8] та Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 року [9]. Крім того, питання щодо порядку та умов створення, функціонування і припинення діяльності громадських формувань, їхніх завдань, прав і обов'язків членів формувань, особливостей застосування ними фізичного впливу та спеціальних засобів під час виконання обов'язків було врегульовано Типовим статутом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 20.12.2000 [10, с. 31].

На організаційно-управлінському рівні було здійснено заходи щодо зміцнення тих підрозділів, які безпосередньо працюють з людьми. Зокрема, значного вдосконалення зазнав інститут дільничних інспекторів міліції: саме він став головною ланкою в системі профілактики правопорушень, цю ланку звільнили від виконання невластивих їй функцій. З огляду на це важливим позитивним імпульсом для розвитку служби став Указ Президента України від 12 січня 2004 року «Про додаткові заходи щодо діяльності служби дільничних інспекторів

міліції», спрямований на підвищення рівня роботи дільничних інспекторів, залучення до цього напрямку діяльності висококваліфікованих фахівців та створення належних умов для виконання ними службових обов'язків [11].

Принагідно зазначимо, що на той час керівництво МВС України наполегливо відпрацьовувало механізм дій особового складу підрозділів, що надавали соціальну допомогу населенню: паспортно-візової служби, міжрайонних реєстраційно-екзаменаційних відділів, дільничних інспекторів, дорожньої міліції. Суттєвим кроком на шляху спроб реорганізації української міліції в цивілізовану поліцію демократичної держави стали заходи з регламентації кожного працівника міліції та персоніфікації його службово-оперативної діяльності [7, с.154]. Здійснювалися також заходи щодо поліпшення якості кадрового складу органів та підрозділів міліції, звільнення з міліцейських лав професійно невідповідних співробітників, осіб із несформованими стійкими моральними принципами, установками, схильними до порушень законності й дисципліни, неуважних та байдужих до долі співвітчизників.

Аналіз результатів виконання всіх цих заходів та ефективності прийнятих нормативно-правових актів (незважаючи на те, що в цілому вони на той час не дозволили вирішити проблемні питання в діяльності міліції в цьому напрямі) дозволяє виокремити форми й методи роботи, застосування яких суттєвим чином посилює ефективність співробітництва поліції та громадян (суспільства) у протидії злочинності, захисті прав, свобод і законних інтересів громадян України.

Основою сучасного підходу до діяльності поліції має бути зосередження основних зусиль на її пріоритетних напрямках, спрямованих на захист прав та свобод людини і громадянина в умовах становлення демократичних перетворень. У зв'язку з цим поліція повинна керуватися новою філософією поліцейської діяльності, в основі якої перехід від реактивної моделі, тобто реагування та розслідування злочинів, а також покарання злочинців, до проактивної моделі – служіння громадянам для попередження злочинів та співпраця поліції з населенням за принципом «поліція – народ – партнери».

Очевидним є, що подальше реформування Національної поліції України потребує формування нової психології працівників поліції, як виконавців, так і керівного складу. Органи і підрозділи Національної поліції України повинні сьогодні поповнюватися людьми, які за своїми фізичними, професійними, діловими, а головне – моральними якостями відповідають вимогам сьогодення. Зазначене, у свою чергу, потребує здійснення підготовки й виховання нового покоління правоохоронців, основу світогляду яких складатимуть загальнолюдські цінності, принципи гуманізму й демократії, усвідомлення пріоритету прав і свобод людини як найважливішого досягнення суспільства.

У цих умовах авторитет поліції, зростання його серед громадян – той основоположний чинник, який має бути в центрі уваги роботи з особовим складом. Набути авторитету не можна автоматично, адже це результат чесною і самовідданою праці, досягти його можна тільки завдяки високому професіоналізму працівників поліції, безкомпромісності у протидії злочинності, принциповості та уважного ставлення до проблем і запитів громадян.

Отже, досвід минулого свідчить, що утвердженню поваги та довіри до поліції серед населення сприяє запровадження систематичних звітів, виступів, бесід працівників поліції на зборах громад, у трудових колективах та перед населенням про поточну ситуацію на відповідній території. Необхідно також

використовувати різні форми інформування громадян про результати роботи поліції, які вже довели свою ефективність. Серед них: роз'яснення із залученням ЗМІ та в ході безпосереднього спілкування дій поліції щодо резонансних подій та злочинів, обов'язкове вибачення у випадках, коли з боку працівників поліції до громадян були допущені незаконні дії, а ще більше злочини. Крім того, необхідним є забезпечення всебічної та об'єктивної перевірки скарг та звернень громадян, представників правозахисних організацій та інститутів громадянського суспільства, залучення їх до перевірки цих звернень. Безперечно, однією з найбільш ефективних форм роботи є особистий прийом громадян у зручний для людей час керівниками органів і підрозділів поліції всіх рівнів. Головною метою цих заходів повинна стати персоніфікація зв'язків поліції з населенням, що повинно дати новий імпульс на шляху реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства.

Наступним важливим завданням є діяльність керівного складу, фахівців підрозділів психологічного забезпечення (психологічної служби): вона має бути спрямована на створення здорового морально-психологічного клімату в поліцейських підрозділах, сім'ях працівників поліції, атмосфери розумної вимогливості та довіри, взаємодопомоги та попередження протиправних проявів серед працівників поліції. Вирішити це завдання можна лише завдяки застосуванню комплексу організаційних, методичних, просвітницьких, психопрофілактичних, практичних, психологічних заходів, спрямованих на запобігання впливу ризиконебезпечних чинників професійної діяльності, збереження фізичного та психічного здоров'я, підвищення психологічної стійкості, надійності й готовності працівників поліції до виконання своїх обов'язків. Зазначене, у свою чергу, повинно позитивно спрацювати на авторитет та імідж як окремо взятого підрозділу, так і Національної поліції України в цілому.

На нашу думку, керівництву МВС України, Національної поліції України необхідно передбачити та ініціювати розробку і впровадження комплексних цільових програм, направлених на зміцнення зв'язків, установа партнерських відносин із населенням та підвищення авторитету органів Національної поліції України. Змістом таких програм могло б бути: насамперед створення та впровадження стратегії розвитку Національної поліції України, спрямованої на підвищення довіри населення до поліцейських; проведення моніторингових досліджень громадської думки щодо діяльності Національної поліції України; розробка і впровадження правового механізму поновлення порушених працівниками поліції прав та законних інтересів громадян, відшкодування завданих матеріальних збитків; поширення практики прийому громадян в органах Національної поліції та безпосередньо за місцем їхнього проживання, у трудових колективах та громадських приймальнях; організація творчих конкурсів на краще висвітлення в ЗМІ діяльності поліції; розробка системи матеріального й морального заохочення з метою якомога ширшого залучення громадян до співробітництва у сфері охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю; запровадження в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, підготовки фахівців за спеціалізацією «Зв'язок органів Національної поліції з населенням і громадськими організаціями».

Треба також наголосити, що важливим завданням процесу визначення та подальшого вирішення внутрішніх проблем Національної поліції України є вивчення громадської думки щодо оцінки її діяльності. З цією метою, на нашу

думку, доцільним було б запровадження під егідою або міжнародних неурядових організацій, або правозахисних організацій щорічного загальноукраїнського соціологічного моніторингу громадської думки про роботу Національної поліції України. До того ж такі соціологічні опитування повинні регулярно проводитися і в окремих регіонах нашої держави.

Важливим інструментом реалізації цього завдання є затверджений Кабінетом Міністрів України порядок проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції. Порядком визначаються основні завдання, принципи, періодичність проведення оцінки (на загальнодержавному рівні – не рідше одного разу на рік, на територіальному рівні – у разі потреби), порядок дій Нацполіції та незалежної соціологічної служби під час організації та проведення оцінки тощо.

Проведення оцінки рівня довіри населення до органів і підрозділів Національної поліції дозволить виявляти проблемні питання в їх діяльності, враховувати думку громадськості для удосконалення їх роботи, що сприятиме підвищенню ефективності роботи органів і підрозділів поліції, зробить їх діяльність більш прозорою, зрозумілою та підконтрольною суспільству [12].

Наступним кроком на шляху інтенсифікації роботи органів поліції та удосконалення партнерських відносин поліції і населення стала зміна критеріїв оцінки ефективності поліції. Нова система оцінки діяльності поліції повинна і надалі спиратися на довіру населення і базуватися на чотирьох напрямках: результати зовнішнього опитування; оцінка бізнес-середовищем; результати внутрішнього опитування; результати виконання пріоритетних завдань.

Крім того, на нашу точку зору, необхідною є реалізація не тільки можливості двосторонньої партнерської взаємодії поліції і населення, а й власна ініціатива центрального апарату Національної поліції щодо звітування, надання формалізованої інформації щодо підсумків своєї діяльності. Позитивна практика в цьому напрямі вже використовується керівництвом Національної поліції України (наприклад, щорічні звіти Голови Національної поліції України про результати роботи відомства). Безперечно, необхідно, щоб ця інформація завдяки сучасним технічним засобам та інформаційно-телекомунікаційним технологіям була доступна широкому загалу громадян.

До цього необхідно додати, що низка завдань у цьому напрямі сформована міжнародними партнерами України. Зокрема, у Річній національній програмі під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік особливу увагу приділено питанням діяльності Національної поліції у підтримуванні публічної безпеки і порядку у взаємодії з громадськістю. Відповідно до змісту цієї програми їх реалізація досягається виконанням таких пріоритетних завдань: а) проведення інформаційних кампаній, спрямованих на залучення населення до співпраці з поліцією; б) залучення органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань до заходів щодо забезпечення публічної безпеки і порядку; в) запровадження звітування дільничних офіцерів поліції перед громадськістю про поточну ситуацію на відповідній території.

Низка завдань стосується інформування населення про діяльність Національної поліції України та позитивного її оцінювання, що досягається виконанням таких пріоритетних завдань: а) налагодження постійної співпраці Національної поліції України із засобами масової інформації для повного, об'єктивного та неупередженого інформування населення про оперативну обстановку в державі та діяльність поліції; б) формування зрозумілої та доступної для споживача бази правової інформації щодо діяльності поліції, форми звернень

до поліції; забезпечення із залученням засобів масової інформації регулярного висвітлення діяльності Національної поліції України з метою популяризації служби та підвищення суспільного авторитету поліцейських; проведення інформаційних кампаній, спрямованих на популяризацію служби в поліції [13].

Налагодження системної роботи та контролю за своєчасним виконанням зазначених завдань, безумовно, дозволить запровадити низку ефективних механізмів реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства в діяльності Національної поліції України.

Слід зауважити, що дієвим інструментом реалізації цих завдань є використання можливостей грантової допомоги міжнародних організацій. Прикладом цих короткострокових «точкових» проєктів є проєкти, які реалізуються в межах грантових конкурсів Програми ООН із відновлення та розбудови миру та інших міжнародних організацій.

Зокрема, у поточному році Програмою ООН із відновлення та розбудови миру було вирішено провести грантовий конкурс, у результаті якого має бути розроблено та впроваджено програму підтримки профілактики правопорушень та негативних явищ через взаємодію поліції та населення на засадах партнерства. Суттєвими перевагами цієї програми є те, що в реалізації програми братиме участь значна кількість представників громадянського суспільства та поліції; програма включатиме реалізацію проєктів за різними тематичними напрямками, які насамперед є пріоритетними для громади в покращенні безпеки; вона є значно довшою за тривалістю (строк реалізації – до кінця року), що забезпечує програмний підхід у роботі поліції щодо налагодження взаємодії поліції та населення; вона не дублюватиме профілактичну роботу поліції та наявні програми з профілактики, а навпаки, має її посилити та покращити її ефективність через залучення до активної участі громадськості; надає можливість поліції самій виступати з певними ініціативами та обговорювати їх із громадянським суспільством під час розробки заходів програми (концепції) [14].

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що постійна систематична цілеспрямована діяльність керівництва МВС України, Національної поліції України щодо ефективного впровадження принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства є необхідною умовою реалізації європейських та міжнародних стандартів у діяльності органів і підрозділів поліції. Тому головною ідеєю є те, що діяльність поліції має бути максимально прозорою та зрозумілою для населення, сама поліція як репресивний інструмент держави має стати помічником для громадян. Без довіри населення поліція не зможе ефективно функціонувати та виконувати покладені на неї завдання. Сучасні механізми реалізації у сфері партнерських відносин поліції і населення необхідно вибудовувати з урахуванням тих форм і методів цієї роботи, які довели свою ефективність за часів функціонування міліції незалежної України.

Однак вважаємо, що єдиної стратегії і тактики на рівні органів державної влади й органів місцевого самоврядування, МВС України, Національної поліції України, яка б дозволяла ефективно впроваджувати принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства в діяльності поліції, на сьогодні не сформовано. Тому **перспективи подальших досліджень в окресленому напрямі**, на нашу думку, пов'язані з розробкою форм і методів ефективної співпраці органів поліції з населенням у протидії злочинності, здійсненні профілактичної роботи, захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України; використанням міжнародного досвіду організації взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Бандурка О. М., Соболев В. О., Московець В. І. Партнерські взаємовідносини між населенням і міліцією : підруч. для вищ. навч. закл. Х. : вид-во Нац. ун-ту внутр. справ. 2003. 346 с.
3. Лапшин В. Л., Болотов В. О. Партнерство міліції та населення як чинник підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник юридичної академії МВС України*. 2002. № 2. С. 194–202.
4. Синявська О. Ю. Партнерство поліції і населення – засади взаємодії. *Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine : Collective monograph / University Maria Curie-Skłodowska. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. Vol. 3. P. 351–369.*
5. Майоров В. В. Шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства. *Право і суспільство*. 2020. Ч. 2. № 2. С. 185–190.
6. Солнцева Х. В. Деякі питання організації поліцейської діяльності. *Право та інновації*. 2017. № 1 (17). С. 111–115.
7. Зозуля Є. В. Органи внутрішніх справ України на етапі розбудови незалежної держави (історико-правове дослідження) : монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Херсон : Грінь Д. С., 2017. 270 с.
8. Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів внутрішніх справ та громадських формувань в охороні громадського порядку : Указ Президента України від 16 червня 1999 року № 650/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650/99#Text> (дата звернення: 27.06.2021).
9. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 червня 2000 року № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення: 27.06.2021).
10. Зозуля Є. В. Взаємодія органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування та громадою у сфері охорони правопорядку (історія, сучасний стан, напрями розвитку). *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3. С. 29–37.
11. Про додаткові заходи щодо діяльності служби дільничних інспекторів міліції : Указ Президента України від 12 січня 2004 року № 27/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27/2004#Text> (дата звернення: 27.06.2021).
12. Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27/2004#Text> (дата звернення: 27.06.2021).
13. Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік : затверджено Указом Президента України від 26 травня 2020 року № 203/2020. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/92/65/9d91df3bf88dcae15db059c69a2dbabf_1590505364.pdf (дата звернення: 27.06.2021).
14. Гранти та можливості від Програми ООН із відновлення та розбудови миру. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/recovery-and-peacebuilding/grant-opportunities-UN-RPP.html> (дата звернення: 27.06.2021).

References

1. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 roku № 580-VIII [About the National Police : Law of Ukraine of July 2, 2015 № 580-VIII.]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2015. № 40–41. St. 379 [in Ukrainian].
2. Bandurka, O. M., Soboliev, V. O., Moskovets, V. I. (2003). Partnerski vzaiemovidnosyny mizh naselenniam i militsiieiu [Affiliate Relationships between Population and Police] : pidruch. dlia vyshch. navch. zakl. Kh. : vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav. 346 s. [in Ukrainian].
3. Lapshyn, V. L., Bolotov, V. O. (2002). Partnerstvo militsii ta naselennia yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav [Police partnership and population as a factor in improving the effectiveness of the internal affairs bodies]. *Naukovyi visnyk yurydychnoi akademii MVS Ukrainy*. № 2. S. 194–202 [in Ukrainian].
4. Syniavska, O. Yu. (2017). Partnerstvo politsii i naselennia – zasady vzaiemodii [Police and Population Partnership – Principles of Interaction]. *Development and modernization of the legal systems of*

- Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine : Collective monograph / Maria Curie-Skłodowska University. Lublin : Izdawnictwo «Baltija Publishing». Vol. 3. P. 351–369 [in Ukrainian].
5. Maiorov, V. V. (2020). Shliakhy vdoskonalennia administratyvno-pravovoho rehuliuвання vzaiemodii politzii z naselenniam na zasadakh partnerstva [Ways to improve the administrative-legal regulation of police interaction with the population on partnership principles]. Pravo i suspilstvo. Ch. 2. № 2. S. 185–190 [in Ukrainian].
  6. Solntseva, Kh. V. (2017). Deiaki pytannia orhanizatsii politseiskoi diialnosti [Some issues of organizing police activity]. Pravo ta innovatsii. № 1 (17). S. 111–115 [in Ukrainian].
  7. Zozulia, Ye. V. (2017). Orhany vnutrishnikh sprav Ukrainy na etapi rozbudovy nezaleznoi derzhavy (istoryko-pravove doslidzhennia) [Bodies of Internal Affairs of Ukraine at the stage of development of an independent state (historical and legal research)] : monohrafiia. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. Kherson : Hrin D. S. 270 s. [in Ukrainian].
  8. Pro dodatkovi zakhody shchodo polipshennia diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav ta hromadskykh formuvan v okhoroni hromadskoho poriadku [On additional measures to improve the activities of internal affairs bodies and public formations in public protection] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 16 chervnia 1999 roku № 650/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650/99#Text> (data zvernennia: 27.06.2021) [in Ukrainian].
  9. Pro uchast hromadian v okhoroni hromadskoho poriadku i derzhavnogo kordonu [About the participation of citizens in the protection of public order and the state border] : Zakon Ukrainy vid 22 chervnia 2000 roku № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (data zvernennia: 27.06.2021) [in Ukrainian].
  10. Zozulia, Ye. V. (2020). Vzaiemodiia orhaniv Natsionalnoi politzii z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia ta hromadoiu u sferi okhorony pravoporiadku (istoriia, suchasnyi stan, napriamy rozvytku) [Interaction of national police bodies with local self-government bodies and community in the field of law enforcement (history, current state, development directions)]. Pravovy chasopys Donbasu. № 3. S. 29–37 [in Ukrainian].
  11. Pro dodatkovi zakhody shchodo diialnosti sluzhby dilnychnykh inspektoriv militsii [On additional measures on the activities of the police station district inspectors] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2004 roku № 27/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27/2004#Text> (data zvernennia: 27.06.2021) [in Ukrainian].
  12. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia otsinky rivnia doviry naselennia do Natsionalnoi politzii [On approval of the procedure for assessing the level of trust in the national police] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07 liutoho 2018 r. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27/2004#Text> (data zvernennia: 27.06.2021) [in Ukrainian].
  13. Richna natsionalna prohrama pid ehidoiu Komisii Ukraina – NATO na 2020 rik [Annual National Programmer under the auspices of the Ukraine – NATO Commission for 2020] : zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 26 travnia 2020 roku № 203/2020. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/92/65/9d91df3bf88dcae15db059c69a2dbabf_1590505364.pdf (data zvernennia: 27.06.2021) [in Ukrainian].
  14. Hranty ta mozhlyvosti vid Prohramy OON iz vidnovlennia ta rozbudovy myru [Grants and opportunities from the UN program to recover and build peace]. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/recovery-and-peacebuilding/grant-opportunities-UN-RPP.html> (data zvernennia: 27.06.2021) [in Ukrainian].

Zozulya Evgen,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8114-1133>

**THE PRINCIPLE OF COOPERATION WITH THE POPULATION ON THE BASIS OF PARTNERSHIP
IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE: GENESIS OF FORMATION AND DIRECTIONS OF
IMPLEMENTATION**

The article is devoted to the study of topical issues of essence and mechanisms for implementing the principle of interaction with the population on the basis of partnership in the activities of the National Police in the conditions of state-building of modern Ukraine. The genesis of the establishment, formation and development of law enforcement agencies interaction with the population and territorial communities in the field of law enforcement in the conditions of state-building in independent Ukraine has been traced. An analysis of the legal framework has been carried out, which

has laid the foundations for the interaction between police and public in policing and combating crime in an independent state. Organizational and managerial measures of the leadership of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine aimed at fortifications of those units that directly work with people are described. Based on the historical and legal comparative analysis of the effectiveness of the legal framework and organizational and managerial activities of the Ministry of Internal Affairs, a number of forms and methods of work are identified, the application of which would significantly strengthen the effectiveness of mutual cooperation between the police and citizens (society) in order to counter crime effectively, protect the rights, freedoms and legitimate interests of citizens at the present stage of the National Police of Ukraine. The possibilities of establishing effective cooperation with international partners of Ukraine on the introduction of effective mechanisms for implementing the principle of interaction with the population on the basis of partnership in the activities of the National Police of Ukraine are described. A conclusion was drawn of the need for further systematic activities in the formation of the common strategy and tactics at the level of State authorities and local self-government bodies, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police of Ukraine, which would make it possible to effectively implement the principle of interaction with the population on the basis of partnership in the activities of the police. It is emphasized that modern mechanisms of implementation in the field of partnership between the police and the population should be built taking into account the forms and methods of this work that have proved their effectiveness during the functioning of the police of independent Ukraine.

Key words: genesis; principle; interaction; population; partnership; public formations; National Police of Ukraine; regulatory framework; organizational and managerial activities; international cooperation.

Надіслано до редколегії 29.06.2021
Рекомендовано до публікації 07.07.2021

УДК: 323.21: 316.46

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-39-48>

Туренко Олег Станіславович,
доктор філософських наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4635-4731>

ТЕОРІЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЛІЦІЇ В МОДЕРНОМУ ДЕРЖАВОЗНАВСТВІ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ М. ФУКО

Розглядається фукодівська інтерпретація поліції, її теоретичне обґрунтування, коло повноважень та управлінських завдань у державознавчому дискурсі модерну. Французький філософ наголошував, що державознавці модерну з метою побудови дисциплінарного суспільства, близького до бентамівського проекту паноптикону, ідеалізували призначення поліції, ототожнювали її з державним управлінням, надаючи загальноуніверсальних засобів реалізації владних повноважень.

Ключові слова: М. Фуко; модерн; епістема; поліція; державознавство; дисциплінарне суспільство; паноптикон.

Постановка проблеми. Як певна галузь державознавства поліцейстика має своє історичне підґрунтя. Одним із перших сучасних дослідників «науки про поліцію» є Мішель Фуко. Він, застосовуючи метод «археології гуманітарних наук», здійснив масштабний історико-теоретичний аналіз виникнення дисциплінарного суспільства в XVI–XIX ст., нових форм влади, держави та засобів управління, до яких насамперед належала поліція. Утім, попри зауваження Ергарда Кастро, термін «поліція» залишається поза увагою дослідників спадщини французького філософа. Навіть у трьох сучасних словниках (лексиконах)¹ М. Фуко цього терміна немає, він не став об'єктом наукового обговорення [1, с. 189]. В українській науці зазначена тема теж залишається недостатньо дослідженою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджували філософську спадщину постмодерніста Мішеля Фуко такі вчені: Н. Автономова, О. Вергун, Р. Зимовець, О. Йосипенко, С. Куцепал, В. Лях, Н. Рябчун та інші. Теоретичні засади поліції та її призначення в модерний час вивчали: П. Брас, М. Дін, Е. Джонсон, Д. Гарланд, Е. Кастро, О. Кільдюшов, П. Ласкум, М. Неоклеус, М. Раєв, В. Ряшко, О. Ряшко, Ч. Тейлор, А. Філіппов та інші.

Метою статті є аналіз фукодівської інтерпретації поліції, її теоретичне обґрунтування державознавцями, визначення кола повноважень та управлінських завдань у модерному дискурсі. Предметом дослідження є тлумачення поняття «поліція» М. Фуко, а об'єктом – повноваження та завдання поліції в модерних теоріях.

Виклад основного матеріалу. Аналіз модерних засобів дисциплінарних практик М. Фуко здійснює на основі терміна «епістеми» (фр. *épistémè*) – це детермінантні структури, які визначають мислення, цінності та соціальні дії, що були притаманні лише певній історичній добі. Епістема є результатом гносеологічної цілісності реального світу та мови, як певний рівень наукової

¹ 1. Judith Revel. Dictionnaire Foucault. Paris : Ellipses, 2008. 2. Michael Ruoff. Foucault Lexikon. Paderborn : Wilhelm Fink, 2009. 3. Leonard Lawlor y John Nale. The Cambridge Foucault Lexicon. Nueva York : Cambridge University Press, 2014.

перцепції історичної епохи є раціоналістичним зв'язком, взаємодією «речей» і «слів», що формує структураліський каркас – базис пізнавальної та практичної діяльності людей. Французький філософ зауважує, що епістема – це «не форма знання, але й не тип раціоналізації, який проходить через різні науки, маніфестує відокремлені одиниці суб'єкта, духа чи епохи; <...> це, імовірно, сукупність усіх зв'язків, які можна виявити в кожній епосі між науками, коли вони аналізуються на рівні дискурсивних закономірностей» [2, с. 190]. Саме так у концепції постмодерніста завдяки епістемі створюється система соціального порядку, легітимізуються продукovanі форми влади, яка виражається в керуванні державними справами.

Легітимація влади базується на певній формі історичного знання – «режимі влади-знання», і тому поширюється на всі соціальні відносини. Панування «режиму влади-знання» відбувається тому, що з часів модерну затверджується принцип протиборства культури (держава як мистецтво управління суспільством) з природою (суспільство, ірраціональна сутність людини). Модерні мислителі дотримувалися світоглядної аксіоми, згідно з якою рушійною силою існування та генези суспільства є ірраціональність, невпорядкована випадковість і потужні пристрасті людей. Саме взаємодія «фізичних сил, страстей і випадковостей становить постійну основу історії всіляких спільнот» [3, с. 71]. Отже, модерний «режим влади-знання» повинен раціонально організувати природний розлад людей, надати легітимність новим формам влади, новим формам мистецтва управління.

До того ж М. Фуко акцентує увагу, що протягом історії «режим влади-знання» змінюється, а тому трансформується весь соціально-політичний процес розвитку. Він стверджує, що модерні трансформації системи «влада-знання» були цілком усвідомленими актами державознавців. Їх рефлексія «зовсім не полягала в спонтанних та неупереджених діях і не була виявлена за допомогою якогось ретроспективного аналізу. Вона була сформульована <...> у двох доктринальних системах: державного інтересу (*raison d'Etat*) та теорії поліції» [4, с. 303].

Водночас був поширений двозначний дискурс, який, з одного боку, проголошував необхідність одержавлення суспільства, а з іншого – затверджував загальний принцип самоконтролю людей і формування системи жорсткого дисциплінарного контролю над некерованими суб'єктами. На думку М. Фуко, у кінці XVI – на початку XVII ст. виникає нова світська форма пастирської влади. Вона мала на меті управління душами, суб'єктами соціального життя, які не зважають на власні пристрасті, не здатні до самоконтролю та особистої дисципліни. У межах цієї ідеї новий тип держави починає створювати механізми керування не великими групами людей, а вільними суб'єктами. Таким способом модерна держава починає формувати систему державного управління через «індивідуалізацію» [5, с. 167], яка мала форму благодіяння, забезпечення індивіду щастя, безпеки й певного рівня добробуту. Навіть більше – держава завдяки відокремленню частини приватного життя починає розширювати свою сферу впливу. Раціонально впорядкована держава вже не «погоджується з безладом, що панує в душах (суб'єктів)» [6, с. 90]: усі, хто ганьбив раціональну парадигму порядку (божевільні, хворі, злочинці тощо), повинні бути «ізолювані», поміщені за межі державного порядку. Інші суб'єкти зобов'язані дотримуватися ідеалів дисциплінарної парадигми, які кожна людина мусить визнавати своїми.

Пастирська влада через індивідуалізацію створювала нову форму державного управління. Щодо цього слід зазначити, що поняття «державне управління» (фр. *governmentality*) визначається М. Фуко у двох аспектах. По-перше, це «комплекс установ, процедур, досліджень та аналізів, розрахунків і тактик, що дозволяють втілювати в життя дуже специфічну, хоча і складну форму влади, основною метою якої є населення, основною формою знання – політична економія, а переважним технічним засобом – установки безпеки» [7, с. 207]. По-друге, «тенденція, силове спрямування, яке на всьому Заході призводило до переважання типу влади, яку можна назвати «управлінням» над усім іншим: суверенітетом і дисципліною; а це сприяло, з одного боку, розвитку цілої низки особливих урядових апаратів, а з іншого – розвитку низки знань» [7, с. 207].

Друга тенденція розвитку державного управління зумовила формування в європейських країнах трьох спадкоємних форм держави: 1) «l'État de justice» – держава правосуддя, яка на базі звичаєвого права і права писаного здійснює управління певною територією феодального суспільства; 2) «l'État administratif» – адміністративна держава, яка з'являється в XV–XVI ст. і керує на основі приписів та уставів на «вже не феодальних територіях»; 3) «l'État de gouvernement» – управлінська держава, що була відкрита в XVII ст. і яка «визначається вже не територією, а масою: сукупністю, кількістю і щільністю населення; територія, на якій населення живе та відіграє певну роль, проте будучи всього одним зі складників» держави [7, с. 208–209].

Саме «l'État de gouvernement» остаточно утверджує нову технологію управління – дисциплінарну – «систему безперервного та ієрархізованого контролю з міцно стягнутими петлями сітки» [8, с. 69]. Ця технологія управління, що мала у своєму складі механізм «нагляд – виправлення», «перевиховання», повинна була забезпечувати масштабну соціальну взаємодію суб'єктів, їхню життєздатність на основі загальноновизначених дисциплінарних норм, які впроваджувалися і контролювалися поліцією.

Першу теорію дисциплінарної системи державного управління («наука про державу», або «державознавство» – нім. *Staatswissenschaft*) створили мислителі німецьких князівств [9, с. 83]. Теоретики обґрунтовували запровадження нової форми порядку в містах. На їхню думку, місто з його комунальним господарством, ринками, портами, дорогами, каналізацією, гігієною та архітектурою приватних помешкань «разом із пов'язаними з ними політичними проблемами й конкретними конфігураціями, що вони приймають, служить зразком для управлінської раціоналізації, яка стосується всієї території» [10, с. 217] держави. Інакше кажучи, згідно з проектами модерного державознавства будь-яке слабкоорганізоване королівство, щоб стати могутнім, мусить перетворитися в урбанізовану територію – місто [11, с. 435], упорядкований соціальний простір, де панує воля держави, – так виникає ідея «поліцейської держави». Імовірно, вперше цю ідею проголошує в трактаті «Аристократична монархія» («*La Monarchie aristo-démocratique*», 1611 р.) Тюрке де Майєрн, який визначає ідеальну державу трьома термінами: «Місто», «Республіка», «Поліція» [4, с. 308].

Державознавці модерну стверджували, що місту постійно загрожує два явища: хвороби та революції. На його упорядкованість та добродійне життя впливали такі неконтрольовані чинники нестабільності, як щільність населення, епідемії, бандитизм, бродяжництво, пришвидшена динаміка соціальних процесів, ірраціональність суб'єктів тощо. Щоб контролювати простір міста і знизити рівень

його загроз, державознавство повинно окреслити властивості поліції, її постійні та змінні величини [10, с. 219], повноваження щодо використання примусу та визначення локальних просторів співжиття.

М. Фуко звертає увагу, що термін «поліція» в модерний час мав багато значень і неодноразово розтлумачувався в XV–XVIII ст. Так, у ранньому модерні «поліцію» розуміли як «форму спільності або об'єднання, яким керувала публічна влада, щось на зразок людської спільноти, над якою здійснюється дещо подібне до політичної влади» [11, с. 406]. Водночас поняття «поліція» розглядалося з двох позицій: як певний режим, спосіб регулювання й управління суспільством та «сукупність актів, за якими управління спільнотами є публічною владою» [11, с. 407]. До того ж побутувало й третє значення: позитивний результат добродесного, правильного державного управління.

У XVII–XVIII ст. до змісту терміна «поліція» державознавці того часу (Т. де Майєрн, П. фон Гогенталь, І. фон Юсті, Н. Деламаєр) додають уточнення: «все, що може надати форму краси і величі місту-державі». Тобто поняття «поліція» починає трактуватися як стабільний засіб зростання могутності держави, ідеальна техніка встановлення раціоналістичного порядку і контролю держави над суспільством. М. Фуко констатує, що у XVIII ст. в державознавстві стає популярним визначення поліції Іоганна фон Юсті. Останній у праці «Загальні основи поліції» («Grundsätze der Policey-Wissenschaft», 1756 р.) наголошує, що поліція – це сукупність «законів і правил, що стосуються внутрішнього життя держави і бажають зміцнити та звеличити могутність цієї держави, призначені досягти правильного використання її [держави] сил» [11, с. 408]. Отже, ключовим сенсом і завданням поліції стає спрямування суверенної могутності держави в межах соціального (або народного) благочестя (нім. *Policey*), супровід удосконалення раціонального устрою загального блага. Своєю діяльністю поліція повинна була створювати зразок благих і моральних вчинків громадян та благоустрою міста, і навпаки припиняти розповсюдження ірраціональних, неблагих явищ і речей, обмежувати все, що суперечить поняттю благочестя.

Щоб поглибити розуміння фукодіанської інтерпретації концепції Юсті, варто проаналізувати фрагмент праці І. фон Юсті «Про наукові основи мистецтва управління державою, про науку поліції і управління, або Вивчення походження законів» (1760 р.): «Поняття поліції використовується в трьох значеннях. У широкому сенсі поліцію розуміють як усі закони й установи держави, призначені для зростання її загальної спроможності та внутрішніх сил, а також для того, щоб зробити їх дієвими та узгодити із загальним благом; і відповідно до цього тлумачення турбота уряду про комерцію, про міську економію та економію земель держави тощо належить поліції, яка має назву «земельна поліція». У вузькому значенні поліцію визначають як усі закони й санкції уряду, призначені для підтримки належної дисципліни й порядку, необхідних для забезпечення цивільного життя, які гарантують розвиток продовольчого забезпечення, що має тісний зв'язок з добробутом окремих родин і суспільним благом: у цьому значенні використовують лише назву «поліція». Однак у найвужчому розумінні поліцією вважають тільки поліцію в містах, тобто коли йдеться про контроль і нагляд за порядком, чистотою в містах, спостереження за дотриманням правил поведінки, запобігання виникненню небезпечних для здоров'я ситуацій тощо, вживають назву саме «міська поліція» [12, с. 71]. Ключовим у досліджуваному фрагменті є певне співвідношення модерного поняття «поліція» із «законами і санкціями уряду», яке

спрямовано на посилення держави та впровадження суспільної дисципліни, а не свободи індивіда.

Модерні державознавці визначали ще два завдання поліції: забезпечення міждержавної рівноваги в Європі та проведення збору статистичних даних про потенціал своєї та сусідніх держав. Вони відповідають ключовій меті – звеличенню могутності держави, але зовні. М. Фуко звертає увагу, що європейська конкуренція країн зумовила колективне переконання щодо необхідності балансу сил на континенті. Жодна з європейських країн не повинна посилювати свою могутність. У цьому разі мета поліції полягає в підвищенні рівня могутності своєї держави на міжнародній арені та недопущенні зростання могутності інших держав. Щоб виконати цю місію, поліція має володіти достовірною інформацією про потенціал своєї та інших держав. У цьому контексті французький філософ зауважує, що статистика «стає необхідною завдяки поліції, але завдяки поліції вона стає також і можливою. Оскільки це сукупність методів, упроваджуваних для забезпечення зростання сил, для того, щоб їх комбінувати та розвивати, то це вся в цілому адміністративна сукупність, яка дозволяє визначити в кожній державі, у чому полягають сили, де є можливості розвитку. Поліція та статистика обумовлюють одна одну: статистика є загальним інструментом і для поліції, і для забезпечення європейської рівноваги. Статистика – це знання держави про державу (тобто про саму себе) і знання про інші держави» [11, с. 410].

М. Фуко на основі праць І. фон Юсті робить загальний висновок, що в теорії модерних державознавців зміст «поліції» трактувався як позитивне поняття, як масштабно-універсальний регулятор державного управління, який повинен нормалізувати майже всі рівні діяльності держави і життя суспільства, розповсюджувати благочесний (шляхетний, моральний, раціональний) порядок на всю політичну діяльність, життя індивідів та їх об'єднання. На їхню думку, поліція повинна забезпечити міжнародну безпеку держави, громадський порядок, певний рівень благополуччя, економічного зростання і збереження уявлених принципів соціальної справедливості та щастя своїм підданим.

Однак головною функцією поліції стає регламентація державою дій службовців і громадян у публічній сфері, формування колективної дисципліни, яка розповсюджується ієрархічно і водночас на всі рівні суспільства, на всю соціально-політичну та економічну діяльність. Такі дії мають на меті змінити природу суспільства – трансформувати його до форми жорстко керованого монастиря. Щодо цього М. Фуко зазначає, що юридична практика державних діячів модерну сформувала своєрідну систему «нескінченної регламентації, постійної регламентації, постійної відновлюваної регламентації, регламентації все більш і більш детальної» [11, с. 440]. Нормативна регламентація створює сітку темпорально-ієрархічного повторення, відповідно до якої індивід поступово підлягав тотальному контролю влади [13, с. 96].

У модерному державознавстві діяльність поліції набуває багатофункціонального і фронтального характеру, а її значення в державному управлінні, порівняно з іншими державними механізмами, стає панівним. Під впливом цього, на думку М. Фуко, держава стає «поліцейською державою» (нім. *Polizeistaat*). Постмодерніст звертає увагу, що теорія «поліцейської держави» розвивалася передусім в німецьких академічних колах, де і відбувалося становлення «науки про поліцію» (нім. *Polizeiwissenschaft*). Ці два концепти мали

помітний вплив на державних реформаторів Пруссії, Австрійської та Російської імперій періоду правління Йосифа I та Катерини II [4, с. 313].

Щоб з'ясувати призначення поліції, М. Фуко взяв за основу класифікацію Ніколаса Деламара, який у праці «Трактат про поліцію (правопорядок)» («Traite de la police», 1705–1719 pp.) визначав одинадцять об'єктів її діяльності: «1) релігія; 2) дисципліна моралі; 3) охорона здоров'я; 4) постачання продовольства; 5) шляхи, мости, публічні будови; 6) громадська безпека; 7) вільні мистецтва (загалом мистецтво і наука); 8) торгівля; 9) фабрики; 10) домашні слуги й осуджені; 11) жебраки» [4, с. 311]. Проте постмодерніст чітко не дотримався класифікації Деламара й багатоаспектно висвітлив це питання. Убачаємо за доцільне стисло охарактеризувати чотири об'єкти поліції, а саме: контроль осуджених; божевільних; жебраків; охорону здоров'я (медичну функцію).

Природною функцією поліції є поєднання її з пенітенціарною системою. У модерній практиці поліцейські та тюремні заклади об'єдналися в єдину дисциплінарну мережу, що сприяло виконанню двох завдань: 1) внутрішнього – утримувати особливу «жорстоку спільність» злочинців в ізоляції від суспільства; 2) зовнішнього, за словами Ендрю Джонсона, – «в'язниця нормалізує те, що вважається ненормальним, діє як навчальна і моралізуюча сила» [14, с. 7] для суспільства. Отже, у модерних теоріях поліцейсько-тюремна система повинна регламентувати й нормалізувати все суспільство. Це відбувається не тільки завдяки наявному пенітенціарному зразку, а й тому що існує безперервний зв'язок: «поліція – в'язниця – злочинець», який надає приклад ненормативного індивіда, що підлягає через ізоляцію і сувору дисципліну примусовому перевихованню – «технічному перетворенню індивідів» [13, с. 341].

М. Фуко наголошує, що тюремна практика XVI–XIX ст. сформувала концепт абсолютної залежності ув'язненого від влади. Ув'язнений позбавлявся всіх групових зв'язків, соціальних комунікацій – він ставав цілковито самотнім, психічно вразливим, бо залишався сам на сам з владою. У в'язниці, де всі процедури доведені до максимальної інтенсивності [13, с. 345], влада набуває неприхованого відкритого характеру, її деспотична форма охоплює всього індивіда – його тіло, час, волю, думки, совість. І навіть звільнившись, осуджений залишається під прямим контролем державної влади, оскільки його свідомість знаходиться в підпорядкуванні в'язниць: він уявляє суспільство як величезну сітку карцерів, які поєднуються в єдину й умовно відкриту систему, що контролюються анонімною владою. Крім того, осуджений не готовий до самостійного життя, утриманець та інформатор здатний тільки до злодійського ремесла, він залишається вірним державі, її «ідеальним» підданим, а не суб'єктом громадянського суспільства. Модерна в'язниця, як уважає М. Фуко, є досконалим типом дисциплінарного суспільства, який повинна оберігати поліція. Вона стає елементом потужного механізму, що має завдання повністю перевиховати «зіпсованих індивідів», збудувати в суспільстві анонімну структуру – паноптикон (назва «ідеальної» в'язниці в теорії І. Бентама).

Паноптикон є виправною в'язницею, де виховували необхідний державі тип індивіда: у нього під час ув'язнення було сформовано дисциплінарну рефлексію, він ставав сам собі поліцейським. На думку С. Куцепал, проєкт Бентама був заснований на ідеї закритого, «поділеному зусібч спостережуваному просторі, де за кожним індивідом закріплено визначене місце, контролюються будь-які рухи, реєструються всі події, центр з'єднаний з периферією, а влада виявляється

неподільною відповідно до цілісної ієрархічної структури, а тому основними атрибутами влади є піднаглядність і карність» [15, с. 44]. Завдяки ідеї паноптикону, його практичного впровадження поліцією в модерне суспільство – формування дисциплінарної практики суцільного контролю в соціальних інституціях (школах, фабриках, армії, лікарнях, в'язниці тощо) – модерна влада прагнула сформувати «поліцейську державу».

До «зіпсованих індивідів» модерне суспільство зараховувало також психічнохворих, людей похилого віку, хворих, осіб з каліцтвом, безробітних, безпритульних, жебраків, ледарів та повій, тобто всіх, хто не міг чи не бажав працювати, і тому не відповідали вимогам індустріально-капіталістичного суспільства [16, с. 13]. М. Фуко особливо цікавила тема ставлення суспільства до божевільних (у широкому психологічному сенсі). Він зауважує, що з XVI ст. до кінця XVIII ст. божевільного переховувала від суспільства його родина, сім'я самостійно вирішувала, чи залишати свого родича вдома або віддавати до спеціалізованої лікарні, де він ставав ув'язненим. Наприкінці XVIII ст. ситуація радикально змінилася: тепер долю психічнохворих вирішувала комісія психіатрів. Крім того, до переліку божевільних додали осіб, що мають сексуальні відхилення (гомосексуалісти, мастурбанти, німфомани), алко- й наркозалежних осіб та інших. Усі ці категорії «зіпсованих індивідів» порушували моральні основи суспільного порядку, і тому вважалися не хворими, а злочинцями. Щодо них до кінця XIX ст. влада застосовувала жорсткі ізоляційні засоби та постійний поліцейський контроль.

Що ж до жебраків, хворих (особливо на шкірно-венерологічні захворювання), осіб з каліцтвом тощо, то з XVI–XVII ст. завдяки визначенню їх як «ворогів порядку, які діють в ім'я Сатани» [6, с. 77] (мова йде про релігійну свідомість і суспільство. – О. Т.) влада позбавляла цю категорію людей свободи, ізолювала в міських лепрозоріях та благодійних госпіталях. Ця соціальна практика трактувалася двояко: як акт християнського благодіяння і справедлива відплата за їхній спосіб життя водночас. Тому питання ізоляції божевільних, хворих, жебраків порушувало проблему ідеального «правопорядку», контроль за яким покладался на поліцію. Ця категорія людей на довгий час стала окремою частиною паноптикону – соціально відчуженого карцеру людської недосконалості.

Однією з головних сфер діяльності поліції вважалася медична галузь. На тлі швидкої урбанізації ключовою суспільною загрозою стали антисанітарія та епідемії. З метою їх мінімізації та уникнення європейські держави почали впроваджувати комплексну управлінську політику в галузі охорони здоров'я населення та приймати на державну службу лікарів, дорученням яких було здійснювати деякі санітарні заходи щодо очищення міст. Так виникає «медична поліція». До її функцій належали: 1) контроль за системою нагляду та інформації про хвороби, епідемії, яку повинні надавати лікарі різних міст та регіонів; 2) нормалізація медичної практики та медичного знання, які тепер перебували у власності не університетів і медичних корпорацій, а держави; 3) створення адміністративних органів контролю за діяльністю лікарів; 4) затвердження медичних чиновників, що призначалися урядом [9, с. 86–87].

До того ж М. Фуко зазначає, що «державну адміністрацію охорони здоров'я цікавило в ті роки не «тіло» трудівників, а «тіло» індивідів узагалі, з об'єднання яких утворюється держава. Ідеться не про робочу силу, а про силу держави, у якій виникали як економічні, так і політичні конфлікти з сусідніми державами. Для цієї мети медицина повинна вдосконалювати й розвивати робочу силу» [9, с. 88]. Тобто

медична поліція зобов'язана виконувати функцію соціалізації індивідів, перетворення їх на високоідейних громадян, котрі захищали б інтереси суверенності влади та цілісності держави.

Ще однією функцією медичної поліції був контроль за виконанням гігієнічних норм населенням. Така діяльність передбачала завдання: 1) виявляти та контролювати місця можливих епідемій та ендемій (кладовища, осуарії, бойні); 2) стежити за циркуляцією вогню, води, повітря в місті; 3) організовувати роботу побутових служб міста.

До функцій медичної поліції також належав нагляд за розділенням простору міста для життя бідних та багатих верств населення. Поділ на бідні та багаті квартали вважався доцільним з огляду на політичні та санітарні загрози. Отже, відбувалося нормативне районування міського, а значить і державного, простору та сфер діяльності поліції.

Висновки. Узагальнюючи, слід зазначити, що сучасний концепт «поліція» відрізняється від первісних теорій періоду Нового часу. Доктрини модерних державознавців ідеалізували призначення поліції та ототожнювали її з державним управлінням, надавали їй загальноуніверсальних засобів забезпечення державного інтересу. Досліджуючи поліцію з позиції перспективи «історії думки», М. Фуко зауважує, що саме завдяки універсальному та необмеженому характеру функцій поліції влада модерну мала змогу затвердити дисциплінарне суспільство, нову форму влади – біовладу. До того ж у теоріях державознавців поліція отримала статус саморегулюючого органу, діяльність якого суворо не контролювалася законами держави. У цьому разі поліція, як убачалося, є втіленням державного інтересу, моральності й добродетності, формоутворюючим і коригуючим органом державної влади. Універсальні якості поліції та її необмежені повноваження формують базу затвердження ідеї «поліцейської держави» та її радикальної форми – паноптикону.

Перспективи подальших досліджень теорії та історії поліцейстики й постмодерних інтерпретацій поняття «поліція» є доволі актуальними. Недослідженими є більшість модерних доктрин «поліцейської держави» (теоретиками якої були С. Пуфендорф, Х. Томазій, Х. Вольф, І. Фіхте тощо), а також не здійснено історико-правового аналізу практичного втілення поліцейської теорії в державному управлінні європейських країн.

Список використаних джерел

1. Edgardo Castro. La noción de policía en los trabajos de Michel Foucault: objeto, límites, antinomias. Anuario Colombiano de Historia Social y de la Cultura. 2019. P.185–206. URL: <https://www.researchgate.net/publication/334144385> (дата звернення: 10.07.2021).
2. Фуко М. Археология знания. К. : Ника-Центр, 1996. 208 с.
3. Фуко М. Нужно защищать общество : курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975–1976 учебном году. СПб. : Наука, 2005. 312 с.
4. Фуко М. Omnes et Sengulatim: К критике политического разума. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2005. Ч. 2. С. 285–319.
5. Фуко М. Субъект и власть. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2006. Ч. 3. С. 161–190.
6. Фуко М. История безумия в классическую эпоху. СПб., 1997. 576 с.
7. Фуко М. Искусство государственного управления. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2005. Ч. 2. С. 183–211.
8. Фуко М. Пытка – это разум. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2006. Ч. 3. С. 67–78.

9. Фуко М. Рождение социальной медицины. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2006. Ч. 3. С. 79–107.
10. Фуко М. Пространство, знание и власть. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Праксис, 2006. Ч. 3. С. 215–236.
11. Фуко М. Безопасность, территория, население : курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1977–1978 учебном году. СПб. : Наука, 2011. 544 с.
12. Расков Д. Е. Камерализм книг: переводы Юсти в России XVIII века. *Terra Economicus*. 2019. № 17 (4), С. 62–79. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2020/01/03/1251886694/raskov.pdf> (дата звернення: 15.06.2021).
13. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы. М. : Ad Marginem, 1999. 480 с.
14. Andrew Johnson. Foucault: Critical Theory of the Police in a Neoliberal Age. 2014. Vol. 61, № 141. P. 5–29. URL: <https://www.researchgate.net/publication/269998836> (дата звернення: 01.07.2021).
15. Куцепал С. В. Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс з префіксом «пост-» : монографія. К. : ПАРАПАН, 2004. 302 с.
16. Фуко М. Безумие и общество. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью*. М. : Праксис, 2002. С. 7–18.

References

1. Edgardo Castro. La noción de policía en los trabajos de Michel Foucault: objeto, límites, antinomias. *Anuario Colombiano de Historia Social y de la Cultura*. 2019. P. 185–206. URL: <https://www.researchgate.net/publication/334144385> (data zvernennia: 10.07.2021).
2. Фуко, М. Археология знания [Archeology Knowledge]. К. : Ника-Centr, 1996. 208 с. [in Russian].
3. Фуко, М. (2005). Nuzhno zashchishchat' obshchestvo : kurs lekcij, pročitannyh v Kollezh de Frans v 1975–1976 uchebnom godu [Society should be protected: a course of lectures read in college de France in 1975-1976 academic year]. SPb. : Nauka. 312 s. [in Russian].
4. Фуко, М. (2005). Omnes et Sengulatim: K kritike politicheskogo razuma [Omnes et Sengulatim: To criticism of the political mind]. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Praksis. CH. 2. S. 285–319 [in Russian].
5. Фуко, М. (2006). Sub"ekt i vlast' [Subject and power]. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Praksis. CH. 3. S. 161–190 [in Russian].
6. Фуко, М. (1997). Istoriya bezumiya v klassicheskuyu epohu [The story of madness in the classic era]. SPb. 576 s. [in Russian].
7. Фуко, М. (2005). Iskusstvo gosudarstvennogo upravleniya [Art of public administration]. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Praksis. CH. 2. S. 183–211 [in Russian].
8. Фуко, М. (2006). Pytka – eto razum [Torture is a mind]. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Praksis. CH. 3. S. 67–78 [in Russian].
9. Фуко, М. (2006). Rozhdenie social'noj mediciny [Birth of social medicine]. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Praksis. CH. 3. S. 79–107 [in Russian].
10. Фуко, М. (2006). Prostranstvo, znanie i vlast' [Space, knowledge and power]. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи и интервью*. М. : Praksis. CH. 3. S. 215–236 [in Russian].
11. Фуко, М. (2011). Bezopasnost', territoriya, naselenie : kurs lekcij, pročitannyh v Kollezh de Frans v 1977–1978 uchebnom godu [Safety, territory, population: course of lectures read in college de France in 1977–1978 academic year]. SPb. : Nauka. 544 s. [in Russian].
12. Raskov, D. E. (2019). Kameralizm knig: perevody YUsti v Rossii XVIII veka [Camelism of books: Justice translations in Russia XVIII century]. *Terra Economicus*. № 17 (4). S. 62–79. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2020/01/03/1251886694/raskov.pdf> (data zvernennia: 15.06.2021) [in Russian].
13. Фуко, М. (1999). Nadzirat' i nakazyvat'. Rozhdenie tyur'my [Write and punish. Birth of prison]. М. : Ad Marginem. 480 s. [in Russian].
14. Andrew Johnson. Foucault: Critical Theory of the Police in a Neoliberal Age. 2014. Vol. 61, № 141. P. 5–29. URL: <https://www.researchgate.net/publication/269998836> (data zvernennia: 01.07.2021).
15. Kutsepал, S. V. (2004). Frantsuzka filozofia druhoi polovyny XX stolittia: dyskurs z prefiksom «post-» [French philosophy of the second half of the twentieth century: discourse with prefix «Post-»] : monohrafiia. К. : PARAPAN. 302 s. [in Ukrainian].
16. Фуко, М. (2002). Bezumie i obshchestvo [Madness and society]. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью*. М. : Praksis. S. 7–18 [in Russian].

Turenko Oleh,
Doctor of Philosophy
(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4635-4731>

THEORY AND VOCATION OF THE POLICE IN MODERN STATE STUDIES: INTERPRETATION OF M. FOUCAULT

The Foucault's interpretation of the police, its theoretical substantiation, the range of powers and managerial tasks in modernist discourses. The French philosopher emphasized it should the modern concept of "police" does not coincide with its original theories of modern times. The doctrines of modern political scientists idealized the vocation of the police and identified it with the entire government, providing it with universal means of implementing the state interest. Considering the police from the perspective of "history of thought" Foucault notes that it is the unlimited nature of police functions gave the modern government to approve a disciplinary society, a new form of government - bio-power. This form of power totally controlled the individual, "took care of him" at all levels of biological life and, above all, the depths of consciousness - artificially created his authenticity. At the same time, in the theories of political scientists, the police received the status of a self-regulatory body, whose activities were not strictly controlled by state laws. In this case, the police, in the imaginary sense, is the living embodiment of state interest, morality and integrity, the formative and corrective body of state power. In order to form a disciplined and productive life, the police must direct individuals to regulation, to their temporal and hierarchical repetition. The a priori qualities of the police and its all-encompassing powers form the basis for the assertion of the idea of a "police state" and its radical form of panopticon. It is thanks to the idea of panopticon, its practical implementation by the police in modern society - the formation of disciplinary practice of continuous control in the social institutions of modernism.

Key words: M. Foucault; modernism; episteme; police; political science; disciplinary society; panopticon.

Надіслано до редколегії 13.07.2021
Рекомендовано до публікації 20.07.2021

Шапарь Артем Олександрович,
кандидат юридичних наук
(*Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5327-701X>

Єлаєв Юрій Леонідович,
адвокат
(*Рада адвокатів Дніпропетровської області,
м. Кривий Ріг*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7101-0730>

ЮРИДИЧНА ДОКТРИНА ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНЕ ГНОСЕОЛОГІЧНЕ (ЕПІСТЕМІОЛОГІЧНЕ) ДОСЛІДЖЕННЯ (ЧАСТИНА ДРУГА)

У статті продовжено гносеологічне (епістеміологічне) дослідження юридичної доктрини як джерела кримінального процесу. Здійснено теоретико-юридичне пізнання наукових концепцій українських та зарубіжних учених-юристів у галузі юридичної доктрини як джерела права, із урахуванням правового значення юридичної доктрини саме як джерела кримінального процесуального права. Розглянуто юридичну доктрину як вияв здатності людини до пізнання (у тому числі до пізнання сфери кримінального процесу). Досліджено фундаментальний та системний взаємозв'язок юридичної доктрини з іншими джерелами кримінального провадження, зокрема з рішенням Конституційного Суду України в певній конституційно-судовій справі.

Ключові слова: юридична доктрина; джерело права; форма права; правова доктрина; доктрина; джерело кримінального процесуального права; джерело кримінального процесу; джерело кримінального провадження.

Постановка проблеми. У XXI столітті невід'ємним елементом (складовою частиною) якісної юридичної освіти є наукове пізнання юридичної доктрини як джерела права, у тому числі як джерела кримінального процесуального права. Для особливої та спеціальної теоретичної підготовки майбутніх висококваліфікованих співробітників Національної поліції України та інших правоохоронних і правозастосовних державних органів та органів державної влади України важливого значення набуває фундаментальне дослідження юридичної доктрини як джерела кримінального процесуального права України, оскільки інші кримінальні процесуальні джерела можуть не бути дієвими в регулюванні кримінальних процесуальних відносин. Зокрема, проблемність нормативно-правового акта може бути усунена завдяки змісту доктрини як джерела кримінального процесуального права. Тому загальне дослідження юридичної доктрини як джерела кримінального процесуального права України є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі юридична доктрина як джерело кримінального процесуального права є малодослідженою сферою пізнання кримінального провадження. Так, учені-юристи досліджують передусім такі джерела кримінального процесуального права, як нормативно-правовий акт і судовий прецедент. У науці кримінального процесу застосовуються

різні теоретичні підходи до пізнання особливостей нормативно-правових актів і судових прецедентів як джерел кримінального провадження. Зокрема, у цій статті здійснюється теоретико-юридичний аналіз концепції джерел кримінального процесуального права, авторами якої є О. А. Рябухіна, Ю. В. Циганюк. На їхню думку, закони та рішення судів є видами джерел кримінального процесуального права.

У свою чергу, саме юридична доктрина є окремим джерелом кримінального процесуального права, яке структурно складається з різноманітних теорій, фундаментальних наукових положень, використання яких у практиці кримінального провадження є необхідною умовою для законного, обґрунтованого, справедливого розгляду та вирішення кримінальних справ.

На сьогодні всезагальне та суттєве значення для фундаментального пізнання юридичної доктрини мають праці дослідників-юристів Р. Леже, Т. В. Садової, О. М. Сидоренко. У своїх роботах ці вчені-правознавці здійснювали переважно загальнотеоретичне пізнання юридичної доктрини як джерела права, проте без спеціального та деталізованого дослідження юридичної доктрини як безпосереднього джерела кримінально-процесуального права.

Наразі є необхідним здійснення юридичних досліджень у галузі кримінально-процесуальної доктрини (до того ж у сфері загальних положень доктрини кримінального провадження). Тому **метою цієї статті** є загальне гносеологічне (епістеміологічне) дослідження юридичної доктрини як джерела кримінального процесуального права України.

Убачається, що ця наукова стаття матиме теоретико-пізнавальне значення для дослідників загальних питань доктрини кримінального провадження та окремих (спеціалізованих) питань доктрини кримінального процесу й у сфері кримінально-процесуального регулювання: досудового розслідування кримінальних проступків, спеціального досудового розслідування, особливих режимів кримінального провадження тощо.

Виклад основного матеріалу. Поряд з теоріями (концепціями) наукового підходу щодо визнання юридичної доктрини як джерела права (у тому числі кримінально-процесуального права) в науці кримінального процесу є й інший науковий підхід, який хоч прямо й не заперечує юридичну доктрину як джерело кримінального процесуального права, то, принаймні, очевидно та однозначно не передбачає правову доктрину як джерело кримінального процесуального права. Таким гносеологічним (епістеміологічним) ученням є науковий підхід незаперечення доктрини як джерела права (у тому числі кримінально-процесуального права).

Так, на думку вчених-юристів О. А. Рябухіної, Ю. В. Циганюк, «у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) використовується вузький підхід розуміння кримінального процесуального законодавства – це система всіх упорядкованих законів, що врегульовують порядок кримінального провадження на території України, а також міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України» [1, с. 112]. Стосовно інших джерел кримінального процесуального права ці науковці-правознавці зазначають: «Рішення Європейського Суду з прав людини, постанови Пленуму Верховного Суду України, судові рішення Верховного Суду України, ухвалені ним після перегляду рішень судів у кримінальних справах, нормативні акти Кабінету Міністрів України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства

внутрішніх справ України, Державної прикордонної служби України, Державної податкової адміністрації слід уважати джерелами, які необхідно використовувати учасникам кримінального провадження, якщо в них містяться норми права, котрі не суперечать кримінальному процесуальному законодавству і/або ліквідують його прогалини» [1, с. 112]. На наш погляд, у переліку джерел кримінального процесуального права України не вистачає юридичної доктрини як джерела цієї галузі права. До того ж юридична доктрина прямо та однозначно не заперечується як джерело кримінально-процесуального права України.

Необхідно зауважити, що юридичної доктрини як основного джерела кримінального процесуального права немає і в правових системах інших держав, зокрема в правовій системі Великобританії. Так, на думку науковця-правознавця Т. В. Садової, «основними джерелами сучасного кримінального процесуального права у Великобританії є: 1) прецедентне право (судові прецеденти, що створюються безпосередньо судами); 2) законодавчі акти Парламенту; 3) законодавство Європейського Союзу» [2, с. 223].

Варто звернути увагу на наукову концепцію всесвітньо відомого вченого-компаративіста Раймона Леже, який розглядає правову доктрину щодо ролі та впливу доктрини у правовій системі: «Безумовно, доктрина існує і в Англії: достатньо навести великі імена Блекстона та Бентама» [3, с. 78]. Цей дослідник у своїй праці «Великі правові системи сучасності» [3], окрім розмежування ролі та впливу доктрини у французькому та німецькому праві, з одного боку, і в англійському праві, з іншого боку, визначає правову аксіому, відповідно до якої: «Саме доктрина забезпечує синтез права, його критику, виявлення правових прогалин, а також сприяє різноманітними способами розробці законодавства» [3, с. 78–79]. Щодо з'ясування значного впливу доктрини в межах правових систем держав континентальної Європи необхідно врахувати думку вченого-юриста Р. Леже: «Якщо англійське право є правом суддів, то і французьке, і німецьке право більшою мірою являють собою професорське право» [3, с. 79].

Указаний факт свідчить про те, що саме юридична доктрина може бути одним із тих джерел кримінального процесуального права України (як держави романо-германської правової системи), яке буде правовою підставою для винесення кримінально-процесуальних рішень, що приймаються судовими та правоохоронними органами України за необхідності застосування принципу аналогії закону (частина 6 статті 9 КПК України [4]), у разі наявності недоліків у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України.

О. М. Сидоренко стверджує, що в юридичній науці є і таке розуміння доктрини, відповідно до якого здійснюється пізнання «правової доктрини як вторинного джерела права» [5, с. 38]. Так, дослідник права зауважує: «Наука (правова доктрина), на наш погляд, вважається вторинним джерелом права. Оскільки вона роз'яснює чинне право, тлумачить його, на цій підставі сприяє подальшому його розвитку, а також виробляє для заповнення прогалин нові правові положення у зв'язку з вивченням життєвих явищ. Здобуті ж наукою правові положення, у свою чергу, можуть стати підставою вироблення норм звичаєвого або позитивного права, що є вже безпосереднім джерелом права» [5, с. 41].

Зазначена гносеологічна (епістеміологічна) концепція О. М. Сидоренко [5] є такою, на яку слід звернути увагу в межах науки кримінального процесу, адже фундаментальне (теоретичне) пізнання правового звичаю як джерела кримінального процесу може бути перспективним напрямом новітніх наукових

досліджень насамперед у: 1) взаємозв'язку: а) кримінального процесуального права України й історії держави та права України, історії держави і права зарубіжних держав; б) кримінального процесуального права України та міжнародного публічного права; в) кримінального процесуального права України і теорії держави та права, порівняльного правознавства; 2) сфері застосування правового звичаю та правової доктрини як історико-теоретичних джерел кримінального процесу на противагу всім іншим – законодавчо-судовим та міжнародно-правовим – джерелам кримінального процесу.

Водночас дослідження правового звичаю як джерела кримінального процесуального права буде сприяти розвитку юридичної доктрини (як джерела кримінального процесуального права), адже саме правова доктрина (у тому числі наукові праці вчених-правознавців минулих історичних епох) надає можливість простежити виникнення, зміну та еволюцію певного кримінально-процесуального правового звичаю як юридичного джерела. У будь-якому разі дослідження правового звичаю, юридичної доктрини (як джерел кримінального процесу) сприятиме формуванню багатоджерельності кримінального процесуального права, що можна вважати одним із напрямів еволюції кримінального процесу (як науки, як галузі права, як галузі законодавства), із урахуванням постійної динаміки розвитку суспільних правовідносин у сфері кримінального провадження в Україні як у правовій державі.

Слід указати, що доктрину в праві, зокрема у кримінальному процесуальному праві, можна досліджувати з урахуванням юридичного вчення французького просвітника Шарля Луї Монтеск'є, а саме визначати правову доктрину як «здібність людини до пізнання» [6, с. 165]. Тобто вивчати здібність (здатність) людини (вченого-юриста) до пізнання права як однієї із форм гуманістичної юридичної доктрини євро-американського (у тому числі французького) Просвітництва XVIII століття. Так, учений-просвітник у книзі «Про Дух Законів» керується принципом: «Людина у природному стані має не скільки пізнання, скільки здібність пізнання» [6, с. 165].

Зважаючи на цей тезис ученого-гуманіста Шарля Луї Монтеск'є, можна виявити якщо не прямий, то хоча б опосередкований зв'язок міжнародно-правових актів з кримінальним процесуальним правом України в науковому вимірі кримінально-процесуальної юридичної доктрини. Так, стаття 1 Загальної декларації прав людини, прийнятій 1948 року (далі – Загальна декларація), установлює правову норму, згідно з якою всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; вони наділені розумом і совістю та повинні діяти один стосовно одного в дусі братерства [7]. Водночас згаданий міжнародний правовий акт передбачає особливі (спеціальні) права людини у сфері кримінального провадження та їх гарантії, зокрема: заборону безпідставного арешту, затримання (ст. 9 Загальної декларації); право на обґрунтованість пред'явленого людині кримінального обвинувачення, право на те, щоб справа стосовно людини була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом, на основі повної рівності (ст. 10 Загальної декларації); презумпція невинуватості (ч. 1 ст. 11 Загальної декларації); принцип набуття людиною правового статусу засудженого за вчинення злочину відповідно до національних законів або міжнародного права (ч. 2 ст. 11 Загальної декларації) [7].

Усі вказані вище права людини у сфері кримінального провадження та їх гарантії забезпечуються конституційним та законним правом на оскарження

(перегляд) судових рішень у кримінальному процесі в апеляційному і/або в касаційному порядку. Тому необхідно звернути увагу на Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 у справі № 3-208/2018 (2402/18) за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Рішення) [8]. Згідно з резолютивною частиною цього Рішення [8], вирішено визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини другої статті 392 КПК України щодо унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

Так, у Рішенні [8] застосування кримінально-процесуальної доктрини вбачається у створенні, формуванні та формулюванні нової дефініції кримінального процесуального права України, а саме «акти міжнародного права» (пункт 2.2 Рішення). До того ж указана юридична категорія (дефініція) чітко визначається шляхом зазначення переліку цих актів міжнародного права (в частині реалізації права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності в кримінальному процесі), що має відповідати також вимозі стосовно доступності правосуддя (пункт 2.3 Рішення). Актами міжнародного права, відповідно до Рішення [8], є такі юридичні акти: Загальна декларація прав людини 1948 року (стаття 8) [7], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року (стаття 14) [9], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 6) [10], Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 1985 року (пункт 4) [11].

З огляду на формально-логічний метод тлумачення тексту Рішення [8] убачається одночасне застосування декількох наукових підходів (способів тлумачення права) до визначення дефініції «акти міжнародного права» (пункт 2.2 Рішення), а саме:

а) широкий (загальнотеоретичний) науковий підхід до визначення дефініції «акти міжнародного права» (пункт 2.2 Рішення), тобто без вказівки на певні, конкретні юридичні акти;

б) вузький (конкретно спеціалізований) науковий підхід до визначення категорії актів міжнародного права (пункт 2.3 Рішення), тобто з наявною вказівкою на певні, конкретні юридичні акти.

У свою чергу, зважаючи на практичне застосування юридичної доктрини у зв'язку з Рішенням [8], слід зазначити про окрему думку судді Конституційного Суду України І. Д. Сліденка стосовно Рішення Суду від 13 червня 2019 року [12]. Так, суддя І. Д. Сліденко для обґрунтування своєї окремої думки застосовує правову доктрину, що за формально-логічною ознакою (критерієм) виражається у текстовому викладі: 1) через низку прямо та однозначно доктринальних наукових дефініцій, наприклад, доктринальні вади Рішення, концептуально-доктринальний підхід; 2) через низку безпосередньо доктринальних наукових термінів, зокрема заперечення щодо застосованої концепції, заперечення щодо концепції Рішення; 3) через філософсько-правові доктринальні наукові формули, а саме: а) застосована абстрактно-теоретична аргументація має суб'єктивний та відносний характер і не відображає сутнісних сторін справи; б) субстанційно-онтологічний аналіз необхідний для визначення помилок, недоліків та недосконалостей, які є в Рішенні.

Крім текстово-лінгвістичного (за формою) та сутнісно-логічного (за змістом) застосування юридичної доктрини під час складання (формулювання, структурування) окремої думки судді І. Д. Сліденка [12], правова доктрина застосовується також шляхом використання безпосередньо кримінально-процесуальної доктрини стосовно дослідження правового змісту вказаного Рішення [8] як юридичного документа, що має формальні ознаки в тексті Рішення [8], тобто через уживання процесуальних (у тому числі кримінально-процесуальних) наукових дефініцій, а саме: 1) розуміння апеляції; 2) межі та обсяг апеляційного оскарження; 3) право на апеляційне оскарження і право на судовий захист фактично ототожнюються; 4) апеляція не є абсолютною та необмеженою; 5) апеляція має певні межі; 6) скарги на ухвали про продовження строку тримання під вартою.

До того ж необхідно звернути увагу на те, що вказані правові терміни, які використовуються під час обґрунтування окремої думки судді І. Д. Сліденка [12], є суто науковими юридичними визначеннями, оскільки законодавець у тексті КПК України [4] застосовує інші юридичні (легальні) дефініції, що за своїм змістом повністю відповідають правовим (науковим) категоріям. Проте такі юридичні дефініції (наукові категорії) за лінгвістичним формулюванням відрізняються від зазначених вище правознавчих (легальних) визначень. Зокрема, КПК України [4] прямо визначає правознавчі (легальні) мовні конструкції: апеляційна скарга, межі апеляційної скарги, межі апеляційних вимог.

Про застосування фундаментально-теоретичного наукового підходу (методу) під час складання (формулювання, структурування) окремої думки судді І. Д. Сліденка [12] свідчить і той факт, що в цьому процесуальному акті (судовому документі) наявне посилання на таку гуманістично-правову доктринальну тезу (наукове визначення), як «свобода є фундаментальною цінністю».

Саме такий приклад застосування юридичної доктрини в правовій практиці щодо конституційно-судового тлумачення законодавчих норм у сфері кримінального процесу підтверджує, що в цьому разі індивідуальний правовий акт (окрема думка судді Конституційного Суду України), з одного боку, формалізує юридичну доктрину як власне окрему думку судді щодо певної конкретної судової справи, а з іншого – власне юридична доктрина є змістовним (сутнісним) правовим фундаментом для окремої думки судді щодо певної конкретної судової справи. Тому маємо змогу здійснювати подальші наукові дослідження правового інституту окремої думки судді, зокрема у кримінальному провадженні, у формально-юридичній сфері (як індивідуального правового акта), у змістовно-правовій сфері (як зовнішньої форми вираження сутності юридичної доктрини), а також в аксіологічно-правовій сфері (як юридична фіксація (закріплення) певних юридичних фундаментальних цінностей).

Указаний гносеологічний (епістеміологічний) зв'язок юридичної доктрини як джерела права, зокрема кримінального процесуального права України, відображається в послідовній динаміці юридичних дефініцій: від суто загальнофілософських категорій до спеціальних правових норм та правових інститутів (у тому числі у сфері кримінального провадження). Унаслідок цього підтверджується загальна формула генезису юридичної доктрини, що має такі стадії: здатність пізнання – розум – норми-принципи права (до того ж і норми-принципи кримінального процесуального права), які закріплені у джерелах конституційного права, у міжнародних правових актах. Зазначені норми-принципи

права в національному праві (у правовій системі та системі права певної держави) еволюціонували від норм права до правових інститутів, зокрема від норм конституційного права України до кримінально-процесуальних правових інститутів у межах кримінально-процесуального права України як однієї з галузей національного публічного права України.

Висновки. Юридична доктрина як джерело кримінального процесуального права має суттєве значення для науки кримінального процесу у сферах: 1) дослідження новітніх наукових теорій (учень, концепцій) у галузі кримінального провадження, які створені зарубіжними колегами-правознавцями; 2) фундаментального пізнання кримінально-процесуального права іноземних держав шляхом ознайомлення з думками професорів-юристів відповідних наукових установ близького та далекого зарубіжжя щодо кримінально-процесуальних правових інститутів та норм у державах, право яких вони досліджують, що буде сприяти розвитку: а) спеціального порівняльного правознавства в Україні в частині наукового пізнання кримінального процесу іноземних держав у цілому та окремих його правових інститутів та норм; б) спеціальної частини кримінального процесу України щодо наукового пізнання джерел кримінального процесуального права відповідних іноземних держав (до того ж і шляхом застосування гносеологічних (епістеміологічних) методів дослідження права) українськими вченими-дослідниками у сфері кримінального провадження; в) теоретико-юридичних досліджень (загальних та спеціальних) юридичної доктрини як джерела кримінального провадження.

Юридична доктрина як джерело кримінального процесуального права дає змогу вирішити колізії та усунути недоліки кримінального процесуального законодавства під час регулювання кримінальних процесуальних відносин.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні: 1) впливу юридичної доктрини на процедурну діяльність учасників кримінального процесу та правові відносини між ними залежно від певної стадії кримінального провадження; 2) юридичної доктрини як окремого елемента системи джерел кримінального процесуального права, що регулює кримінально-процесуальну діяльність і правові відносини між учасниками кримінального процесу, які виникають у сфері кримінального провадження взагалі та на певних його процедурних стадіях.

Список використаних джерел

1. Рябухіна О. А., Циганюк Ю. В. Система кримінального процесуального законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 10-1. Том 2. С. 110–113.
2. Садова Т. В. Джерела кримінального процесуального права Англії і Уельсу. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 3. С. 220–229.
3. Раймон Леже. Великие правовые системы современности : научное издание. 3 изд., перераб., перевод с французского. ООО «Волтерс Клувер».
4. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
5. Сидоренко О. М. Правова доктрина як вторинне джерело права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 29. С. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2006_29_8 (дата звернення: 08.06.2021).
6. Монтескьє Шарль Луї. Избранные произведения. М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. 800 с.
7. Загальна декларація прав людини (1948 року). *Голос України*. 2008. 10 груд. (№ 236).

8. Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 у справі № 3-208/2018 (2402/18) за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 4. С. 103.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 08.06.2021).
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. *Голос України*. 2001. 10 січ. (№ 3).
11. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.06.2021).
12. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І. Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 4. С. 126.

References

1. Riabukhina, O. A., Tsyhaniuk, Yu. V. (2014). Systema kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva [The system of criminal procedural legislation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*. № 10-1. Tom 2. S. 110–113 [in Ukrainian].
2. Sadova, T. V. (2017). Dzherela kryminalnoho protsesualnoho prava Anhlii i Uelsu [Sources of criminal procedural law of England and Wales]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*. № 3. S. 220–229 [in Ukrainian].
3. Rajmon Lezhe. Velikie pravovye sistemy sovremennosti : nauchnoe izdanie [Great Legal Systems of Modernity: Scientific Edition]. 3 izd., pererab., perevod s francuzskogo. OOO «Volters Kluver» [in Russian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi Kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine of April 13, 2012 № 4651-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. St. 88 [in Ukrainian].
5. Sydorenko, O. M. (2006). Pravova doktryna yak vtorynne dzherelo prava [Legal doctrine as a secondary source of law]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 29. S. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2006_29_8 (data zvernennia: 08.06.2021) [in Ukrainian].
6. Montesk'e SHarl' Lui. (1955). Izbrannye proizvedeniya [Izbrannye projection]. M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury. 800 s. [in Russian].
7. Zahalna deklaratsiia prav liudyny (1948 roku) [General Declaration of Human Rights (1948)]. *Holos Ukrainy*. 2008. 10 hrud. (№ 236) [in Ukrainian].
8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 13 chervnia 2019 roku № 4-r/2019 u spravi № 3-208/2018 (2402/18) za konstytutsiinoiu skarhoiu Hlushchenka Viktora Mykolaiovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyny druhoi statti 392 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated June 13, 2019 № 4-r/2019 in case № 3-208/2018 (2402/18) under the constitutional complaint of Glushchenko Viktor Nikolaevich regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of part of the second Article 392 of the Criminal Procedural Code of Ukraine]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*. 2019. № 4. S. 103 [in Ukrainian].
9. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava 1966 roku [International Pact on Civil and Political Rights 1966]: ratyfikovano Ukazom Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR № 2148-VIII vid 19.10.1973 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (data zvernennia: 08.06.2021) [in Ukrainian].
10. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950]. *Holos Ukrainy*. 2001. 10 sich. (№ 3) [in Ukrainian].
11. Deklaratsiia osnovnykh pryntsyypiv pravosuddia dlia zhertv zlochyv ta zlozhyvannia vladoiu, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu Orhanizatsii Obiednanykh Natsii 1985 roku [Declaration of the basic principles of justice for victims of crimes and abuse of power adopted by the United Nations General Assembly of 1985]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 08.06.2021) [in Ukrainian].

12. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Slidenka I. D. stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Hlushchenka Viktora Mykolaiovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyny druhoi statti 392 Kryminalnogo protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Separate opinion of the judge of the Constitutional Court of Ukraine Perevadenka I. D. Regarding the decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the Constitutional complaint of Glushenko Viktor Nikolayevich on the constitution of the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of part of the second Article 392 of the Criminal Procedural Code of Ukraine]. Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. 2019. № 4. S. 126 [in Ukrainian].

Shapar Artem,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5327-701X>

Yelaiev Yurty,

Lawyer

(Council of Advocates of Dnipropetrovsk region, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7101-0730>

JUDICIAL DOCTRINE AS A SOURCE OF CRIMINAL PROCEDURE LAW OF UKRAINE: GENERAL GNOSEOLOGICAL (EPISTEMIOLOGICAL) RESEARCH (PART TWO)

In this scientific article, the continuation of the gnoseological (epistemological) research of legal doctrine as a source of criminal proceedings is carried out. In this scientific work, theoretical perception of scientific concepts of Ukrainian and foreign legal scholars in the field of legal doctrine as a source of law (in general), taking into account the legal significance of legal doctrine as a source of criminal procedural law (in particular) is carried out. In this scientific work, the attention is paid to the research of the fundamental and systemic relationship of legal doctrine with other sources of criminal proceedings (in particular, with the Decision of the Constitutional Court of Ukraine on a particular constitutional and judicial case). The text of this scientific article studies, inter alia, the fundamental and systemic relationship of Legal Doctrine with Separate Opinion of the Judge of the Constitutional Court of Ukraine (in a particular constitutional and judicial case), as sources of criminal procedural law of Ukraine. At the same time, the peculiarities of constitutional and judicial legal regulation in the field of criminal proceedings and in combination with the study of theoretical and legal and philosophical and legal bases (foundations) of the abovementioned two sources of criminal process in Ukraine are taken into account. The scientific knowledge of the theoretical and legal and philosophical and legal relationship of the Legal Doctrine with the Separate Opinion of the Judge of the Constitutional Court of Ukraine (as sources of criminal procedural law of Ukraine) is carried out with consideration of the scientific and theoretical features, specified in the text of Separate Opinion of the Judge of the Constitutional Court of Ukraine of legal (in particular, philosophical and legal, doctrinal and legal, general and legal, criminal and procedural) definitions. In the text of this scientific article, the attention is paid to the humanistic legal doctrine on which the acts of international law in the field of human rights (in particular, human rights in the field of criminal procedure) are based. In this scientific article, the attention is paid to legal doctrine as a manifestation of a person's ability to learn (including knowledge of the sphere of criminal process).

Key words: legal doctrine; source of law; form of law; law doctrine; doctrine; source of criminal procedural law; source of criminal process; source of criminal proceedings.

Надіслано до редколегії 08.07.2021
Рекомендовано до публікації 15.07.2021

РОЗДІЛ II

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК: 343.137.5

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-58-66>

Бабенко Ольга Георгіївна,
доктор філософії за спеціальністю «Право»
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-2191>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИМУСОВОЇ ФОРМИ ОСВІДУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО

Статтю присвячено дослідженню слідчої (розшукової) дії – освідування, що здійснюється у примусовій формі щодо неповнолітнього підозрюваного. Зазначено, що чинні норми Кримінального процесуального кодексу України не містять регламентованого порядку проведення примусового освідування неповнолітнього підозрюваного, що значно порушує права дітей. У результаті проведеного дослідження запропоновано здійснювати примусове освідування неповнолітнього підозрюваного, свідка чи потерпілого лише у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Ключові слова: неповнолітній підозрюваний; слідча (розшукова) дія; освідування; примус; кримінальне правопорушення; досудове розслідування.

Постановка проблеми. Питання забезпечення прав та свобод неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення, є актуальним на будь-якій стадії кримінального процесу. Однак дотримання прав неповнолітніх під час проведення слідчих (розшукових) дій саме на стадії досудового розслідування має неабияке значення, оскільки на початковому етапі кримінального процесу в дитини складається враження про слідчого, прокурора та поліцію в цілому. У процесі роботи з такою вразливою категорією, як неповнолітні підозрювані налагодження контакту з дитиною та дотримання її прав має стати першочерговим завданням правоохоронців. Неповнолітній підозрюваний, у зв'язку зі своєю соціальною незрілістю, перебуває в гіршому становищі, ніж дорослий підозрюваний щодо можливості обмеження прав, свобод і законних інтересів [1, с. 36].

Відчутним є порушення прав та свобод дітей під час здійснення слідчих (розшукових) дій, які проводяться в примусовій формі. Однією з таких дій, що може здійснюватися за участю неповнолітнього підозрюваного, є освідування, яке може відбуватися і в примусовому порядку, що обумовлює ризик суттєвого порушення прав, свобод та законних інтересів неповнолітнього підозрюваного.

Зважаючи на неповнолітній вік дітей, їхню психіку та кримінальну ситуацію, яка з ними сталася, варто особливо звертати увагу на проведення слідчих (розшукових) дій у разі їх примусового застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесуальної проблематики освідування займалися такі вчені, як С. С. Клочуряк [3], А. І. Кунтій [12], Б. Є. Лук'янчиков [6], Є. Д. Лук'янчиков [5], Р. М. Мрочко [10], В. В. Топчій [4], І. М. Янченко [8] та інші. Однак питання проблемних аспектів освідування неповнолітнього підозрюваного потребує більш детального дослідження та вдосконалення національного законодавства, оскільки науковці переважно розглядали загальні питання зазначеної проблематики.

Метою дослідження є пошук шляхів для реалізації примусового освідування неповнолітнього підозрюваного, не порушуючи процесуальних прав дитини. Для досягнення поставленої мети треба виконати такі завдання: проаналізувати національне та зарубіжне законодавства щодо примусового освідування неповнолітнього підозрюваного; винайти шляхи практичного здійснення та реалізації освідування неповнолітнього підозрюваного у примусовій формі; надати пропозиції щодо вдосконалення процесуальної регламентації та реалізації примусового освідування дитини, яка потрапила в конфлікт із законом.

Виклад основного матеріалу. Правова регламентація та практичне здійснення освідування неповнолітнього підозрюваного має певні недоліки, що зумовлює вдосконалення процесуального регулювання та реалізації вказаної слідчої (розшукової) дії. Зокрема, проведення освідування за участю неповнолітнього підозрюваного має здійснюватися так, щоб мінімізувати будь-який негативний вплив на психіку та соціальний розвиток дитини.

Освідування може проводитися як в добровільному, так і в примусовому порядку, що обумовлює ризик суттєвого порушення прав, свобод та законних інтересів неповнолітнього підозрюваного.

У ч. 3 ст. 241 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) законодавцем зазначено, що особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово [2].

Примусове проведення освідування здійснюється як крайній захід, спрямований на збирання і перевірку доказів у кримінальному провадженні, коли застосовані заходи переконання не дали позитивного результату. До того ж дотримання процесуальної форми й криміналістичних рекомендацій проведення цієї слідчої (розшукової) дії є запорукою виконання визначених у ч. 1 ст. 2 КПК України завдань кримінального провадження [3, с. 464]. На жаль, на сьогодні не існує єдиної криміналістичної рекомендації щодо самого процесу здійснення освідування у примусовій формі. Відсутність розробленого алгоритму дій слідчого під час примусового освідування неповнолітнього підозрюваного у практичних підрозділах поліції змушує діяти на власний розсуд, що іноді створює конфліктні ситуації між учасниками досудового розслідування.

В. В. Топчій та Н. В. Карпенко звернули увагу на позицію Ю. М. Черноус, яка зазначила, що необхідність у застосуванні правообмежувальних засобів виникає лише в разі ігнорування зобов'язаним учасником слідчої дії відповідного припису закону, тому що його неналежна поведінка посягає на права і свободи інших учасників судочинства. До того ж застосування примусових заходів здійснюється за умов крайньої необхідності, коли мета слідчої дії є суттєвою і жодним іншим способом вона не може бути досягнута [4, с. 49]. Аналізуючи викладене вище, можна зазначити, що В. В. Топчій та Н. В. Карпенко поділяють примус на дві категорії: психічний та фізичний.

«Психічний примус», на думку авторів, – це законний психологічний вплив на інтелектуальну, емоційну та вольову сферу підозрюваного, потерпілого, свідка з метою спонукати виконати вимоги закону щодо освідчування [4, с. 49]. Дозволимо собі не погодитися з цією дефініцією, оскільки її тлумачення розцінюємо більше як психологічне переконання особи.

«Фізичний примус» учені розуміють як законний фізичний вплив, що застосовується до підозрюваного, потерпілого, свідка всупереч його волі, з метою примусити виконати вимоги закону щодо освідчування, у разі відмови виконати ці дії добровільно [4, с. 49]. Саме таке поняття, як «законний фізичний вплив» у національному законодавстві не є врегульованим та визначеним.

У ч. 4 ст. 241 КПК України вказано, що під час освідчування не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я [2].

У процесуальній літературі зазначається, що освідчування як слідча дія не передбачає і не може передбачати будь-які дослідження над людиною [5, с. 162]. Оскільки об'єктом освідчування може бути лише тіло живої людини [4, с. 47], це порушує її право на особисту недоторканність [6, с. 4].

Сторона захисту, особливо якщо її учасником є неповнолітній підозрюваний, будь-які фізичні дії зі сторони працівників поліції буде розцінювати як такі, що принижують честь та гідність дитини, оскільки в жодному із нормативних актів не визначено, який саме законний фізичний примус дозволяється здійснювати під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Досить слушно зазначає Д. К. Брагер стосовно того, що порядок примусового освідчування потребує чіткого та однозначного врегулювання законодавцем. Інакше слідчий не прийме рішення проводити вказану слідчу дію в примусовому порядку, розуміючи, що надалі його може бути звинувачено не лише в порушенні прав учасників кримінального процесу на захист, недоторканність особи, але й перевищенні службових повноважень у зв'язку з насиллям та поведінням, яке принижує людську гідність або створює небезпеку для життя та здоров'я людини [7, с. 99]. Автор має рацію, оскільки слідчий під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, особливу увагу приділяє дотриманню всіх норм поведінки та підвищених гарантій захисту, які висувають до неповнолітніх, тому іноді краще не ризикувати для того, щоб уникнути скарг зі сторони захисту. Крім того, необхідно наголосити на підвищеній увазі до неповнолітніх підозрюваних ще й зі сторони прокуратури, тому в будь-якому разі необхідно застосовувати законні методи роботи з дітьми.

С. С. Клочуряк поділяє думку А. А. Благодир стосовно того, що процесуальний примус як різновид державного примусу – це метод кримінально-процесуальної діяльності, що полягає у формуючому нормативно закріпленому впливі визначених державних органів і посадових осіб на правосвідомість суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності незалежно від його волі, бажання, який передбачає для примушованого загрозу чи дійсне настання невігідних наслідків матеріального, морального чи організаційного характеру з метою забезпечення його належної поведінки і, як наслідок, забезпечення завдань кримінального судочинства [3, с. 464].

Досліджуючи питання освідчування та застосування примусу в процесі його проведення, І. М. Янченко визначила умови, за наявності яких указана слідча дія може бути проведена примусово, а саме:

– наявність достатніх підстав уважати, що на тілі певної особи, яку необхідно піддати освідуванню, є сліди злочину або будь-які інші особливі прикмети;

– особа відмовилася від проведення з нею освідування, але ця слідча дія має необхідне доказове значення;

– дії під час проведення примусового освідування (як і добровільного) не повинні зашкодити здоров'ю особи [8, с. 127].

Здебільшого особи, на тілі яких можуть бути виявлені сліди злочину або особливі прикмети, добровільно дають згоду на проведення такої слідчої (розшукової) дії, чим сприяють слідчому в установленні обставин кримінального правопорушення. Проте можливі й випадки, коли особа відмовляється добровільно пройти освідування. Це є свідченням того, що виникла несприятлива (конфліктна) слідча ситуація. Але вона не повинна перешкоджати розслідуванню. Застосовані до особи заходи примусу не повинні створювати загрозу її життю, здоров'ю або бути принизливими за характером [6, с. 4–5].

С. С. Клочуряк зауважує, що деякі науковці взагалі заперечують примусовий характер освідування. Він стверджує, що зазначена точка зору не відповідає вимогам закону та інтересам досудового розслідування. Якщо погодитися з нею, слід визнати, наприклад, за підозрюваним право відмовитися від освідування, що, у свою чергу, за відсутності можливості примусового його проведення не дозволить досягти мети проведення слідчої (розшукової) дії [3, с. 464].

В. В. Топчій та Н. В. Карпенко вказують на те, що підозрюваний як учасник проведення освідування переважно не зацікавлений у встановленні істини у справі, а тому має менше бажання добровільно піддаватися освідуванню, оскільки на його тілі можуть бути виявлені сліди злочину або особливі прикмети [4, с. 48–49].

І. М. Янченко висловлює дещо іншу думку. Вона вважає, що заперечення особи проти участі у проведенні освідування ще не означає, що особа намагається приховати певні сліди вчиненого нею злочину. Для прикладу наводить дані, отримані з практичних підрозділів, у яких, зокрема, мова йде про сором'язливість жінки під час оголення [9, с. 133].

На нашу думку, відмова неповнолітнього підозрюваного у проведенні освідування в добровільному порядку, найімовірніше, є психологічним нерозумінням того, що відбувається під час здійснення кримінального провадження, та небажанням оголюватися перед сторонніми особами.

У юридичній літературі зазначається, що позбавити слідчого можливості виявити ці сліди, захищаючи почуття сором'язливості обвинуваченого, означає зробити неможливим установлення істини в багатьох кримінальних справах [10, с. 96]. Уважаємо таку думку абсолютно правильною, оскільки через сором'язливість підозрюваного слідство не має права втрачати доказову інформацію, яка в подальшому допоможе отримати важливі докази для встановлення обставин учиненого кримінального правопорушення.

Як метод впливу на осіб, які не бажують добровільно пройти освідування, треба обрати переконання. Це стосується й неповнолітнього підозрюваного, але в разі категоричної відмови від його проведення, у виняткових випадках, до нього можуть бути застосовані заходи процесуального примусу [11, с. 227].

На думку С. С. Клочуряка, необхідною умовою перед проведенням примусового освідування є попереднє використання слідчим усіх наявних у його розпорядженні заходів переконання [3, с. 464].

А. І. Кунтії також зазначає, що слідчим потрібно роз'яснити всю важливість проведення процесуальної дії, що допоможе зменшити психологічну напругу та досягти бажаного результату без застосування примусу [12, с. 315].

Щодо процесу переконання заслуговують на увагу пропозиції Ю. М. Черноус. Вона вважає, що слідчий, зважаючи на обставини слідчої ситуації, коли особа відмовляється від добровільного проведення слідчої дії, повинен вжити таких заходів: встановити психологічний контакт, наголошуючи на розумінні становища, переконанні учасника слідчої дії, демонстрації співпереживання; запевнити учасника у збереженні таємниці досудового слідства, гарантуванні безпеки його життя та здоров'я; за допомогою використання методів переконання схилити особу до думки про доцільність її добровільної участі у провадженні слідчої дії; застосовувати технічні засоби [4, с. 49]. Заходи, на які вказує вчена, є досить слухними. Правильне й коректне донесення інформації до учасників кримінального провадження дасть змогу не застосовувати слідчу (розшукову) дію у формі примусу. Ураховуючи незрілий вік підозрюваного, варто залучати всі можливі способи та методи для того, щоб уникнути примусового здійснення зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Науковці В. В. Топчій та Н. В. Карпенко запропонували свій алгоритм дій слідчого під час проведення примусового освідування. На їхню думку, він має бути таким:

- примус під час освідування може застосовуватися лише після того, як вичерпано всі можливості переконання особи щодо необхідності проведення цієї процесуальної дії та обов'язково роз'яснено положення норм КПК України, відповідно до яких зазначені процесуальні дії можуть бути проведені примусово, і необхідність освідування як засобу встановлення істини в кримінальному провадженні;

- примусове проведення освідування може супроводжуватися застосуванням до особи активних заходів (утримання), примусовим зняттям одягу тощо. До того ж примус не повинен перевищувати ступінь протидії та не бути сильнішим, ніж це потрібно для проведення передбаченої КПК України процедури;

- неприпустимими є дії, а також застосування технічних, хімічних чи інших засобів, що є небезпечними для життя і здоров'я освідуваної особи;

- примусове освідування проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, як правило, у приміщенні експертного закладу або медичної установи. Виконання зазначених процесуальних дій в інших місцях може здійснюватися лише у виняткових випадках із забезпеченням необхідних умов та суворого дотримання спеціальних (медичних) правил проведення відповідної процедури;

- судово-медичний експерт, лікар за узгодженням зі слідчим, прокурором повинен установити обсяг необхідних спеціальних медичних та інших засобів для максимально безпечного проведення відповідних процедур;

- для забезпечення проведення примусового освідування, у тому числі підтримання належного громадського порядку, для участі у ньому можуть залучатися працівники Міністерства внутрішніх справ України. Ці працівники на вимогу слідчого, прокурора зобов'язані надавати допомогу медичним працівникам та забезпечувати безпечні умови для доступу до особи в разі примусового її освідування, запобігати діям підозрюваного, свідка чи потерпілого, що загрожують життю і здоров'ю людей, які їх оточують [4, с. 50–51].

С. С. Клочуряк також наголошує на тому, що примусове освідчування в кожному конкретному випадку його застосування повинно бути належним чином обґрунтованим і мотивованим, визначеним інтересами розслідування та встановлення істини у справі як основного із завдань кримінального провадження [3, с. 464].

На наш погляд, проведення з неповнолітнім підозрюваним такої слідчої (розшукової) дії, як освідчування у примусовій формі є досить спірним питанням стосовно його правової регламентації та практичної реалізації. Оскільки будь-який психологічний або фізичний примус, що буде застосований до дитини, яка вчинила кримінальне правопорушення, у подальшому може негативно вплинути на її соціальний розвиток та життєвий світогляд.

Уважаємо, що права регламентація примусового освідчування щодо неповнолітнього підозрюваного має обумовлюватися принципом співрозмірності. Цей принцип відомий як засіб обмеження використання каральних санкцій, що виражаються переважно у використанні принципу «воздаяння по заслугам» відповідно до тяжкості правопорушення [13].

Як слушно зазначається у ч. 3 ст. 13 Типового закону про правосуддя щодо неповнолітніх, усі заходи, що застосовуються стосовно неповнолітнього правопорушника, мають відповідати обставинам і тяжкості порушення, а також умовам життя, освітнім, соціальним та іншим потребам дитини [14, с. 18]. Крім того, у ч. 1 ст. 5 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, які стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх («Пекінські правила»), також наголошується на тому, що система правосуддя щодо неповнолітніх спрямована насамперед на забезпечення благополуччя неповнолітнього та дотримання того, щоб будь-які заходи впливу на неповнолітніх правопорушників були завжди сумірними як з особливостями особи правопорушника, так і з обставинами правопорушення [13].

Тому застосовані до неповнолітнього правопорушника заходи мають ґрунтуватися не лише на об'єктивній тяжкості кримінального злочину, а й на «індивідуальних обставинах дитини» [14, с. 63].

Беручи за основу цей принцип та враховуючи вразливість процесуального становища неповнолітнього підозрюваного, його психологічну, соціальну незрілість, вважаємо, що застосування примусу під час освідчування неповнолітнього підозрюваного повинно залежати від тяжкості кримінального правопорушення, у якому підозрюється неповнолітній. Зокрема, на нашу думку, реалізація примусової форми освідчування стосовно дитини є виправданою лише за наявності підозри щодо вчинення неповнолітнім тяжкого та особливо тяжкого злочину.

Реалізація примусового освідчування щодо неповнолітнього підозрюваного тільки у кримінальних провадженнях, у яких підтверджено підозру стосовно вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, відповідає принципу пропорційності публічних та приватних інтересів. Це виявляється в тому, що обмеження прав і свобод неповнолітнього підозрюваного виправдовується лише публічним інтересом у вигляді підозри щодо скоєння особою тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Указана пропорція між приватними правами та свободами неповнолітнього й суспільним інтересом держави щодо захисту українського соціуму від тяжких злочинів є справедливою та узгоджується з принципом верховенства права у кримінальному провадженні.

Висновки. Реалізація примусового освідування неповнолітнього підозрюваного є не визначеною та здійснюється на загальних підставах, що є суттєвим порушенням найкращих інтересів дитини.

Отже, для покращення становища неповнолітнього підозрюваного під час проведення примусового освідування пропонуємо внести доповнення до змісту КПК України, а саме ч. 3 ст. 241 треба доповнити абзацом: «Примусове освідування неповнолітнього підозрюваного, свідка чи потерпілого здійснюється лише у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів».

Таке нормативне доповнення ст. 241 КПК України сприятиме вдосконаленню кримінальних процесуальних норм у частині забезпечення прав і свобод інтересів неповнолітнього підозрюваного щодо можливості застосування до нього примусу під час досудового розслідування.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні проблемних питань особистого обшуку неповнолітнього підозрюваного на стадії досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Бабенко О. Г. Забезпечення права на захист неповнолітнього підозрюваного. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 16 черв. 2017 р.). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2017. С. 35–37.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
3. Клочуряк С. С. Межі процесуального примусу при проведенні освідування у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2012. № 4. С. 464–469. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_76.pdf (дата звернення: 01.07.2021).
4. Топчій В. В., Карпенко Н. В. Проблемні питання освідування і застосування примусу для його проведення. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Випуск 1 (2). С. 43–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2015_1_9 (дата звернення: 01.07.2021).
5. Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Еволюція нормативного регулювання освідування. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Випуск 64. С. 158–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_17 (дата звернення: 01.07.2021).
6. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Застосування примусу в процесі освідування. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2016. № 1 (13). С. 4–5. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16lydvpo.pdf> (дата звернення: 03.07.2021).
7. Брагер Д. К. Принудительное проведение освидетельствования и получение образцов для сравнительного исследования: отдельные проблемы. *Вестник Томского государственного университета*. 2013. № 337. С. 99–101. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prinuditelnoe-provedenie-osvidetelstvovaniya-i-poluchenie-obraztsov-dlya-sravnitel'nogo-issledovaniya-otdelnye-problemy/viewer> (дата звернення: 03.07.2021).
8. Янченко І. М. Освідування як самостійна слідча дія з ознаками кримінально-процесуального примусу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 43. С. 121–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnvvs_2008_43_21 (дата звернення: 03.07.2021).
9. Янченко І. М. Кримінально-процесуальний примус при провадженні слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 223 с.
10. Мрочко Р. М., Чаплинський К. О. Проблемні питання примусового освідування підозрюваного, потерпілого та свідка. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 1. С. 94–98. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2019/02/NV_spec_1_2018.pdf (дата звернення: 03.07.2021).
11. Харченко С. В. Тактика слідчого експерименту за участю неповнолітніх підозрюваних. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Частина 4. С. 225–229.
12. Кунтій А. І. Тактика проведення освідування підозрюваного у кримінальному провадженні про умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 310–320. URL:

http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2014/14kaisdh.pdf (дата звернення: 03.07.2021).

13. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх («Пекінські правила»): від 29.11.1985 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text (дата звернення: 03.07.2021).
14. Правосудие: вопросы, касающиеся детей, находящихся в конфликте с законом : Типовой закон о правосудии в отношении несовершеннолетних и соответствующий комментарий. Naciones Unidas : NUEVA YORK, 2014. 131 с.

References

1. Babenko, O. H. (2017). Zabezpechennia prava na zakhyst nepovnolitnoho pidozriuvanoho. Aktualni problemy kryminalnoho prava ta protsesu [Ensuring the right to protect a minor suspect. Actual problems of criminal law and process] : materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kryvyi Rih, 16 cherv.2017 r.). Kryvyi Rih: Polihrafichna kompaniia «Helios-Prynt». S. 35–37 [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. [Criminal Procedure Code of Ukraine dated 13.04.2012]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 01.07.2021) [in Ukrainian].
3. Klochuriak, S. S. (2012). Mezhi protsesualnoho prymusu pry provedenni osviduvannia u kryminalnomu provadzhenni [The bounds of procedural coercion during a criminal proceedings]. Forum prava. № 4. S. 464–469. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_76.pdf (data zvernennia: 01.07.2021) [in Ukrainian].
4. Topchii, V. V., Karpenko, N. V. (2015). Problemni pytannia osviduvannia i zastosuvannia prymusu dlia yoho provedennia [Problematic issues of coercion and use of coercion to hold]. Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk : zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. Vypusk 1 (2). S. 43–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2015_1_9 (data zvernennia: 01.07.2021) [in Ukrainian].
5. Lukianchykov, Ye. D., Petriaiev, S. Iu. (2019). Evoliutsiia normatyvnoho rehuliuвання osviduvannia [Evolution of normative regulation of survey]. Kryminalistyka i sudova ekspertyza. Vypusk 64. S. 158–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_17 (data zvernennia: 01.07.2021) [in Ukrainian].
6. Lukianchykov, Ye. D., Lukianchykov, B. Ie. (2016). Zastosuvannia prymusu v protsesi osviduvannia [Application of coercion in the process of investigation]. Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Pravo». № 1 (13). S. 4–5. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16lydvpo.pdf> (data zvernennia: 03.07.2021) [in Ukrainian].
7. Brager, D. K. (2013). Prinuditel'noe provedenie osviditel'stvovaniya i poluchenie obrazcov dlya sravnitel'nogo issledovaniya: otdel'nye problem [Forced examination and samples for comparative research: individual problems]. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. № 337. S. 99–101. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prinuditelnoe-provedenie-osviditelstvovaniya-i-poluchenie-obraztsov-dlya-sravnitel'nogo-issledovaniya-otdelnye-problemy/viewer> (data zvernennia: 03.07.2021) [in Russian].
8. Ianchenko, I. M. (2008). Osviduvannia yak samostiina slidcha diia z oznakamy kryminalno-protsesualnoho prymusu [Examination as an independent investigative action with signs of criminal procedural coercion]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Vyp. 43. S. 121–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnvvs_2008_43_21 (data zvernennia: 03.07.2021) [in Ukrainian].
9. Ianchenko, I. M. (2010). Kryminalno-protsesualnyi prymus pry provadzhenni slidchykh dii [Criminal procedural coercion in the conduct of investigative actions] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kyiv. 223 s. [in Ukrainian].
10. Mrochko, R. M., Chaplynskyi, K. O. (2018). Problemni pytannia prymusovoho osviduvannia pidozriuvanoho, poterpiloho ta svodka [Problematic issues of compulsory examination of the suspect, victim and witness]. Naukovi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Spetsialnyi vypusk № 1. S. 94–98. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2019/02/NV_spec_1_2018.pdf (data zvernennia: 03.07.2021) [in Ukrainian].
11. Kharchenko, S. V. (2015). Taktyka slidchoho eksperymentu za uchastiu nepovnolitnykh pidozriuvanykh [Tactics of the investigative experiment with the participation of juvenile suspects]. Pravo i suspilstvo. № 4. Chastyna 4. S. 225–229 [in Ukrainian].

12. Kuntii, A. I. (2014). Taktyka provedennia osviduvannia pidozriuvanoho u kryminalnomu provadzhenni pro umysne vbyvstvo, vchynene v stani sylnoho dushevnoho khvyliuvannia [Tactics of investigating a suspect in a criminal case of premeditated murder committed in a state of strong emotional excitement]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav.* № 2. S. 310–320. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2014/14kaisdh.pdf (data zvernennia: 03.07.2021) [in Ukrainian].
13. Minimalni standartni pravyla Orhanizatsii Obiednanykh Natsii, yaki stosuiutsia vidpravlennia pravosuddia vidnosno nepovnitnikh («Pekinski pravyla») vid 29.11.1985 r. [Minimum standard rules for the United Nations, relating to the administration of justice against minors (Peking Rules) of 29.11.1985]. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text (data zvernennia: 03.07.2021) [in Russian].
14. Pravosudie: voprosy, kasayushchiesya detej, nahodyashchihsia v konflikte s zakonom : Tipovoj zakon o pravosudii v otnoshenii nesovershennoletnih i sootvetstvuyushchij kommentarij [Justice: Questions regarding children in conflict with the law : Typical Law on Justice regarding minors and the corresponding comment]. Naciones Unidas : NUEVA YORK, 2014. 131 s. [in Russian].

Babenko Olha,

Doctor of Philosophy in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-2191>

IMPLEMENTATION OF THE FORCED FORM OF INVESTIGATION OF A JUVENILE SUSPECT

The article is devoted to the study of such an investigative (investigative) action as an examination carried out in a coercive form against a minor suspect. The national and international legislation in the field of protection of the rights of children who have committed a crime and the peculiarities of criminal proceedings with such a vulnerable category are analyzed. It is noted that the current provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine do not contain a regulated procedure for compulsory examination of a juvenile suspect. Such non-determination of the legal norm presupposes the investigator to conduct a compulsory examination at his own discretion, which sometimes significantly violates the rights of children. Attention is drawn to the views of scientists on the feasibility, legality and admissibility of investigative (search) action in the form of compulsory examination. It has been established that scientists have different opinions about the need to conduct a survey in a coercive form. Scientists distinguish such concepts as “psychological” and “physical” coercion during the survey. It is proposed to reduce the psychological pressure on a person subject to compulsory examination by persuasion and work with a psychologist, which is especially relevant for a juvenile suspect. As a result of the research, it was established that the legal regulation of compulsory examination of a juvenile suspect should be conditioned by the principle of proportionality. Given the principle of proportionality and vulnerability of the procedural position of a juvenile suspect, his psychological and social immaturity, it was concluded that the use of coercion during the examination of a juvenile suspect is better dependent on the severity of the criminal offense in which the juvenile is suspected. In order to improve the procedural situation of a juvenile in the field of criminal justice, it is proposed to amend the national legislation on the compulsory examination of a juvenile suspect, witness or victim only in criminal proceedings for serious or particularly serious crimes.

Key words: juvenile suspect; investigative (search) action; examination; coercion; criminal offense; pre-trial investigation.

Надіслано до редколегії 04.08.2021

Рекомендовано до публікації 11.08.2021

УДК: 343.18

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-67-74>

Городецька Марина Сергіївна,
кандидат юридичних наук
(*Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТІВ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтю присвячено дослідженню застосування стандартів доказування у кримінальному провадженні. Проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство щодо визначення стандартів доказування. Розглянуто міжнародну та національну судову практику застосування стандартів доказування. Виявлено особливості застосування стандартів доказування на різних етапах кримінального провадження. Установлено відмінності застосування стандартів доказування під час прийняття різних процесуальних рішень.

Ключові слова: докази; достатність доказів; стандарт доказування; обґрунтована підозра; розумна підозра; заходи забезпечення кримінального провадження; стандарт «поза розумним сумнівом».

Постановка проблеми. У кримінальному процесі встановлена ознака доказів – достатність, яка визначається з огляду на сукупність та взаємозв'язок зібраних фактичних даних для прийняття відповідного процесуального рішення. Залежно від процесуального рішення, що ухвалюється, межі достатності доказів можуть відрізнятися. Наприклад, для повідомлення про підозру необхідною є наявність достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення згідно з п. 3 ч. 1 ст. 276 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України). Тоді як для застосування запобіжного заходу потрібними є докази, котрі підтверджують наявність обґрунтованої підозри особи в учиненні кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 177 КПК України). Для ухвалення обвинувального вироку обов'язковою є сукупність доказів, що доводять винуватість особи поза розумним сумнівом (ч. 2 ст. 17 КПК України). Такі сукупності доказів, які є необхідними для ухвалення того чи іншого рішення, становлять зміст такого поняття у кримінальному процесі, як стандарт доказування. Оціночний характер стандартів доказування разом з неабиякою їх практичною значущістю обумовлюють актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стандарти доказування у кримінальному провадженні досліджувалися в роботах таких учених-процесуалістів, як В. В. Вапнярчук, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, І. В. Єна, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, П. А. Лупинська, М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, В. М. Тертишник та інших. Водночас окремі аспекти дослідження стандартів доказування з огляду на правозастосовну діяльність суб'єктів кримінального процесу залишилися без уваги.

Метою статті є дослідження особливостей застосування норм кримінального процесуального законодавства щодо стандартів доказування. З огляду на зазначену мету слід виконати такі завдання: 1) провести аналіз поняття стандартів доказування у кримінальному процесі; 2) дослідити теоретичні погляди та законодавчі положення щодо стандартів доказування у кримінальному

провадженні; 3) виявити особливості застосування стандартів доказування у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. У теорії кримінального процесу досліджено поняття стандартів доказування. Так, В. В. Вапнярчук надав таке визначення: стандарт доказування – це певний умовний взірець, орієнтир, оптимальний рівень вимог, що свідчить про достатність знань (як в об'єктивному (певна сукупність доказів), так і в суб'єктивному (певний рівень переконаності) аспектах) для прийняття відповідного процесуального рішення [1, с. 148].

Не можна не погодитися з автором стосовно того, що стандарти доказування є певними орієнтирами в оцінці доказів та їх сукупності щодо достатності для прийняття відповідного рішення у кримінальному процесі.

У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Європейський суд) оперує стандартами «обґрунтована підозра» (уживається також «розумна підозра», проте аналіз рішень ЄСПЛ дає підстави вважати, що ці поняття є ідентичними) та «поза розумним сумнівом».

Стандарт «поза розумним сумнівом» застосовується під час прийняття остаточного рішення у кримінальному процесі, він не викликає таких суперечливих тлумачень, як «обґрунтована підозра».

У рішенні ЄСПЛ щодо справи «Коробов проти України» (2011 р.) вказано, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» передбачає такі докази, що можуть бути зумовлені співіснуванням достатньо сильних, чітких та узгоджених між собою висновків або аналогічних неспростовних презумпцій факту.

Як стверджує В. В. Вапнярчук, сутність стандарту «поза розумними сумнівами» полягає в тому, що він не означає доказування без сумнівів. Такі сумніви можливі. Головне, щоб вони були розумними. Розумним є сумнів, який ґрунтується на певних обставинах і здоровому глузді, є наслідком справедливого та зваженого розгляду всіх належних і допустимих відомостей, а за браком останніх, є таким, що змушує особу втриматися від прийняття рішення в питаннях, які мають найбільш важливе значення [1, с. 157].

В. В. Вапнярчук наводить приклад практичного вирішення проблеми дотримання стандарту «поза розумним сумнівом». На його думку, факт повинен уважатися доведеним поза розумним сумнівом, якщо такий сумнів на підставі зібраної доказової інформації, знань суб'єкта доказування, його професійного й життєвого досвіду може бути заперечений такою фразою: «звичайно, це можливо, але анітрохи не ймовірно» [1, с. 158].

Стандарт «обґрунтована підозра» у Європейській конвенції з прав людини (далі – Конвенція, ЄКПЛ) та практиці ЄСПЛ переважно розглядається в контексті прийняття рішень щодо обмеження права осіб на свободу та особисту недоторканність. Так, у ст. 5 ЄКПЛ серед випадків допустимого обмеження свободи та особистої недоторканності зазначено: «законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення».

У національному законодавстві йдеться про: *обґрунтованість* затримання (ст. 12 КПК України); *обґрунтовану підозру* як умову застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 132 КПК України); наявність *обґрунтованої підозри* як умови застосування арешта майна (ст. 173

КПК України); *обґрунтовану підозру* як підставу застосування запобіжного заходу (ст. 177 КПК України), як затримання з метою приводу (ст. 190 КПК України), як умову застосування запобіжних заходів (ст. 194 КПК України); *обґрунтовану підозру* щодо позбавлення свободи особи в межах територіальної юрисдикції слідчого судді (ст. 206 КПК України); *обґрунтовану підозру*, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно (ст. 210 КПК України); *обґрунтовану підозру*, що під час повідомлення про затримання особа може зашкодити досудовому розслідуванню (ст. 213 КПК України); *обґрунтовану підозру*, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку (ст. 269-1 КПК України) (курсив мій. – М. Г.).

Тому можна зробити висновок, що національне законодавство використовує стандарт «обґрунтована підозра» більш широко, ніж виключно щодо обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

Під час прийняття рішень Європейський Суд неодноразово вдавався до тлумачення такого стандарту, як «обґрунтована підозра». Так, у рішенні щодо справи «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ зазначив, що «обґрунтована підозра» передбачає наявність фактів або інформації, котрі могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа могла вчинити злочин.

Поняття «обґрунтованої підозри» не є тотожним поняттю «обґрунтоване обвинувачення» і на стадії арешту чи затримання особи не вимагається, щоб було достатньо доказів саме для висновку про винуватість особи в учиненні того чи іншого правопорушення. Обґрунтована підозра для попереднього ув'язнення у практиці ЄСПЛ – це існування фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача, що конкретна особа могла вчинити злочин. Однак тлумачення поняття «обґрунтована підозра» і висновок про те, що саме може розглядатися як така підозра, залежать від усіх обставин кримінального провадження (рішення ЄСПЛ від 30 серпня 1990 р. у справі «Фокс, Кемпбел і Хартлі проти Сполученого Королівства») [2, с. 37–38].

М. Є. Короткевич та П. В. Пушкар зазначають, що ЄСПЛ дотримується позиції про обов'язкове належне підтвердження обґрунтованої підозри для прийняття судового рішення щодо обмеження права на свободу підозрюваного чи обвинуваченого. ЄСПЛ вважає, що надто широке тлумачення цього поняття знецінює гарантії, передбачені підпунктом «с» п. 1 ст. 5 Конвенції. Навіть рівень суспільної небезпеки та тяжкість злочину, у скоєнні якого підозрюється особа (наприклад, тероризм, причетність до організованої злочинності), не можуть слугувати виправданням позбавлення особи свободи без належного доведення наявності обґрунтованої підозри щодо цієї особи (наприклад, рішення ЄСПЛ від 16 жовтня 2001 р. у справі «О'Хара проти Сполученого Королівства», від 6 квітня 2000 р. у справі «Лабіта проти Італії»). При цьому недостатньо, аби правоохоронні органи «добросовісно підозрювали особу». Повинні бути надані принаймні деякі факти чи інформація на підтвердження того, що особа підозрюється в учиненні злочину обґрунтовано (рішення ЄСПЛ від 22 травня 2014 р. у справі «Ільгар Маммадов проти Азербайджану»; від 30 серпня 1990 р. у справі «Фокс, Кемпбел і Хартлі проти Сполученого Королівства»). Учені звертають увагу, що ЄСПЛ дійшов висновку, що стандарт підпункту «с» п. 1 ст. 5 Конвенції не передбачає обов'язку для правоохоронного органу мати достатньо доказів для пред'явлення особі обвинувачення в момент затримання або під час перебування її під вартою [2, с. 38].

Як слушно зауважив М. А. Погорецький, під час порушення кримінального провадження достатньою є наявність у матеріалах даних про об'єкт та об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Проте в деяких випадках, на думку автора, у матеріалах оперативно-розшукової діяльності повинні бути додаткові ознаки, що вказують на суб'єкта, хоча й невстановленого, а щодо низки кримінальних правопорушень мають бути дані про ознаки суб'єктивної сторони. Підтвердження матеріалами даних стосовно суб'єкта та суб'єктивної сторони обумовлює початок кримінального провадження щодо конкретної особи, а не за фактом учинення кримінального правопорушення. Установлення суб'єкта вчинення кримінального правопорушення та суб'єктивної сторони на момент порушення кримінального провадження М. А. Погорецький розглядає щодо кримінальних правопорушень, учинених спеціальним суб'єктом [3, с. 379].

Аналізуючи позбавлення свободи в кримінально-правовому контексті з огляду на практику ЄСПЛ, Д. Гом'єн зазначає, що для арешту й позбавлення свободи на початковому етапі кримінального розслідування держава зобов'язана мати якісь факти чи інформацію, принаймні на рівні нижчого критерію визначення наявності підозри, які б могли служити підставою підозрювати факт учинення правопорушення і достатню причетність затриманого до цього правопорушення [4, с. 39].

На нашу думку, слід розрізняти наявність підозри факту вчинення кримінального правопорушення та підозру достатньої причетності затриманого. Певний рівень підозри достатньої причетності затриманого є необхідним, як убачається, саме для обґрунтування його затримання, тоді як для початку кримінального провадження достатньо найнижчого рівня підозри факту вчинення кримінального правопорушення. Така підозра факту вчинення кримінального правопорушення відповідає встановленню саме об'єкта та об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Щодо правозастосовної діяльності важливим буде наголосити, що *стандарт «обґрунтована підозра» не є сталою величиною* протягом перебігу кримінального провадження (курсив мій. – М. Г.). Якщо під час затримання, обрання запобіжного заходу особі було доведено «обґрунтовану підозру» щодо вчинення кримінального правопорушення, то з часом доведена «обґрунтована підозра» поступово втрачає значущість, «тане» та не може бути достатньою в подальшому провадженні.

Так, А. П. Бущенко зауважує, що «обґрунтована підозра» не залишається в незмінному вигляді протягом часу, оскільки залежить від інших обставин. Чим довше людину тримають під вартою, тим менше обставини, які зумовлювали обґрунтованість підозри спочатку, доводять її згодом. Це ж саме застосовується, навіть більшою мірою, щодо існування ризиків [5].

Викладене вище підтверджує, що «обґрунтована підозра» не є таким поняттям, яке під час кримінального провадження встановлене «раз і назавжди». Під час прийняття кожного рішення суд має оцінювати наявність «обґрунтованої підозри», зважаючи на конкретні обставини. При цьому значення обставин, які були встановлені попередньо, поступово стає недостатнім, до того ж одні й ті ж обставини не можуть урахуватися кожного разу як такі, що свідчать про «обґрунтовану підозру».

Особливо ілюстративним є приклад прийняття рішення щодо продовження строку тримання особи під вартою. Національні суди досить часто припускаються

помилки під час прийняття такого рішення щодо врахування «обґрунтованої підозри» попередньо встановленої під час обрання запобіжного заходу особі, не беручи до уваги, що з часом установлені ризики та доведена «обґрунтована підозра» стають недостатніми й наближаються до нуля. На підставі тих саме обставин не може бути обґрунтоване інше рішення суду.

Оцінка «обґрунтованої підозри» взагалі змінюється з перебігом кримінального провадження, рівень вимогливості до оцінки цього стандарту зростає. Тому, щоб відобразити ступені «обґрунтованої підозри», у вітчизняній кримінальній процесуальній теорії та практиці можна відзначити спроби ранжувати просту підозру, обґрунтовану підозру тощо.

Наприклад, Х. Р. Слюсарчук визначила систему стандартів доказування, що необхідні для прийняття поточних рішень у кримінальному провадженні, які не пов'язані з вирішенням кримінального провадження по суті («обґрунтована підозра»; «достатня підстава»; «переконання за більшої вірогідності»; «вагоме переконання»). Система стандартів доказування за своєю структурою, на думку авторки, є ієрархічною: кожний наступний стандарт доказування забезпечує отримання більш обґрунтованого (ймовірнішого) знання у кримінальному провадженні. Отже, система стандартів доказування у кримінальному провадженні забезпечує (створює) «наростаючу» послідовність обґрунтованості знання у кримінальному провадженні. У такому контексті кожний попередній стандарт доказування є «передумовою» для застосування наступного [6, с. 10].

В. В. Вапнярчук на підставі аналізу вітчизняного чинного кримінального процесуального законодавства і практики його застосування виділяє такі стандарти доказування: а) «на перший погляд» (або «за зовнішніми ознаками явищ», або «ймовірне припущення» тощо) – найбільш простий і найменш жорсткий; використовується, зокрема, для початку досудового розслідування; б) «вагоме переконання» (або «обґрунтоване припущення») – відповідно до нього вирішується питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема обрання запобіжних заходів; повідомлення про підозру; в) «поза розумними сумнівами» – використовується для ухвалення остаточних судових рішень у справах, у яких вирішується питання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення (відповідає такому законодавчо регламентованому суб'єктивному стандарту, як внутрішнє переконання) [1, с. 167–168].

У судовій практиці застосовується стандарт «достатніх підстав (доказів)».

В огляді практики Вищого антикорупційного суду зазначається, що повідомлення про підозру на підставі пункту 3 частини першої статті 276 КПК України передбачає дотримання стандарту «достатніх підстав (доказів)». Рівень такого стандарту доказування і відповідно його перевірки слідчим суддею залежить від рівня обмеження прав, свобод та інтересів людини внаслідок повідомлення її про підозру та терміну здійснення ефективного розслідування. З метою повідомлення особі про підозру стандарт «достатніх підстав (доказів)» передбачає наявність доказів, які лише об'єктивно пов'язують підозрюваного з певним кримінальним правопорушенням (демонструють причетність до його вчинення) і є достатніми, щоб виправдати подальше розслідування для висунення обвинувачення або спростування такої підозри (рішення ЄСПЛ у справах «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28.10.1994 та «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30.08.1990). Рівень обґрунтованості,

доведеності підозри (обвинувачення) має корелюватися зі ступенем обмеження прав і свобод підозрюваного, що є наслідком (можуть бути пов'язані) прийняття відповідного процесуального рішення (вчинення процесуальної дії): чим більшим є втручання в права, свободи й законні інтереси людини, тим більшою має бути «вага» і «якість» доказів, якими обґрунтовується її причетність до скоєння відповідного кримінального правопорушення. До того ж стандарти доказування (переконання) поступово зростають з перебігом ефективного розслідування та потребують більш глибокого обґрунтування, що певною мірою узгоджується з об'єктивним розширенням можливостей сторони обвинувачення в цьому напрямку. Отже, рівень такого стандарту доказування і відповідно його перевірки слідчим суддею залежить від рівня обмеження прав, свобод та інтересів людини внаслідок повідомлення її про підозру та терміну здійснення досудового розслідування [7, с. 8].

Стандарт «достатніх підстав (доказів)» для мети повідомлення особі про підозру є нижчим, ніж стандарт «обґрунтованої підозри», адже останній згідно з пунктом 1 частини третьої статті 132 КПК України використовується для обґрунтування необхідності значно серйознішого обмеження прав, свобод і законних інтересів людини через, зокрема, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та не зумовлює наділення підозрюваного додатковими правами [7, с. 9].

Вимога розумної підозри передбачає наявність доказів, які об'єктивно зв'язують підозрюваного з певним злочином, і вони не повинні бути достатніми, щоб забезпечити засудження, але мають бути достатніми, щоб виправдати подальше розслідування або висунення обвинувачення, відповідно обставини здійснення підозрюваним конкретних дій та доведеність його вини потребують перевірки та оцінки в сукупності з іншими доказами в кримінальному провадженні під час подальшого досудового розслідування. Стандарт переконання «обґрунтована підозра» достатньо вимогливий, хоча значно слабший за стандарт «поза розумним сумнівом», який вимагається для кримінального засудження. Отже, на початковій стадії розслідування оцінка обґрунтованості підозри не повинна висувати до наданих доказів такі ж високі вимоги, як під час формулювання остаточного обвинувачення та обґрунтування засудження [7, с. 9–10].

Тому доцільно зауважити, що встановлення стандарту «обґрунтована підозра» є доволі варіативним та залежить від етапу здійснення досудового розслідування та від ступеня обмеження прав особи під час прийняття рішення.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що:

- 1) установлення стандарту «обґрунтована підозра» залежить від:
  - а) етапу здійснення досудового розслідування;
  - б) ступеня обмеження прав особи під час прийняття рішення;
- 2) для початку кримінального провадження достатньо найнижчого рівня підозри – підозри факту вчинення кримінального правопорушення. Така підозра факту вчинення кримінального правопорушення відповідає встановленню саме об'єкта та об'єктивної сторони кримінального правопорушення;
- 3) під час затримання особи за вчинення кримінального правопорушення, окрім підозри факту вчинення кримінального правопорушення, має бути досягнуто стандарт «підозра достатньої причетності затриманого». Певний рівень підозри достатньої причетності затриманого до вчинення

кримінального правопорушення є необхідним, для обґрунтування його затримання;

4) повідомлення про підозру особі в учиненні кримінального правопорушення (без застосування запобіжного заходу до неї) передбачає досягнення стандарту доказування – «достатніх підстав (доказів)», що є нижчим порівняно зі стандартом «обґрунтованої підозри», досягнення якого є необхідним у разі обмеження прав особи у зв'язку із застосуванням до неї заходів забезпечення тощо;

5) стандарт «обґрунтована підозра» не є сталим та оцінюється залежно від перебігу кримінального провадження. З часом стандарт доказування «обґрунтована підозра» стає вимогливішим та має підкріплюватися доведенням нових обставин і ризиків.

Перспективи подальших досліджень можливі за напрямом визначення співвідношення стандартів доказування на різних етапах кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Х. : Юрайт, 2017. 408 с.
2. Короткевич М. Є., Пушкар П. В. Зміст обов'язку суду забезпечити дотримання права на свободу та особисту недоторканність у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Верховного Суду України*. № 8 (180). 2015. С. 36–48.
3. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
4. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. Видання третє. К. : «Фенікс», 2006. 192 с.
5. Бущенко А. П. Пригоди рішень ЄСПЛ у національних судах. *Закон і бізнес*. № 21 (1319). 2017. URL: https://zib.com.ua/ua/print/128887-prigodi_rishen_espl_u_nacionalnih_sudah.html (дата звернення: 15.07.2021).
6. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 26 с.
7. Огляд практики Вищого антикорупційного суду щодо розгляду та вирішення скарг на повідомлення про підозру за період з 05.09.2019 р. по 27.04.2020 р. 10 с. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/statistics/review_05.2020.pdf (дата звернення: 15.07.2021).

References

1. Vapniarchuk, V. V. (2017). *Teoriia i praktyka kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia* [Theory and practice of criminal procedural evidence] : monohrafiia. Kh. : Yurait. 408 s. [in Ukrainian].
2. Korotkevych, M. Ie., Pushkar, P. V. (2015). *Zmist oboviazku sudu zabezpechyty dotrymannia prava na svobodu ta osobystu nedotorkannist u svitli praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny* [The content of the court's duty to ensure respect for the right to liberty and security of person in the light of the case law of the European Court of Human Rights]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. № 8 (180). S. 36–48 [in Ukrainian].
3. Pohoretskyi, M. A. (2007). *Funktsionalne pryznachennia operatyvno-rozshukovoi diialnosti u kryminalnomu protsesi* [Functional purpose of operational and investigative activities in criminal proceedings] : monohrafiia. Kh. : Arsis, LTD. 576 s. [in Ukrainian].
4. Homien, D. (2006). *Korotkyi putivnyk Yevropeiskoiu konventsiiieu z prav liudyny* [A short guide to the European Convention on Human Rights]. *Vydannia tretie. K. : «Feniks»*. 192 s. [in Ukrainian].
5. Bushchenko, A. P. (2017). *Pryhody rishen YeSPL u natsionalnykh sudakh* [Adventures of ECtHR decisions in national courts]. *Zakon i biznes*. № 21 (1319). URL: https://zib.com.ua/ua/print/128887-prigodi_rishen_espl_u_nacionalnih_sudah.html (data zvernennia: 15.07.2021) [in Ukrainian].

6. Sliusarchuk, Kh. R. (2017). Standarty dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni [Standards of proof in criminal proceedings]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Lviv : Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. 26 s. [in Ukrainian].
7. Ohliad praktyky Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu shchodo rozghliadu ta vyrishennia skarh na povidomlennia pro pidozru za period z 05.09.2019 r. po 27.04.2020 r. [Review of the practice of the Supreme Anti-Corruption Court regarding the consideration and resolution of complaints on suspicion reports for the period from September 5, 2019 to April 27, 2020]. 10 s. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/statistics/review_05.2020.pdf (data zvernennia: 15.07.2021) [in Ukrainian].

Horodetska Maryna,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

APPLICATION OF EVIDENCE STANDARDS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the study of the application of standards of proof in criminal proceedings. The criminal procedural legislation for determination of standards of proof is analyzed. The international and national judicial practice of application of standards of proof is investigated. Peculiarities of application of standards of proof at different stages of criminal proceedings are revealed. Differences in the application of standards of proof in making different procedural decisions have been established. The standard of reasonable suspicion is investigated. It is determined that the establishment of the standard "reasonable suspicion" depends on: 1) the stage of pre-trial investigation; 2) the degree of restriction of individual rights during decision-making. The article concludes that the lowest level of suspicion is sufficient for the commencement of criminal proceedings - suspicion of the fact of committing a criminal offense. Such suspicion of the fact of committing a criminal offense corresponds to the establishment of the object and the objective side of the criminal offense. It was found that during the detention of a person for committing a criminal offense, in addition to the suspicion of committing a criminal offense, the standard of "suspicion of sufficient involvement of the detainee" must be achieved. A certain level of suspicion of sufficient involvement of the detainee in the commission of a criminal offense is necessary to justify his detention. It was found that the notification of a person's suspicion of committing a criminal offense (without the application of a precautionary measure against him) presupposes the achievement of the standard of proof - "sufficient grounds (evidence)". Which is lower than the standard of «reasonable suspicion», the achievement of which is necessary in case of restriction of the rights of the person in connection with the application of security measures, etc. It is established that the standard "reasonable suspicion" is not stable and is assessed depending on the course of criminal proceedings. Over time, the standard of proof of "reasonable suspicion" increases and should be supported by proof of new circumstances and risks.

Key words: evidence; sufficiency of evidence; standard of proof; reasonable suspicion; measures to ensure criminal proceedings; standard "beyond a reasonable doubt".

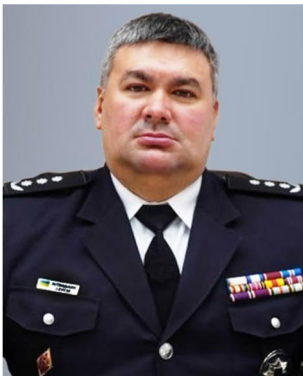
Надіслано до редколегії 16.08.2021
Рекомендовано до публікації 18.08.2021

РОЗДІЛ III

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Й ПОРЯДКУ

УДК: 342.922:346.5

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-75-86>

Вітвіцький Сергій Сергійович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4884-1883>

Захарченко Андрій Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6359-2475>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ВИМОГ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У статті проаналізовано стан правового забезпечення контролю за дотриманням вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ, з удосконалення правового забезпечення цієї діяльності. Зокрема, запропоновано запровадження. Зосереджено увагу на проблемних питаннях, що виникають у діяльності органів Національної поліції України щодо здійснення такого контролю. Обґрунтовано пропозиції підходу, який передбачатиме проведення уповноваженими органами

Національної поліції України планових та позапланових перевірок дотримання вимог дозвільної системи, а також детальну регламентацію дій цих органів щодо організації проведення таких перевірок.

Ключові слова: дозвільна система органів внутрішніх справ; контроль; перевірка; Національна поліція України; суб'єкти господарювання.

Постановка проблеми. Однією з важливих складових діяльності Національної поліції України (далі – НП України) є здійснення контролю за дотриманням вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ, що спрямований на попередження та припинення порушень установлених правил поведінки зі зброєю, спеціальними засобами, боєприпасами, вибуховими речовинами та деякими іншими потенційно небезпечними предметами і матеріалами, стосовно яких діє спеціальний правовий режим. Від якісного здійснення такого контролю значною мірою залежить рівень захищеності громадян і стан публічної безпеки та порядку загалом. На сьогодні реалізація поліцією цієї функції супроводжується низкою проблем, що спричинені недосконалістю правового забезпечення

зазначеної діяльності.

Правову основу контролю за дотриманням вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ представлено нормами Закону України «Про Національну поліцію» [1], Положення про дозвільну систему, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 [2], та Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) від 21 серпня 1998 р. № 622 (далі – Інструкція № 622) [3]. При цьому названі вище нормативно-правові акти містять низку неточностей, прогалин та інших недоліків, що негативно впливає на правозастосовну практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання функціонування дозвільної системи органів внутрішніх справ раніше розглядалися в наукових працях О. В. Харитонова [4], С. В. Діденка [5], А. Є. Фоменка [6] та інших авторів. Також деякі питання щодо здійснення контролю у цій сфері висвітлено у працях Ю. П. Жванка, В. А. Ташматова і В. М. Прядка. Зокрема, Ю. П. Жванко запропонував уточнити повноваження НП України щодо здійснення такого контролю [7, с. 173–174] та наголосив на необхідності систематизації нормативно-правових актів, що регулюють діяльність поліції з проведення перевірок дотримання вимог дозвільної системи [8, с. 235]. В. А. Ташматов та В. М. Прядко охарактеризували окремі особливості здійснення перевірки дотримання вимог дозвільної системи громадянами [9]. Разом з тим наразі є низка проблемних аспектів, які залишилися поза увагою представників юридичної науки та потребують теоретико-прикладного опрацювання. Зокрема, це стосується правового забезпечення діяльності органів НП України щодо організації планових і позапланових перевірок дотримання вимог дозвільної системи, визначення порядку вилучення предметів (матеріалів, речовин), на які поширюється дозвільна система, та ін.

Наведене вище свідчить про актуальність заявленої тематики та доцільність її дослідження.

Метою цієї статті є обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення контролю за дотриманням вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ.

Виклад основного матеріалу. Поняття дозвільної системи введено до національного законодавства із затвердженням Положення про дозвільну систему, згідно з яким це поняття визначено як особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку й використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян. Цим же Положенням визначено перелік об'єктів, на які поширюється дозвільна система (вогнепальна, холодна і пневматична зброя, вибухові матеріали та речовини тощо) [2].

Визначаючи компетенцію поліції у сфері дозвільної системи, у Законі України «Про Національну поліцію» встановлено, зокрема, що поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання

зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ (п. 21 ч. 1 ст. 23 Закону). При цьому зміст п. 8 ч. 1 ст. 31, ст. 39 Закону України «Про Національну поліцію» вказує на те, що основною формою такого контролю є перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ, яка є одним з видів превентивних поліцейських заходів.

Основні положення стосовно проведення зазначених перевірок містяться у ст. 39 названого вище Закону, якою обумовлено, що поліція в порядку, визначеному МВС України, може оглядати за участю адміністрації (керівництва) юридичних осіб, фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб-підприємців) чи їх уповноважених представників приміщення, де знаходяться зброя, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали та речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила або порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ, а також безпосередньо оглядати місця їх зберігання з метою перевірки дотримання правил поведження з ними та правил їх використання. Також поліція може оглядати зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, що знаходяться у фізичних та юридичних осіб, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання та використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ. При цьому порядок проведення вищевказаних перевірок визначено Інструкцією № 622.

Аналіз нормативних положень та правозастосовної практики щодо контролю за дотриманням вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ дозволяє виокремити низку проблемних питань, які потребують вирішення.

Насамперед слід відзначити, що нині в законодавстві міститься імперативна норма, згідно з якою інспектори дозвільної системи та дільничні офіцери поліції мають обстежувати об'єкти дозвільної системи щокварталу, а об'єкти, де зберігається велика кількість зброї (20 чи більше одиниць), і базові склади вибухових матеріалів та речовин – щомісяця (п. 13 Положення про дозвільну систему; п. 3.1 Інструкції № 622). Зі змісту цієї норми можна дійти висновку, що перевірки (обстеження) об'єктів дозвільної системи із зазначеною періодичністю мають проводитися обов'язково, і проведення таких перевірок не повинно залежати від виникнення якихось додаткових юридичних фактів. Водночас законодавством взагалі не конкретизовано коло підготовчих дій поліції, які мають передувати проведенню перевірок (наприклад, документальне оформлення рішення про проведення перевірки, попереднє повідомлення відповідної юридичної чи фізичної особи про дату та час проведення запланованої перевірки та ін.), що вносить елементи правової невизначеності у відносини між контролюючими та підконтрольними суб'єктами.

У зв'язку з наведеним вище представляє інтерес підхід, що наявний в інших нормативно-правових актах з питань здійснення державного контролю (нагляду) та передбачає розрізнення планових і позапланових заходів контролю (нагляду) з уточненням, що планові заходи здійснюються за умови попереднього письмового повідомлення підконтрольного суб'єкта про проведення відповідного заходу, тоді як позапланові заходи здійснюються без такого повідомлення в разі виникнення для цього певних підстав, вичерпний перелік яких закріплено законодавством. Також щодо сукупності підготовчих дій контролюючих органів стосовно

проведення планових та позапланових заходів здійснено достатньо детальну правову регламентацію (ст.ст. 5, 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [10], п. 3–13, 19–22, 31–35 Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції [11] та ін.).

Такий підхід доцільно застосувати й для регулювання відносин щодо здійснення контролю за додержанням вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ, що сприятиме досягненню в цих відносинах належного рівня прозорості та прогнозованості, а також збалансуванню інтересів їх учасників.

Продовжуючи дослідження, варто звернути увагу на зміст ч. 3 ст. 39 Закону України «Про Національну поліцію», згідно з якою поліція відповідно до порядку, визначеного МВС України, вилучає зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали та речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ, а також опечатує і закриває об'єкти, де вони зберігаються чи використовуються (у тому числі стрілецькі тири, стрільбища невійськового призначення, мисливські стенди, підприємства та майстерні з виготовлення і ремонту зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, магазини, у яких здійснюється їх продаж, піротехнічні майстерні, пункти вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування) у випадку виявлення порушення правил поводження з ними та правил їх використання, що загрожують громадській безпеці, до усунення таких порушень. Подібні за змістом положення закріплено і у гл. 4 розд. I Інструкції № 622.

Аналіз матеріалів практики вказує на те, що застосування наведених положень законодавства супроводжується ускладненнями. А саме, виявляється, що в низці випадків опечатування та закриття поліцією певних об'єктів дозвільної системи (зокрема, підприємств і магазинів) унеможлиблює подальше усунення порушень на цих об'єктах. Зважаючи на це, замість опечатування зазначених об'єктів посадові особи поліції іноді приймають рішення про призупинення роботи об'єктів дозвільної системи до усунення виявлених порушень. У свою чергу, прийняття таких рішень дає привід для звернення до суду щодо їх оскарження, оскільки ані в Законі про поліцію, ані в інших нормативно-правових актах не передбачено можливості призупинення роботи зазначених об'єктів [12; 13]. При цьому правомірність прийняття поліцією таких рішень суди оцінюють по-різному. Наприклад, рішенням Житомирського окружного адміністративного суду від 18 березня 2020 р. у справі № 240/616/20 задоволено позов приватного підприємства «Фобос» до посадових осіб Головного управління НП України в Житомирській області про визнання протиправними їхніх дій щодо призупинення функціонування належного позивачу магазину з торгівлі зброєю невійськового призначення. У рішенні суд, зокрема, звернув увагу на те, що затверджена Інструкцією № 622 форма акта перевірки об'єкта дозвільної системи не передбачає прийняття рішення про призупинення роботи об'єкта до усунення порушень [12]. Натомість суд апеляційної інстанції не погодився з такою позицією і зазначив, що заборона функціонування та призупинення роботи об'єкта дозвільної системи фактично є однаковими діями та мають на меті однакові наслідки [14].

Наведені вище факти свідчать про необхідність додаткової регламентації порушеного питання для усунення можливості неоднозначної інтерпретації розглянутих положень нормативно-правових актів. З урахуванням цього та

зважаючи на потреби практики, на рівні законодавства доцільно закріпити повноваження поліції щодо застосування такого заходу реагування на порушення правил на об'єктах дозвільної системи, як призупинення функціонування об'єкта до усунення виявлених порушень.

Водночас на практиці виникають і спірні ситуації щодо визначення уповноважених представників юридичних осіб, у присутності яких мають проводитися перевірки об'єктів дозвільної системи (як це передбачено ч. 1 ст. 39 Закону «Про Національну поліцію», гл. 4 розд. I Інструкції № 622). Так, у ході розгляду згаданої справи суд першої інстанції дійшов висновку, що з урахуванням вимог Інструкції № 622 органи поліції мають право оглядати приміщення, де знаходиться зброя, у присутності адміністрації підприємства, що перевіряється. Однак особа, у присутності якої посадовці ГУНП у Житомирській області проводили перевірку магазину ПП «Фобос», є продавцем та до адміністрації підприємства не належить, у зв'язку з чим відповідачем порушено положення Інструкції № 622 та проведено перевірку без представника адміністрації підприємства [12]. Разом з тим суд апеляційної інстанції застосував іншу позицію, посилаючись на те, що згідно з наказами директора підприємства про прийом на роботу та дозволом на право відкриття та функціонування об'єкта дозвільної системи вищевказана особа є відповідальною особою за облік та зберігання вогнепальної зброї, пристроїв та боєприпасів на цьому об'єкті дозвільної системи. Зважаючи на це, колегія суддів зазначила, що перевірку проведено відповідачами у присутності уповноваженого представника, відповідального за облік та збереження вогнепальної зброї, а тому відповідачі діяли в межах наданих повноважень на підставі норм чинного законодавства [14].

У зв'язку із виникненням таких протиріч у правозастосовній практиці вбачається, що попередженню подібних спірних ситуацій може сприяти конкретизація положень законодавства стосовно кола осіб, у присутності яких мають проводитися перевірки додержання вимог дозвільної системи. А саме, доцільно передбачити, що до кола таких осіб належать й наймані працівники підприємств, установ, організацій, фізичних осіб-підприємців, призначені відповідальними за придбання (зберігання, перевезення) предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дія дозвільної системи.

Водночас варто акцентувати увагу на тому, що попри вимоги ч. 3 ст. 39 Закону України «Про Національну поліцію» законодавством дотепер не визначено порядок (у тому числі підстави) вилучення зброї, інших предметів і матеріалів, на які поширюється дозвільна система. Ця прогалина потребує невідкладного усунення, адже її наявність створює передумови для порушення, з одного боку, інтересів суспільства, а з іншого – інтересів власників таких предметів і матеріалів. У цьому контексті вбачається, що вилучення таких предметів (матеріалів) має здійснюватися в разі неможливості усунення загрози громадській безпеці в інший спосіб та оформлюватися складанням відповідного акта із зазначенням у ньому переліку вилучених предметів (матеріалів). Водночас окремої регламентації потребують й питання щодо зберігання вилучених предметів (матеріалів) та умов і порядку їх повернення власникам.

Ще одне проблемне питання полягає у частковому дублюванні контрольних функцій стосовно суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність із виробництва, ремонту, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення, боєприпасами до неї, холодною та охолощеною зброєю, пневматичною зброєю

калібру понад 4,5 мм і швидкістю польоту кулі понад 100 м/с; виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу. Так, з одного боку, діяльність таких суб'єктів підлягає контролю органів НП України стосовно дотримання вимог дозвільної системи згідно з правилами, установленими ст. 39 Закону «Про Національну поліцію» та Інструкцією № 622. З іншого боку, зазначену діяльність включено до переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а тому щодо цих суб'єктів господарювання органом ліцензування (яким визначено Міністерство внутрішніх справ України) здійснюється й контроль за додержанням ліцензійних умов згідно із законодавством про ліцензування (п. 11 ч. 1 ст. 7, ч. 2–8 ст. 19 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [15], п. 11 Переліку органів ліцензування, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 609 [16]). З юридичної точки зору названі сфери державного контролю є різними, але фактично вони пов'язані, унаслідок чого деякі одні й ті самі питання діяльності вказаних вище суб'єктів господарювання нині підлягають подвійній перевірці різними органами. Зокрема, це стосується додержання вимог до приміщень для зберігання зброї, що встановлені як Інструкцією № 622, так і Ліцензійними умовами щодо відповідного виду господарської діяльності [17; 14].

З огляду на зазначене, існує необхідність опрацювання механізму, який би перешкоджав здійсненню різними органами (органами Національної поліції України та Міністерством внутрішніх справ України) заходів державного контролю з одних і тих самих питань, адже це пов'язано із ризиком надмірного втручання в діяльність суб'єктів господарювання. Варіантом вирішення цієї проблеми може стати одночасне та скоординоване проведення цими органами комплексних перевірок з відповідних питань діяльності підконтрольних суб'єктів господарювання, що потребуватиме попереднього внесення до законодавства відповідних змін.

У межах досліджуваного кола питань також варто зауважити, що на сьогодні відносини, пов'язані із здійсненням контролю у сфері дозвільної системи та обігом зброї, боєприпасів і вибухових матеріалів, регулюються переважно на рівні підзаконного нормативно-правового акта (Інструкції № 622), що не відповідає ступеню важливості цих відносин. Про недосконалість стану правового регулювання в цій сфері та необхідність прийняття окремого закону, який би визначав правовий режим цієї категорії об'єктів, часто наголошувалося в різних джерелах. На розгляд Верховної Ради України вже неодноразово виносилися різні варіанти законопроектів, спрямованих на визначення особливостей правового режиму зброї та інших об'єктів дозвільної системи, але жоден із них не був прийнятий парламентом як закон. Зазначене стосується і нещодавнього проекту Закону про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї (реєстр. № 4335 від 06.11.2020 р.), який у березні 2021 р. було відхилено і знято з розгляду [18].

Визнаючи потребу у прийнятті спеціального закону щодо правового режиму зброї та інших об'єктів дозвільної системи, у тому числі регламентації на рівні цього закону основних питань здійснення контролю у цій сфері, слід також акцентувати увагу на тому, що серед усієї сукупності юридичних і фізичних осіб, діяльність яких підлягає такому контролю, значна частина здійснює господарську діяльність, тобто має статус суб'єктів господарювання. Але попри це відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням контролю за додержанням цими суб'єктами вимог

дозвільної системи органів внутрішніх справ, нині перебувають поза сферою дії Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Такий підхід навряд чи можна вважати виправданим, адже у вказаному Законі є низка основоположних норм, які є цілком прийнятними і для регулювання вищевказаних відносин (він визначає правові та організаційні засади, основні принципи й порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, загальні повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю), а також передбачає необхідність внесення відповідних відомостей до інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду (контролю).

Зважаючи на зазначене, доцільно встановити правило, відповідно до якого органи НП України здійснюватимуть контроль за додержанням суб'єктами господарювання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ згідно із Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» з урахуванням особливостей, визначених спеціальним законом щодо правового режиму зброї та інших об'єктів дозвільної системи.

Поряд із цим у розвиток положень указаних законів доцільно прийняти окремий підзаконний нормативно-правовий акт, який би деталізував порядок здійснення контролю за додержанням вимог дозвільної системи, у тому числі регламентував внутрішньо-організаційні питання відповідної діяльності органів (підрозділів) НП України. У цьому контексті варто відзначити, що Планом діяльності НП України з підготовки проєктів регуляторних актів на 2016 рік передбачалася необхідність підготовки проєкту наказу МВС України «Про затвердження Інструкції про здійснення органами Національної поліції України заходів з контролю за дотриманням правил та порядку зберігання і використання предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система» [19]. Один із варіантів проєкту такої Інструкції було оприлюднено ще наприкінці 2015 року [20], однак дотепер відповідний регуляторний акт не прийнято, і необхідність у цьому все ще залишається.

Висновки. На основі проведеного дослідження для вдосконалення правового забезпечення контролю за дотриманням вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ пропонується:

1) запровадження підходу, який передбачатиме проведення уповноваженими органами (підрозділами) НП України планових та позапланових перевірок дотримання вимог дозвільної системи (у тому числі закріплення вичерпного переліку підстав для проведення позапланових перевірок), а також детальну регламентацію підготовчих дій цих органів (підрозділів) щодо організації проведення таких перевірок;

2) закріплення повноважень поліції щодо застосування такого заходу реагування на порушення правил на об'єктах дозвільної системи, як призупинення функціонування об'єкта до усунення виявлених порушень;

3) конкретизація положень законодавства стосовно кола осіб, у присутності яких мають проводитися перевірки додержання вимог дозвільної системи, з віднесенням до них найманих працівників підприємств, установ, організацій, фізичних осіб-підприємців, призначених відповідальними за придбання (зберігання, перевезення) предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дія дозвільної системи;

4) визначення порядку вилучення поліцією зброї, інших предметів і

матеріалів, на які поширюється дозвільна система, у разі виявлення на об'єктах дозвільної системи порушень, що загрожують громадській безпеці;

5) установа правил, спрямованих на координацію діяльності органів НП України та МВС України під час здійснення контролю за дотриманням суб'єктами господарювання вимог дозвільної системи та дотриманням ліцензійних умов щодо відповідних видів господарської діяльності з метою недопущення здійснення цими органами заходів державного контролю з одних й тих самих питань.

Наведені вище пропозиції варто врахувати під час доопрацювання правової основи контролю за дотриманням вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ за такими напрямками:

1) поширення дії Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» на відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням контролю за дотриманням суб'єктами господарювання вимог дозвільної системи;

2) розробка та прийняття спеціального закону щодо правового режиму зброї та інших об'єктів дозвільної системи, у тому числі визначення на рівні цього закону основних особливостей здійснення контролю за дотриманням вимог дозвільної системи;

3) конкретизація порядку здійснення зазначеного контролю на рівні окремого підзаконного нормативно-правового акта МВС України (з одночасним визнанням такими, що втратили чинність, Положення про дозвільну систему та Інструкції № 622).

Перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження не вичерпує всіх проблемних питань правового забезпечення контролю за дотриманням вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ. Зокрема, додаткового опрацювання потребують питання щодо підстав та порядку застосування органами НП України різних заходів реагування в разі виявлення порушень зазначених вимог, а також притягнення порушників до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Про затвердження Положення про дозвільну систему : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.06.2021).
3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. № 622. *Офіційний вісник України*. 1998. № 42. Ст. 1574.
4. Харитонов О. В. Дозвільна система в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2004. 20 с.
5. Діденко С. В. Адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». К., 2016. 38 с.
6. Фоменко А. Є. Адміністративні послуги Національної поліції України у сфері дозвільної системи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2, ч. 2. С. 249–253.

7. Жванко Ю. П. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України у сфері дозвільної системи в умовах особливих правових режимів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Держ. НДІ МВС України. Київ, 2019. 234 с.
8. Жванко Ю. П. Перевірка дотримання вимог дозвільної системи як один із видів превентивної діяльності поліції. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 233–235.
9. Ташматов В. А., Прядко В. М. Деякі особливості здійснення перевірки дотримання вимог дозвільної системи громадянами як один із видів превентивних поліцейських заходів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 36–40.
10. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.
11. Про Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції : розпорядження Антимонопольного комітету України від 25 грудня 2001 р. № 182-р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 323.
12. Рішення Житомирського окружного адміністративного суду від 18 березня 2020 р. у справі № 240/616/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88296193> (дата звернення: 29.06.2021).
13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 8 квітня 2020 р. у справі № 816/107/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88654774> (дата звернення: 29.06.2021).
14. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 5 серпня 2020 р. у справі № 240/616/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90845757> (дата звернення: 29.06.2021).
15. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.
16. Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 609. *Офіційний вісник України*. 2015. № 68. Ст. 2232.
17. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва та ремонту вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1000. *Офіційний вісник України*. 2015. № 98. Ст. 3357.
18. Проект Закону про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї (реєстр. № 4335 від 06.11.2020). *Відомості Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70363 (дата звернення: 30.06.2021)
19. План діяльності Національної поліції України з підготовки проектів регуляторних актів на 2016 рік. *Офіційний вебпортал Міністерства внутрішніх справ України*. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/regulyatorni-akti/plan-diyalnosti-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-z-pidgotovki-proektiv-regulyatornix-aktiv-na-2016-rik> (дата звернення: 30.06.2021).
20. Про здійснення органами Національної поліції України заходів з контролю за дотриманням правил та порядку зберігання і використання предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система : проект наказу Міністерства внутрішніх справ України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1973.html (дата звернення: 30.06.2021).

References

1. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 r. № 580-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [About the National Police : Law of Ukraine dated July 2, 2015. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2015. № 40–41. St. 379 [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dozvilnu system : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 zhovtnia 1992 r. № 576. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [On approval of the Regulations on the permitting system : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 12, 1992. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 29.06.2021) [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi, kholodnoi i okholoshchenoї zbroi, prystroiv vitchyznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhennykh humovymy chy analogichnymy za svoimy vlastyvoistamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi ta vybukhovykh materialiv : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 21 serpnia 1998 r. № 622. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy [On approval of the Instruction on the procedure for manufacture, purchase, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, melee and melee weapons, devices of domestic production for firing cartridges equipped with rubber or similar non-lethal metal shells, and cartridges to them, and also ammunition for weapons, main parts of weapons and explosives : Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated August 21, 1998. Official Gazette of Ukraine]. 1998. № 42. St. 1574 [in Ukrainian].
4. Kharytonov, O. V. (2004). Dozvilna systema v Ukraini [Permitting system in Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kh. 20 s. [in Ukrainian].
5. Didenko, S. V. (2016). Administratyvno-pravove zabezpechennia obihu ta zastosuvannia zbroi v Ukraini [Administrative and legal support for the circulation and use of weapons in Ukraine] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. Vidkrytyi mizhnar. un-t rozvytku liudyny «Ukraina». K. 38 s. [in Ukrainian].
6. Fomenko, A. Ie. (2016). Administratyvni posluhy Natsionalnoi politsii Ukrainy u sferi dozvilnoi systemy. Naukovi visnyk publicznego ta pryvatnoho prava [Administrative services of the National Police of Ukraine in the field of permitting system. Scientific Bulletin of Public and Private Law]. Vypusk 2, ch. 2. S. 249–253 [in Ukrainian].
7. Zhvanko, Yu. P. (2019). Administratyvno-pravovi zasady diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy u sferi dozvilnoi systemy v umovakh osoblyvykh pravovykh rezhymiv [Administrative and legal bases of activity of the National Police of Ukraine in the sphere of the permitting system in the conditions of special legal regimes] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Derzh. NDI MVS Ukrainy. Kyiv. 234 s. [in Ukrainian].
8. Zhvanko, Yu. P. (2019). Perevirka dotrymanna vymoh dozvilnoi systemy yak odyin iz vydiv preventyvnoi diialnosti politsii [Verification of compliance with the requirements of the permitting system as one of the types of preventive police activities]. Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty : mater. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 15 ber. 2019 r.). Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. S. 233–235 [in Ukrainian].
9. Tashmatov, V. A., Priadko, V. M. (2019). Deiaki osoblyvosti zdiisnennia perevirky dotrymanna vymoh dozvilnoi systemy hromadianamy yak odyin iz vydiv preventyvnykh politseiskykh zakhodiv. Pivdenoukraiynskiyi pravnychyi chasopys [Some features of the verification of compliance with the requirements of the permitting system by citizens as one of the types of preventive police measures. South Ukrainian Law Journal]. № 3. S. 36–40 [in Ukrainian].
10. Pro osnovni zasady derzhavnogo nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti : Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2007 r. № 877-V. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the basic principles of state supervision (control) in the sphere of economic activity : Law of Ukraine dated April 5, 2007. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2007. № 29. St. 389 [in Ukrainian].
11. Pro Polozhennia pro poriadok provedennia perevirok dodержannia zakonodavstva pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii : Rozporiadzhennia Antymonopolnoho komitetu Ukrainy vid 25 hrudnia 2001 r. № 182-r. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy [On the Regulations on the procedure for conducting inspections of compliance with the legislation on protection of economic competition : Order of the Antimonopoly Committee of Ukraine dated December 25, 2001. Official Gazette of Ukraine]. 2002. № 7. St. 323 [in Ukrainian].

12. Rishennia Zhytomyrskoho okruzhnogo administratyvnoho sudu vid 18 bereznia 2020 r. u spravi № 240/616/20. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Decision of the Zhytomyr District Administrative Court of March 18, 2020 in case № 240/616/20. Unified state register of court decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88296193> (data zvernennia: 29.06.2021) [in Ukrainian].
13. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 8 kvitnia 2020 r. u spravi № 816/107/17. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Resolution of the Supreme Court in the composition of the panel of judges of the Administrative Court of Cassation of April 8, 2020 in case № 816/107/17. Unified state register of court decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88654774> (data zvernennia: 29.06.2021) [in Ukrainian].
14. Postanova Somoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 5 serpnia 2020 r. u spravi № 240/616/20. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Resolution of the Seventh Administrative Court of Appeal of 5 August 2020 in case № 240/616/20. Unified state register of court decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90845757> (data zvernennia: 29.06.2021) [in Ukrainian].
15. Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti : Zakon Ukrainy vid 2 bereznia 2015 r. № 222-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [On licensing of economic activities : Law of Ukraine dated March 2, 2015. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2015. № 23. St. 158 [in Ukrainian].
16. Pro zatverdzhennia pereliku orhaniv litsenzuvannia ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2015 r. № 609. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy [On approval of the list of licensing bodies and recognition as invalid of some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 5, 2015. Official Gazette of Ukraine]. 2015. № 68. St. 2232 [in Ukrainian].
17. Pro zatverdzhennia Litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti z vyrobnytstva ta remontu vohnepalnoi zbroi neviiskovoho pryznachennia i boieprypasiv do nei, kholodnoi zbroi, pnevmatychnoi zbroi kalibru ponad 4,5 milimetra i shvydkistiu polotu kuli ponad 100 metriv na sekundu, torhivli vohnepalnoiu zbroieiu neviiskovoho pryznachennia ta boieprypasamy do nei, kholodnoiu zbroieiu, pnevmatychnoiu zbroieiu kalibru ponad 4,5 milimetra i shvydkistiu polotu kuli ponad 100 metriv na sekundu; vyrobnytstva spetsialnykh zasobiv, zariadzhennykh rehovynamy slozotochyvoi ta drativnoi dii, individualnoho zakhystu, aktyvnoi oborony ta yikh prodazhu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 hrudnia 2015 r. № 1000. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy [About approval of License conditions of carrying out economic activity on production and repair of the firearm of non-military purpose and ammunition to it, the cold weapon, the pneumatic weapon of caliber over 4,5 millimeters and speed of flight of a bullet over 100 meters per second, trade in the firearm of non-military purpose and ammunition to it , melee weapons, pneumatic weapons with a caliber of more than 4,5 millimeters and a bullet speed of more than 100 meters per second; production of special means charged with substances of lacrimation and irritating action, individual protection, active defense and their sale : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 2, 2015 № 1000. Official Gazette of Ukraine]. 2015. № 98. St. 3357 [in Ukrainian].
18. Proiekt Zakonu pro obih tsyvilnoi vohnepalnoi zbroi ta boiovykh prypasiv do nei (reiestr. № 4335 vid 06.11.2020). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Draft Law on Circulation of Civilian Firearms and Ammunition (Reg. № 4335 of 06.11.2020). Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70363 (data zvernennia: 30.06.2021) [in Ukrainian].
19. Plan diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy z pidgotovky proektiv rehuliatornykh aktiv na 2016 rik. Ofitsiinyi vebportal Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy [Activity plan of the National Police of Ukraine for the preparation of draft regulatory acts for 2016. Official web portal of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/regulyatorni-akti/plan-diyalnosti-natsionalnoyi-politsiyi-ukrayini-z-pidgotovki-proektiv-regulyatornix-aktiv-na-2016-rik> (data zvernennia: 30.06.2021) [in Ukrainian].
20. Pro zdiisnennia orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy zakhodiv z kontroliu za dotrymanniam pravyl ta poriadku zberihannia i vykorystannia predmetiv, materialiv ta rehovyn, na yaki poshyriuietsia dozvilna systema : proiekt nakazu Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy [On the implementation by the National Police of Ukraine of measures to monitor compliance with the

rules and procedures for storage and use of objects, materials and substances covered by the permitting system: draft Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1973.html (data zvernennia: 30.06.2021) [in Ukrainian].

Vitvitskiy Sergiy,

Doctor of Law, Professor

Honored Lawyer of Ukraine

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4884-1883>**Zakharchenko Andriy,**

Doctor of Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6359-2475>

LEGAL PROVISION OF CONTROL FOR COMPLIANCE WITH THE REQUIREMENTS OF THE PERMITTING SYSTEM OF INTERNAL AFFAIRS

The article analyzes the state of legal support for compliance with the requirements of the permitting system of the Internal Affairs. The focus is on the problematic issues that arise in the activities of the National Police in exercising such control. According to the results of the study, in order to improve the legal support of control over the observance of the requirements of the permitting system of the Internal Affairs bodies, it is proposed: 1) introduction of an approach that will provide for the authorized bodies (units) of the National Police to conduct scheduled and unscheduled inspections of compliance with the permitting system (including the establishment of an exhaustive list of grounds for unscheduled inspections), as well as detailed regulation of preparatory actions of these bodies (units) conducting such inspections; 2) consolidation of the powers of the police to apply such a measure to respond to violations of the rules at the facilities of the permitting system, as the suspension of the operation of the facility until the identified violations are eliminated; 3) specification of the provisions of the legislation regarding the range of persons in whose presence the inspections of compliance with the requirements of the permitting system are to be carried out, including employees of enterprises, institutions, organizations, natural persons-entrepreneurs responsible for acquisition (storage, transportation) of items, materials and substances covered by the permitting system; 4) determination of the procedure for seizure by the police of weapons, other items and materials covered by the permitting system, in case of detection of violations threatening public safety at the objects of the permitting system; 5) establishment of rules aimed at coordinating the activities of the National Police and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in monitoring compliance by business entities with the permitting system and compliance with licensing conditions for relevant economic activities in order to prevent these bodies from carrying out state control measures the same issues.

Key words: permitting system of the Internal Affairs bodies; control; inspection; National Police of Ukraine; business entities.

Надіслано до редколегії 13.08.2021

Рекомендовано до публікації 17.08.2021

УДК: 342:351.863

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-87-93>

Козар Юрій Юрійович,
доктор юридичних наук, професор
(Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

Попенко Ярослав Володимирович,
кандидат історичних наук, доцент
(Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0841-0875>

БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАВДАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ УТВОРЕННЯ

Статтю присвячено розкриттю юридичної природи спеціального правоохоронного органу у сфері боротьби з економічними правопорушеннями – Бюро економічної безпеки України. Досліджено передумови створення Бюро економічної безпеки в Україні. На підставі аналізу Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» розкрито мету, завдання, структуру, принципи діяльності цього органу. Звернуто увагу на організаційно-управлінські аспекти діяльності та повноваження Бюро економічної безпеки України.

Ключові слова: економічна безпека; фінансові правопорушення; Бюро економічної безпеки України; структура та повноваження.

Постановка проблеми. Розвиток міжнародної економічної співпраці, підвищення рівня життя населення, удосконалення механізму протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам, забезпечення постійного соціально-економічного розвитку є пріоритетними для сучасної України як самостійної держави та як суб'єкта світового співтовариства. Проблеми зовнішнього [1; 2] та внутрішнього характеру [3; 4], різноманітні дестабілізуючі фактори та високий рівень фінансової залежності є передумовами зниження економічної і, як наслідок, національної безпеки.

Зазначимо, що в Україні законодавчо закріплено визначення терміна «економічна безпека». Так, відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» економічна безпека – це стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі й характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [5].

Основним чинником криміналізації економічної діяльності в сучасному світі загалом та в Україні зокрема стала глобалізація – некерована, без жодних правил, без можливості налагодження справедливої конкуренції. Питання створення окремого правоохоронного органу, який повинен боротися з економічними правопорушеннями, було на порядку денному впродовж багатьох років та завершилося прийняттям 28.01.2021 року Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» [6].

Метою статті є розгляд механізму утворення та функціонування державного правоохоронного органу зі спеціальним статусом – Бюро економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ України) було заплановано створити як фінансову поліцію України з урахуванням досвіду зарубіжних держав. Як зазначає О. Ю. Ніпіаліді, аналіз чинного законодавства та практики свідчить, що функції з протидії злочинам у сфері фінансів невідповідно розподілені за різними відомствами та службами. Боротьба з тіньовою економікою належить до повноважень Служби безпеки України, Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, у зв'язку з чим виникають проблеми розмежування компетенції, дублювання повноважень, координації взаємодії, установлення сфери відповідальності тощо [7, с. 165].

Варто зазначити, що створення нової цивільної служби при Міністерстві фінансів України для заміни податкової міліції та консолідації всіх повноважень щодо боротьби з фінансовими злочинами проти держави в одному агентстві, уникаючи при цьому дублювання функцій, є пріоритетною вимогою Міжнародного валютного фонду, який надає українській владі кредити на розвиток економіки країни за умови проведення успішних реформ.

Проаналізувавши напрацювання законодавців (з весни 2013 року і до сьогодні) щодо спроб заснувати орган, відповідальний за боротьбу з фінансовими порушеннями, які почалися із законопроекту «Про Службу фінансових розслідувань України (фінансову поліцію)», можна констатувати, що створення БЕБ України та інших подібних структур (незалежно від їхньої назви), які повинні були одноосібно займатися боротьбою з економічними злочинами, часто блокувалося самою владою, оскільки особи, що відповідали за проведення такої реформи, намагалися не стільки створити правоохоронний орган для суспільства, скільки отримати силовий важіль впливу на економічних та політичних конкурентів. Отже, пріоритетом діяльності БЕБ України, яке повинно розпочати роботу не пізніше 25 вересня 2021 року, мають стати інтереси суспільства.

Проголошений євроінтеграційний курс державної політики зобов'язує Україну забезпечувати ефективне функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, їх ефективний захист. Наразі правоохоронну функцію у сфері економічних порушень бізнесу виконують податкова міліція, Служба безпеки України та Національна поліція України. За даними офіційної статистики Офісу Генерального прокурора, у 2019 році було зареєстровано 1287 кримінальних проваджень за ухилення від сплати податків. Водночас на стадії досудового розслідування в цьому році було закрито 262 кримінальні провадження, з яких 259 – за відсутності складу / події кримінального правопорушення. Результатами судового розгляду відповідних справ за визначений період у Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні всього 18 вироків, а саме: 10 обвинувальних вироків, із яких 3 – на підставі угод про визнання винуватості та 8 виправдувальних вироків.

Така статистика свідчить про недостатньо ефективну роботу насамперед податкової міліції в розслідуванні економічних злочинів, необхідність позбавити правоохоронні органи від невластивих їм функцій та відокремити правоохоронну функцію від сервісної функції податкової.

Створення єдиного державного органу, відповідального за боротьбу з економічними злочинами та уникнення дублювання відповідних функцій у різних

правоохоронних органах, є також однією з вимог Меморандуму про економічну та фінансову політику.

На нашу думку, створення БЕБ України призведе до більш ефективної діяльності правоохоронних органів у сфері формування та використання фінансових ресурсів держави та її економічної безпеки, і як наслідок, сприятиме зменшенню обсягів тіньового бізнесу в Україні та збільшенню надходжень податків і зборів, оптимізації структури правоохоронних органів, матеріально-технічної бази та скороченню загальної кількості працівників, що протидіють злочинності у сфері фінансів.

Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» (далі – Закон) розроблено для ліквідації податкової міліції, оптимізації структури та чисельності органів, які ведуть боротьбу зі злочинами у сфері економіки, усунення дублювання їх функцій та з метою запобігання, попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до їх підслідності.

Цей Закон визначає мету, принципи, правові та організаційні засади створення та діяльності БЕБ України як правоохоронного органу, обов'язками якого є виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень у сфері економіки, що створюють загрозу життєво важливим інтересам України, а також запобігання їх вчиненню у майбутньому.

У Законі окреслено завдання та повноваження БЕБ України, контроль за його діяльністю, правовий статус, обов'язки та відповідальність працівників БЕБ України, основи його співпраці з державними органами, підприємствами, установами та організаціями, компетентними органами інших держав та міжнародними організаціями, юридичними і фізичними особами та визначено принципи правоохоронної діяльності, керованої аналітикою, а також передбачено запобіжні механізми від незаконного втручання в його діяльність.

Забезпечення прозорості діяльності БЕБ України відбувається завдяки інформуванню суспільства про результати діяльності на офіційному вебсайті та через засоби масової інформації, а також контролю з боку органів державної влади у вигляді детальних письмових звітів. Крім цього, з метою забезпечення прозорості та суспільного контролю за діяльністю БЕБ України при ньому створюється Рада громадського контролю у складі 15 осіб, яка формується на засадах відкритого та прозорого конкурсу [6].

Не менш важливим є положення про те, що не може бути обмежено доступ до інформації щодо загального кошторису БЕБ України, його компетенції та основних напрямів діяльності, а також щодо притягнення до відповідальності за вчинення правопорушень працівників БЕБ України.

Вагоме значення має міжнародне співробітництво БЕБ України з відповідними органами інших держав, міжнародними, міжурядовими організаціями в межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України, ураховуючи транснаціональний характер багатьох економічних злочинів.

БЕБ України як правоохоронний орган у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими органами влади, підприємствами, установами та організаціями, банками та іншими фінансовими установами. У чому полягає така взаємодія та в яких напрямках вона допускається визначається зазначеним вище Законом.

Порядок обміну інформацією, у тому числі оперативною, проведення спільних заходів між БЕБ України та державними органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, установлюється спільними наказами БЕБ України та відповідних органів, та/або органів, що забезпечують нормативно-правове регулювання їхньої діяльності.

БЕБ України на безоплатній основі має безпосередній, у тому числі автоматизований, доступ до відомостей (даних) державних електронних інформаційних ресурсів й автоматизованих інформаційних та довідкових систем, реєстрів і банків (баз) даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи, користується державними мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами.

Порядок доступу визначається відповідними міжвідомчими угодами (договорами), спільними наказами (розпорядженнями) та протоколами до них або в порядку електронної інформаційної взаємодії, якщо інше не передбачено законом.

Організаційні засади створення БЕБ України спричинили найбільше дискусій, оскільки новосформований орган не має перетворитися на черговий важіль впливу будь-якої політичної сили, що перебуває при владі, та до нього не повинні бути потрапити працівники, які зарекомендували себе з негативної сторони. Саме через це в Законі багато уваги приділяється організаційним моментам створення БЕБ України.

Варто відзначити, що БЕБ України є юридичною особою публічного права та здійснює свої повноваження безпосередньо й через територіальні управління. Його територіальні управління також є юридичними особами публічного права, мають самостійний баланс, рахунки в органах Державної казначейської служби України, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням. Але організаційну структуру БЕБ України визначає Президент України.

Відповідно до аналізованого Закону БЕБ України складається з багатьох підрозділів. Зокрема, підрозділи детективів, дізнання, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні підрозділи, а також підрозділ міжнародного співробітництва та інші. Положення про структурні підрозділи центрального апарату та територіальних управлінь БЕБ України затверджуються Директором БЕБ України. Процедура обрання кандидата на посаду Директора БЕБ України детально описана в законі й здійснюється на конкурсній основі та станом на 09.08.2021 року ще триває (кандидати пройшли електронне тестування та обрано 12 претендентів, які перейшли на наступний етап відбору) [8].

Законодавчо визначено максимальну чисельність працівників БЕБ України: не більше 4 тисяч осіб. Це може бути недостатнім з огляду на кількість матеріалів досудового розслідування, які за новим Законом належать до підслідності БЕБ України та мають обмежений термін передачі (2 місяці) [9].

Напрями діяльності БЕБ України, що окреслюють його завдання, конкретизуються зазначеними в Законі повноваженнями, якими наділене БЕБ України. Важливою функцією нової структури має стати аналітична робота, тому БЕБ України повинен мати якісний доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та баз даних.

В Україні довго тривала дискусія про те, яким має бути новостворене БЕБ України: силовим відомством чи лише аналітичним. Як свідчить аналіз указаних вище повноважень, законодавець вирішив обрати такий варіант: не всім особам, а

тільки тим, які мають спеціальні звання, дозволено застосовувати заходи поліцейського впливу.

Підсумовуючи питання щодо правового статусу БЕБ України, слід зауважити, що в сучасній доктрині конституційного та адміністративного права державні органи, які мають спеціальний статус, розуміють як органи, створення яких прямо (або опосередковано) передбачено в Конституції України і які формально не належать до жодної з гілок єдиної державної влади.

З огляду на зазначене запропоновані в Законі підходи щодо надання БЕБ України спеціального статусу, порядку його формування, підзвітності та підконтрольності можуть бути розцінені як такі, що частково узгоджуються з відповідними положеннями Конституції України та законами України «Про Кабінет Міністрів України» і «Про центральні органи виконавчої влади», які є базовими законодавчими актами в питаннях утворення та функціонування центральних органів виконавчої влади.

На нашу думку, повністю вирішити порушену в Законі проблему можна лише після внесення до Конституції України змін, які передбачили б існування в системі органів державної влади не тільки таких державних органів зі спеціальним статусом, як Центральна виборча комісія, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, Антимонопольний комітет України, але й органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, наприклад, БЕБ України.

Висновки. Аналіз поточних кількісних і якісних показників економічної злочинності та порівняння з відповідними даними за попередні роки загалом засвідчують наявність низки негативних тенденцій у поширенні економічних злочинів в Україні [10]. Хоча згідно з офіційною статистикою частка економічних злочинів у структурі злочинності в нашій державі становить лише 6 %, а прямі та непрямі збитки від них – мільярди гривень щорічно. Значні прогалини в регулюванні економічних відносин, неефективність контролю за сферою державних закупівель, лобювання інтересів конкретних виробників, низька ефективність ужитих державою антикорупційних заходів і відсутність комплексної нормативно-правової бази протидії економічній злочинності призводять до неефективності спорадичних антикриміногенних заходів у зазначеній сфері. Крім того, негативні тенденції економічної злочинності в Україні значно посилюються завдяки впливу низки економічних, соціальних і політичних детермінант, безпосередньо пов'язаних із наявністю збройного конфлікту на Сході України. Убачається, що встановлені тенденції економічної злочинності мають бути враховані під час розробки комплексної стратегії протидії цьому виду злочинності як важливого інструмента забезпечення економічної безпеки держави та поліпшення добробуту її громадян.

В Україні вже давно порушувалося питання про створення спеціалізованого органу, призначеного очолити боротьбу з економічними правопорушеннями. Питання створення БЕБ України завершилося прийняттям відповідного Закону України, щодо реалізації якого є певні сподівання. Звичайно, залишається низка проблем, що потребують якнайшвидшого вирішення, серед них: питання передачі, розподілу та дотримання оптимального навантаження на працівників БЕБ України з огляду на великий обсяг уже підготованих правоохоронними органами та зареєстрованих матеріалів досудового розслідування; відсутність напрацювань між державними органами та БЕБ України щодо інформаційно-аналітичного забезпечення і безпосереднього доступу працівників БЕБ України до

необхідних баз даних; профілактика та усунення корупційних ризиків тощо. Зазначені вище недоліки потребують подальшого наукового дослідження та законодавчого їх закріплення. Водночас зауважимо, що створення Бюро економічної безпеки України стало великим і перспективним етапом у напрямі протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки України.

Список використаних джерел

1. Дементьєва О. М. Забезпечення економічної безпеки України в умовах глобальних трансформацій. 2021. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/51376> (дата звернення: 11.08.2021).
2. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції. Львів : Центр Європи, 2006. 160 с.
3. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2020 році. Київ : Департамент стратегічного планування та макроекономічного планування. 2021. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення: 11.08.2021).
4. Гончарова В. О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави : монографія. Харків : ХНУ, 2001. 195 с.
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 11.08.2021).
6. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України № 1150-IX від 28.01.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 11.08.2021).
7. Ніпіаліді О. Ю. Перспективи створення Служби фінансових розслідувань: українські реалії та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Випуск 3 (11). С. 165–170.
8. Милованов Т. С. У конкурсі на голову БЕБ беруть участь 12 осіб, вони пройшли електронне тестування. 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3281755/mylovanov_u_konkursi_na_golovu_beb_berut_uchast_12_osib_vony_proyishly_elektronne_testuvannya_spysook (дата звернення: 11.08.2021).
9. Гмирін А. А. Запуск Бюро економічної безпеки може обернутися провалом. 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/08/10/676704/> (дата звернення: 11.08.2021).
10. Статистична інформація про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 11.08.2021).

References

1. Dementieva, O. M. (2021). Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalnykh transformatsii [Provision of economic security of Ukraine in conditions of global transformations]. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/51376> (data zvernennia: 11.08.2021) [in Ukrainian].
2. Datskiv, R. M. (2006). Ekonomichna bezpeka derzhavy v umovakh hlobalizatsiinoi konkurentsii [Economic security of the state in the conditions of globalization competition]. Lviv : Tsentri Yevropy. 160 s. [in Ukrainian].
3. Zahalni tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini u 2020 rotsi [General tendencies of shadow economy in Ukraine in 2020]. Kyiv : Departament stratehichnoho planuvannia ta makroekonomichnoho planuvannia. 2021. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (data zvernennia: 11.08.2021) [in Ukrainian].
4. Honcharova, V. O. (2001). Vplyv tinovoi ekonomiky na ekonomichnu bezpeku derzhavy [Influence of a shadow economy on state's economic security] : monohrafiia. Kharkiv : KhNU. 195 s. [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy : nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy № 1277 vid 29.10.2013 r. [On approval of methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine : Order of the Ministry of Economic Development and Trade № 1277 dated 29.10.2013]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (data zvernennia: 11.08.2021) [in Ukrainian].

6. Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy № 1150-IX vid 28.01.2021 r. [About the Bureau of Economic Security of Ukraine: Law of Ukraine № 1150-IX dated 28.01.2021]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (data zvernennia: 11.08.2021) [in Ukrainian].
7. Nipialidi, O. Yu. (2017). Perspektyvy stvorennia Sluzhby finansovykh rozsliduvan: ukraïnski realii ta zarubizhnyi dosvid [Prospects for the creation of financial investigations: Ukrainian realities and foreign experience]. Aktualni problemy pravoznavstva. Vypusk 3 (11). S. 165–170 [in Ukrainian].
8. Mylovanov, T. S. (2021). U konkursi na holovu BEB berut uchast 12 osib, vony proishly elektronne testuvannia [There are 12 people, they passed electronic testing at the head of the Bureau of Economic Security]. URL: https://censor.net/ua/news/3281755/mylovanov_u_konkursi_na_golovu_beb_berut_uchast_12_osib_vony_proyishly_elektronne_testuvannya_spysok (data zvernennia: 11.08.2021) [in Ukrainian].
9. Hmyrin, A. A. (2021). Zapusk Biuro ekonomichnoi bezpeky mozhe obernutysia provalom [Launching the Bureau of Economic Security may turn around failure]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/08/10/676704/> (data zvernennia: 11.08.2021) [in Ukrainian].
10. Statystychna informatsiia pro kryminalni pravoporushennia, vchyneni na pidpriemstvakh, ustanovakh, orhanizatsiiakh za vydamy ekonomichnoi diialnosti [Statistical information on criminal offenses committed at enterprises, institutions, organizations by types of economic activity]. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (data zvernennia: 11.08.2021) [in Ukrainian].

Kozar Yuriy,

Doctor of Law, Professor
 (Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
 Pedagogical University, Melitopol)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

Popenko Yaroslav,

PhD in History, Associate Professor
 (Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
 Pedagogical University, Melitopol)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0841-0875>

BUREAU OF ECONOMIC SECURITY: TASKS AND PROBLEMS OF FORMATION

The main factor in the criminalization of economic activity in the modern world in general and in Ukraine in particular, has been globalization - uncontrolled, without any rules, without the possibility of establishing fair competition. Thus, the issue of creating a separate law enforcement body to combat economic offenses has been on the agenda for many years and ended with the adoption of the Law of Ukraine "On the Bureau of Economic Security of Ukraine" on January 28, 2021. The article is devoted to the disclosure of the legal nature of a special law enforcement agency in the field of combating economic offenses, i.e. the Bureau of Economic Security of Ukraine. It is noted that the creation of a new civil service under the Ministry of Finance to replace the tax police and consolidate all powers to combat financial crimes against the state in one agency, while avoiding duplication of functions, is a priority requirement of the International Monetary Fund, which provides loans to the Ukrainian government for the development of the country's economy under the condition of successful reforms. The preconditions for the establishment of the Bureau of Economic Security in Ukraine are studied. Based on the analysis of the Law of Ukraine "On the Bureau of Economic Security", the purpose, objectives, structure, principles of the Bureau of Economic Security of Ukraine are revealed. Attention is paid to the organizational and managerial aspects of the activities and powers of the Bureau of Economic Security of Ukraine. It is emphasized that the establishment of the Bureau of Economic Security of Ukraine will lead to more effective law enforcement activity in the formation and use of financial resources of the state and its economic security, and as a consequence, reduce shadow business in Ukraine and increase taxes and fees, optimize the structure of law enforcement, material and technical base and reduction of the total number of employees who fight crime in the field of finance.

Key words: economic security; financial offenses; Bureau of Economic Security of Ukraine; structure and powers.

Надіслано до редколегії 17.08.2021
 Рекомендовано до публікації 20.08.2021

УДК: 351.813

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-94-99>

Пилипенко Євгенія Олексіївна,
кандидат юридичних наук
(*Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню окремих аспектів діяльності підрозділів поліції на воді у сфері забезпечення транспортної безпеки шляхом попередження, припинення та реагування на адміністративні правопорушення, учинені судноводіями. Охарактеризовано повноваження поліції на воді відповідно до вимог Закону України «Про Національну поліцію», а також Кодексу України про адміністративні правопорушення. На основі аналізу законодавства, що регламентує діяльність підрозділів поліції на воді, надано пропозиції щодо усунення певних прогалин та недоліків у законодавстві, зокрема стосовно можливості оперативного реагування поліцейськими на адміністративні правопорушення, учинені на воді.

Ключові слова: транспортна безпека; підрозділи поліції на воді; правопорушення; адміністративна відповідальність.

Постановка проблеми. У 2015 році в Україні було створено Національну поліцію як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, а також підтримання публічної безпеки та порядку.

Для попередження, виявлення та припинення правопорушень, які вчиняються на морському чи річковому транспортному засобі або з використанням таких транспортних засобів, у 2017 році у складі територіальних органів Національної поліції України (далі – НП України) були утворені підрозділи поліції на воді, діяльність яких організовується та координується Управлінням авіації та поліції на воді [1].

Функції та повноваження підрозділів поліції на воді повною мірою спрямовані на забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2].

До того ж належне виконання покладених на підрозділи поліції на воді обов'язків стосовно попередження, припинення та протидії порушень закону залежить від законодавчого закріплення повноважень щодо реагування на правопорушення та притягнення винної особи до відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання діяльності поліцейських підрозділів та аналізу нормативно-правових актів, що її регулюють, приділяли увагу такі науковці, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, О. Є. Безсмертний, І. П. Голосніченко, Є. В. Додін, М. І. Єропкін, А. П. Ключніченко, А. Т. Козюк, О. Ю. Салманова, В. К. Шкарупа та інші. Однак і дотепер залишається

низка проблемних питань щодо регламентації діяльності підрозділів поліції на воді у сфері забезпечення транспортної безпеки шляхом попередження та припинення правопорушень, а також притягнення винної особи до адміністративної відповідальності.

Мета статті: проаналізувати діяльність підрозділів поліції на воді у сфері забезпечення транспортної безпеки, окреслити проблемні питання щодо реагування на правопорушення, які вчиняються на морському чи річковому транспорті, а також на основі аналізу чинного законодавства України запропонувати дієві шляхи щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. В Україні на сьогодні функціонують 11 підрозділів поліції на воді (із загальною штатною кількістю 205 одиниць), які здійснюють службову діяльність в 11 регіонах нашої держави (у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Херсонській, Черкаській, Чернігівській областях та м. Києві) щодо попередження, виявлення на припинення правопорушень, які вчиняються на морському та річковому транспорті або з використанням морських чи річкових суден. Лише впродовж 2020 року співробітниками територіальних підрозділів поліції на воді НП України здійснено понад 4000 патрулювань водних об'єктів, під час яких задокументовано 5,3 тис. адміністративних правопорушень, серед яких 135 протоколів про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 5 ст. 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) (керування річковими, морськими, малими, спортивними суднами або водними мотоциклами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а так само передача керування судном особі, яка перебуває в стані такого сп'яніння чи під впливом таких лікарських препаратів, а також відмова осіб, які керують річковими, морськими, малими, спортивними суднами або водними мотоциклами, від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції) [1].

Ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» надає повноваження поліцейським підрозділам щодо здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень; здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності; розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або пропалих безвісти; життя заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях; здійснення супроводження транспортних засобів тощо [2].

Згідно зі ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський може здійснити перевірку документів особи в разі, якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом учинення правопорушення [2].

Відповідно до Правил судноплавства на внутрішніх водних шляхах України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 16.02.2004 р. № 91, судно повинно мати такі основні судові документи: свідоцтво про право плавання (судновий патент); свідоцтво про право власності на судно; свідоцтво про придатність до плавання; класифікаційне свідоцтво та інші свідоцтва класифікаційного товариства стосовно класу; свідоцтво про мінімальний склад екіпажу; пожежно-контрольний формуляр; суднова роль (список осіб судового екіпажу); судовий журнал (вахтовий журнал, єдиний вахтовий журнал); машинний журнал (для суден з механічним двигуном); санітарний журнал; судове санітарне свідоцтво; єдину книгу оглядів суден; дозвіл на право користування судовою радіостанцією; пасажирське свідоцтво (для пасажирських суден); мірильне свідоцтво (тільки для суден, призначених для перевезення вантажів). Малим суднам достатньо мати судовий білет, свідоцтво про придатність судна до плавання. Безекіпажному судну достатньо мати свідоцтво про право плавання, свідоцтво про право власності на судно, свідоцтво про придатність до плавання, класифікаційне свідоцтво та інші свідоцтва класифікаційного товариства стосовно класу [3].

Однак, незважаючи на те, що співробітники підрозділів поліції на воді наділені повноваженнями щодо перевірки документів, згідно зі ст. 255 КУпАП протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 4 ст. 116 КУпАП (керування річковим або маломірним судном особою, яка не має права керування цим судном, або передача керування таким судном особі, яка не має права керування), мають право складати посадові особи центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері безпеки на морському та річковому транспорті [4].

Подібна ситуація щодо розбіжностей між повноваженнями та заходами реагування на правопорушення з боку поліції на воді також існує під час реагування на керування річковими, морськими, малими, спортивними суднами або водними мотоциклами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції (ч. 5 ст. 130 КУпАП).

Відповідно до вимог ст. 255 КУпАП органи НП України мають право складати адміністративні матеріали за правопорушення, передбачені ч. 5 ст. 130 КУпАП [4]. Вимога до судноводія щодо заборони керування судном у стані втоми чи сп'яніння закріплена в пункті 1.2.6. Правил судноплавства на внутрішніх водних шляхах України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 16.02.2004 р. № 91 [3].

Водночас відповідно до ст. 35 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський може зупиняти транспортний засіб лише в разі порушення ним Правил дорожнього руху. А це означає, що зупиняти транспортний засіб на воді поліцейський не може, адже судноводій порушує не Правила дорожнього руху, а Правила судноплавства на внутрішніх водних шляхах України. Тобто маємо таку неоднозначну ситуацію, коли скласти протокол про адміністративне правопорушення поліцейський може, а здійснити дії, що передують його складанню – ні.

Поліцейський підрозділу поліції на воді може зупинити судно згідно зі ст. 35 Закону України «Про Національну поліцію» лише у випадках, коли є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу; якщо

транспортний засіб перебуває в розшуку; якщо уповноважений орган державної влади прийняв рішення про обмеження чи заборону руху; порушення порядку визначення і використання на транспортному засобі спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв [2].

Також існує проблемна ситуація, коли поліцейський хоча й може зупинити транспортний засіб на воді, проте відреагувати на адміністративне правопорушення шляхом складання протоколу не може, адже не є уповноваженою на те особою.

Зокрема, як уже зазначалося, одним із випадків зупинення транспортного засобу поліцейським є наявність очевидних ознак, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу. Але скласти протокол поліцейський не зможе, оскільки відповідно до ст. 255 КУпАП матеріали за керування судноводіями річковими або маломірними суднами, не зареєстрованими у встановленому порядку, або такими, що не пройшли технічного огляду, або не несуть бортових номерів і позначень, або мають несправності, з якими заборонено їх експлуатацію, або переобладнаними без відповідного дозволу, або з порушенням правил завантаження, норм пасажиромісткості, обмежень по району та умовах плавання (ч. 1 ст. 116 КУпАП), можуть складати лише посадові особи центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері безпеки на морському та річковому транспорті. Також зазначені особи складають протоколи в разі випуску в плавання маломірних суден, не зареєстрованих у встановленому порядку, або таких, що не пройшли технічного огляду, або мають несправності, з якими заборонено їх експлуатацію, або переобладнаних без відповідного дозволу, або не укомплектованих спорядженням, а також допуск до керування маломірними суднами осіб, які не мають права керування цими суднами (ч. 2 ст. 116-1 КУпАП) [4].

Усі ці випадки свідчать про наявні прогалини в законодавстві, що регламентує діяльність підрозділів поліції на воді у сфері забезпечення транспортної безпеки щодо реагування, попередження та припинення адміністративних правопорушень на суднах.

У зв'язку з цим для вирішення зазначених вище проблемних питань необхідно:

1) внести відповідні зміни до ч. 1 ст. 35 Закону України «Про Національну поліцію» щодо можливості зупинки транспортного засобу не лише у разі порушення водієм правил дорожнього руху, але й інших нормативно-правових актів, що регламентують та закріплюють правила руху іншими видами транспорту. Також необхідно замінити словосполучення «дорожньо-транспортна пригода» на слово «пригода», адже подія, що сталася під час руху транспортного засобу, унаслідок якої загинули або поранені люди чи завдані матеріальні збитки, може трапитися не тільки у разі порушення правил дорожнього руху;

2) внести зміни до п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП у частині надання органам Національної поліції України повноважень щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення, передбачені такими статтями КУпАП: 116 «Порушення правил по охороні порядку і безпеки руху на річковому транспорті та маломірних суднах», 166-1 «Порушення правил випуску судна в плавання або допуск до керування судном осіб, які не мають відповідного документа», 166-2 «Порушення правил, що забезпечують безпеку експлуатації суден на внутрішніх водних шляхах», 116-3 «Порушення правил реєстрації торговельних суден»,

117 «Порушення правил користування річковими і маломірними суднами»,
118 «Порушення правил утримання баз (споруд) для стоянки маломірних суден».

Висновки. Проблемні питання діяльності підрозділів поліції на воді у сфері забезпечення транспортної безпеки можна розв'язати шляхом внесення запропонованих вище змін до законодавства України, що регламентує діяльність органів та підрозділів Національної поліції України, а також складання відповідних матеріалів про адміністративні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена КУпАП.

Перспективи подальших розвідок полягають у більш детальному дослідженні нормативно-правової бази, що регламентує діяльність підрозділів поліції на воді, та наданні пропозицій стосовно усунення можливих прогалин та недоліків, які можуть стати перепорою в поліцейській діяльності щодо реагування, а також виявлення, попередження та припинення протиправних дій.

Список використаних джерел

1. Відповідь Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України на офіційне звернення Пилипенко Є. О. (лист № 55/34/01-2021 від 26.01.2021).
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII (дата оновлення: 10.06.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n282> (дата звернення: 26.06.2021).
3. Про затвердження Правил судноплавства на внутрішніх водних шляхах України: наказ Міністерства транспорту України від 16.02.2004 р. № 91 (дата оновлення: 11.09.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0872-04#Text> (дата звернення: 26.06.2021).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X (дата оновлення: 27.05.2021). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 26.06.2021).

References

1. Vidpovid Upravlinnia aviatsii ta politsii na vodi Natsionalnoi politsii Ukrainy na ofitsiine zvernennia Pylypenko Ye. O. [Answer of aviation and police on the water of the National Police of Ukraine for the official appeal Pylypenko E. O.] (lyst № 55/34/01-2021 vid 26.01.2021) [in Ukrainian].
2. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII [About the National Police : Law of Ukraine dated 02.07.2015 № 580-VIII] (data onovlennia: 10.06.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n282> (data zvernennia: 26.06.2021) [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Pravyl sudnoplavstva na vnutrishnikh vodnykh shliakhakh Ukrainy : nakaz Ministerstva transportu Ukrainy vid 16.02.2004 r. № 91 [On Approval of the Rules of Shipping at Internal Water Ways of Ukraine: Order of the Ministry of Transport of Ukraine dated 16.02.2004 № 91] (data onovlennia: 11.09.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0872-04#Text> (data zvernennia: 26.06.2021) [in Ukrainian].
4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-Kh [Code of Ukraine on Administrative Offenses : Law of Ukraine dated 07.12.1984 № 8073] (data onovlennia: 27.05.2021). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (data zvernennia: 26.06.2021) [in Ukrainian].

Pylypenko Evheniia,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>

ACTIVITIES AND POWERS OF POLICE DIVISIONS ON THE WATER TO ENSURE TRANSPORT SAFETY: PROBLEM ISSUES AND WAYS TO SOLVE THEM

The article is devoted to the study of certain aspects of the activities and powers of police units on the water in the field of transport safety by preventing, stopping and responding to administrative offenses, committed by drivers. The powers of the police on the water in accordance with the requirements of the Law of Ukraine "On the National Police", as well as the Code of Ukraine on Administrative Offenses are described. In particular, the powers of police units on the water include the implementation of preventive and preventive activities aimed at preventing offenses on sea or river

transport, identifying the causes and conditions that lead to the commission of criminal and administrative offenses; timely response to statements and notifications of criminal, administrative offenses or events; pre-trial investigation of criminal offenses within the defined jurisdiction; search for persons hiding from pre-trial investigation bodies, investigating judge, court or missing persons; taking measures to ensure public safety and order on the streets, squares, parks, squares, stadiums, railway stations, airports, sea and river ports, and other public places; maintenance of vehicles, etc. The functions and powers of water police units are fully aimed at ensuring public safety and order, protection of human rights and freedoms, as well as the interests of society and the state, combating crime, providing, within the limits prescribed by law, personal assistance services, social reasons or due to emergencies need such assistance. However, the quality of police duties on the water to prevent, stop and combat violations of the law depends on the legislative consolidation of powers to respond to offenses and bring the perpetrator to justice. To do this, based on the analysis of legislation governing the activities of police units on the water, provided proposals to current legislation of Ukraine in the field of transport safety on the water, as well as eliminating certain gaps and shortcomings in the legislation on the possibility of prompt and statutory police response committed on the water.

Key words: police officers of the police on the water; powers; offenses; administrative liability; shipdriver.

Надіслано до редколегії 29.06.2021
Рекомендовано до публікації 06.07.2021

УДК: 351.811.123.2

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-100-108>

Червінчук Андрій Васильович,
кандидат юридичних наук
(*Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>

Марценишин Юрій Ігорович,
кандидат юридичних наук
(*Управління патрульної поліції в Закарпатській області,
м. Ужгород*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4462-9885>

КОНТРОЛЬ ПОЛІЦІЇ ЗА ТЕХНІЧНИМ СТАНОМ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Статтю присвячено дослідженню питань державного контролю за технічним станом транспортних засобів. Констатовано, що парк автотранспортних засобів в Україні динамічно збільшується, а середній вік автомобілів становить 22,4 роки, що обумовлює запровадження дієвих механізмів контролю їх технічного стану. Визначено, що суб'єктом державного контролю технічного стану транспортних засобів є держава в особі Національної поліції України. Доведено, що функція державного контролю за технічним станом транспортних засобів Національною поліцією України реалізується шляхом перевірок суб'єктів проведення

обов'язкового технічного контролю та здійснення контролю технічного стану транспортних засобів під час їхньої експлуатації. Аргументовано необхідність запровадження заборони співробітником поліції експлуатації транспортного засобу як заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення та встановлення адміністративної відповідальності за порушення водіями заборони експлуатації транспортних засобів, винесеної компетентними органами.

Ключові слова: безпека дорожнього руху; контроль технічного стану транспортних засобів; заходи забезпечення провадження; Національна поліція України.

Постановка проблеми. Протягом 2020 року в Україні трапилося 535 дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) через технічні несправності транспортних засобів, у тому числі 64 ДТП з постраждалими. Унаслідок цих аварій 14 людей загинуло та 55 осіб отримали травми. Хоч питома вага таких автопригод становить усього 0,32% від загальної сукупності, їх кількість порівняно з попереднім роком суттєво зросла [1].

На заваді поширенню цього негативного явища мав би стати дієвий контроль поліції за технічним станом транспортних засобів та недопущення несправних транспортних засобів до участі в дорожньому русі. Однак чинне законодавство України не передбачає достатніх важелів для запобігання експлуатації транспортних засобів, технічний стан яких не відповідає правилам, нормам і стандартам у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення безпеки дорожнього руху неодноразово ставали предметом досліджень провідних вітчизняних учених-адміністративістів: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенка, А. І. Берлача, Ю. П. Битяка, А. С. Васильєва, М. Ю. Веселова, В. М. Гаращука, В. В. Гаркуші, І. П. Голосніченка, Т. О. Гуржія, Є. В. Додіна, В. В. Доненка, Р. А. Калюжного, С. В. Ківалова, Ю. С. Коллера,

Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, С. Ф. Константинова, О. В. Кузьменко, Є. В. Курінного, В. І. Курила, М. В. Лошицького, Д. М. Лук'янця, Р. С. Мельника, О. М. Музичука, Н. Р. Нижник, В. І. Олефіра, О. І. Остапенка, В. П. Петкова, С. В. Петкова, Р. М. Пилипіва, О. П. Рябченко, О. Ю. Салманової, А. О. Собакаря, В. К. Шкарупи та інших. Проте питання контролю поліції за технічним станом транспортних засобів під час їх експлуатації наразі не мають дієвого врегулювання.

Метою наукової статті є визначення на основі аналізу чинного законодавства та позицій провідних учених проблемних питань державного регулювання у сфері контролю поліції за технічним станом транспортних засобів та напрацювання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Технічний стан рухомого складу, що експлуатується на вулицях населених пунктів та автошляхах країни, є однією з основних складових частин безпеки дорожнього руху. Утримання транспортних засобів у стані, що відповідає вимогам стандартів, правил дорожнього руху і технічної експлуатації, покладається на їх власників.

За даними Федерації роботодавців автомобільної галузі України, загальна кількість зареєстрованих в Україні транспортних засобів на кінець 2019 року становить 9,7 млн одиниць, з них 8,4 млн – легкові автомобілі. Отже, рівень автомобілізації в нашій країні досягає 232 автомобілі на 1000 жителів.

Водночас середній вік парку легкових автомобілів становить 22,4 роки [2].

З огляду на те, що початок інтенсивного оснащення автотранспортних засобів (далі – АТЗ) сучасними системами конструктивної безпеки припадає на 1990-ті роки й орієнтуючись на зазначену вікову структуру автомобільного парку, можна припустити, що сучасним вимогам конструктивної безпеки в ньому відповідає не більше 50 % легкових автомобілів, 30 % автобусів і 22 % вантажівок. А це означає, що по дорогах України сьогодні може пересуватися в цілому до 24 млн одиниць автотранспортних засобів, які не повною мірою відповідають сучасним вимогам безпеки конструкції [3].

На експлуатаційні властивості автомобіля суттєво впливають конструктивні особливості й технічний стан рульового керування, елементів підвіски та гальмівної системи. Також до факторів, від яких залежать експлуатаційні властивості автомобіля, слід зарахувати зміну технічного стану та жорсткості несучої системи в процесі експлуатації. Під час експлуатації автомобіля відбувається зміна технічного стану кузова (ушкодження внаслідок дорожньо-транспортних пригод, втомлювальне руйнування елементів кузова, корозія, порушення умов експлуатації автомобіля), що призводить до зміни розмірів перерізів і зазорів між деталями кузова, які з'єднуються, а також до зміщення контрольних точок основи кузова стосовно їх номінального положення [4].

Саме тому АТЗ з тривалим строком експлуатації потребують підвищеної уваги та контролю за технічним станом. Однак власники та водії транспортних засобів не завжди сумлінно виконують свої обов'язки щодо забезпечення належного технічного стану рухомого складу, тому досягнути високого рівня технічної готовності автотранспорту неможливо без дієвих заходів контролю з боку органів державної влади.

Ключовим суб'єктом державного контролю у сфері транспортної безпеки в Україні є держава, яка здійснює через відповідні державні органи свої функції. Наразі в Україні система державних органів, які прямо чи опосередковано наділені

повноваженнями з питань державного контролю у сфері транспортної безпеки в Україні або беруть у ньому участь, налічує доволі велику кількість відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування. До цих органів насамперед належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України. Проте безпосереднє виконання функцій держави у сфері здійснення контролю за транспортною безпекою в Україні покладено на органи виконавчої влади, серед яких провідне місце займають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. До таких органів передусім можна віднести Міністерство внутрішніх справ України та Національну поліцію України, Міністерство інфраструктури України, Державну службу України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека), Державне агентство автомобільних доріг України (Укравтодор) [5].

Контроль за дотриманням власниками транспортних засобів, а також громадянами, посадовими та службовими особами вимог Закону України «Про дорожній рух», правил, норм та стандартів з питань забезпечення безпеки дорожнього руху, які регламентують вимоги щодо технічного стану транспортних засобів, здійснюється уповноваженими підрозділами Національної поліції України.

Як і будь-який інший, контроль на транспорті базується на певних принципах. Їх виокремлення та обов'язковий розгляд зумовлені специфікою контролю, особливостями його здійснення, розмаїтістю застосування форм та методів спостереження за дотриманням учасниками транспортного процесу ustalених норм і правил. А. О. Собакарь виділяє такі принципи контролю за безпекою руху: 1) законності; 2) верховенства права; 3) цілеспрямованості; 4) гласності; 5) науковості; 6) системності; 7) регулярності; 8) плановості; 9) ефективності; 10) усебічності (універсальності); 11) об'єктивності; 12) реальності; 13) дієвості; 14) професіоналізму (компетентності); 15) повноти; 16) комплексності; 17) неупередженості; 18) оперативності; 19) економності; 20) взаємодії органів, що здійснюють контроль. Названі принципи прямо в законодавстві не закріплені. Їхня сукупність встановлена на підставі наукового узагальнення та аналізу нормативно-правових актів, якими регульовано діяльність органів контролю та їх посадових осіб [6].

Реалізація принципу законності відображається в нормах ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Це означає, що контроль повинен відбуватися: у межах повноважень компетентного органу, що здійснює контроль, та його посадових осіб; з дотриманням процедур та термінів контролю, а також з відповідним правовим оформленням стадій і результатів контрольних заходів.

Натомість засоби реалізації поліцейського контролю за технічним станом транспортних засобів не мають чіткого нормативно-правового врегулювання. Функція державного контролю за технічним станом транспортних засобів Національною поліцією України реалізується шляхом перевірок суб'єктів проведення обов'язкового технічного контролю та здійсненням контролю технічного стану транспортних засобів під час їх експлуатації.

Необхідність періодичного огляду технічного стану транспортних засобів обумовлена вимогами Конвенції про дорожній рух, у якій наголошено, що в національному законодавстві країн-учасниць повинно бути визначено обов'язкове проведення технічних оглядів автомобілів, що використовуються для перевезення

пасажирів, які мають, крім сидіння водія, більше 8 місць для сидіння, та автомобілів, що використовуються для перевезення вантажів, дозволена максимальна маса яких перевищує 3500 кг, а також причепів до таких транспортних засобів. Національне законодавство повинно, за можливості, поширити ці вимоги на інші категорії транспортних засобів [7].

Обов'язковий технічний контроль транспортних засобів, призначених для експлуатації на вулично-дорожній мережі загального користування та зареєстрованих у відповідних територіальних підрозділах Міністерства внутрішніх справ України, здійснюють суб'єкти проведення обов'язкового технічного контролю, які мають на правах власності або користування обладнання, що дає змогу перевіряти технічний стан транспортних засобів на відповідність вимогам безпеки дорожнього руху та охорони навколишнього середовища. Він полягає в перевірці технічного стану транспортного засобу, а саме: системи гальмового й рульового керування, зовнішніх світлових приладів, пневматичних шин і коліс, світлопропускання скла, газобалонного обладнання (за наявності), інших елементів у частині, що безпосередньо стосується безпеки дорожнього руху та охорони навколишнього природного середовища [8]. Законом встановлено періодичність проходження обов'язкового технічного контролю для легкових автомобілів, що використовуються для перевезення пасажирів або вантажів з метою отримання прибутку, вантажних автомобілів (незалежно від форми власності) вантажопідйомністю до 3,5 тонни, причепів до них із строком експлуатації більше двох років – кожні два роки; для вантажних автомобілів вантажопідйомністю більше 3,5 тонни, причепів до них та таксі незалежно від строку експлуатації – щороку; для автобусів та спеціалізованих транспортних засобів, що перевозять небезпечні вантажі, незалежно від строку експлуатації – двічі на рік. Деякі категорії транспортних засобів взагалі не підлягають обов'язковому технічному контролю. Так, легкові автомобілі всіх типів, марок і моделей, причепи (напівпричепи) до них (крім таксі та автомобілів, що використовуються для перевезення пасажирів або вантажів з метою отримання прибутку), мотоцикли, мопеди, мотоколяски та інші прирівняні до них транспортні засоби не підлягають обов'язковому технічному контролю незалежно від строку експлуатації. Стосовно легкових автомобілів, що використовуються для перевезення пасажирів або вантажів з метою отримання прибутку, вантажних автомобілів незалежно від форми власності вантажопідйомністю до 3,5 тонни, причепів до них обов'язковий технічний контроль може бути проведений лише після двох років їх експлуатації. На кожний транспортний засіб, що пройшов обов'язковий технічний контроль і визнаний технічно справним, суб'єкт проведення обов'язкового технічного контролю складає протокол перевірки його технічного стану, який видається водію транспортного засобу.

Посадові особи суб'єктів обов'язкового технічного контролю несуть відповідальність за порушення порядку видачі документа про технічну справність транспортного засобу. Частиною 1 статті 127-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) встановлена відповідальність за видачу документа про технічну справність транспортного засобу, що підлягає обов'язковому технічному контролю, з порушенням порядку проведення перевірки технічного стану такого транспортного засобу. Частиною 2 цієї статті визнається також адміністративним правопорушенням видача документа про технічну справність

транспортного засобу, що підлягає обов'язковому технічному контролю, без проведення перевірки його технічного стану [9].

Повноваженнями щодо складання протоколів про ці адміністративні правопорушення наділені уповноважені на те посадові особи органів Національної поліції України. Водночас порядок проведення перевірок суб'єктів обов'язкового технічного контролю поліцейськими, їх періодичність та коло питань, що підлягають з'ясуванню під час їх проведення, залишається невизначеним. Ця невизначеність спричинена відсутністю нормативно впорядкованого закріплення повноважень Національної поліції України під час здійснення контролю за суб'єктами господарювання, уповноваженими проводити обов'язковий технічний контроль, що, у свою чергу, не може сприяти ефективній діяльності як поліцейських, так і працівників суб'єкта технічного контролю. Здійснення функцій щодо поліцейського контролю за технічним станом колісних транспортних засобів під час їх експлуатації також залишається невпорядкованим та потребує нормативного врегулювання.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 35 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський може зупиняти транспортні засоби у разі, якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу.

Водночас, згідно з п. 2.4 (в) Правил дорожнього руху України, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 року № 1306, дати поліцейському можливість оглянути транспортний засіб відповідно до законодавства за наявності на те законних підстав, у тому числі провести з використанням спеціальних пристроїв (приладів) зчитування інформації із самоклеїної мітки радіочастотної ідентифікації про проходження обов'язкового технічного контролю транспортним засобом, а також перевірку технічного стану зобов'язані лише водії тих транспортних засобів, що підлягають обов'язковому технічному контролю [10].

У разі порушення вимог щодо переобладнання транспортних засобів; порушення порядку встановлення і використання спеціальних світлових і звукових сигнальних пристроїв; виявлення технічних несправностей і невідповідності вимогам правил, норм, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, а також неуккомплектованості відповідно до призначення, експлуатація транспортних засобів забороняється. Також забороняється експлуатація незареєстрованих (неперереєстрованих) транспортних засобів, ідентифікаційні номери складових частин яких не відповідають записам у реєстраційних документах, знищені чи підроблені, без номерного знака або з номерним знаком, що не належить цьому засобу чи не відповідає встановленим вимогам, або з номерними знаками, які закріплені в не встановлених для цього місцях, закриті іншими предметами чи забруднені, що не дозволяє чітко визначити символи номерного знака з відстані 20 метрів, перевернуті чи не освітлені, а також транспортних засобів, що підлягають обов'язковому технічному контролю, але не пройшли його, та у випадках, передбачених законодавством, без чинного на території України поліса обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (страхового сертифіката «Зелена картка»).

Учинення таких дій водіями транспортних засобів визнаються чинним законодавством України як адміністративні правопорушення, за які уповноважені співробітники Національної поліції України мають право накладати адміністративні стягнення, а у разі повторного вчинення деяких з цих проступків – складати

протоколи та направляти для розгляду до суду. Кількість виявлених поліцейськими фактів керування технічно несправними транспортними засобами з року в рік зростає (таблиця 1). Лише у 2020 році було оформлено 75281 таке правопорушення, у т.ч. 2539 стосовно водіїв транспортних засобів, які використовуються для надання послуг з перевезення пасажирів [11].

Таблиця 1

Кількість виявлених фактів експлуатації технічно несправних транспортних засобів співробітниками Національної поліції України у 2016–2020 рр.

Період (рік)	Винесено поліцейськими постанов у справах про адміністративні правопорушення	
	за керування технічно несправним транспортним засобом (ч. 1 ст. 121 КУпАП)	за керування технічно несправним транспортним засобом, який використовується для надання послуг із перевезення пасажирів (ч. 2 ст. 121 КУпАП)
2016	12029	831
2017	31741	3404
2018	75046	6967
2019	70021	3239
2020	72742	2539

Правилами дорожнього руху України визначено, що експлуатація транспортних засобів забороняється згідно із законодавством. Однак механізм здійснення такого заходу адміністративного примусу, його юридичні наслідки, процедура, терміни заборони експлуатації та її процесуальне оформлення залишаються ще не визначеними. Цілком логічно, що рішення про заборону експлуатації транспортного засобу має ухвалювати особа, уповноважена на оформлення матеріалів справи про адміністративні правопорушення, тобто поліцейський, але ж такого заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення чинними нормами КУпАП не передбачено.

Раніше механізм заборони експлуатації транспортних засобів був чітко визначений українським законодавством. Так, до 2001 року посадова особа Державтоінспекції до усунення технічних несправностей мала право вилучити державний номерний знак транспортного засобу або затримати й доставити транспортний засіб на спеціальний майданчик, про що зазначалося у протоколі про адміністративне правопорушення. З 2008 по 2011 роки КУпАП передбачалася можливість тимчасового вилучення талона про проходження державного технічного огляду. У сучасних умовах вилучення будь-яких речей та документів в особи призводить до низки суперечок щодо конституційності такої норми, адже під час отримання, наприклад, номерного знака, володар транспортного засобу сплачує його повну вартість, а тому має право на власний розсуд розпоряджатися цим майном. Вилучення ж номерного знака порушує право цієї особи на приватну власність.

На нашу думку, більш доцільним було б заборонити експлуатацію транспортного засобу шляхом видачі поліцейським припису про заборону експлуатації транспортного засобу його водієві. Упровадження у службову діяльність практичних підрозділів Національної поліції України сучасних технологій дає змогу вести облік видачі приписів про заборону експлуатації транспортних засобів.

Для цього лише варто створити в Єдиній інформаційній системі Міністерства внутрішніх справ України підсистему обліку транспортних засобів, експлуатація яких заборонена. Зняття заборони на експлуатацію транспортних засобів потрібно здійснювати після усунення причин, які стали підставою для такої заборони, про що повноважною посадовою особою має бути складений відповідний акт. На підставі акта відповідні корегування повинні вноситися до Єдиної інформаційної системи МВС України. Контроль за виконанням приписів про заборону експлуатації транспортного засобу має здійснюватися поліцейськими під час виконання службових обов'язків з контролю за дорожнім рухом шляхом перевірки транспортного засобу за наявними базами даних інформаційно-пошукових систем. У разі невиконання припису про заборону експлуатації транспортного засобу та керування таким засобом попри заборону компетентного органу винна особа повинна притягатися до адміністративної відповідальності.

Висновки. Отже, з метою впорядкування адміністративно-правових відносин між Національною поліцією України та суб'єктами обов'язкового технічного контролю і власниками колісних транспортних засобів, підвищення рівня технічного стану авто-, мототранспорту та поліпшення безпеки дорожнього руху на вулицях населених пунктів та автошляхах країни, забезпечення гарантій прав і свобод громадян, пропонується:

1) на законодавчому рівні визначити повноваження поліцейських під час проведення перевірок суб'єктів господарювання, уповноважених на здійснення обов'язкового технічного контролю колісних транспортних засобів та проведення перевірок технічного стану під час їх експлуатації;

2) внести відповідні зміни до КУпАП, у якому визначити заборону експлуатації транспортного засобу як захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, спрямований на припинення правопорушень;

3) уповноважити співробітників Національної поліції України на прийняття рішень щодо заборони експлуатації транспортних засобів у передбачених законом випадках шляхом видачі відповідного припису;

4) установити адміністративну відповідальність за порушення водіями заборони експлуатації транспортних засобів, винесеної компетентними органами.

Список використаних джерел

1. Статистика ДТП в Україні. URL: <https://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 13.07.2021).
2. Три факти про автопарк України. URL: <https://fra.org.ua/uk/st/statistika/infoghrafika/tri-fakti-pro-avtopark-ukrayini> (дата звернення: 14.07.2021).
3. Мурашковська В. П., Кужельний Я. В., Скляр В. М., Следнікова О. С. Аналіз впливу технічного стану автомобіля на рівень аварійності на дорогах. *Технічна інженерія*. № 1 (87). 2021. С. 34.
4. Врадій І. О. Дослідження впливу зміни геометричних параметрів несучої системи легкового автомобіля на показники поворотності і стійкості. *Підвищення надійності машин і обладнання* : збірник тез доповідей VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів. Ч. II. Кіровоград : КНТУ, 2014. С. 6–8.

5. Коллер Ю. С. Державний контроль у сфері транспортної безпеки. *Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти* : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (в авторській редакції) (м. Кривий Ріг, 13 листопада 2020 року). Кривий Ріг, 2020. С. 142.
6. Собакарь А. О. Принципи державного контролю за безпекою руху транспортних засобів. *Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти* : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (в авторській редакції) (м. Кривий Ріг, 13 листопада 2020 року). Кривий Ріг, 2020. С. 237.
7. Конвенція про дорожній рух ООН: міжнародний документ від 08.11.1968. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_041 (дата звернення: 15.07.2021).
8. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 № 3353-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3353-12> (дата звернення: 16.07.2021).
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 17.07.2021).
10. Про Правила дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-g>. (дата звернення: 18.07.2021).
11. Лист Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України від 28.07.2021 № 315 зі 27/24/2-2021.

References

1. Statystyka DTP v Ukraini [Accident statistics in Ukraine]. URL: <https://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (data zvernennia: 13.07.2021) [in Ukrainian].
2. Try fakty pro avtopark Ukrainy [Three facts about the car fleet of Ukraine]. URL: <https://fra.org.ua/uk/st/statistika/infoghrafika/tri-fakti-pro-avtopark-ukrayini> (data zvernennia: 14.07.2021) [in Ukrainian].
3. Murashkovska, V. P., Kuzhelnyi, Ya. V., Skliar, V. M., Sliednikova, O. S. (2021). Analiz vplyvu tekhnichnoho stanu avtomobilia na riven avariinosti na dorohakh [Analysis of the impact of the technical condition of the car on the level of accidents on the roads]. *Tekhnichna inzheneriia*. № 1 (87). S. 34 [in Ukrainian].
4. Vradii, I. O. (2014). Doslidzhennia vplyvu zminy heometrychnykh parametriv nesuchoi systemy lehkovo avtomobilia na pokaznyky povorotnosti i stiičnosti [Research of influence of change of geometrical parameters of bearing system of the car on indicators of turn and stability]. *Pidvyshchennia nadiinosti mashyn i obladnannia: zbirnyk tez dopovidei VIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv ta aspirantiv*. Kirovohrad: KNTU. Ch. II. S. 6–8 [in Ukrainian].
5. Koller, Yu. S. (2020). Derzhavnyi kontrol u sferi transportnoi bezpeky. *Transportna bezpeka: pravovi ta orhanizatsiini aspekty: materialy XV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (v avtorskii redaktsii)* (m. Kryvyi Rih, 13 lystopada 2020 roku). Kryvyi Rih. S. 142 [in Ukrainian].
6. Sobakar, A. O. (2020). Pryntsypy derzhavnoho kontroliu za bezpekoiu rukhu transportnykh zasobiv [Principles of state control over vehicle safety]. *Transportna bezpeka: pravovi ta orhanizatsiini aspekty: materialy XV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (v avtorskii redaktsii)* (m. Kryvyi Rih, 13 lystopada 2020 roku). Kryvyi Rih. S. 237 [in Ukrainian].
7. Konventsiiia pro dorozhnii rukh OON [United Nations Convention on Road Traffic]: mizhnarodnyi dokument vid 08.11.1968. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_041 (data zvernennia: 15.07.2021) [in Ukrainian].
8. Pro dorozhnii rukh: Zakon Ukrainy vid 30.06.1993 № 3353-XII [On traffic: Law of Ukraine]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3353-12> (data zvernennia: 16.07.2021) [in Ukrainian].
9. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (data zvernennia: 17.07.2021) [in Ukrainian].
10. Pro Pravyla dorozhnoho rukhu [About traffic rules]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.10.2001 № 1306. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-g> (data zvernennia: 18.07.2021) [in Ukrainian].
11. Lyst Departamentu informatsiino-analitychnoi pidtrymky Natsionalnoi politsii Ukrainy vid 28.07.2021 № 315 zi 27/24/2-2021 [Letter from the Department of Information and Analytical Support of the National Police of Ukraine dated July 28, 2021].

Chervinchuk Andriy,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>

Martsenyshyn Yuriy,

PhD in Law

(Patrol Police Department in Zakarpattia Region, Uzhhorod)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4462-9885>

POLICE CONTROL OVER THE TECHNICAL CONDITION OF VEHICLES

The article is devoted to the study of state control over the technical condition of vehicles in Ukraine. The analysis of road accidents caused by operation of technically defective vehicles is carried out. It is stated that the fleet of vehicles in Ukraine is dynamically increasing, and the average age of cars is 22.4 years, which leads to the introduction of effective mechanisms to control their technical condition. It is determined that the subject of state control of the technical condition of vehicles is the state represented by the National Police of Ukraine. The basic principles of state control in the field of road safety are described. It is proved that the function of state control over the technical condition of vehicles by the National Police of Ukraine is implemented through inspections of the subjects of mandatory technical control and control of the technical condition of vehicles during their operation. An analysis of the administrative and jurisdictional powers of the National Police of Ukraine units in relation to persons who drive technically defective vehicles and economic entities authorized to carry out mandatory technical control. An effective mechanism for police control of the technical condition of vehicles during their operation, the procedure for issuing instructions, accounting and lifting the ban on the operation of vehicles by the Unified Information System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The necessity of introducing a ban on the operation of a vehicle by a police officer as a measure to ensure proceedings in cases of administrative offenses and the establishment of administrative liability for violations by drivers of the ban on the operation of vehicles, issued by the competent authorities. Authorize the employees of the National Police of Ukraine for decision-making on the prohibition of vehicles in cases provided by law by issuing an appropriate provision. Install administrative responsibility for violation of drivers of prohibition of vehicles made by the competent authorities.

Key words: road safety; control of technical condition of vehicles; measures to ensure proceedings; National Police of Ukraine.

Надіслано до редколегії 03.08.2021
Рекомендовано до публікації 10.08.2021

РОЗДІЛ IV

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК: 343.97

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-109-118>

Боровик Анна Миколаївна,
викладач
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2464-1895>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ, ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПРЕДМЕТОМ ДОКАЗУВАННЯ

Статтю присвячено висвітленню поняття криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, учинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, та її основних структурних елементів, які мають найбільш вагоме значення під час розкриття і розслідування злочинів цієї категорії. Визначено взаємозв'язок між криміналістичною характеристикою та предметом доказування. Обґрунтовано, що криміналістична характеристика є інформаційною базою для обставин, які належать до предмета доказування.

Ключові слова: криміналістична характеристика; мотив расової, національної та релігійної нетерпимості; насильницькі злочини; предмет доказування.

Постановка проблеми. Конституція України гарантує громадянам рівність прав і свобод незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань (ст. 24) і забороняє пропаганду насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі (ст. 37) [1]. Ці положення відображено й у кримінальному законодавстві, у якому кваліфікуючою обставиною передбачається вчинення злочину з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Зокрема, це злочини проти життя та здоров'я особи, мотивом яких є расова, національна чи релігійна нетерпимість: п. 14 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі – КК України) – умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 121 КК України – умисне тяжке тілесне ушкодження з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 122 КК України – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 126 КК України – побої і мордування з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 127 КК України – катування з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; ч. 2 ст. 129 КК України – погроза вбивством з мотивів расової, національної чи

релігійної нетерпимості. Підтвердженням особливого підходу законодавця до зазначених злочинів є п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України, відповідно до якого під час призначення покарання обставинами, які його обтяжують, серед інших, визнається вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату [2]. Це означає, що у процесі розслідування будь-якого злочину на стадії досудового й судового слідства необхідно аналізувати всі його обставини, вивчати особу підозрюваного з метою встановлення фактів, що вказують на специфічний мотив його дій, а саме на мотив нетерпимості до представників певної раси, нації або релігійної групи.

Незважаючи на те, що Україна досить активно закріплює на законодавчому рівні питання щодо недопущення дискримінації особи за будь-якими ознаками, особливо за ознаками раси, нації та релігії, та вносить відповідні зміни до кримінального законодавства, наголошуючи, що прояви дискримінації будуть суворо каратися, все частіше в засобах масової інформації з'являються повідомлення про порушення прав іноземних громадян та громадян України неслів'янської зовнішності.

На сучасному етапі розвитку нашої держави важливе значення має боротьба зі злочинністю, особливо в реаліях сьогодення, коли все більш загрозливих масштабів набуває вияв агресії з боку молодіжних організацій екстремістської спрямованості, тому актуальності набуває питання дослідження криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, учинених на ґрунті расової, національної та релігійної нетерпимості, а також її зв'язок із предметом доказування, на основі якого і здійснюється встановлення винуватості особи та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, учинених на ґрунті расової, національної та релігійної нетерпимості, приділялася увага як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких: О. І. Гарасимів [3], В. С. Капіца [4], М. О. Ларкін [5], Л. Г. Шнайдер [6] та ін. Однак, незважаючи на наявні наукові напрацювання щодо розкриття особливостей криміналістичної характеристики злочинів, учинених на ґрунті расової, національної і релігійної ворожнечі, та її окремих елементів, ніхто з науковців досі не висвітлював проблему зв'язку між криміналістичною характеристикою цього виду злочинів і безпосередньо предмета доказування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення та узагальнення питання щодо криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, учинених на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, її основних структурних елементів та зв'язку з предметом доказування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потрібно зауважити, що криміналістична характеристика злочинів – це порівняно нова категорія криміналістичної науки. Виникнення і розробку цього поняття як самостійного елемента в структурі окремої методики розслідування злочинів відносять до середини 60-х – початку 70-х років ХХ ст. Уперше до розробки й обґрунтування необхідності введення в науковий обіг і використання криміналістичної характеристики злочинів у слідчій практиці звернулися Л. О. Сергеев та О. Н. Колесніченко [5, с. 153].

Як зауважує В. О. Маркусь, для правильного розуміння поняття криміналістичної характеристики необхідно брати до уваги те, що в ній відображаються особливості певного виду злочинів, які мають значення для їх

виявлення та розкриття. Уся суть криміналістичної характеристики полягає в тому, що вона розглядається як система, яка складається з окремих елементів, що містять закономірні зв'язки слідів з ознаками складу злочину. А тому, як і будь-яка система, криміналістична характеристика не тільки складається, але й пов'язана з елементами злочину. З огляду на це криміналістична характеристика злочинів розглядається як система, що складається з таких елементів:

- суб'єкта (особи) злочину;
- способу вчинення злочину;
- об'єкта (предмета) посягання;
- слідової картини (обстановки) вчинення злочину;
- особи потерпілого [7, с. 393].

Зважаючи на значення для криміналістики та досліджуючи структуру криміналістичної характеристики злочинів як її систему, В. О. Маркусь криміналістичну характеристику злочинів розуміє як інформативно-абстрактну систему відомостей про відображення окремих особливостей певного виду злочину, який містить сліди, окремі елементи та ознаки складу злочину, що важливі для виявлення і розкриття таких діянь криміналістичними засобами, прийомами та методами [7, с. 394].

В. П. Сабалдаш та М. О. Ларкін криміналістичну характеристику злочинів тлумачать як типову інформаційну систему, яка містить дані про ключові елементи механізму злочинної поведінки і слугує основою для планування розслідування та висування слідчих версій. Крім того, вони зазначають, що структура криміналістичної характеристики та зміст її елементів залежать від різновиду злочинів. Типовими елементами криміналістичної характеристики злочинів, на їхню думку, є:

- спосіб учинення злочину;
- предмет злочинного посягання;
- слідова картина;
- особа потерпілого;
- особа злочинця;
- місце, час, обстановка вчинення злочину [5, с. 154].

В. П. Бахін криміналістичну характеристику злочинів визначає як систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, які проявляються у способі та механізмі діяння, обстановці його вчинення, особистості суб'єкта злочину, інших обставинах, закономірний зв'язок яких є основою наукового та практичного вирішення завдань щодо розкриття та розслідування злочинів [8, с. 179].

Також потрібно зауважити, що В. П. Бахін підтримує думку Л. А. Сергєєва, який одним з перших дослідив криміналістичну характеристику злочинів та виділив її елементи: особливості способів та слідів злочину; обстановку вчинення злочину; дані, що характеризують учасників злочину; об'єкт посягання [8, с. 182]. Він наголошує на тому, що до змісту криміналістичної характеристики злочинів як практичного інструменту розслідування, а не наукової категорії криміналістики, повинні бути віднесені тільки ті елементи, що відрізняються чіткою пошуково-розшуковою спрямованістю. Тому повністю погоджуємося з ним і з тими авторами, які зараховують до елементів загальної криміналістичної характеристики вказані чотири основних [8, с. 184].

Вивчаючи питання розслідування злочинів проти життя та здоров'я, вчинених з мотивів національної, расової, релігійної ненависті та ворожнечі, В. С. Капіца вважає, що криміналістична характеристика цього виду злочинів є однією з найбільш важливих складових розслідування, оскільки має багатий інформаційний потенціал, що застосовується для формування саме теоретичної бази версії. Він визначає криміналістичну характеристику злочинів, що вчиняються з мотивів расової, релігійної ненависті або ворожнечі, як сукупність даних та рекомендацій, які на них ґрунтуються, з установаження нової та дослідженні наявної інформації щодо особистісних властивостей суб'єктів указаних злочинів та потерпілих, про знаряддя, способи, місце та час учинення злочину, а також щодо способів приховування злочинів. Він зараховує до основних елементів криміналістичної характеристики злочинів проти життя та здоров'я, вчинених з мотивів національної, расової та релігійної ненависті чи ворожнечі, суб'єкт посягання, його психічну, а також фізичну діяльність, яка включає спосіб злочину, особливості особистості потерпілого [4, с. 10–11].

Ще одне визначення криміналістичної характеристики злочинів на ґрунті нетерпимості наводить О. І. Гарасимів та розуміє її як сукупність узагальненої інформації щодо типових способів учинення злочину та притаманних їм слідів, знаряддя, часу, місця та обстановки вчинення злочину, характеристики особи злочинця та особливостей його мотивації, характеристики особи потерпілого, яка ґрунтується на висновках попередніх наукових досліджень та матеріалах слідчої і судової практики та використовується для визначення кола обставин, що підлягають доказуванню, формування, висунення і перевірки обґрунтованих слідчих версій та вибору основних напрямів розслідування задля забезпечення швидкого, повного, всебічного та об'єктивного розслідування злочинів [3, с. 9].

Необхідно зазначити, що як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-криміналісти під час тлумачення поняття криміналістичної характеристики певних видів кримінальних правопорушень ґрунтуються на тому, що включають у нього саме дані про основні її структурні елементи та їх зв'язки між собою. Тому на основі аналізу криміналістичної літератури для визначення складу криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, учинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, на нашу думку, найбільш доцільно використовувати поняття криміналістичної характеристики окремого виду злочину, запропоноване Р. С. Белкінім. Згідно з його твердженням, до криміналістичної характеристики повинна належати система даних про спосіб учинення злочину та типових наслідків його застосування, особи ймовірного злочинця, імовірних мотивів та цілей злочину, особи ймовірної жертви злочину, про деякі особливості вчинення злочину [9, с. 315].

Отже, криміналістична характеристика злочинів – це система загальних даних, відомостей або інформації про типові ознаки (структурні елементи) певного виду злочинів, які мають значення під час розслідування та розкриття кримінальних правопорушень окремого виду.

До того ж принципово важливо, що криміналістичну характеристику злочинів розглядають у теоретичному та прикладному аспектах. Теоретична конструкція є системою основних понять і зв'язків, які використовуються для криміналістичного опису злочину в цілому (спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину; обстановка вчинення злочину; предмет і наслідки злочинного посягання; особа потерпілого; особа злочинця; мотив, мета злочину та

ін.). Ці компоненти та сукупність закономірних зв'язків між ними становлять структуру криміналістичної характеристики як абстрактної теоретичної конструкції і слугують орієнтиром для розробки її прикладного аспекту. Останній безпосередньо пов'язаний із практичною діяльністю щодо виявлення і розслідування злочинів та, як наслідок, із формуванням різних засобів прикладної слідчої діяльності [10, с. 89]. Саме у взаємозв'язку цих двох аспектів, на нашу думку, і полягає практичне значення для слідчих підрозділів у процесі аналізу та застосування безпосередньо під час розслідування певних видів кримінальних правопорушень, зокрема, і насильницьких злочинів, учинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Перед тим, як виділити основні структурні елементи криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, учинених з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості, необхідно акцентувати увагу на особливих ознаках, які притаманні для механізму цієї категорії злочинів:

- метою злочинів проти особи, які вчиняються на ґрунті нетерпимості, є реалізація ненависті або ворожнечі щодо особи, яка має специфічні ознаки зовнішності (неслов'янський тип обличчя), шляхом спричинення смерті чи погрози вбивством або умисних тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а також катуванням, побоями чи мордуванням;

- мотив злочину обмежується національною ненавистю або ворожнечею стосовно тільки етнічної групи населення, антропологічні ознаки якого не є характерними для слов'янської зовнішності;

- особа злочинця, її належність до молодіжних угруповань, які пропагують агресивність, жорстокість, насилля, націоналістичну та профашистську ідеологію;

- вік злочинця, як правило, від 14 до 30 років;

- особа потерпілого, який має ознаки зовнішності, що притаманні особам африканського, азіатського походження; при цьому вік, рівень освіти і культури, належність до будь-якої соціальної групи населення не мають значення; переважно потерпіла особа – одинока;

- характерними способами вчинення насильницьких дій, що спрямовані на спричинення смерті, тілесних ушкоджень, побоїв та мордування, є дії у складі групи, побиття ногами із застосуванням підручних засобів та ножів;

- обстановка злочину обумовлена очевидністю злочину, він має відкритий, демонстративний характер, дій з приховування слідів злочину та інсценування, як правило, немає, місцем злочину є громадські місця [6, с. 7–8].

Ураховуючи наведені вище структурні елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, а також особливі ознаки, притаманні для механізму насильницьких злочинів з мотивів нетерпимості, на нашу думку, криміналістична характеристика цього виду злочинів містить такі структурні елементи, що розташовані так:

- 1) особа злочинця, його психічна діяльність, до якої належить спеціальний мотив учинення кримінального правопорушення – мотив нетерпимості;

- 2) особа потерпілого;

- 3) предмет злочинного посягання;

- 4) спосіб учинення злочину в широкому розумінні;

- 5) слідова картина.

Саме ці структурні елементи криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, учинених на ґрунті расової, національної та релігійної нетерпимості, є основними елементами зазначеної групи злочинів і заслуговують на особливу увагу під час розкриття та розслідування злочинів такої категорії.

Не менш важливого значення під час розслідування насильницьких злочинів, учинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, набуває і предмет доказування. Для з'ясування його зв'язку з криміналістичною характеристикою насамперед необхідно надати його визначення та розглянути позиції різних науковців щодо цього питання. Ця наукова категорія стосується передусім кримінального процесу. Зміст поняття є досить дискусійним питанням. У юридичній літературі є різні підходи до визначення предмета доказування і його місця в структурі самого доказування. Деякі вчені вважають, що це коло обставин, які слід установити в кримінальному провадженні. Інші дослідники стверджують, що предмет доказування – це система обставин, які виражають властивості та зв'язки досліджуваної події, що є суттєвими для правильного вирішення кримінального провадження, реалізації в кожному конкретному випадку завдань судочинства.

Необхідно зазначити, що на законодавчому рівні визначення цього поняття немає. Указана наукова категорія пов'язана зі ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» та визначає їх загальний перелік, характерний для всіх кримінальних правопорушень:

- 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;
- 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [11].

На важливості визначення цих обставин наполягає В. Я. Тацій, який зауважує, що є певна сукупність обставин, установлення яких необхідне в кожному

конкретному кримінальному провадженні, без виявлення яких неможливо розкрити кримінальне правопорушення, встановити особу, що його вчинила, прийняти законне, обґрунтоване, вмотивоване рішення. Саме таку сукупність обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, у теорії кримінального процесу прийнято називати предметом доказування.

Отже, предмет доказування – це коло закріплених у законі обставин, які повинні бути встановлені чи спростовані під час доказування в кожному кримінальному провадженні [12, с. 190–191]. Цієї ж думки щодо змістовного наповнення поняття предмета доказування дотримується і Л. Д. Удалова, зазначаючи, що предмет доказування – це така сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, установлення яких необхідне для вирішення кримінального провадження [13, с. 127]. Повністю поділяємо думку В. Я. Тація та Л. Д. Удалової, зважаючи на те, що практичні працівники насамперед у розслідуванні кримінального провадження керуються КПК України, тому, на нашу думку, предмет доказування повністю охоплює ст. 91 КПК України, що стосується загального порядку доказування під час розслідування вбивств, учинених з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості.

Проте, і на цьому слід наголосити, трапляються випадки, коли обставини, зазначені в ст. 91 КПК України, конкретизуються в законі стосовно проваджень про кримінальні правопорушення неповнолітніх (ст. 485 КПК України), про застосування примусових заходів виховного та медичного характеру (статті 501, 505 КПК України) [13, с. 128].

З огляду на те, що в групах, які вчиняють насильницькі злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, перебувають неповнолітні, на нашу думку, необхідно назвати обставини, що підлягають установленню в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх та передбачених в ст. 485 КПК України. У процесі досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, також з'ясовуються:

- 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати під час індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними;
- 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- 3) умови життя та виховання неповнолітнього;
- 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [12].

Однак одним з головних елементів предмета доказування, який впливає на подальше розслідування насильницьких злочинів, учинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, є мотив учинення кримінального правопорушення. Мотив має значення обов'язкового елемента складу злочину або його кваліфікуючої ознаки. Мотивація особи дає можливість зрозуміти ступінь його суспільної небезпеки та зрештою може вплинути на вибір судом міри покарання або можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності [14, с. 228].

Варто підтримати думку М. В. Салтевського, що структуру криміналістичної характеристики не можна ототожнювати з обставинами, що підлягають доказуванню в кримінальній справі, а тому і з предметом доказування, оскільки це насамперед кримінально-правова характеристика злочину, тобто «факти, обставини кримінальної справи, які для правильного вирішення справи підлягають установленню за допомогою доказів». Тому елементи криміналістичної характеристики описують переважно типові властивості та ознаки злочинної події і не можуть охопити всі елементи предмета доказування [15, с. 267–268]. Про це свідчать обставини, зазначені у ст. 485 КПК України: тільки пункт 1 указаної статті пов'язаний із криміналістичною характеристикою особи неповнолітнього злочинця. Саме тому особливості наведених елементів криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, учинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, є інформаційною основою доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України до предмета доказування належать мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. У кримінальних провадженнях про насильницькі злочини вказаної категорії доказування наявності мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості повинно здійснюватися через установлення наведених обставин, що характеризують особистість підозрюваного, характеристик потерпілої особи (жертви), способу вбивства та характерних слідів-ознак наявності такого мотиву.

Висновки. Отже, наведені вище основні елементи криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, учинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, є інформаційною основою доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України до предмета доказування належать мотив і мета вчинення кримінального правопорушення, які є ключовими елементами предмета доказування під час проведення досудового слідства з цієї категорії кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.07.2021).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.09.2020).
3. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.
4. Капица В. С. Расследование преступлений против жизни и здоровья, совершенных по мотиву национальной, расовой, религиозной ненависти или вражды: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативнорозыскная деятельность». Краснодар, 2009. 26 с. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01004501830.pdf (дата звернення: 21.07.2021).
5. Сабадаш В. П. Криміналістика: навч. посіб. / В. П. Сабадаш, М. О. Ларкін. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 228 с.
6. Шнайдер Л. Г. Преступления по мотиву национальной, расовой, религиозной ненависти или вражды либо кровной мести в уголовном праве Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право». Москва, 2006. 25 с. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01003310344.pdf (дата звернення: 21.07.2021).
7. Маркус В. О. Криміналістика: навчальний посібник. К.: Кондор. 2007. 558 с.
8. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002 гг.) / В. П. Бахин. К., 2002. 268 с.
9. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики: в 3 т. М.: Академия МВД СССР, 1977.

10. Пономаренко Н. Ю. Тактические операции и оперативно-тактические комбинации как средства расследования преступлений : дисс. ... канд. юр. наук : 12.00.12. Белгород, 2017. 255 с. URL: <https://kubsau.ru/upload/iblock/2b3/2b3b4114634bf27723607ea87747770d.pdf> (дата звернення: 21.07.2021).
11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2036> (дата звернення: 21.07.2021).
12. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право, 2013. 824 с.
13. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.
14. Кримінальний процес : підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
15. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine]. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 20.07.2021) [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 [Criminal Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 18.09.2020) [in Ukrainian].
3. Metodyka rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv : navch. posibnyk [Methods of investigation of certain types of crimes : a textbook] / O. I. Harasymiv, O. M. Dufeniuk, O. V. Zakharova ta in.; za zah. red. Ye. V. Priakhina. 2-he vyd., pererob. ta dopov. Lviv : LvDUVS, 2019. 312 s. [in Ukrainian].
4. Kapica, V. S. (2009). Rassledovanie prestuplenij protiv zhizni i zdorov'ya, sovershennyh po motivu nacional'noj, rasovoj, religioznoj nenavisti ili vrazhdy [Investigation of crimes against life and health committed on the basis of national, racial, religious hatred or enmity] : avtoref. dis. ... yur. nauk : 12.00.09 «Ugolovnyj process, kriminalistika i sudebnaya ekspertiza; operativno-rozysknaya deyatel'nost'». Krasnodar. 26 s. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01004501830.pdf (data zvernennya: 21.07.2021) [in Russian].
5. Sabadash, V. P. (2013). Kryminalistyka : navch. posib. [Forensics: a textbook] / V. P. Sabadash, M. O. Larkin. K. : «Tsentr uchbovoi literatury». 228 s. [in Ukrainian].
6. SHnajder, L. G. (2006). Prestupleniya po motivu nacional'noj, rasovoj, religioznoj nenavisti ili vrazhdy libo krovnoj mesti v ugovnom prave Rossijskoj Federacii [Crimes motivated by national, racial, religious hatred or enmity or blood feud in the criminal law of the Russian Federation] : avtoref. diss. ... kand. yur. nauk : 12.00.08 «Ugolovnoe pravo i kriminologiya, ugovno-ispolnitel'noe pravo». Moskva. 25 s. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01003310344.pdf (data zvernennia: 21.07.2021) [in Russian].
7. Markus, V. O. (2007). Kryminalistyka : navchalnyi posibnyk [Forensics: a textbook]. K. : Kondor. 558 s. [in Ukrainian].
8. Bahin, V. P. (2002). Kriminalistika. Problemy i mneniya (1962–2002 gg.) [Forensic science. Problems and opinions] K. 268 s. [in Russian].
9. Belkin, R. S. (1977). Kurs sovetskoj kriminalistiki [Soviet forensics course] : v 3 t. M.: Akademiya MVD SSSR. [in Russian].
10. Ponomarenko, N. YU. (2017). Takticheskie operacii i operativno-takticheskie kombinacii kak sredstva rassledovaniya prestuplenij [Tactical operations and operational-tactical combinations as a means of investigating crimes] : diss. ... kand. yur. nauk : 12.00.12. Belgorod. 255 s. URL: <https://kubsau.ru/upload/iblock/2b3/2b3b4114634bf27723607ea87747770d.pdf> (data zvernennia: 21.07.2021) [in Russian].
11. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651-6. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2036> (data zvernennia: 21.07.2021) [in Ukrainian].
12. Kryminalnyi protses [Criminal proceedings] : pidruchnyk / Yu. M. Hroshevyi, V. Ia. Tatsii, A. R. Tumanians ta in.; za red. V. Ia. Tatsiia, Yu. M. Hroshevoho, O. V. Kaplinoi, O. H. Shylo. Kh. : Pravo, 2013. 824 s. [in Ukrainian].
13. Kryminalnyi protses : pidruchnyk [Criminal proceedings: a textbook] / za zah. red. V. V. Kovalenka, L. D. Udalovoi, D. P. Pysmennoho. K. : «Tsentr uchbovoi literatury», 2013. 544 s. [in Ukrainian].

14. Kryminalnyi protses : pidruchnyk [Criminal proceedings : a textbook] / R. I. Blahuta, Yu. V. Hutsuliak, O. M. Dufeniuk ta in.; za zah. red. A. Ya. Khytry, R. M. Shekhavtsova, V. V. Lutsyka. Lviv : LvDUVS, 2019. Ch. 1. 532 s. [in Ukrainian].
15. Saltevsyyi, M. V. (2001). Kryminalistyka : pidruchnyk [Criminalistics : textbook] : u 2 ch. Kharkiv : Konsum. Ch. 2. 528 s. [in Ukrainian].

Borovyk Anna,

Lecturer

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2464-1895>

FORENSIC CHARACTERISTICS OF VIOLENT CRIMES COMMITTED ON THE GROUNDS OF RACIAL, NATIONAL OR RELIGIOUS INTOLERANCE, AND ITS CONNECTION WITH THE SUBJECT OF PROOF

The article is devoted to the concept of forensic characterization of violent crimes committed on the basis of racial, national and religious intolerance, and its main structural elements that are most important in the detection and investigation of crimes in this category. It is noted that the forensic characterization of crimes is a system of general data, information or information about typical features (structural elements) of a certain type of crime, which are important in the investigation and detection of criminal offenses of a particular type. Among the most important elements that are important during the pre-trial investigation of this category of crimes, we have identified the following: the identity of the offender, with his mental activity, which includes a special motive for committing a criminal offense - intolerance; the person of the victim; the subject of criminal encroachment; the manner of committing the crime in the broadest sense; trace picture. The article reveals the concept of the subject of proof and emphasizes that it fully covers Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, concerning the general procedure for proving in the investigation of violent crimes committed on the grounds of racial, national and religious intolerance. Emphasis is placed on the fact that among criminals who commit violent crimes on the grounds of racial, national or religious intolerance, there are minors, which is why, along with the general circumstances covered by Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, are subject to the establishment in criminal proceedings of circumstances that relate directly to minors and provided for in Article 485 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The article examines the relationship between the forensic characterization and the subject of evidence, and substantiates that the forensic characterization serves as an information base for the circumstances that are part of the subject of proof.

Key words: forensic characteristics; motive of racial, national and religious intolerance; violent crimes; subject of proof.

Надіслано до редколегії 13.08.2021

Рекомендовано до публікації 18.08.2021

УДК: 343.343.3

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-119-131>

Демчишин Дмитро Анатолійович,
викладач

*(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4172-1272>

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ

У статті досліджено індивідуально-профілактичні заходи щодо запобігання хуліганству. Індивідуальне запобігання хуліганству запропоновано розуміти як комплекс кримінологічно-психологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), котрі спотворюють у її свідомості встановлені заборони на порушення громадського порядку й моральності та обумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації і демонстрації антигромадської поведінки. Більша частина індивідуально-профілактичних засобів запобігання хуліганству полягає у встановленні та корекції якостей особи, котрі призводять до демонстрації нею агресії та зухвалості. Зазначено, що суть проблеми запобігання хуліганству в тому, що часто такі дії складно спрогнозувати, оскільки інколи навіть сам правопорушник не може відповідати за свої реакції на об'єктивні подразники. Саме тому наголошується на важливості своєчасного встановлення осіб, потенційно здатних на антигромадську поведінку.

Ключові слова: хуліганство; запобігання; профілактика; агресія; емоція; індивідуальний рівень.

Постановка проблеми. На сьогодні кримінологія має безліч способів і шляхів запобігання та протидії кримінально протиправній діяльності. Серед них найбільш ефективними залишаються індивідуальні профілактичні заходи. Це обумовлено тим, що безпосередній вплив на особистість кримінального правопорушника позбавляє його реальної та потенційної суспільної небезпеки. Особливої актуальності питання набуває, коли мова йде про кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, особливо – хуліганства. Така кореляція пояснюється антисуспільною спрямованістю та зухвалою поведінкою людини. Саме тому безпосередня робота з останньою часто дає більш швидкий, ефективний та довгостроковий результат. Отже, зважаючи на зазначене, вважаємо за доцільне розглянути сутність індивідуальних профілактичних заходів і засобів запобігання кримінально протиправній діяльності взагалі та хуліганству зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зауважити, що заходи щодо запобігання та профілактики хуліганства були предметом наукових досліджень В. В. Голіна, М. Й. Коржанського, В. В. Кузнецова, В. А. Мисливого, А. А. Музики, В. В. Сташиса, Є. В. Фесенка та інших учених. Слід зазначити: заходи щодо запобігання хуліганству на індивідуальному рівні в сучасній кримінологічній доктрині досліджені недостатньо.

Тому **метою цієї статті** є дослідження індивідуально-профілактичних заходів щодо запобігання хуліганству.

Виклад основного матеріалу. А. І. Алексєєв, С. І. Герасимова, А. Л. Сухарев вважають, що індивідуальна профілактика спрямована на виявлення та усунення (блокування, нейтралізацію) криміногенних факторів, безпосередньо пов'язаних із поведінкою, способом життя, мікросередовищем таких осіб [2, с. 40], що, як убачається, значно звужує зміст цього виду запобігання злочинам та більшою

мірою відображає соціально-правову природу заходів загальносоціальної профілактики злочинів. Узагальнюючи в цілому наявні наукові підходи з означеної проблематики, А. І. Алексєєв та О. Б. Сахаров індивідуальну профілактику злочинів розуміють як систему цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи, щодо якої здійснюється профілактика з метою усунення, нейтралізації, блокування в неї негативних й одночасно формування позитивних якостей, стереотипів та звичок законослухняної поведінки [3, с. 53]. Цілком погоджуємося з думкою згаданих учених та зі свого боку додамо, що загальносоціальні та навіть спеціальні заходи щодо профілактики та запобігання є корисними для створення певної основи, на якій будуються кримінологічні стратегії. Коли мова йде про необхідність зниження рівня певного виду кримінально протиправної діяльності, доцільно насамперед застосовувати саме індивідуальні заходи, котрі спрямовані на осіб, які вчиняють такі суспільно небезпечні діяння.

Вивчаючи злочин як окремий механізм індивідуальної злочинної поведінки, слід зазначити, що він є системою, яка підпорядковується дії певних закономірностей. Важливу роль у механізмі індивідуальної злочинної поведінки відіграють психологічні фактори, які проявляються у споживчій мотиваційній сфері злочинної поведінки та стані злочинця на момент скоєння злочину, а також мотиваційні та вольові фактори, що забезпечують подолання труднощів за умов досягнення цілей, спонукають до активних дій за наявності внутрішніх та зовнішніх перешкод [16, с. 115–118]. Учені-юристи висловлюють різні думки стосовно сутності індивідуальної профілактики та подають неоднозначні визначення цьому поняттю. Так, Д. А. Кирилов вважає, що до неї належать заходи щодо ресоціалізації особистості людей, від яких можна реально очікувати вчинення злочинів [13, с. 17]. Більш повне й обґрунтоване розуміння сутності цього поняття запропонував Г. І. Фільченков, який указав, що індивідуальна профілактика полягає у своєчасному виявленні осіб, від яких, судячи з протиправної поведінки, можна очікувати вчинення злочинів, та вживанні до таких осіб передбачених законом заходів виховного та іншого впливу з метою запобігання злочинів, усунення причин й умов, що їм сприяють [25, с. 45]. Кримінальне правопорушення за будь-яких умов є результатом волевиявлення людини. Таке волевиявлення може полягати у прийнятті рішення щодо вчинення або невчинення певних дій, які спровокують суспільно небезпечні наслідки. Звичайно, коли мова йде про протиправне діяння безумовно враховується роль як кримінального правопорушника, так і потерпілого в механізмі протиправної поведінки. До того ж і хуліганство є достатньо непередбачуваним актом, оскільки часто складно спрогнозувати, що саме стане каталізатором такої негативної реакції особи. Ураховуючи це, цілком зрозуміло, що взаємодія з особами, які або вже вчинили, або мають схильність до вчинення кримінально протиправних хуліганських дій (наприклад, притягалися до адміністративної відповідальності за аналогічні діяння), є дуже важливою складовою в загальній системі запобігання та протидії кримінально протиправній діяльності.

О. М. Джужа індивідуальну профілактику визначає як процес впливу соціального оточення на тих осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів. Цей вид діяльності є цілеспрямованою роботою з конкретною людиною та її найближчим оточенням. Об'єктами такої профілактики є індивіди, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну ймовірність учинення ними злочинів.

Погляди, мотиви, система ціннісних орієнтацій особи можуть бути основою для профілактичного впливу на неї лише тоді, коли ці погляди, мотиви, орієнтації мали вияв в антигромадській поведінці. Зважаючи на механізм злочинної поведінки, індивідуальна профілактика має бути спрямована на особу та її негативні риси, на середовище, що формує цю особу, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або полегшують учинення злочинів [18, с. 301]. Повністю поділяємо думку вченого. Дійсно, не тільки спеціальна та загальносоціальна профілактика має враховувати саме симбіоз об'єктивних та суб'єктивних чинників, які сприяють або обумовлюють суспільно небезпечне діяння. Хуліганство безпосередньо залежить від акту поведінки правопорушника, при цьому певна частина діянь зумовлені потерпілими. У зв'язку з чим установлення мотивації та причинно-наслідкових зв'язків допомагають дібрати правильні заходи та засоби індивідуального кримінологічного впливу на особу.

Заходи щодо індивідуальної профілактики, на відміну від загальної, спрямовані безпосередньо на особу професійних злочинців і обставини, що формують антигромадську позицію. Індивідуальний виховний вплив на особу правопорушника пов'язаний із запобіганням протиправної поведінки осіб, які ще не мають сформованої антигромадської установки. І це цілком зрозуміло. Чого не скажеш про злочинця-професіонала, який уже пройшов випробування кримінальним покаранням. Однак і тут категорично заперечувати можливість уживання педагогічних заходів, мабуть, не варто. Коли йдеться про заходи щодо запобігання здійснення злочинів «професіоналами», то варто враховувати неминучість примусових заходів, оскільки ці особи є важковиховуваними і є, по суті, невинуватими. Вони й самі цього не заперечують. Ось чому так важливо разом з індивідуальною профілактикою вживати комплексні заходи для припинення злочинної діяльності на стадії підготовки чи замаху на злочини [19, с. 547]. Висловлена думка має право на існування, однак, на наш погляд, вона більш доречна, коли мова йде про насильницькі або майнові кримінальні правопорушення. Поняття «злочинець-професіонал» навряд чи можна застосовувати до особи, яка вчинила хуліганські дії, навіть якщо це відбувалося неодноразово. У цьому разі індивідуальна робота може проводитися на будь-якому етапі, оскільки часто хуліганські дії обумовлені лише одним чинником (алкогольна залежність, надмірна агресія тощо), викорінення якого є достатнім для вирішення проблеми.

Індивідуальна профілактика – це діяльність уповноважених органів з «індивідами», тобто окремими, конкретними людьми, носіями неповторних особливостей особистості, що сформувалися в результаті обставин їхнього розвитку, життєдіяльності та виховання. Індивідуальна профілактика злочинів здійснюється у двох формах – безпосередній та ранній. Г. А. Аванесов зазначає: «...виникає необхідність здійснення не тільки безпосередньої профілактики (коли об'єктом профілактичного впливу є особа, яка перебуває, так би мовити, у стані, наближеному до вчинення злочину), а й ранньої профілактики (тут об'єктом впливу є особистість, яка характеризується негативно, перебуває, однак, на стадії, так би мовити, ще віддаленій від вчинення злочину)» [1, с. 403]. Ми поділяємо думку вченого, особливо враховуючи те, що остання теза максимально актуальна в контексті досліджуваного нами кримінального правопорушення.

Спрямовуючи індивідуальну профілактику на особу, необхідно враховувати умови, обставини, ситуації, що сприяють чи унеможливають скоєння кримінально

караних діянь. Індивідуальна профілактика виконує роль соціального інструмента, метою якого є нейтралізація або усунення негативних внутрішніх рис, коригування поведінки. В. М. Бурлаков пропонує механізм індивідуальної профілактики, що допоможе діагностувати криміногенні вади особистості. Він структурує цей процес на самостійні етапи:

- виявлення осіб, які підлягають профілактичному впливу;
- вивчення особистості та умов її перебування у соціальному середовищі;
- прогнозування антигромадської поведінки та планування запобіжних заходів;
- реалізація цих заходів і контроль за отриманими результатами;
- фіксація досягнення цілей індивідуальної профілактики [5, с. 86–87].

Зазначений підхід є актуальним, проте в разі хуліганства маємо внести певні корективи. Тож пропонуємо такі етапи індивідуальної профілактики злочинів: 1) виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій (ті, що мають певні залежності, притягувалися до адміністративної / кримінальної відповідальності за хуліганство тощо); 2) установлення особливостей механізму кримінально-протиправної поведінки (детермінаційний комплекс); 3) вивчення особи кримінального правопорушника, його громадської позиції та ролі в суспільстві (мікросоціальні зв'язки); 4) планування запобіжних заходів з урахуванням індивідуального детермінаційного комплексу правопорушника; 5) реалізація індивідуальних профілактичних заходів; 6) фіксація досягнутих результатів та тимчасовий контроль з метою своєчасного попередження рецидиву.

Комплекс заходів, що охоплює система індивідуальної профілактики злочинів, не є суворим алгоритмом. За допомогою програмного забезпечення необхідно створювати умови для вибору таких заходів, з огляду на конкретні умови. Однак свобода вибору є відносною, оскільки вона має бути обмежена рамками законності, відомчими нормативними актами, обов'язковим прокурорським наглядом і визначатися інтересами оптимального досягнення результату в конкретних умовах [8, с. 440]. Пошук і встановлення прогностично значущих ознак злочинної поведінки є головним, але не вичерпним завданням прогнозування. Передбачається, що на кожную особу, щодо якої складається прогноз, створюється індивідуальний банк даних, тому прогностичний висновок багато в чому залежить від кількості прогностичних ознак, що його обґрунтовують, тобто отриманої відповідно до чинного законодавства інформації. Відтак неодмінною умовою дієвості прогнозування і подальшого запобігання є ретельне вивчення особи, щодо якої планується здійснення індивідуального впливу або корекції, на предмет установлення наявності в неї прогностичних ознак, які містяться в дослідницькій карті [23, с. 179]. Прогнозування ймовірно суспільно небезпечної та антигромадської поведінки кримінального правопорушника надає можливість створити план дій, котрі дозволять здійснити деструктивний вплив на комфортну для кримінального правопорушника ситуацію.

Це обумовлено тим, що кримінологічне прогнозування, яке полягає в науковому передбаченні змін тенденцій і закономірностей злочинності в майбутньому, забезпечує законодавця інформацією, урахування якої дозволяє вчасно вносити відповідні корективи у кримінальне законодавство. Кримінологічні прогнози стану, структури, динаміки злочинності сприяють вивченню всіх інших передумов можливої декриміналізації окремих злочинних діянь або, навпаки,

передбачуваного посилення їхньої пеналізації. У цих умовах кримінологічне прогнозування є початковою ланкою, відправною точкою кримінально-правового прогнозування: перспективи розвитку кримінального законодавства можуть бути правильно визначені тільки на основі інформації, отриманої в результаті кримінологічного прогнозу. Соціологічні дослідження, до речі, показують, що кримінальне законодавство в певних сферах змінюється залежно від того, як еволюціонує відповідна злочинність (наприклад, економічна). Не менш важлива для практики протидії злочинності й оцінка зворотного зв'язку кримінологічного та кримінально-правового прогнозування. У процесі кримінологічного прогнозування необхідно брати до уваги «коефіцієнти похибки» у вигляді запланованих законодавцем акцій із криміналізації або декриміналізації певних видів злочинів. Ігнорування ролі законодавця, його внеску щодо визначення злочинного і кримінально караного кола може суттєво знизити цінність та інформативність кримінологічного прогнозування. У цьому разі розглянуті види прогнозування міняються місцями, і вже кримінально-правове прогнозування служить вихідною базою для здійснення науково обґрунтованого кримінологічного прогнозу [7, с. 179]. Відповідні дослідження доводять, що зміни в законодавстві у зв'язку з прийняттям у 2001 р. нового Кримінального кодексу України (далі – КК України) суттєво вплинули не тільки на якісну характеристику злочинності, а й на її динаміку. І хоча такі зміни дійсно важко передбачати заздалегідь, це аж ніяк не означає, що їх не варто враховувати взагалі, до того ж нам відомі доволі успішні спроби реалізації цього завдання [22, с. 8; 24, с. 11]. Отже, індивідуальні профілактичні заходи мають включати індивідуальне кримінологічне прогнозування.

Учені, що цікаво, вказують, що на рівні індивідуального запобігання злочинам попередження проявляється як інформування потенційного злочинця про нераціональність спланованого ним кримінального правопорушення. Головною ознакою цієї форми запобігання є наявність зусиль, що застосовуються до конкретних осіб, які вже мають намір вчинити злочин. З позиції кримінального права це означає, що попередженням злочину є діяльність суб'єктів запобігання на стадії виявлення умислу на його вчинення. Якщо попередження не зупиняє потенційного правопорушника і він розпочинає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, то застосовується третій, останній засіб запобігання злочинності – припинення фактично розпочатого створення умов для вчинення кримінального правопорушення, тобто припинення готування до його вчинення (ст. 15 КК України) [17, с. 108]. Проблема запобігання хуліганству полягає в тому, що часто такі дії складно спрогнозувати, оскільки інколи навіть сам правопорушник не може відповідати за свої реакції на об'єктивні подразники. Саме тому ще раз наголошуємо на важливості своєчасного встановлення осіб, потенційно здатних на антигромадську поведінку. Це дуже легко реалізовується на практиці шляхом проведення бесід із сусідами, колегами, родиною тощо. Однак такі дії належать до інших рівнів процесу запобігання кримінально протиправній діяльності.

Припинення кримінального правопорушення залишається у сфері запобіжної діяльності за умови, що діяння, учинене в процесі готування до злочину, не є кримінально караним. Якщо за готування до злочину передбачено кримінальну відповідальність, припинення такого готування слід розцінювати вже не як засіб запобігання, а як правове реагування на його вчинення. Правовим реагуванням, а не запобіганням слід вважати припинення злочину і на стадії замаху

на його вчинення, адже замах визнається кримінально караним діянням. Під час кримінального провадження органи кримінальної юстиції запобігають не лише рецидиву злочинної поведінки особи, яку притягають до кримінальної відповідальності, а й первинним кримінальним правопорушенням невизначеного кола інших осіб. Запобігання первинним злочинам, здійснюване органами кримінальної юстиції у процесі кримінального провадження за фактом учинення іншого злочину, слід вважати кримінально-юстиційним, а не спеціально-кримінологічним, оскільки воно здійснюється такими органами в межах процесуальної форми, хоча ця відмінність між ними умовна [17, с.109]. Індивідуальне профілактичне запобігання можна вважати також достатньо дієвим допоміжним інструментом кримінально-правової протидії, оскільки взаємодія з кримінальним правопорушником дозволяє знизити рівень його суспільної небезпеки, що певним чином вплине на обсяг кримінальної відповідальності.

Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що вчинив хуліганство, мають значення у слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Адже в цей момент значення мають насамперед такі відомості, як зовнішні ознаки та опис одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Проте не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статуєю) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для заподіяння тілесних ушкоджень потрібно мати відповідну фізичну силу чи володіти певними біологічними ознаками. До того ж не можна однозначно назвати ці ознаки постійними. Вивчення особи проводиться для належного розслідування злочинів, виявлення обставин, що сприяли його вчиненню, вирішення питання про призначення покарання і, нарешті, для перевиховання засудженого, а також вивчення проводиться для виявлення причин злочинності та розробки на цій основі методів, спрямованих на її попередження [14, с. 7]. У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що вивчення особи кримінального правопорушника з метою ретельного відбору індивідуальних профілактичних заходів є елементом, котрий пов'язує науки кримінально-правового циклу, такі як кримінологія, кримінальне право та криміналістика. Як відомо, ще Ч. Ломброзо пов'язував біологічні особливості людини з її поведінкою, у тому числі – неправомірною. Саме тому в контексті індивідуального запобігання хуліганству доцільно говорити про необхідність диференціації кримінологічного впливу залежно від статевої та вікової приналежності людини.

Якщо говорити про взаємозв'язок кримінології та криміналістики в частині розробки стратегії щодо індивідуального запобігання, варто звернути увагу на думки вчених. Так, наприклад, Л. В. Васильєв, А. В. Дулов, А. С. Кривошеєв, Г. К. Курашвілі вважали, що вивчення особи злочинця необхідне тільки для вирішення завдань, що стоять перед криміналістичною тактикою [15, с. 7]. А. Р. Ратінов, Н. Т. Ведерніков, П. П. Цветков, І. А. Матусевич стверджують, що існує об'єктивна потреба використання відомостей про особу злочинця стосовно не тільки криміналістичної тактики, а й методики розслідування злочинів [21, с. 53–54]. В. К. Гавло зазначає, що криміналістику та її методику цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що проявляються зовні – у різних наслідках скоєного. Із цієї точки зору особу треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [6, с. 197]. На думку М. М. Демідова, особа

злочинця як елемент криміналістичної характеристики – це стійка криміналістично значуща сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної та раціональної сфер людської свідомості, що відобразилися у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину [9, с. 39]. Особливе значення для криміналістичного вчення про особу злочинця має з'ясування її типових рис. М. Г. Коршик, С. С. Степичев особу злочинця розглядають як сукупність таких характеристик: демографічні дані; дані, що характеризують соціальний стан обвинуваченого; відомості про умови життя обвинуваченого; відомості про стан його здоров'я; характер і темперамент [14, с. 16]. У контексті нашого дослідження з кримінологічної точки зору найбільш цікавим убачається підхід М. М. Демідова. Учений дуже точно визначає основні риси особи кримінального правопорушника, які мають бути враховані під час створення індивідуальних стратегій щодо запобігання кримінально протиправній діяльності (сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної та раціональної сфер людської свідомості, що відобразилися у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину) (курсив мій. – Д. Д.). Людина, яка вчинила хуліганство, частіше за все не намагається приховати сліди свого правопорушення, оскільки воно, здебільшого, є спонтанним актом волевиявлення. До того ж саме особливості її психофізики та сприйняття навколишнього середовища відображено в манері вчинення кримінального правопорушення та особливостях об'єктивної сторони. Саме це має враховуватися під час обрання способів індивідуального запобігання.

Особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманіттям ознак: демографічних (стать, вік, стан здоров'я), моральних (світогляд, інтереси, спрямованість), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоції, темперамент, волюві якості тощо). Ці ознаки знайшли свій вияв в індивідуальних властивостях особи злочинця, його стосунках із потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур:

- 1) спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання;
- 2) досвід (знання, уміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи);
- 3) індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення психічного стану особи (емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять);
- 4) біологічно обумовлена підструктура, що поєднує темперамент особи, її статеві та вікові якості, а також патологічні зміни [12, с. 128–129].

Усе це дуже важливі аспекти, які мають враховуватися під час обрання стратегії щодо запобігання.

Є. О. Центров зазначає, що вчиняючи злочин, а особливо готуючись до нього, злочинець оцінює не тільки обстановку, у якій він буде діяти, але й особу потерпілого (стать, вік, фізичну силу, інтелектуальні можливості, її морально-психологічні та інші індивідуальні особливості) [27, с. 58]. Науковці серед агресивних реакцій злочинця виділяють:

- фізичну агресію (напад) – це застосування фізичної сили до іншої особи;

- непряму агресію – це може бути агресія, спрямована опосередковано на іншу особу (злостиві плітки, жарти) або спрямована ні на кого (крики, биття кулаком по столу тощо);
- дратівливість – це готовність до вияву негативних почуттів за найменшого збудження (грубість, різкість);
- негативізм – опозиційна манера поведінки від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів;
- образу – ненависть до оточуючих за правдиві та вигадані свідчення;
- підозрілість – усі люди завдають або планують завдати шкоду;
- вербальну агресію – висловлення негативних емоцій як через крики, сварку, так і через словесні відповіді (прокльони, погрози) [10, с. 100–106; 26, с. 8].

На жаль, більшість сучасних розробок не є універсальними та не можуть однаково застосовуватися і до осіб, котрі вчинили більш тяжкі (особливо насильницькі) кримінальні правопорушення, і до тих, хто вчинив хуліганство. Саме тому доцільно вести мову про агресію, котра має бути максимально знижена під час роботи з правопорушником.

Агресивність – це стійка риса особистості, що проявляється в готовності до агресивної поведінки, виражається у прагненні до наступальних або насильницьких дій, спрямованих на нанесення ушкоджень або на знищення об'єкта наступу [28, с. 8]. Така негативна риса яскраво виявляється під час вчинення хуліганських дій. Злочинці байдужі до страждань (моральних та фізичних) інших людей, навпаки, вони прагнуть їх завдати (шляхом учинення грубих, безжальних та деспотичних дій), отримати внутрішнє задоволення від цього.

Імпульсивність – особливість поведінки людини (у стійких формах – риса характеру), яка виражається у схильності діяти за першого спонукання під впливом зовнішніх обставин чи емоцій [20, с. 132]. Своєчасне виявлення осіб, схильних до надмірної агресії, котра може переходити в заподіяння фізичного болю та страждання, зухвалої образи, може допомогти попередити хуліганські дії.

Особливостями особистості хуліганів є часте вчинення злочинів спонтанно, без чіткої мети чи наміру, керування раптовими бажаннями та примхами. Вони не обдумують свої вчинки, не зважають на всі «за» та «проти», швидко реагують і настільки ж швидко шкодують про вчинене. Егоїзм означає себелюбність, надання переваги своїм особистим інтересам перед інтересами суспільними та інтересами інших людей [28, с. 116]. Егоїзм проявляється в упертості та неприйнятності всього; зосередженості на власному «Я»; завищеній самооцінці та вірі у власну неперевершеність; низькій мотивації займатися суспільно-корисними справами; схильності до ілюзій, будь-яких залежностей (алкоголь, наркотики, соціальні мережі тощо); нівелюванні (до повної відсутності) моральних критеріїв оцінки своїх вчинків. Під час хуліганства така риса проявляється в бажанні повернути до себе увагу будь-яким способом (зокрема і протиправним), зневажливому ставленні до інтересів, прав і свобод інших осіб, виправданні власних протиправних учинків будь-якими іншими чинниками, а не власними діями.

Негативізм – це прагнення діяти неодмінно всупереч позиції панівної більшості, за будь-яку ціну та у всіх випадках утвердити протилежну точку зору. Крім клінічних випадків безглузлого опору, негативізм як ситуативна реакція або особистісна риса зумовлений потребою суб'єкта в самоствердженні, у захисті свого «Я», а також є наслідком сформованого егоїзму суб'єкта і його відчуження від потреб та інтересів інших людей [28, с. 219, 281]. Дуже часто особи, які вчиняють

хуліганські дії, заздалегідь готують знаряддя, котре допоможе їм у реалізації зухвалого наміру порушити громадський порядок. Підтвердженням нашої тези є такий приклад.

Так, відповідно до вироку Бабушкінського районного суду м. Дніпра від 28 листопада 2017 року у справі № 200/19684/17 (провадження 1кп-200/716/17) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України, за таких обставин: 11.09.2017 року близько 13.00 год обвинувачений із хуліганських міркувань, грубо порушуючи громадський порядок через мотиви явної неповаги до суспільства, виявляючи особливу зухвалість, що виразилося у зневажливому ставленні до наявних правил поведінки й моральності у громадських місцях, прагнучи продемонструвати свою зневагу та самоутвердитися через приниження інших осіб, застосовуючи невстановлену в процесі досудового слідства вогнепальну зброю, учинив хуліганство за таких обставин.

Так, 11.09.2017 року близько 13.00 год обвинувачений усвідомлював, що він знаходиться у громадському місці, мав при собі невстановлену в процесі слідства вогнепальну зброю, зустрів двох осіб (одна з них – незнайома, інша – малознайома), які стояли біля під'їзду № 1 буд. № 6 по вул. Козака Мамая у м. Дніпрі. Після чого обвинувачений безпричинно, з хуліганських міркувань, грубо порушуючи громадський порядок, через мотиви явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, однак прагнучи самовиразитися таким чином, тобто показати свою зневагу до наявних загальноприйнятих правил і норм поведінки в суспільстві, перебуваючи на відстані близько 10 метрів від потерпілих, утримуючи в правій руці невстановлену в процесі слідства вогнепальну зброю, здійснив один постріл у тулуб потерпілому предметом округлої форми (кулею), завдавши йому тілесних ушкоджень у вигляді сліпого непроникаючого вогнепального поранення передньої черевної стінки ліворуч, яке розпочинається раною на передній поверхні черева ліворуч, ближче до гребня лівої клубової кістки, далі переходить у рановий канал, що йде спереду назад з ушкодженням шкіри, підшкірно-жирової клітковини та сліпо закінчується в м'язах передньої черевної стінки. Це поранення за своїм характером відноситься до легких тілесних ушкоджень, що спричиняє короточасний розлад здоров'я тривалістю понад 6 діб, але не більше ніж три тижні (21 день).

Після чого обвинувачений, утримуючи при собі невстановлену слідством вогнепальну зброю, разом із потерпілим сіли в невстановлений слідством транспортний засіб (таксі) та залишили місце вчинення злочину. Близько 13 год 25 хв обвинувачений приїхав на невстановленому слідством транспортному засобі (таксі) на парковку ТРЦ «Терра», розташовану за адресою: просп. Богдана Хмельницького, 118-д, де вийшов із таксі та побачив знайомого, який ішов повз зупинку громадського транспорту, що знаходиться біля ТРЦ «Терра» на просп. Богдана Хмельницького, 118-д. Далі обвинувачений, перебуваючи на вказаній зупинці громадського транспорту, усвідомлюючи, що він знаходиться в громадському місці, застосувавши невстановлену в процесі слідства вогнепальну зброю, з відстані близько двох метрів від потерпілого здійснив один постріл у щелепу зліва, завдавши потерпілому тілесних ушкоджень у вигляді вогнепального поранення щелепи, унаслідок чого потерпілий отримав перелом верхньої щелепи зліва [11] (курсив мій. – Д. Д.). Цей

вирок є показовим прикладом негативізму та нігілізму особи, котра, усвідомлюючи протиправність та антиморальність своїх дій, продовжувала порушувати громадський порядок, застосовуючи при цьому предмет, який має підвищену суспільну небезпечність.

Під час учинення протиправних дій, які грубо порушують громадський порядок, негативізм проявляється передусім в установці особи на заперечення встановлених вимог у суспільстві щодо норм спілкування та поведження з іншими людьми, що призводить до вчинення показових протиправних дій, спрямованих на знецінення наявних правил. Фанатизм – жагуча відданість своїм переконанням, поєднана з крайньою нетерпимістю до чужих поглядів і прагнень. Такі особи знаходять підтримку у взаємному визнанні, їм характерна підвищена емоційність, некритичне ставлення до будь-якої інформації, що підтверджує їхні погляди, неприйняття критики, навіть доброзичливої [28, с. 566]. Ця риса притаманна хуліганам – представникам різних субкультур (панки, скінхеди тощо), учасникам угруповань «за інтересами» (клуби футбольних фанатів). Фанатизм характерний для осіб молодого віку, які не знаходять підтримки в соціумі та долучаються до кола однодумців. Дотримуючись правил групи (часто асоціальних), вони отримують визнання та здобувають авторитет, виправдовуючи протиправні вчинки «вищою метою». Убачається, що зазначені негативні риси особистості (їхній перелік не є вичерпним), як кожна окремо, так і в поєднанні з іншими, можуть формувати протиправне прагнення особи до вчинення кримінального правопорушення [4]. Отже, на нашу думку, *індивідуальне запобігання хуліганству необхідно розуміти як комплекс кримінологічно-психологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), котрі спотворюють у її свідомості встановлені заборони щодо порушення громадського порядку та моральності й обумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації та демонстрації антигромадської поведінки (курсив мій. – Д. Д.).*

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що більша частина індивідуальних профілактичних заходів щодо запобігання хуліганству полягає у встановленні та корекції якостей особи, котрі призводять до демонстрації нею своєї агресії та зухвалості. Значно ускладнює процес реалізації такої стратегії часто непередбачуваний характер досліджуваного суспільно небезпечного діяння та важкий у прогнозуванні детермінаційний комплекс. До того ж наразі саме індивідуальні профілактичні заходи щодо запобігання хуліганству можна вважати максимально ефективними в боротьбі з проявами хуліганства.

Список використаних джерел

1. Аванесов Г. А. Криминология. М. : Академия МВД СССР. 1984. 500 с.
2. Алексеев А. И., Герасимов С. И, Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы : монография. М. : НОРМА, 2001. 496 с.
3. Алексеев А. И., Сахаров А. Б. Причины преступлений и устранение их органами внутренних дел. М. : Академия МВД СССР, 1985. 256 с.
4. Артюхова В. В. Хуліганство: кримінально-правове та криминологічне пізнання : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 313 с.
5. Бурлаков В. Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: проблемы моделирования. СПб., 1998. 184 с.
6. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Изд. Томского у-та, 1985. 333 с.

7. Гладкова Є. О. Функціональний зміст прогнозування у сфері протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 178–186.
8. Гладкова Є. О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. круглого столу. Харків, 2017. С. 48–52.
9. Демидов Н. Н. Изучение личности преступника в процессе расследования: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Волгоград, 2003. 187 с.
10. Ениколопов С. Н. Некоторые результаты исследования агрессии. Личность преступника как объект психологического исследования. Москва : Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 100–109.
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 19.05.2021).
12. Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. Москва : УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.
13. Кириллов Д. А. Индивидуальная профилактика преступлений органами внутренних дел : учеб. пособ. Тюмень : Тюмен. ВШ МВД РФ. 1994. 112 с.
14. Коршик М. Г., Степичев С. С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. М. : Юрид. лит-ра, 1969. 20 с.
15. Кривошеев А. С. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования. М., 1971. 80 с.
16. Кримінологія (Загальна частина) : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки; А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, Л. М. Давиденко та ін. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 240 с.
17. Куц В. М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103–112.
18. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2010. Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1128 с.
19. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка. 2011. 718 с.
20. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Педагогика-Пресс, 1998. 440 с.
21. Ратинов А. Р. Советская психология как наука. *Советское государство и право*. 1965. № 5. С. 53–54.
22. Солопанов Ю. В. Кримінологічне прогнозування і планування боротьби з преступністю : лекція. М. : МВШМ МВД СССР, 1983. 38 с.
23. Сподарик Н. І. Кримінологічне запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ : дис. ... канд. юрид. наук / Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2018. 279 с.
24. Токарев А. Ф. Кримінологічне прогнозування і планування предупреждения преступлений : лекція. М. : Академия МВД СССР, 1990. 28 с.
25. Фильченков Г. И. Предупреждение и раскрытие групповых преступлений несовершеннолетних : учеб. пособ. Москва : ВНИИ МВД России. 1997. 146 с.
26. Храмцов О. М. Кримінологія вербальної агресії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 19 с.
27. Центров Е. Е. Криміналістическое учение о потерпевшем. Москва : Изд-во МГУ, 1988. 158 с.
28. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

References

1. Avanesov, G. A. (1984). *Kriminologiya [Criminology]*. M. : Akademiya MVD SSSR. 500 s. [in Russian].
2. Alekseev, A. I., Gerasimov, S. I., Suharev, A. YA. (2001). *Kriminologicheskaya profilaktika: teoriya, opyt, problemy: monografiya [Criminological prevention: theory, experience, problems: monograph]*. M. : NORMA. 496 s. [in Russian].
3. Alekseev, A. I., Saharov, A. B. (1985). *Prichiny prestuplenij i ustranenie ih organami vnutrennih del [Causes of crimes and elimination of their internal affairs bodies]*. M. : Akademiya MVD SSSR. 256 s. [in Russian].
4. Artiukhova, V. V. (2021). *Khulihanstvo: kryminalno-pravove ta kryminolohichne piznannia [Hooliganism: Criminal and Legal and Criminological Cognition]* : dys. ... kand. yur. nauk : 12.00.08. Kyiv. 313 s. [in Ukrainian].

5. Burlakov, V. N. (1998). Kriminogennaya lichnost' i individual'noe preduprezhdenie prestuplenij: problemy modelirovaniya [Criminal Personality and Individual Warning of Crimes: Simulation Problems]. SPb. 184 s. [in Russian].
6. Gavlo, V. K. (1985). Teoreticheskie problemy i praktika primeneniya metodiki rassledovaniya ot del'nyh vidov prestuplenij [Theoretical problems and practice of applying the methodology of investigation of certain types of crimes]. Tomsk : Izd. Tomskogo u-ta. 333 s. [in Russian].
7. Hladkova, Ye. O. (2015). Funktsionalnyi zmist prohnozuvannia u sferi protydii zlochynnosti. Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy [Functional content of prediction in the field of combating crime. Bulletin of the Criminological Association of Ukraine]. № 2. S. 178–186 [in Ukrainian].
8. Hladkova, Ye. O. (2017). Teoretychni ta prykladni aspekty taktyky protydii zlochynnosti. Pravoohoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy [Theoretical and applied aspects of crime counteraction tactics. Law enforcement function of the state: theoretical and methodological and historical and legal problems] : tezy dop. kruhloho stolu. Kharkiv. S. 48–52 [in Ukrainian].
9. Demidov, N. N. (2003). Izuchenie lichnosti prestupnika v processe rassledovaniya [Study of the personality of the criminal in the process of investigation] : diss. ... kand. yurid. nauk : 12.00.08. Volgograd. 187 s. [in Russian].
10. Enikolopov, S. N. (1979). Nekotorye rezul'taty issledovaniya agreszii. Lichnost' prestupnika kak ob"ekt psichologicheskogo issledovaniya [Some results of the study of aggression. The personality of the criminal as an object of psychological research]. Moskva : Vsesoyuznyj in-t po izucheniyu prichin i razrabotke mer preduprezhdeniya prestupnosti. S. 100–109 [in Russian].
11. Yedynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen [The only State Register of Court Decisions]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (data zvernennia: 19.05.2021) [in Ukrainian].
12. ZHbankov, V. A. (1993). Chelovek kak nositel' kriminalisticheskoi znachimoi informacii [Man as a carrier of criminalistic information]. Moskva : UMC pri GUK MVD RF. 149 s. [in Russian].
13. Kirillov, D. A. (1994). Individual'naya profilaktika prestuplenij organami vnutrennih del : ucheb. posob. [Individual prevention of crimes internal affairs authorities : tutorial]. Tyumen' : Tyumen. VSH MVD RF. 112 s. [in Russian].
14. Korshik, M. G., Stepichev, S. S. (1969). Izuchenie lichnosti obvinyaemogo na predvaritel'nom sledstvii [Study of the person of the accused on the preliminary investigation]. M. : YUrid. lit-ra. 20 s. [in Russian].
15. Krivosheev, A. C. (1971). Izuchenie lichnosti obvinyaemogo v processe rassledovaniya [Study of the person of the accused in the investigation process]. M. 80 s. [in Russian].
16. Kryminolohiia (Zahalna chastyna) : navch. posib. [Criminology (General Part) : tutorial] / za zah. red. O. M. Bandurky, A. B. Blaha, I. H. Bohatyrov, L. M. Davydenko ta in. Kharkiv : Vyd-vo Kharkiv. nats. un-tu vnutr. sprav, 2010. 240 s. [in Ukrainian].
17. Kuts, V. M. (2016). Protydii zlochynnosti: sutnist i zmist. Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy [Contracting Crime: Essence and Content. Scientific journal of the National Academy of Prosecutor's Office of Ukraine]. № 4. S. 103–112 [in Ukrainian].
18. Mizhnarodna politseiska entsyklopediia : u 10 t. [International Police Encyclopedia : in 10 volumes] / vidp. red.: V. V. Kovalenko, Ye. M. Moisieiev, V. Ya. Tatsii, Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv : Atika, 2010. T. VI : Operatyvno-rozshukova diialnist politsii (militzii). 1128 s. [in Ukrainian].
19. Profilaktyka zlochyniv : pidruchnyk [Prevention of crimes : tutorial] / za zah. red. O. M. Dzhuzhy. Kyiv : Atika. 2011. 718 s. [in Ukrainian].
20. Psichologicheskij slovar' [Psychological Dictionary] / pod red. V. P. Zinchenko, B. G. Meshcheryakova. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva : Pedagogika-Press, 1998. 440 s. [in Russian].
21. Ratinov, A. R. (1965). Sovetskaya psichologiya kak nauka. Sovetskoe gosudarstvo i pravo [Soviet psychology as a science. Soviet State and Law]. № 5. S. 53–54 [in Russian].
22. Soloponov, YU. V. (1983). Kriminologicheskoe prognozirovanie i planirovanie bor'by s prestupnost'yu : lekciya [Criminological forecasting and criminality planning : lecture]. M. : MVSHM MVD SSSR, 38 s. [in Russian].
23. Spodaryk, N. I. (2018). Kryminolohichne zapobihannia pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy nasylnytskym zlochynam proty zhyttia ta zdorovia osoby, shcho vchyniautsia studentamy VNZ [Criminological prevention of units of the National Police of Ukraine for violent crimes against the life and health of persons committed by students of higher educational institutions] : dys. ... kand. yuryd. nauk / Pryvatnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Lvivskiy universytet biznesu ta prava». Lviv. 279 s. [in Ukrainian].

24. Tokarev, A. F. (1990). Kriminologicheskoe prognozirovaniye i planirovaniye preduprezhdeniya prestupleniy : lekciya [Criminological forecasting and planning of crime prevention : lecture]. M. : Akademiya MVD SSSR. 28 s. [in Russian].
25. Fil'chenkov, G. I. (1997). Preduprezhdeniye i raskrytiye gruppovykh prestupleniy nesovershennoletnih : ucheb. posob. [Prevention and disclosure of group crimes minors : tutorial]. Moskva : VNII MVD Rossii. 146 s. [in Russian].
26. Khramtsov, O. M. (2003). Kryminolohiia verbalnoi ahresii [Criminology of verbal aggression] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kharkiv. 19 s. [in Ukrainian].
27. Centrov, E. E. (1988). Kriminalisticheskoe ucheniye o poterpevshe[m] [Criminalistic teaching about the victim]. Moskva : Izd-vo MGU. 158 s. [in Russian].
28. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykholohichniy slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv : Prapor. 640 s. [in Ukrainian].

Demchyshyn Dmytro,

Lecturer

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4172-1272>

INDIVIDUAL PREVENTIVE MEASURES TO PREVENT HOOLIGANISM

The article examines individual preventive measures to prevent hooliganism. Under the individual prevention of hooliganism, it was proposed to understand a complex of criminal and psychological measures and means aimed at the timely identification, prevention and correction of a person's personal qualities (value orientations, motives, etc.), which distort in her mind, prohibitions on violation of public order and morality are established and cause the desire to do hooligan actions with the aim of self-realization and demonstration of antisocial behavior. Most of the individual-prophylactic means of preventing hooliganism is to establish and correct personality traits that push it to demonstrate its aggression and insolence. The following stages of preventing hooliganism at the individual level are proposed: 1) identification of persons inclined to commit hooliganism (having certain dependencies, were brought to administrative / criminal liability for hooliganism, etc.); 2) establishing the features of the mechanism of criminal-illegal behavior (determination complex); 3) study of the personality of a criminal offender, his civic position and role in society (microsocial ties); 4) planning of measures taking into account the individual determination complex of the offender; 5) implementation of individual prophylactic means; 6) fixation of the achieved results and temporary control in order to timely prevent relapse. It is noted that the problem of preventing hooliganism is that it is often difficult to predict such actions, since sometimes even the offender himself cannot be responsible for his reactions to objective pathogens. It is believed that negative personality traits (their list are not exhaustive), both individually and in combination with others can form an unlawful aspiration of a person to commit a criminal offense. That is why the importance of timely identification of persons potentially capable of antisocial behavior is emphasized.

Key words: hooliganism; prevention; aggression; emotion; individual level.

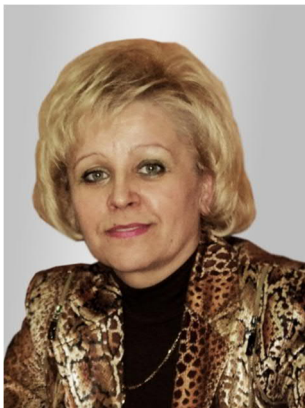
Надіслано до редколегії 23.06.2021
Рекомендовано до публікації 30.06.2021

УДК: 346.351

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-132-140>

Кадала Віталій Віталійович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Гузенко Олена Павлівна,
кандидат економічних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

КОРУПЦІЙНА СКЛАДОВА В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ: РОЛЬОВИЙ СЕГМЕНТ ТА ПОНЯТІЙНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено питанням корупційної складової в діяльності залізничного транспорту, розкрито зміст проблем його розвитку з урахуванням корупційних подій. Звернуто увагу на різні наукові позиції щодо тлумачення терміна «корупція» та аналіз нормативно-законодавчих актів, спрямованих на подолання цього явища. Запропоновано авторське бачення сутнісної характеристики понять «корупція у сфері залізничного транспорту» та «корупційна подія на залізниці». Обґрунтовано переваги їхньої адаптації в роботі вищого менеджменту вітчизняної залізниці. Запропоновано низку заходів антикорупційного змісту для покращення роботи вітчизняної залізниці в майбутньому.

Ключові слова: корупція; залізничний транспорт; транспортна галузь; загроза; корупційна подія; корупційний злочин; корупційний сегмент.

Постановка проблеми. Вітчизняний залізничний транспорт характеризується низкою проблем, які уповільнюють його розвиток. До того ж активізувалися прояви корупції, унаслідок яких відбувається порушення намічених планів розвитку на майбутнє. Як правило, залізничний транспорт має безпечно функціонувати, поєднувати інтереси країни з інтересами осіб, які користуються послугами транспорту, сприяти розвитку конкуренції, забезпечувати рівноправний доступ до його стратегічної інфраструктури, а також стале функціонування в особливий період. Проте з кожним роком поглиблюються проблеми розвитку транспортної галузі: з одного боку, низький рівень оновлення основних засобів, високий рівень зносу рухомого складу, невелика щільність шляхів сполучення, низький коефіцієнт електрифікації залізниць, низька швидкість доставки вантажів, технічна й технологічна відсталість інфраструктури, а з іншого – високий рівень транспортоємності валового внутрішнього продукту (далі – ВВП), транспортних послуг, низька питома вага оплати праці за наданою послугою з перевезення, забруднення атмосферного повітря та високий рівень кінцевого енергоспоживання. Лише зазначені фактори свідчать про необхідність негайного впровадження заходів, які здатні забезпечити реформування системи організації функціонування та управління галуззю залізничного транспорту. Одним із доволі впливових чинників уповільнення процедури оновлення роботи транспортної галузі є корупція, котра знижує надходження грошових потоків для зазначеного виду робіт,

а також певний рівень недосконалості законодавчої бази, яка має надати інструментарій для проведення антикорупційних дій. Це явище вказує на сучасність та актуальність обраного напрямку дослідження і доводить важливість вирішення поставленої проблеми для належного розвитку залізничного транспорту в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що досліджувана проблема не є новою, про що свідчить наявність доволі змістовних публікацій та наукових дискусій. Учені визнають факт корупції на залізниці, проте недостатньо уваги приділено проведенню антикорупційних дій.

У цілому проблемний аспект корупційних подій доволі змістовно розглянули у своїх монографічних дослідженнях такі науковці, як В. М. Гаращук та А. О. Мухтаєв [1], З. Б. Живко, М. О. Живко, Ю. І. Кіржецький, Ю. А. Комісарчук та ін. [2], В. О. Мандибуря [3], М. І. Мельник [4], Є. В. Невмержицький [5], В. М. Соловійов [6] та інші. Аналізуючи проблему корупції, дослідники звернули увагу на різні позиції щодо трактування її як понятійної категорії. При цьому розкриття змістовності зазначеної дефініції відбувалося саме з позиції предмета вивчення обраної проблеми, що звужувало не лише сферу дослідження, а й обмежувало використання певних сегментів у її тлумаченні з наукової позиції.

Доцільно також звернути увагу на монографічні дослідження з питань корупції з огляду на кримінальну сферу розгортання подій. Ця проблема досить ґрунтовно розкрита в монографії В. М. Бурдіна [7] та ін. Зважаючи на обраний предмет дослідження, варто виокремити монографічну працю О. В. Клепікової [8], котра надає правову оцінку проявам корупції безпосередньо з позиції транспортної системи України. Отже, проведені дослідження свідчать про доцільність та необхідність уточнення понятійного апарату стосовно проблеми корупції, що надасть можливість політикам, науковцям, представникам вищого менеджменту підприємств великого, середнього та малого бізнесу, які здійснюють свою діяльність у залізничній галузі, приймати рішення більш обґрунтовано.

Мета наукової статті полягає у з'ясуванні значення антикорупційних дій на вітчизняній залізниці, визначенні низки проблемних аспектів її розвитку та уточненні понять «корупція у сфері залізничного транспорту» й «корупційна подія на залізниці».

Виклад основного матеріалу. Як свідчать результати проведеного дослідження, вітчизняна залізниця потребує вдосконалення політики управління взагалі та активізації дій подолання корупційних явищ зокрема. Безумовно, одним із найважливіших завдань економічної стратегії управління залізничним транспортом є оновлення технічних засобів, створення та введення в експлуатацію більш сучасних та досконаліх зразків, які забезпечили б підвищення якості й конкурентоспроможності послуг та сприяли б зниженню витрат на перевезення. На думку фахівців-практиків, найгострішою проблемою в цій галузі є стан рухомого складу, який унаслідок недофінансування в попередні періоди потребує масштабного оновлення. Причина очевидна: залишковий ресурс роботи найважливіших видів вагонного парку досяг критичної величини. Тобто виникає проблема нестачі достатнього обсягу власного фінансового ресурсу для своєчасного проведення процесів оновлення рухомого та нерухомого складу вітчизняної залізниці.

Водночас, як уважають науковці та практики, частина грошових потоків на залізничному транспорті не доходить до циклу формування, а тому залишається в тіні під впливом такого явища, як корупція.

Загальновідомим є той факт, що останнім часом прояви корупції наявні в роботі майже всіх галузей економіки країни. Наслідком таких подій стає безрезультативність їх роботи, низький рівень доходів, що призводить до зниження соціально-економічного рівня розвитку суспільства. З метою проведення антикорупційних заходів на макроекономічному рівні було впроваджено низку законодавчих актів, що мали призупинити корупцію та уповільнити темпи її поширення.

Слід віддати належне законодавцю, який розробив та ухвалив нормативно-законодавчі акти, що містять спеціальні антикорупційні положення, а саме закони України: «Про запобігання корупції» [9], «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [10], «Про Національне антикорупційне бюро України» [11], «Про Державне бюро розслідувань» [12]. Крім того, у 2015 році Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції» [13]. Незважаючи на наявність доволі потужної законодавчої платформи та враховуючи масштаби корупції, постає питання про її дієвість.

Зокрема, В. В. Нонік уважає, що боротьба з корупцією має охопити передусім державне управління, яке: грубо порушує встановлений порядок здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, управлінських структур приватного сектора; надає незаконні привілеї корумпованим угрупованням і кланам, підпорядковує державну владу їхнім інтересам; живить організовану злочинність, насамперед економічну, стає неодмінною умовою її існування; порушує принципи соціальної справедливості, невідворотності покарання; нищить духовні, моральні та суспільні цінності; веде до адміністративної та кримінальної відповідальності; робить людину безробітною [14, с. 101].

Варто погодитися з думкою науковця щодо того, щоб дослідити феномен корупції і виявити реальні можливості її викорінення, необхідно провести більш поглиблені дослідження її змістовності як понятійної категорії. Як зазначають В. М. Гаращук та А. О. Мухтаєв, на сьогодні деякі вчені розглядають корупцію щонайменше в чотирьох аспектах:

- 1) соціальному: корупція – це використання посадовою особою наданих їй повноважень і можливостей для незаконного особистого збагачення;
- 2) політико-економічному: корупцію розуміють безпосередньо як привласнення посадовими особами власності та іншої вигоди (економічний аспект поняття) чи опосередковано, тобто шляхом отримання влади (політичний аспект);
- 3) кримінологічному: значення корупції обмежують лише тими сторонами соціального й економічного її розуміння, які відображають антисоціальні, суспільно небезпечні та кримінально-протиправні сутність і зміст;
- 4) кримінально-правовому: корупція є суспільно небезпечним діянням, суб'єктом якого є посадові особи, що визначені законом, які використовують посадові повноваження з корисливою зацікавленістю і в цілях особистого збагачення [1, с. 4].

Згідно з проведеними дослідженнями термін «корупція» в перекладі з латині означає псувати, завдавати шкоди, руйнувати, викривляти, фальсифікувати, а в найуживанішому варіанті – це використання особою повноважень, наданих їй державою, з метою власного збагачення або на користь третіх осіб. Найбільш поширеним визначенням корупції є використання державної влади в корисливих цілях.

З метою поглиблення дослідження розглянемо різні наукові позиції щодо сутнісної характеристики поняття «корупція».

Таблиця 1

Наукові позиції щодо сутнісної характеристики поняття «корупція»

Сутнісна характеристика поняття «корупція»	Автор
Корупція – це загроза, яка, незалежно від статусу та економічного розвитку країни, вражає всі світові держави	Ю. Дмитрієв [15, с. 141]
Корупція в державних фінансах – це загроза, яка дає поштовх до розвитку підробки документів бухгалтерської та податкової звітності, неправомірного витрачання коштів, які виділяються на фонди фінансових ресурсів, приховування фінансових операцій та фальсифікацію документів суб'єктів господарювання	О. В. Неклеса, Е. О. Сидорова, Я. С. Палешко [16, с. 326]
Корупція – це можливість отримання економічного прибутку, пов'язаного з використанням владних повноважень, а головним стримувальним чинником – ризик викриття і покарання	В. М. Санжаровець [17, с. 81]
Корупцію у сфері публічної влади у вузькому значенні розуміють як одну з форм одержання особистої вигоди в галузі професійної управлінської діяльності; у широкому – як загальний результат негативних проявів у сфері публічної влади	Д. Ю. Мартинов, Н. І. Обушна [18]
Корупція – підкупність, продажність урядовців і громадських діячів	В. Яременко, О. Сліпушко [19]
Корупція – це використання службового становища посадовими особами для надання за винагороду різних матеріальних благ, пільг, послуг або інших переваг	В. І. Франчук, Ю. А. Комісарчук, В. Ю. Прокопенко [20, с. 7]
Корупція – будь-яка дія, що спрямована на досягнення або отримання будь-яких пільг, привілеїв або вигід шляхом нелегальних змов і хабарів	В. В. Нонік [14, с. 104]
Корупція – використання посадовою особою службового становища з метою особистого збагачення	В. Т. Бусел [21, с. 578]

На підставі праці М. І. Мельник та з урахуванням кримінологічних та кримінально-правових проблем протидії корупції маємо можливість визначити поняття «корупція» як «соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей із метою задоволення особистих інтересів чи інтересів

третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм» [22, с. 12].

Доцільно зауважити, що законодавець формулює дефініцію цього терміна в Законі України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 р.: «корупція – використання особою, зазначеною в частині першій статті 3 Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [9]. Також зазначається, що корупційним правопорушенням вважається умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність [9].

Зважаючи на ці результати дослідження і позиції науковців щодо розкриття змістовності дефініції «корупція», пропонуємо уточнення понятійної категорії з урахуванням галузевого сегмента. Таке рішення зумовлено необхідністю впровадження заходів удосконалення управлінського циклу на підприємствах залізничного транспорту з позиції активізації роботи у сфері боротьби з корупцією. Уважаємо за доцільне розширити понятійний апарат для вищого менеджменту вітчизняної залізниці шляхом уведення понять «корупція у сфері залізничного транспорту» та «корупційна подія на залізниці».

Пропонуємо «корупцію у сфері залізничного транспорту» розуміти як загрозу зниження результативності в роботі залізничного підприємства, яка ґрунтується на використанні службового становища посадовими особами з метою отримання неправомірної вигоди шляхом нелегальних змов і хабарів. Такий підхід до розкриття сутності цієї дефініції має низку переваг, а саме: ураховано галузевий принцип, який вказує, де саме відбувається корупційний злочин; конкретизується особа, яка залучена до його здійснення; розкривається мета дій правопорушника.

Крім того, пропонуємо адаптувати в роботі управлінського апарату вітчизняної залізниці поняття «корупційна подія на залізниці» та визначати його як фактично здійснений корупційний злочин групою посадових осіб, котрий сприяв появі певного рівня загрози економічній безпеці діяльності залізниці. Основними перевагами наданої сутнісної характеристики вважаємо: підтвердження факту здійснення корупційної події; її розгляд як злочину, що виник під час порушення законодавчих вимог; встановлення взаємозв'язку з рівнем економічної безпеки залізничного підприємства.

Дослідження діяльності вітчизняної залізниці вказало на доцільність активізації дій посадових осіб у сфері корупції. На нашу думку, до складу основних антикорупційних заходів доцільно включити:

- удосконалення змістовності нормативних й організаційно-розпорядчих документів вітчизняної залізниці з урахуванням положень затвердженої програми, присвяченої антикорупційним заходам;
- конкретизацію функціональних обов'язків та міри відповідальності посадових осіб вітчизняної залізниці, які належать до виконавців антикорупційних заходів;

- розробку та впровадження вищим менеджментом вітчизняної залізниці положень щодо механізмів попередження, виявлення та врегулювання конфлікту інтересів, обмежень і правил щодо одержання зовнішньої (благойдійної) допомоги, періодичний перегляд та оновлення таких положень;

- проведення на постійній основі навчань з антикорупційної тематики для керівного складу та працівників вітчизняної залізниці;

- забезпечення та сприяння з боку вищого менеджменту вітчизняної залізниці у проведенні службових розслідувань (перевірок) за кожним фактом імовірного порушення вимог антикорупційного законодавства та невідворотності відповідальності згідно з чинним законодавством у разі підтвердження таких порушень тощо.

Висновки. За результатами проведених досліджень автори зробили низку висновків. По-перше, проблеми розвитку вітчизняного залізничного транспорту зумовлені не лише низьким рівнем відтворення рухомого та нерухомого складу, а й наявністю корупційних подій, які вповільнюють упровадження заходів підвищення ефективності його роботи. По-друге, корупція негативно впливає на розвиток як залізничного транспорту, так й інших галузей економіки країни. По-третє, щоб активізувати роботу вищого менеджменту підприємств залізниці щодо впровадження антикорупційних заходів, доцільно приймати управлінські рішення з урахуванням дефініцій понять «корупційна подія у сфері залізничного транспорту» та «корупція у сфері залізничного транспорту». По-четверте, нагальною є потреба зміни підходу вищого менеджменту вітчизняної залізниці до формування заходів антикорупційного спрямування, тому вбачаємо доцільним впровадження програми збереження власного грошового потоку для активізації процесу відтворення рухомого та нерухомого складу. Мова йде про підвищення якісного рівня заходів економічної безпеки, що унеможливить виникнення корупційної події в майбутньому.

Перспективи подальших розвідок. Подальший напрям дослідження буде присвячено принципам і функціям вищого менеджменту вітчизняної залізниці з урахуванням проблем корупції.

Список використаних джерел

1. Гаращук В. М., Мухтаєв А. О. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія. Х. : Право, 2010. 144 с.
2. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / З. Б. Живко, М. О. Живко, Ю. І. Кіржецький, Ю. А. Комісарчук та ін.; керівник авт. кол. доц. І. О. Ревак. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
3. Мандибура В. О. Корупція: інституційна сутність та механізми подолання. К. : Парламентське видавництво, 2017. 488 с.
4. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. Київ : Парламентське вид-во, 2000. 256 с.
5. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. К. : КНТ, 2008. 368 с.
6. Соловйов В. М. Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України : монографія. К. : Ін-т законодавства ВРУ. 2012. 508 с.
7. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) : монографія. Львів : Львів. нац.ун-т ім. І. Франка, 2010. 780 с.
8. Клепікова О. В. Правова організація транспортної системи України: монографія. К. : Видавництво Ліра-К, 2019. 444 с.

9. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 21.07.2021).
10. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2015 року № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19> (дата звернення: 21.07.2021).
11. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 21.07.2021).
12. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення: 21.07.2021).
13. Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2015-%D0%BF> (дата звернення: 21.07.2021).
14. Нонік В. В. Дослідження сутності та трактування поняття «корупція»: еволюційний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 99–105.
15. Дмитрієв Ю. Оцінка корупційних ризиків у системі державного управління: поняття та зміст. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1/2 (46/47). Ч. 1. С. 141–149.
16. Неклеса О. В., Сидорова Е. О., Палешко Я. С. Фінансовий контроль як інструмент в подоланні корупційних проявів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 326–331.
17. Санжаровець В. М. Корупційний делікт у контексті глобалізаційних трансформацій. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2012. № 2. С. 80–84.
18. Мартинов Д. Ю., Обушна Н. І. Феномен корупції в системі публічного управління: теоретичні аспекти наукового дискурсу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1720> (дата звернення: 21.07.2021).
19. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т.: 200000 сл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущо. К.: Аконтіт, 2007. 926 с. URL: www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/result/title (дата звернення: 21.07.2021).
20. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / В. І. Франчук, Ю. А. Комісарчук, В. Ю. Прокопенкота ін.; кер. авт. кол. доц. І. О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
22. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2002. 31 с.

References

1. Harashchuk, V. M., Mukhtaiev, A. O. (2010). Aktualni problemy borotby z koruptsiieiu v Ukraini: monohrafiia [Actual problems of fight against corruption in Ukraine: monograph]. Kh.: Pravo. 144 s. [in Ukrainian].
2. Koruptsiia: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia [Corruption: theoretical and methodological principles of research] / Z. B. Zhyvko, M. O. Zhyvko, Yu. I. Kirzhetskyi, Yu. A. Komissarchuk ta in.; kerivnyk avt. kol. dots. I. O. Revak. Lviv: LvDUVS, 2011. 220 s. [in Ukrainian].
3. Mandybura, V. O. (2017). Koruptsiia: instytutsiina sutnist ta mekhanizmy podolannia [Corruption: institutional essence and mechanisms for overcoming]. K.: Parlamentske vydavnytstvo. 488 s. [in Ukrainian].
4. Melnyk, M. I. (2000). Khabarnytstvo: zahalna kharakterystyka, problemy kvalifikatsii, udoskonalennia zakonodavstva [Bribery: general characteristics, problems of qualification, improvement of legislation]. Kyiv: Parlamentske vyd-vo. 256 s. [in Ukrainian].
5. Nevmerzhytskyi, Ye. V. (2008). Koruptsiia v Ukraini: prychny, naslidky, mekhanizmy protydi: monohrafiia [Corruption in Ukraine: causes, consequences, mechanisms of counteraction: monograph]. K.: KNT. 368 s. [in Ukrainian].
6. Soloviov, V. M. (2012). Zapobihannia i protydiia koruptsii v derzhavnomu upravlinni Ukrainy: monohrafiia [Prevention and counteraction of corruption in public administration of Ukraine: monograph]. K.: In-t zakonodavstva VRU. 508 s. [in Ukrainian].

7. Burdin, V. M. (2010). *Osudnist ta neosudnist (kryminalno-pravove doslidzhennia) : monohrafiia* [Sanity and insanity (criminal law research) : monograph]. Lviv : Lviv. nats.un-t im. I. Franka. 780 s. [in Ukrainian].
8. Klepikova, O. V. (2019). *Pravova orhanizatsiia transportnoi systemy Ukrainy : monohrafiia* [Legal organization of the transport system of Ukraine : monograph]. K. : Vydavnytstvo Lira-K. 444 s. [in Ukrainian].
9. Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1700-7 [On Prevention of Corruption : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (data zvernennia: 21.07.2021) [in Ukrainian].
10. Pro Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyavlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv : Zakon Ukrainy vid 10 lystopada 2015 roku № 772-8 [On the National Agency of Ukraine for Detection, Investigation and Management of Assets Obtained from Corruption and Other Crimes : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19> (data zvernennia: 21.07.2021) [in Ukrainian].
11. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1698-7 [On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (data zvernennia: 21.07.2021) [in Ukrainian].
12. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan : Zakon Ukrainy vid 12 lystopada 2015 roku № 794-8 [On the State Bureau of Investigation : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (data zvernennia: 21.07.2021) [in Ukrainian].
13. Pro utvorennia Natsionalnogo ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 bereznia 2015 r. № 118 [On the establishment of the National Agency for the Prevention of Corruption: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2015-%D0%BF> (data zvernennia: 21.07.2021) [in Ukrainian].
14. Nonik, V. V. (2019). *Doslidzhennia sutnosti ta traktuvannia poniattia «koruptsiia»: evoliutsiinyi aspekt* [Research of the essence and interpretation of the concept of «corruption»: evolutionary aspect]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 3. S. 99–105 [in Ukrainian].
15. Dmytriiev, Yu. (2016). *Otsinka koruptsiinykh ryzykiv u systemi derzhavnoho upravlinnia: poniattia ta zmist* [Assessment of corruption risks in the public administration system: concept and content]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 1/2 (46/47). Ch. 1. S. 141–149 [in Ukrainian].
16. Neklesa, O. V., Sydorova, E. O., Paleshko, Ya. S. (2021). *Finansovyi kontrol yak instrument v podolanni koruptsiinykh proiaviv* [Financial control as a tool in overcoming corruption]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1. S. 326–331 [in Ukrainian].
17. Sanzharovets, V. M. (2012). *Koruptsiinyi delikt u konteksti hlobalizatsii nykh transformatsii* [Corruption tort in the context of globalization and transformation]. *Visnyk Natsionalnogo aviatsiynoho universytetu*. № 2. S. 80–84 [in Ukrainian].
18. Martynov, D. Yu., Obushna, N. I. (2020). *Fenomen koruptsii v systemi publicjnoho upravlinnia: teoretychni aspekty naukovoho dyskursu. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1720> (data zvernennia: 21.07.2021) [in Ukrainian].
19. *Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 3 t. : 200000 sl. / uklad. V. Yaremenko, O. Slipushko* [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]. K. : Akonit, 2007. 926 s. URL: www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/result/title (data zvernennia: 21.07.2021) [in Ukrainian].
20. *Koruptsiia: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia* [Corruption: theoretical and methodological principles of research] / V. I. Franchuk, Yu. A. Komissarchuk, V. Iu. Prokopenkota in., ker. avt. kol. dots. I. O. Revak. Lviv : LvDUVS, 2011. 220 s. [in Ukrainian].
21. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod., dopov. ta SD)* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. K.; Irpin : VTF «Perun», 2009. 1736 s. [in Ukrainian].
22. Melnyk, M. I. (2002). *Kryminolohichni ta kryminalno-pravovi problemy protydii koruptsii* [Criminological and criminal law problems of anti-corruption] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». K. 31 s. [in Ukrainian].

Kadala Vitaliy,

PhD of Law, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Guzenko Olena,

PhD of Economy, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

CORRUPTION COMPONENT IN RAILWAY TRANSPORT ACTIVITIES: ROLE SEGMENT AND CONCEPTUAL ASPECT

Domestic railway transport suffers from a number of problems that hinder its development. At the same time, the manifestations of corruption intensified, which resulted in the violation of the planned development plans for the future. As a rule, railway transport must function safely, combine the interests of the country with the interests of persons using transport services, promote competition, ensure equal access to its strategic infrastructure, as well as sustainable operation in a special period. However, every year the problems of transport industry development deepen, on the one hand, low level of fixed assets renewal, high level of rolling stock wear, low density of railways, low coefficient of electrification of railways, low speed of cargo delivery, technical and technological backwardness of infrastructure; on the other hand - a high level of transport capacity of GDP, transport services, low share of wages in the provided transportation service, air pollution and a high level of final energy consumption. Only these factors indicate the need for immediate implementation of measures that can ensure the reform of the system of organization of operation and management of the railway transport sector. One of the rather influential factors in slowing down the process of renewing the transport sector is corruption, which reduces cash flows for this type of work, as well as a certain level of imperfection of the legal framework, which should provide tools for anti-corruption actions. Studying the problem of corruption, scholars have drawn attention to different positions on the interpretation of it as a conceptual category. The research emphasizes the expediency and need to clarify the conceptual framework from the standpoint of corruption, which will allow politicians, scientists, top management of large, medium and small businesses operating in the railway sector to make decisions on a more substantive basis. Attention is drawn to the existing scientific positions on the interpretation of the definition of "corruption" with coverage of existing regulations aimed at overcoming it. The author's vision of the essential characteristic of the definitions "corruption in the field of railway transport" and "corruption event on the railway" is offered.

Key words: corruption; railway transport; transport branch; threat; corruption event; corruption crime; corruption segment.

Надіслано до редколегії 10.08.2021
Рекомендовано до публікації 13.08.2021

УДК: 343.81

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-141-149>

Колб Олександр Григорович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

Василюк Ігор Миколайович,
кандидат юридичних наук
(Луцький інститут розвитку людини
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна», м. Луцьк)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7999-6212>

ПРО ДЕЯКІ ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРИНЦИПУ ГУМАННОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Вивчення наукової літератури, нормативно-правових актів та практики виконання покарань в Україні свідчить про те, що однією з проблем, яка суттєво впливає на ефективність кримінально-виконавчої діяльності та на результативність процесу виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі, є відсутність належних правових гарантій і механізму охорони права цих осіб на гуманне ставлення та повагу до їхньої людської гідності. Як наслідок, щорічно засуджені стають жертвами

злочинних посягань як з боку осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, так й інших осіб, зокрема персоналу виправних та виховних колоній. Зазначені суспільно-небезпечні діяння продовжують відбуватися у сфері виконання покарань України, незважаючи на численні спроби реформування діяльності органів та установ виконання покарань шляхом узгодження цієї системи з міжнародними стандартами. Установлено, що на сьогодні в Україні наявний недостатній рівень теоретичної розробки окремих питань, пов'язаних із належною реалізацією цього права в процесі відбування та виконання покарань. Обумовлено необхідність здійснення поглибленого дослідження інституту кримінально-виконавчого права з метою подальшого його вдосконалення.

Ключові слова: гуманізм; право особи; засуджений до позбавлення волі; сфера виконання покарань; персонал колоній; кримінально-виконавча діяльність.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що для чіткого розуміння будь-якого явища, процесу, поняття тощо слід насамперед визначитися зі змістом основних його складових. Це повною мірою стосується і поняття гуманного ставлення до засуджених під час виконання покарання у вигляді позбавлення волі. Такий підхід, на наш погляд, дозволить на законодавчому рівні закріпити вихідні засади та гарантії реалізації цього права у процесі виконання та відбування покарання у вигляді позбавлення волі, а отже підвищить рівень кримінально-виконавчої діяльності в цілому. Як зауважують з цього приводу деякі вчені, позитивне право вимагає від особи правомірної поведінки, яка полягає у дотриманні прав та обов'язків. Проте, на їхню думку, такий ідеальний стан неможливий у суспільстві, оскільки потрібно зважати на факт унікальності, неповторності та індивідуальності кожної людини, позаяк порушення правових вимог спричиняє правову відповідальність, що налагоджує суспільні відносини, забезпечує їхню ефективність завдяки застосуванню державної примусової сили [1, с. 180].

З огляду на зазначене та з урахуванням наявних у сфері виконання покарань України з питань, які стосуються забезпечення права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення, слід констатувати, що існує складна прикладна проблема, яку варто вирішити, зокрема, й на доктринальному рівні. Саме це завдання і стало основою для розвитку одного з напрямів удосконалення кримінально-виконавчої системи, який визначений як пріоритетний у Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України 2017 року.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На підставі аналізу наукових праць з'ясовано, що розробкою проблем, пов'язаних із забезпеченням права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення, активно займаються такі науковці, як К. А. Автухов, В. А. Бадира, О. М. Бандурка, Є. Ю. Бараш, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, В. В. Василевич, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, О. Г. Колб, І. О. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, С. Ю. Лукашевич, В. О. Меркулова, О. І. Осауленко, М. С. Пузирьов, Г. О. Радов, М. В. Романов, В. М. Синьов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубніков, С. Я. Фаренюк, І. С. Яковець та інші. Методологічне підґрунтя в цьому контексті створили також зарубіжні фахівці, а саме: С. М. Дендебер, Ж. А. Курмангалієв, І. М. Пяткевич, О. О. Соколов. Також слід зазначити, що їхні дослідження мають фрагментарний характер, у зв'язку з чим складно вирішити цю проблему в комплексі з іншими завданнями, які визначені в кримінально-виконавчому законодавстві України, що, у свою чергу, актуалізує необхідність активізації наукових пошуків у цьому напрямі.

Метою наукової статті є всебічне з'ясування змісту права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та розробка на цій основі науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення теоретичних, нормативно-правових та практичних підходів із зазначеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. У процесі вивчення доктринальних джерел встановлено, що науковці виокремлюють два аспекти розгляду змісту поняття «гуманізм», а саме: перший полягає в забезпеченні безпеки суспільства від злочинних посягань, а другий – у гуманному ставленні до винних осіб під час реалізації норм, що передбачають той чи інший вид юридичної відповідальності. Більш того, існують також і дещо інші погляди на зміст гуманізму у кримінальному судочинстві. Так, В. Д. Філімонов та О. В. Філімонов вважають, що гуманізм включає в себе дві основні складові: гуманне ставлення до можливого та реального потерпілого; гуманне ставлення до особи, що вчинила кримінальне правопорушення [2, с. 214]. У свою чергу, О. В. Губенкова переконана, що під час призначення покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, зважаючи на принцип гуманізму, не повинні спричинятися фізичні страждання та принижуватися людська гідність особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Тому про гуманізм мова йде тоді, коли позбавлення та обмеження до засуджених не перевищують рівень страждань, що є неминучим у разі позбавлення волі [3, с. 67]. Слушно зауважити, що у науковій літературі є ще й інші підходи, зокрема щодо змісту гуманізму в цілому та гуманного ставлення до засуджених, тому що ці поняття є більш змістовними і не можуть бути обмежені лише зазначеними аспектами. Водночас це свідчить про те, що гуманізм і гуманне ставлення вченими визначаються по-різному, залежно від контексту, у якому використовується це поняття. Так, А. Г. Антонян через відсутність чіткого нормативного визначення гуманного ставлення до засуджених, відносить гуманізм до оціночних категорій

кримінально-виконавчого права з огляду на той факт, що за часів Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) про гуманізм у відповідному законодавстві навіть не згадувалося. За результатами цього дослідження, на початку ХХ століття замість терміна «гуманізм» у нормативно-правових актах та наукових джерелах використовувалося поняття «людяність». Так, у Загальній тюремній інструкції від 28 грудня 1915 року разом з розкриттям змісту роботи щодо виправлення засуджених був закріплений обов'язок для працівників тюремної варти поводитися з арештантами людяно, спокійно, справедливо, суворо, вимагаючи при цьому від них дотримання встановленого порядку [4, с. 27].

У процесі цього наукового пошуку визначено, що гуманізм з'явився в національному кримінально-виконавчому праві на основі міжнародних стандартів поведіння із засудженими, хоча досі в ньому відсутня пряма вказівка на зміст поняття «гуманізм» та «гуманне ставлення». Разом з тим, воно є ключовим у міжнародному праві про свободи і права людини. Так, відповідно до тлумачення Міжнародної гуманістичної та етичної спілки, гуманізм – це демократична, етична, життєва позиція, що стверджує про право й обов'язок усіх людських істот визначити сенс та форму свого життя. У той самий час, як показала практика, наявна за часів колишнього Радянського Союзу, система виконання покарань не в змозі була забезпечити дотримання основних прав та свобод громадян, оскільки містила велику кількість необґрунтованих обмежень, спрямованих скоріше на приниження людської гідності осіб, які відбували кримінальне покарання. Така каральна політика держави виключала можливість поваги до гідності засуджених та до їхніх прав і законних інтересів загалом, позбавляла винного відчуття належності до своєї держави, а також перешкоджала досягненню мети покарань. До того ж зазначена політика, як наслідок, викликала озлобленість та посилення асоціальної установки у свідомості засуджених. І хоча, за визначенням Є. Ю. Бараша, ціла низка приписів була досить гуманною, зокрема допускалися роботи засуджених в установах виконання покарань (далі – УВП) та на інших підприємствах, навіть на адміністративно-господарських посадах, проживання в гуртожитках поряд з об'єктами їхнього працевлаштування, надавалося право виходу за межі УВП, але в самому законі, переважно у відомчих нормативних актах, були застереження, що обмежували цих осіб у багатьох правах, якими могли користуватися інші категорії засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [5, с. 28–29]. Крім того, старі архаїчні та авторитарні методи організації виконання покарань, які базувалися на підтримці жорсткого режиму відбування покарання, усе менше сприяли затвердженню законності та правопорядку в органах та установах покарань. Саме тому, очевидно, зростання негативних тенденцій в установах виконання покарань мало більш вагомі причини. Ураховуючи зазначене, у СРСР на межі 1989–1990 років виникла об'єктивна необхідність переосмислення виправно-трудової політики, глибокого аналізу стану справ та визначення відповідності цілей і завдань реальним можливостям та наслідкам діяльності у сфері виконання покарань.

Результатом такого підходу стало розроблення та схвалення Постанови Кабінету Міністрів Української РСР № 88 від 11 липня 1991 року «Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР». У її основу було покладено Декларацію про державний суверенітет України, Мінімальні стандартні правила поведіння із засудженими, Загальну декларацію прав людини, Європейські пенітенціарні правила та інші міжнародні документи та угоди. Усе це створило об'єктивні передумови поглиблення реформування, підвищення

рівня ефективності виконання покарань, а також надало можливість соціально переорієнтувати діяльність системи виконання покарань на якісно нову роботу з урахуванням міжнародного досвіду, принципів гуманізму, законності, демократизму, справедливості, диференційованого індивідуального виховного впливу на засудженого. Як зазначили деякі дослідники, такі нововведення значною мірою були зумовлені зростанням інтересу до системи виконання покарань з боку зарубіжної громадськості та окремих науковців. У свою чергу, бажання продемонструвати «гуманізм» змусило владу вжити низку конкретних правових заходів у цьому напрямі [6, с. 18]. Зокрема, аналіз положень Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) свідчить про те, що кількість необґрунтованих правообмежень у ньому, порівняно з радянським періодом та раніше чинним Виправно-трудоим кодексом України, кардинально скорочено. До того ж результати вивчення чинного кримінально-виконавчого законодавства вказують, що в ньому запроваджено новий підхід до роботи із засудженими, заснований на гуманному ставленні до них. Такий висновок ґрунтується на положеннях ст. 8 КВК України, згідно з якою весь персонал органів та установ виконання покарань зобов'язаний вчиняти гуманні дії, тобто всі рішення та застосування тих або інших норм повинні мати людський (цивілізований) характер стосовно засуджених. Проте, як встановлено в ході цього дослідження, досі в Україні часто відбувається не запровадження дійсно гуманного ставлення, а його імітація з боку посадових осіб Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) та законодавця, на що постійно наголошується у відповідних рішеннях Європейського суду з прав людини та Парламентської асамблеї Ради Європи.

Прикладом такого формального підходу є доповнення у 2010 році КВК України нормами щодо запровадження прогресивної системи відбування довічного позбавлення волі, що були закріплені у ст. 151-1 «Зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі», за якою така зміна має здійснюватися в порядку, визначеному ст. 100 КВК України, тобто засуджені до довічного позбавлення волі чоловіки можуть бути переведені: з приміщень камерного типу, у яких тримаються дві особи, до багатомісних приміщень камерного типу виправної колонії максимального рівня безпеки з наданням дозволу на участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру в порядку, встановленому законодавством, – після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менш як п'ятнадцяти років строку покарання; з багатомісних приміщень камерного типу до звичайних жилих приміщень виправної колонії максимального рівня безпеки – після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менш як п'яти років строку покарання.

У свою чергу, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань, коментуючи названі зміни, вказав, що вони запроваджені з метою гуманізації порядку та умов виконання та відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Проте навряд чи можна визнати це положення дійсно гуманним, оскільки за чинними раніше відомчими нормативними актами право брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру з'являлося у засуджених до довічного позбавлення волі через десять, а не п'ятнадцять років.

То що ж означає в цьому разі гуманне ставлення до засуджених у процесі виконання покарання у вигляді позбавлення волі? Убачаємо доцільним тлумачити

цей термін на підставі наявних загальних визначень категорії «гуманізм». Зокрема, за результатами цього наукового пошуку, слово «гуманізм» було запозичене в середині ХХ ст. з німецької мови і яке введено Г. Фогтом (з німецької «humanismus» за походженням є латинізмом, а з латинської «humanus» – людський) [7, с. 117]. Проте деякі науковці не безпідставно зазначають, що слова «гуманний» і «людяний» – це синоніми, зважаючи на те, що гуманний означає людяний, людинолюбний, людський, а гуманізм – людяність, людинолюбство, людство. Аналогічні підходи закріплені також у словниках іншомовних слів, згідно з якими «гуманність» – це людяність, повага до людини та її гідності, а «гуманний» – людяний у своєму ставленні та діях до інших людей [8, с. 264]. За таким принципом термін розглядали автори українських словників, які поняття «гуманність» сформулювали в декількох значеннях: 1) гуманізм – це ідейна течія епохи Відродження, яка утверджувала право людини на земне щастя (французький гуманізм); 2) гуманізм – це світогляд, пройнятий любов'ю до людини, піклуванням про її благо, повагою до її гідності [9, с. 98]. До того ж термін «людяний» у доктринальних джерелах має такі визначення: а) це щире, доброзичливе, чуйне ставлення до інших, а також уважність до чужих потреб, тобто гуманне ставлення; б) це сповнене щирістю ставлення, включаючи гуманне; в) це поводження з іншими людьми, основане на гуманному ставленні; г) це щирість, уважність, доброзичливість у ставленні до людей; г) людинолюбство, гуманізм [10, с. 123]. Тому, як слушно зауважили з цього приводу окремі дослідники, значення слів «гуманізм» та «гуманність», які описані в різних наукових джерелах, майже не відрізняються, тобто є словами-синонімами. При цьому основними складовими цих понять є любов, чуйність, повага, порядність, доброзичливість тощо [11, с. 105]. Крім того, на доктринальному рівні гуманізм також визначають як систему поглядів на людину як на найвищу цінність, що склалася історично, яка вважає благо людини критерієм суспільної оцінки, а принцип людяності – необхідною нормою відносин між людьми, основу якого складає сукупність моральних цінностей і норм поведінки, що стверджує ставлення до людини як до «міри всіх речей» [12, с. 7].

Отже, співставлення різноманітних доктринальних підходів та виокремлення у зв'язку з цим характерних елементів (так званих системоутворюючих ознак) змісту поняття «гуманізм», дає змогу виокремити три основні підходи до його визначення: 1) прогресивна течія (ідейно-культурний рух) епохи Відродження, що базується на таких принципах, як вільний всебічний розвиток особистості, вивільнення від духовної переваги феодалізму та католицизму, звернення до античної філософії, літератури, мистецтва; 2) світогляд (система поглядів, ідей), що побудований на принципах: людина – найвища цінність; благо людини – зміст (сенси) суспільних відносин; людина має право на свободу, щастя, розвиток та прояв своїх здібностей; людина – індивідуальність, що має творчий потенціал; 3) ставлення до людей, що характеризується чуйністю, повагою, справедливістю, турботою, співчуттям. Гуманність можна визначити як комплекс таких якостей (властивостей) особистості, які проявляються у вчинках та у ставленні до людей: милосердя, співчуття [13, с. 253–254].

Слід констатувати, що тлумачення гуманізму, який формується на основі доброзичливого ставлення людини до оточення і, навпаки, оточення до окремої людини, є досить різноманітним. Так, його трактують як засіб і метод морального виховання особи, що ґрунтується на довільному сприйнятті нею морального виховання; як принцип світогляду, у тому числі й моральності, основою якого є

переконання в безмежності можливостей людини та її здібностей стосовно вдосконалення, вимога волі та захисту гідності особистості; як органічний взаємозв'язок формування особистої і суспільної активності; як ознака особистості, що формується на основі повсякденного високоморального ставлення людини до тих, хто її оточує, та їхніх взаємин; як цілеспрямований процес оволодіння дітьми системою узагальнених гуманних уявлень і понять. Такі тлумачення свідчать про широкий спектр зазначеної проблеми, підтверджуючи її складність та багатогранність. На цій підставі можна зробити висновок, що у філософському контексті поняття «гуманізм» відображає різновид ідеології, принцип світогляду, що впливає на зміст індивідуальної свідомості. Водночас варто визнати, що хоча цей термін і пов'язаний з поняттям «гуманний», але не тотожний йому. Зокрема, перше з них указує на якісну своєрідність явища чи процесу, що включає любов до всього живого у планетарному масштабі, повагу до особистості та пріоритет моральних цінностей і проявляється в таких особистісних рисах, як великодушність, чесність, порядність, доброта, готовність вибачити та зрозуміти іншу людину, прийти їй на допомогу тощо. У свою чергу, гуманність, відображаючи моральний аспект гуманізму, становить сукупність морально-психологічних якостей особистості [13, с. 254]. Отже, положення чинного КВК України, а також міжнародні стандарти у сфері виконання кримінальних покарань орієнтують саме на останнє визначення гуманізму – як певного ставлення до засудженого, котре він може вимагати від персоналу та інших осіб. При цьому, як слушно зазначили Н. А. Басюк та Н. П. Тарнавська, гуманному ставленню до іншої людини властиві такі риси: повага до людини, визнання її інтересів, потреб, ставлення до людини як найбільшої цінності; постійна спрямованість уваги на людину і співчуття їй; орієнтація насамперед на позитивне в людях, активне і творче утвердження в іншому віри в можливість удосконалення своєї особистості; ініціатива й мужність у боротьбі з антисуспільними, егоїстичними, руйнівними формами поведінки іншого; задоволення від безкорисливої турботи про людей [14, с. 51]. Однак слід зауважити, що такий підхід не дає можливості чітко визначити критерії ставлення такими, що є гуманними, а також установити певні межі гуманності персоналу ДКВС України під час роботи із засудженими до позбавлення волі. Так, окремі вчені розуміють гуманне ставлення як повагу до людської гідності, тобто як забезпечення персоналом установи виконання покарань дотримання у своїх діях та бездіяльності покаяння та поваги до людської гідності ув'язненого під варту та засудженого, а саме як позитивні людські якості суб'єкта покаяння та розкаяння, що є соціальною гуманітарною цінністю та метою виконання і відбування кримінальних покарань [15, с. 97]. На нашу думку, такий підхід є досить спірним, тому що в ньому ототожнюється повага до людської гідності та гуманне ставлення до засуджених, ураховуючи тісний зв'язок цих понять, хоча визнати їх тотожними немає підстав через те, що відповідно до законодавчих положень і міжнародних стандартів вони закріплюються як окремі елементи або прав засуджених, або принципів виконання та відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

Тому варто констатувати, що для досягнення гуманного ставлення до засуджених у період відбування покарання необхідна відповідна підготовка та підбір персоналу УВП. У цьому разі вдалим прикладом може бути підхід, запроваджений у Швейцарії, а саме: не приймати на роботу до місць позбавлення волі осіб, які негативно ставляться до засуджених, бажають владарювати над іншими, схильних до проявів гніву, холериків, агресивних, конфліктних

особистостей, послідовників певних догм, переконаних лише у власній правоті тощо. Це дозволить створити міцне підґрунтя для гуманних стосунків між персоналом і засудженими, які відбувають покарання у виправних або виховних колоніях.

Висновки. Отже, на підставі отриманих результатів цього дослідження можна сформулювати таке визначення поняття «гуманне ставлення до засуджених», яке варто розуміти як особистісну позицію персоналу установ виконання покарань щодо цієї категорії засуджених та роботу з цими особами, що ґрунтується на законі та відповідних їхніх особистісних і професійних якостях, а також проявляється в людському поводженні із засудженими під час здійснення професійних обов'язків у сфері виконання покарань. До того ж слід зазначити, що межі гуманності під час виконання покарання у вигляді позбавлення волі визначаються ст. 63 Конституції України, КВК України та практикою Європейського суду з прав людини щодо доцільності й обґрунтованості правообмежень, що застосовуються до засуджених, а гуманне ставлення включає в себе: а) забезпечення виконання покарання лише в порядку та на підставах, визначених законом та етичними правилами (до них належить і запровадження належних умов відбування покарання, і застосування різноманітних заходів впливу на поведінку засудженого тощо); б) орієнтування роботи із засудженими на забезпечення їхньої ресоціалізації після звільнення, вирішення наявних проблем та задоволення потреб; в) створення всіх необхідних умов для реалізації засудженими своїх прав та свобод; г) мінімізацію негативних наслідків позбавлення волі та виключення невинуватих обмежень; ґ) ввічливе поводження з особами, позбавленими волі.

Список використаних джерел

1. Ортинська Н. В. Співвідношення гуманності та дієвості заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Серія: Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 179–183.
2. Филимонов В. Д., Филимонов О. В. Правоотношения. Уголовные правоотношения. Уголовно-исполнительные правоотношения. Москва : ЮрИнфоР, 2007. 335 с.
3. Губенкова Е. В. Принцип гуманизма и проблемы его реализации при исполнении наказания в виде лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Волгоград, 2008. 213 с.
4. Общая тюремная инструкция : утверждена Министром юстиции Российской Империи 28 декабря 1915 года. Петроград : Типография Петроградской тюрьмы, 1916. 110 с.
5. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 232 с.
6. Детков М. Г. Исполнение наказания в дореволюционной России: организационно-правовые аспекты становления и развития системы исполнения наказания в виде лишения свободы : учебн. пособие. Москва : Прогресс, 1990. 176 с.
7. Шанский Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка : пособие для учителя / Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская; ред. С. Г. Бархударов. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Просвещение, 1975. 543 с.
8. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра-Рідна мова, 2000. 1017 с.
9. Словник-довідник з культури української / Д. Гринчишин та ін. Львів : Фенікс, 1996. 368 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
11. Клименюк Н. В. Гуманізм – як система загальнолюдських цінностей (історичний аспект). *Наукові праці. Педагогічні науки*. 2006. Т. 46. Вип. 33. С. 104–108.
12. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. Рівне : Ліста-М, 2003. 128 с.
13. Тимчук Т. В. Категоріальний аналіз проблеми гуманізації взаємин студентів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 10 (221). Ч. 2. С. 52–59.

14. Басюк Н. А., Тарнавська Н. П. Формування готовності майбутніх педагогів до встановлення гуманних стосунків з учнями. *Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського*: зб. наук. праць / за заг. ред. М. В. Левківського. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2013. 206 с.
15. Галузин А. Ф. Правовой институт покаяния и пенитенциарное право. *Современное право*. 2013. № 5. С. 95–102.

References

1. Ortynska, N. V. (2015). Spivvidnoshennia humannosti ta diievosti zakhodiv vplyvu, shcho zastosovuiutsia do nepovnolitnikh [The ratio of humanity and effectiveness of measures of influence applied to minors]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: Yurydychni nauky*. № 827. С. 179–183 [in Ukrainian].
2. Filimonov, V. D., Filimonov, O. V. (2007). Pravootnosheniya. Ugolovnye pravootnosheniya. Ugolovno-ispolnitel'nye pravootnosheniya [Legal relationship. Criminal legal relations. Criminal executive legal relations]. Moskva: YUrInfoR. 335 s. [in Russian].
3. Gubenkova, E. V. (2008). Princip gumanizma i problemy ego realizacii pri ispolnenii nakazaniya v vide lisheniya svobody: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08 [The principle of humanism and the problem of its implementation in the execution of punishment in the form of imprisonment: the dissertation of the candidate of legal sciences: 12.00.08]. Volgograd. 213 s. [in Russian].
4. Obshchaya tyuremnaya instrukciya: utverzhdena Ministrom yusticii Rossijskoj Imperii 28 dekabrya 1915 goda [Total prison instruction: approved by the Minister of Justice of the Russian Empire on December 28, 1915]. Petrograd: Tipografiya Petrogradskoj tyur'my, 1916. 110 s. [in Russian].
5. Barash, Ye. Yu. (2006). Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti ustanov vykonannya pokaran: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 [Organizational and legal principles of activity of penitentiary institutions: dissertation of the candidate of legal sciences: 12.00.07]. Kharkiv. 232 s. [in Ukrainian].
6. Detkov, M. G. (1990). Ispolnenie nakazaniya v dorevolucionnoj Rossii: organizacionno-pravovye aspekty stanovleniya i razvitiya sistemy ispolneniya nakazaniya v vide lisheniya svobody: uchebn. posobie [Execution of the punishment in pre-revolutionary Russia: organizational and legal aspects of the formation and development of a system of execution of punishment in the form of imprisonment: educational benefit]. Moskva: Progress. 176 s. [in Russian].
7. SHanskij, N. M. (1975). Kratkij etimologicheskij slovar' russkogo yazyka: posobie dlya uchitelya [Brief Etymological Dictionary of the Russian Language: Teacher's Guide] / N. M. SHanskij, V. V. Ivanov, T. V. SHanskaya; red. S. G. Barhudarov. 3-e izd., ispr. i dop. Moskva: Prosveshchenie. 543 s. [in Russian].
8. Slovyk inshomovnykh sliv: 23000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen [Dictionary of foreign words: 23,000 words and terminological phrases] / L. O. Pustovit, O. I. Skopnenko, H. M. Siuta, T. V. Tsybaliuk. Kyiv: Dovira-Ridna mova, 2000. 1017 s. [in Ukrainian].
9. Slovyk-dovidnyk z kultury ukrainskoi [Dictionary of Ukrainian culture] / D. Hrynchyshyn ta in. Lviv: Feniks, 1996. 368 s. [in Ukrainian].
10. Velykyi tlumachnyi slovyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great interpretation dictionary of modern Ukrainian language] / ukl. i hol. red. V. T. Busel. Kyiv: Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 s. [in Ukrainian].
11. Klymeniuk, N. V. (2006). Humanizm – yak systema zahalnoliudskykh tsinnosteï (istorychnyi aspekt) [Humanism – as a system of universal values (historical aspect)]. *Naukovi pratsi. Pedagogichni nauky*. T. 46. Vyp. 33. S. 104–108 [in Ukrainian].
12. Ball, H. O. (2003). Suchasnyi humanizm i osvita: sotsialno-filosofski ta psykholoho-pedahohichni aspekty [Modern humanism and education: socio-philosophical and psychological and pedagogical aspects]. Rivne: Lista-M. 128 s. [in Ukrainian].
13. Tymchuk, T. V. (2011). Katehorialnyi analiz problemy humanizatsii vziajemyn studentiv [Categorical analysis Problems of humanization of students' relations]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. № 10 (221). Ch. 2. S. 52–59 [in Ukrainian].
14. Basiuk, N. A., Tarnavska, N. P. (2013). Formuvannia hotovnosti maibutnikh pedahohiv do vstanovlennia humannykh stosunkiv z uchniamy. Humanizatsiia pedahohichnoi vziajemodii u tvorchosti Vasylia Sukhomlynskoho: zb. nauk. prats [Formation of readiness of future teachers to establish humane relationships with students. Humanization of pedagogical interaction in the work of Vasyl Sukhomlinsky: Collection of scientific works] / za zah. red. M. V. Levkivskoho. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka. 206 s. [in Ukrainian].

15. Galuzin, A. F. (2013). Pravovoj institut pokayaniya i penitenciarное pravo [Legal Institute of Repentance and Penitentiary Law]. *Sovremennoe pravo*. № 5. S. 95–102 [in Russian].

Kolb Oleksandr,
Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine
(Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

Vasilyuk Igor,
PhD in Law
(Lutsk Institute of Human Development of Open International
University of "Ukraine", Lutsk)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7999-6212>

ABOUT SOME MEANINGFUL ELEMENTS OF THE PRINCIPLE OF HUMANE ATTITUDE TO CONVICTS IN THE SPHERE OF PENETRATION OF UKRAINE

A study of the scientific literature, regulations and practice of the execution of sentences in Ukraine shows that one of the problems that significantly affects the effectiveness of penal enforcement activities and the effectiveness of the process of correcting and re-socializing convicts to deprivation of liberty is the lack of adequate legal guarantees and a mechanism to protect the right of these persons to a humane attitude and respect for their human dignity. As a result, convicts are every year victims of criminal attacks both by persons serving prison sentences and other persons, in particular personnel of correctional and educational colonies. Cases of such crimes are consistently recorded in penal institutions almost annually, from 1991 to 2021 inclusive. These socially dangerous acts continue to take place in the field of the execution of sentences in Ukraine, despite numerous attempts to reform the activities of penal authorities and institutions by bringing the system into line with international standards. That is why, and given that since the full subordination of the SCC of Ukraine to the Ministry of Justice of Ukraine in 2016, a new period of reform of penitentiary institutions has begun, which is associated with their modernization and bringing the conditions of execution and serving sentences in accordance with these standards. also the fact that it is related to the existing problems in ensuring the right of convicts to humane treatment and respect for their human dignity, a comprehensive study of this problem is needed, especially at the doctrinal level. At the same time, it should be noted that today in Ukraine there is an insufficient level of theoretical development of certain issues related to the proper implementation of this right in the process of serving and executing sentences. This is due to the fact that most of these publications are fragmented or cover this research subject from the point of view of the provisions of other penal institutions. In particular, there is no holistic and comprehensive understanding of the content of the right to humane treatment of convicted persons in the field of the execution of sentences in Ukraine, as well as of its elements and mechanisms for ensuring in practice, including the legislative level of regulation of these issues. In particular, there is no holistic and comprehensive understanding of the content of the right to humane treatment of convicts in the field of execution of sentences in Ukraine, as well as its elements and mechanisms in practice, including the legislative level of regulation of these issues. These and other circumstances, including the lack of a clear approach in scientific doctrine to determine the content of the socio-legal nature of the right of persons sentenced to imprisonment for humane treatment, necessitates in-depth study of this institution to further improve it, which was crucial in choosing the topic of this scientific article.

Key words: humanism; the right of a person; sentenced to imprisonment; the scope of execution of punishments; colony staff; criminal-executive activity.

Надіслано до редколегії 21.05.2021
Рекомендовано до публікації 25.05.2021

УДК: 343.3/.7

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-150-160>

Назимко Єгор Сергійович,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4949-4155>

Щербіна Артем Валентинович,
аспірант
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8600-1829>

ПЕНАЛІЗАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТООБИГУ СУДУ В УКРАЇНІ

У статті автори розглядають інститут пеналізації взагалі та пеналізації незаконного втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду в Україні зокрема. Вказується, що вивчення санкцій кримінально-правових норм, а особливо ст. 376-1 КК України, згідно з якою встановлено кримінальну відповідальність за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, дозволяє зробити висновок, що не завжди законодавець правильно співвідносить

суспільну небезпеку протиправного діяння, його наслідки для держави та суспільства з тими покараннями, які за них передбачені. На думку авторів, поняття депеналізації більш вузьке, ніж пеналізації. Це можна пояснити тим, що кримінальне законодавство, незважаючи на всю його гуманність, є інструментом насамперед карального, а вже потім виховного впливу. Пропонується авторська дефініція пеналізації. Підсумовується, що наразі види покарань, передбачені за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, є не повною мірою ефективними та не відповідають рівню суспільної небезпеки діяння. Одним із дієвих способів вирішення такої ситуації є диференціація кримінальної відповідальності залежно від виду суб'єкта (загальний або спеціальний).

Ключові слова: пеналізація; кримінальне правопорушення; кримінальне законодавство; автоматизована система документообігу суду; незаконне втручання; правосуддя; суб'єкт.

Постановка проблеми. Сучасна кримінально-правова система в Україні майже повністю відповідає реаліям та потребам суспільства. Проте низка деструктивних факторів частково гальмує процес подальшої розбудови державності. Одним із таких чинників є стабільно високий рівень кримінально протиправної діяльності, особливо тієї, що порушує нормальне функціонування органів виконавчої та судової влади. Найбільш наочним прикладом є кримінальні правопорушення проти правосуддя взагалі та суспільно небезпечне діяння, котре полягає в незаконному втручанні в роботу автоматизованої системи документообігу суду, зокрема. Саме тому актуальним убачаємо встановлення причин виникнення складнощів під час кримінально-правової протидії вказаним діянням, більшість яких обумовлені невідповідністю санкцій рівню суспільної небезпеки. Отже, ураховуючи зазначене, пропонуємо розглянути це питання більш детально.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні кримінальне правопорушення, передбачене ст. 376-1 Кримінального кодексу України (далі –

КК України), залишається недостатньо дослідженим. Окремі аспекти висвітлено в працях таких учених, як В. А. Козак, В. І. Саранюк, О. В. Федорчук та ін.

Метою статті є дослідження проблем пеналізації незаконного втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Наукове вивчення змісту пеналізації як складової кримінально-правової політики держави почалося задовго до того, як відповідний термін почав уживатися в літературі. Поняття «пеналізація» (від лат. poena – «покарання» і action – «дія», буквально: «встановлення караності») спершу з'явилося в кримінологічних (точніше – пенологічних) дослідженнях для позначення процесу і результату визначення караності злочинів. У кримінально-правових дослідженнях він почав застосовуватися з кінця 70-х – початку 80-х років ХХ ст., однак ним позначалися різні за обсягом поняття. Так, істотного поширення набуло судження про те, що пеналізація злочинів – це діяльність законодавця щодо встановлення в кримінальному законі покарання за вчинення конкретних злочинів (визначення їх караності) [1, с. 31]. Наразі вивчення інституту пеналізації має значне розповсюдження та викликає у вчених жвавий інтерес. Це можна пояснити прагненням не стільки пізнати сутність цього феномену, скільки визначити його взаємозв'язок з іншими інститутами кримінального права та знайти шляхи можливого вдосконалення з метою покращення кримінологічної ситуації.

Інші ж автори називали пеналізацією не будь-яке встановлення караності злочинів, а лише її посилення порівняно з попередньо встановленою [2; 3]. Прибічники такого підходу протиставляють пеналізацію депеналізації, яку вони розуміють як зворотній процес – пом'якшення караності злочинів. Зрештою, у багатьох дослідженнях пеналізацією називається не лише законодавче закріплення караності злочинів, а й застосування судами конкретних мір покарання щодо окремих осіб, які вчиняють злочини [4; 5]. Не можна погодитися з такою позицією, оскільки вона значно звужує поняття пеналізації. Нині є більш універсальний підхід, що полягає у баченні цього феномену як комплексного фактора, здатного позитивно впливати на кримінально протиправну діяльність.

З огляду на викладене, перед правовою доктриною насамперед постає завдання окреслити межі пеналізації злочинів, визначивши її зміст і відмежувавши від суміжних понять. Як напрям (складова частина) кримінально-правової політики пеналізація злочинів має спільні та відмінні риси з іншими її напрямками (складовими частинами). Інакше кажучи, кримінально-правова політика та пеналізація злочинів співвідносяться, з одного боку, як ціле і частина (бо пеналізація є лише одним з елементів кримінально-правової політики), а з другого – як внутрішній зміст і зовнішня форма його вираження (оскільки в пеналізації відображено ті принципи, за якими вона здійснюється, і ті завдання, які виконує кримінально-правова політика). Проте в будь-якому разі пеналізація злочинів є більш вузьким, спеціальним поняттям, похідним від поняття кримінально-правової політики; характеристики останньої повинні визначати характеристики першої, а не навпаки [1, с. 34]. Дійсно, на сьогоднішній день кримінально-правова політика включає в себе низку заходів, спрямованих тим чи іншим чином протидіяти суспільно небезпечній діяльності. При цьому до заходів та засобів такої протидії належать не тільки репресія та кара у «чистому» вигляді, а й інші кримінально-правові інструменти. Наразі інститут покарання потребує ретельного перегляду з метою створення нових видів впливу на кримінального правопорушника.

Установлення міри покарання в кримінально-правових санкціях є складовою процесу законотворчості взагалі та створення, зміни або скасування кримінально-правових норм. Однак уже неодноразово стверджувалося, що визначення процесів, які обумовлюють установлення (збереження, удосконалення) закону про кримінальну відповідальність, у тому числі у сфері встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях, становить певні труднощі не тільки для законодавця, але й для представників науки кримінального права. Загалом ці процеси пов'язують з напрямками реалізації кримінально-правової політики. Але стосовно класифікації і, відповідно, зазначених процесів у дослідників немає єдиної позиції [6, с. 69]. Вивчення санкцій кримінально-правових норм, особливо ст. 376-1 КК України, згідно з якою встановлено кримінальну відповідальність за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, дозволило нам зробити висновок, що не завжди законодавець правильно співвідносить суспільну небезпеку протиправного діяння, його наслідки для держави та суспільства з тими покараннями, які за них передбачені.

Знаний фахівець у галузі протидії та запобігання злочинності О. М. Литвак до спеціальних напрямів кримінально-правової політики відносить такі, як: 1) декриміналізація діянь, що раніше визнавалися злочинами; 2) криміналізація діянь, що раніше не вважалися злочинами; 3) депеналізація покарання, тобто відміна окремих видів покарань або пом'якшення суворості покарань за деякі види злочинів тощо; 4) пеналізація, тобто встановлення суворіших покарань, або посилення суворості покарань, або відміна менш суворих видів покарань; 5) зміна й уточнення норм Загальної та Особливої частин кримінального законодавства, а в КК України – ще й зміна (порівняно з Кримінальним кодексом Української Радянської Соціалістичної Республіки 1960 р.) його структури; 6) боротьба з організованою злочинністю і корупцією [7, с. 94]. Указаний учений також досить специфічно розглядає інститут пеналізації, віддаючи головну роль, як здається, криміналізації діянь. Однак ці два феномени дуже схожі за своєю правовою природою та утворюють певний взаємозв'язок, котрий надає можливість зробити статтю кримінального законодавства виваженою, структурно правильною та вичерпною. Тобто такою, що виключає ймовірність подвійного тлумачення або казуального контексту.

З позиції теорії встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях останні два спеціальні напрями кримінально-правової політики можуть охоплюватися першими чотирма. Та взагалі навряд чи їх можна назвати напрямками. Більш імовірно, це тенденції розвитку кримінально-правової політики. За тлумачним словником, напрям – лінія руху або розміщення кого-, чого-небудь; шлях діяльності, розвитку кого-, чого-небудь; спрямованість якоїсь дії, явища [8, с. 731]. Кримінальне право та депеналізація належать до напрямів кримінально-правової політики. Тенденцію (від лат. *tendo* – «направляю, прагну») тлумачать як можливість тих чи інших подій розвиватися в даному напрямку. З огляду на зазначене тенденцію в кримінально-правовій політиці можна розуміти як виявлені в результаті кримінологічного аналізу стійкі співвідношення, властивості, ознаки, притаманні системі протидії злочинності, криміногенній обстановці в країні (окремій території), кримінологічно значущі показники, спрямованість розвитку кримінологічно значущих процесів, на основі яких можна робити висновки про ефективність засобів та методів протидії злочинності, розвиток криміногенних процесів у майбутньому, прогнозувати кримінологічно значущі показники. Це

пов'язано з тим, що тенденції у кримінально-правовій політиці кожної країни відображаються саме в напрямках цієї політики [6, с. 69]. На нашу думку, поняття депеналізації більш вузьке, ніж пеналізації. Це можна пояснити тим, що кримінальне законодавство, незважаючи на всю його гуманність, є інструментом насамперед карального, а вже потім виховного впливу. Переважно виправлення досягається через покарання у його «чистому» вигляді. Саме тому заходів та засобів альтернативної роботи з кримінальним правопорушником, яка полягає у звільненні від покарання, дуже обмежена кількість. Тож депеналізація, звичайно, є дзеркальним відображенням пеналізації, у її більш вузькому розумінні.

Як зазначає А. І. Коробєєв, усі правознавці, які оперують поняттям «пеналізація», включають до його змісту процес визначення в кримінальному законі караності діянь, визнаних злочинами [9, с. 123]. На думку О. Д. Кос, пеналізація є синтетичним процесом, який складається з нормативного визначення характеру караності діянь та практики призначення покарання за конкретний злочин [10, с. 101]. Звісно, існують й інші точки зору. Пеналізацію розуміють як: 1) процес визначення характеру караності діянь, а також їх фактична караність, тобто процес призначення кримінального покарання в судовій практиці; 2) кількісну сторону криміналізації, її показник, мірило; 3) визначення меж караності злочинів, тобто встановлення в кримінальному законі видів та обсягу покарань за злочини тощо [11, с. 264; 12, с. 323]. Усе перелічене так чи інакше дійсно відповідає тлумаченню феномену пеналізації. До того ж це, найімовірніше, її невід'ємні елементи, котрі покладені у зміст дефініції.

Ю. Пономаренко стверджує, що пеналізація є складовою частиною кримінально-правової політики держави і становить процес та результат діяльності законодавця щодо визначення у кримінальному законі видів і розмірів покарань за окремі злочини з метою нормативного забезпечення засобів для протидії злочинності [13, с. 47]. Іншими словами, за Ю. Пономаренком, пеналізація – це діяльність законодавця щодо визначення міри покарання в кримінально-правових санкціях. Однак з огляду на таке тлумачення нерозв'язаним залишиться питання розмежування пеналізації та депеналізації. Оскільки вказівка на те, що «пеналізація є... визначення міри покарання», не надає чітких критеріїв розмежування пеналізації та депеналізації. З позиції встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях пеналізація – це діяльність законодавця щодо збільшення міри покарання в кримінально-правових санкціях [6, с. 69]. Абсолютно погоджуємося з думкою вченого та вважаємо, що *пеналізація – це складова кримінально-правової політики, яка являє собою сукупність взаємоузгоджених принципів, покладених у зміст покарання та реалізованих у вигляді санкцій норм Особливої частини кримінального законодавства* (курсив наш. – Є. Н., А. Щ.).

Чинним Кримінальним кодексом України правила пеналізації окремих злочинів визначені дуже обмежено. Часто їх зміст прихований у положеннях кримінального закону, що безпосередньо регулюють інші питання. Однак серед положень КК України до таких, що стосуються основних правил пеналізації окремих злочинів, можна принаймні віднести зазначені нижче приписи. Передусім до них належить формулювання у ст. 51 КК України закритого переліку видів покарань, що можуть використовуватися в санкціях статей його Особливої частини. До таких правил належить також передбачений ст. 52 КК України поділ усіх видів покарань на основні та додаткові. Крім того, до правил, що стосуються пеналізації злочинів, віднесено визначені в статтях Загальної частини КК України обмеження на

встановлення окремих видів покарань щодо певних видів злочинів. Нарешті, до таких правил належить і закріплення в статтях Загальної частини КК України мінімальних та максимальних розмірів окремих видів покарань.

Розглянемо кожне з названих правил, зокрема обмеження видів покарань, що можуть застосовуватися під час пеналізації злочинів. Однією з властивостей вітчизняної системи покарань, як відомо, є її закритість, яка полягає в тому, що перелік видів покарань у чинному кримінальному законодавстві України є вичерпним. Відповідно до ст. 51 КК України до осіб, визнаних винними в учиненні злочину, судом можуть бути застосовані дванадцять видів покарань. Традиційно закритість системи покарань тлумачиться в правозастосовному аспекті як заборона судам застосовувати до осіб, які вчиняють злочини, покарання, що не включені до переліку. Разом із тим подібне тлумачення, на наш погляд, не виправдано звужує зміст цієї властивості системи покарань. Очевидно, що не меншою мірою закритість переліку покарань звернута і до законодавця, який під час конструювання санкцій статей Особливої частини КК України може використовувати лише ті покарання, які включені до системи, і, навпаки, не може надавати статусу покарання будь-яким іншим застосовуваним до злочинця заходам, які, проте, до системи покарань не включені [13, с. 47]. Варто також звернути увагу, що види покарання у ст. 51 КК України розташовані системно: від максимально лояльного (штраф) до максимально жорсткого (довічне позбавлення волі). До того ж необхідно наголосити, що навіть максимально лояльне покарання у вигляді штрафу може бути призначене за вчинення тяжкого та особливо тяжкого кримінального правопорушення, що підтверджується положеннями, передбаченими у ст. 12 КК України. Щодо досліджуваного нами кримінального правопорушення, яке полягає в незаконному втручанні в роботу автоматизованої системи документообігу суду, законодавцем у санкції ч. 1 ст. 376-1 передбачено такі види покарань, як штраф від шестисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк від двох до п'яти років, або позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років; у ч. 2 передбачено обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років.

Від того, наскільки санкції статті відповідатимуть принципам необхідності та достатності покарання за конкретний вид злочину, напряду залежатиме ефективність покарання. У цьому аспекті покарання є не лише формою реалізації кримінальної відповідальності – інститутом кримінального права, а й субстратом примусового характеру права як такого, його здатності як регулятора суспільних відносин до стійкості та водночас встановлення, відновлення, гарантування, врешті-решт соціальної справедливості [14, с. 83]. Недарма В. В. Похмелкін, досліджуючи ієрархію принципів кримінального права, порівнює її з пірамідою, на вершині якої перебуває принцип справедливості [15, с. 24]. Дослідження розділу кримінального законодавства, присвяченого кримінальним правопорушенням проти правосуддя дало змогу підсумувати, що більшість сучасних санкцій не повною мірою дозволяють здійснювати вплив, достатній не тільки для перевиховання кримінального правопорушника, а й протидії іншим суспільно небезпечним діянням (загальна та спеціальна превенція).

Г. Є. Бершов, вивчаючи протиправне діяння, котре полягає у втручанні в діяльність судових органів, вказує, що одним із першочергових завдань кримінально-правових наукових досліджень є критичний аналіз чинних конструкцій покарань та винайдення моделей (у формі теоретичних концептів та практико-зорієнтованих пропозицій і рекомендацій) оптимального поєднання в санкціях статей КК України видів та меж покарань з тим, щоб забезпечити їхню відповідність соціальним очікуванням (караність), потужний запобіжний і виправний потенціал, гуманність, узгодженість із системно-правовими принципами юридичної техніки. Наведені параметри бажаної моделі кримінально-правової санкції ґрунтуються на цілях покарання, серед яких законодавцем у ст. 50 КК України виділено кару, виправлення засудженого, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншим особами. Дослідження санкцій ст. 376 КК України на предмет можливості досягнення означених вище цілей, а також відповідності принципам пеналізації вчений здійснював у двох напрямках: 1) співвіднесення характеру й ступеня суспільної небезпечності втручання в діяльність судових органів з видами та межами покарань, які передбачені санкціями ст. 376 КК України; 2) виявлення системно-правових зв'язків кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за втручання в діяльність судових органів, із суміжними нормами та аналіз дотримання принципу домірності покарань [14, с. 84]. Що стосується досліджуваного нами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 376-1 КК України, необхідно звернути увагу, що санкції статті майже не відрізняються від інших, передбачених у розділі кримінального законодавства, у якому зазначено протиправні діяння проти правосуддя.

Сучасна кримінально-правова доктрина не має у своєму розпорядженні універсальної, більш-менш конкретної та верифікованої теорії конструювання санкцій. Проте варто необхідно підкреслити нерозривний зв'язок криміналізаційних і пеналізаційних процесів. На існування такого зв'язку вказують результати низки досліджень соціально-психологічних механізмів дії кримінального покарання [16, с. 93–94]. Керуючись цією методологічною настановою, можна зробити концептуально важливий висновок: види та межі покарання мають корелювати з характером та глибиною типових особистісних негативних (антисупільних) рис злочинців, які, діючи з прямим умислом на втручання в діяльність судових органів, незважаючи на розуміння інституційної для громадянського суспільства важливості незалежності судової влади, допускають ігнорування загальносоціальних інтересів для задоволення власних егоїстичних спонукань. Такий підхід до вирішення питання пеналізації має дещо спільне з думкою С. Г. Фельдштейна, який убачав основне призначення вини критерієм призначення покарання [17, с. 35]. Абсолютно погоджуємося з цією позицією, яка набуває особливої актуальності у зв'язку з тим, що вчинити кримінальне правопорушення, передбачене ст. 376-1 КК України, може не тільки службова особа, яка має доступ до автоматизованої системи документообігу суду (далі – АСДС), а й будь-яка інша, яка досягла шістнадцятирічного віку.

І. Я. Козаченко, підтримуючи цю позицію, доповнює її, вказуючи, що в процесі вчинення злочину соціально-психологічний механізм сприйняття дійсності особою відображає не лише нормативні вимоги, які висуває суспільство до

поведінки, але й ті правові наслідки, які можуть настати для цієї особи [18, с. 94]. Разом з тим зауважимо, що не лише вина, а й об'єктивний характер суспільної небезпечності діяння в цілому, а також особи, яка допускає його вчинення, мають слугувати критеріями для визначення покарання. Як слушно з цього приводу зазначає В. О. Навроцький, санкція є обчислювальним вираженням суспільної небезпеки злочину [19, с. 118]. Саме через це, на нашу думку, покарання має обиратися насамперед з урахуванням зв'язку суб'єкта та об'єктивних обставин, які сприяли або ускладнювали вчинення кримінального правопорушення.

Г. Є. Бершов зауважує, що звертають на себе увагу досить низькі межі покарань у вигляді штрафу – до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – у санкції ч. 1 ст. 376 КК України. У грошовому виразі, відповідно до положення ст. 5 підрозділу 1 «Особливості справляння податку на доходи фізичних осіб» розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, зазначена максимальна межа становить 850 грн. Для порівняння: а) за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду передбачене покарання у вигляді штрафу розміром від шестисот (10 200 грн) до тисячі (17 000 грн) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 376-1 КК України); б) порушення вимог законодавства щодо встановлення і використання на транспортному засобі спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв (ст. 122-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення) призводить до накладення штрафу від двох тисяч п'ятисот (42 500 грн) до трьох тисяч (51 000 грн) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Важко пояснити, чому законодавець передбачив більш сувору відповідальність: а) за втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, аніж за вплив на суддю – реального носія судової влади; б) за суспільно шкідливе діяння, ніж за суспільно небезпечне. Таких прикладів непослідовності в питаннях пеналізації, на жаль, багато. Певно, кримінально-правова політика взагалі й у частині пеналізації зокрема має підпорядковуватися єдиному стратегічному напрямку, здійснюватися на засадах системності, науковості та послідовності. Також очевидно й те, що розмір штрафу за втручання в діяльність судових органів потрібно збільшувати [14, с. 83]. Повністю погоджуємося з цією думкою, дещо доповнивши її. Майнові покарання за такі діяння є максимально доцільними, оскільки, по-перше, повною мірою реалізується завдання кримінального законодавства, яке полягає в покаранні кримінального правопорушника з метою його перевиховання; по-друге, такий вплив є мінімально репресивним та не зумовлює побічних дій, які притаманні покаранню у вигляді позбавлення волі.

Ще одне із запропонованих законодавцем покарань – обмеження волі – також можна визнати актуальним та дієвим у разі незаконного втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, чого, на жаль, не можна стверджувати про позбавлення волі. Насправді жодним чином не варто недооцінювати суспільну небезпечність такого діяння, адже наслідком посягання на правосуддя може стати дестабілізація низки державних процесів. При цьому ізоляція особи від суспільства має на меті насамперед захист громадян та держави від небезпечної людини. Здебільшого позбавлення волі призначається тоді, коли шкода, завдана кримінальним правопорушенням, або взагалі не може бути відшкодована, або лише частково. У випадку з незаконним втручанням в роботу

автоматизованої системи документообігу суду не можна стверджувати, що суспільна небезпека цього діяння настільки значна, що особа, яка його вчинила, має бути ізольована. У цьому контексті також необхідно пам'ятати, що вплив співкамерників, обмін кримінальним досвідом може стати деструктивним чинником, через що девіації в поведінці правопорушника лише еволюціонуватимуть, він сам не усвідомить власних помилок, а стане більш «освіченим».

Цікавим аспектом є вказівка законодавця на те, що основне покарання за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 376-1 КК України, поєднується з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років. На наш погляд, така позиція є не повною мірою виваженою, оскільки суб'єктом цього правопорушення може бути не тільки службова особа, яка має право доступу до АСДС, а й будь-яка інша фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та вчиняє злочин шляхом несанкціонованого доступу до зазначеної системи. У цьому контексті здається недоцільним позбавляти права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю особу, яка не стосується суду, оскільки це матиме «нульовий» виховний ефект. Отже, на нашу думку, необхідно диференціювати кримінально-правовий вплив за вчинення досліджуваного суспільно небезпечного діяння залежно від суб'єкта. Наша позиція може бути аргументована тим, що службова особа, яка має доступ до АСДС, повинна нести більш серйозну кримінальну відповідальність, оскільки вона зобов'язана реалізовувати покладений на неї обов'язок, який полягає у підтриманні та сприянні нормальному функціонуванню автоматизованої системи документообігу суду. Зважаючи на те, що така особа дискредитує органи судової влади, має схильність користуватися службовим становищем, усвідомлюючи та бажаючи настання негативних наслідків, вона є більш суспільно небезпечною, а тому й потребує більш жорсткого покарання. Ураховуючи зазначене, пропонуємо викласти ст. 376-1 КК України в такій редакції:

«Стаття 376¹. Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду

1. Умисне внесення неправдивих відомостей чи несвоєчасне внесення відомостей до автоматизованої системи документообігу суду, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в автоматизованій системі документообігу суду, чи інше втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, вчинені особою, яка не має права доступу до цієї системи, шляхом несанкціонованого доступу до автоматизованої системи документообігу суду, –

караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від одного до трьох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою, яка має право доступу до цієї системи, –

караються штрафом від шестисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб, –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років».

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило зробити висновок, що на сьогодні види покарань, передбачені за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, є не повною мірою ефективними та не відповідають рівню суспільної небезпеки діяння. Актуальним шляхом розвитку для законодавця є зміна підходу до суб'єктів такого правопорушення та встановлення особливостей його вчинення, усіх необхідних компонентів суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Наразі одним із дієвих способів вирішення такої ситуації, на нашу думку, є диференціація кримінальної відповідальності залежно від виду суб'єкта (загальний або спеціальний).

Список використаних джерел

1. Гуророва Н. О., Пономаренко Ю. А. Пеналізація злочинів як напрямок кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 32–49.
2. Дагель П. С. Проблемы советской уголовной политики. Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1982. 124 с.
3. Панченко П. Н. Советская уголовная политика. Общетеоретическая концепция борьбы с преступностью: ее становление и предмет. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1988. 198 с.
4. Босхолов С. С. Основы уголовной политики. Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. М. : ЮрИнфоР, 1999. 293 с.
5. Уголовное право. Общая часть : учебник / Л. Д. Гаухман, М. П. Журавлёв, И. Д. Козочкин и др.; под ред. Л. Д. Гаухмана и С. В. Максимова. М. : Эксмо, 2004. 784 с.
6. Назимко Є. С. Загальний огляд політико-правових процесів установа міри покарання в кримінально-правових санкціях. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 67–72.
7. Литвак О. М. Про кримінальну або криминологічну політику. *Юридичний вісник Одеської національної юридичної академії*. 2000. № 2. С. 94–97.
8. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
9. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. Владивосток : Изд-во Дальневосточного университета, 1987. 267 с.
10. Кос О. Д. Завдання та роль політики у сфері боротьби зі злочинністю як напрямку діяльності держави. *Право і суспільство*. 2009. № 5. С. 100–102.
11. Ванчак М. Л. Поняття кримінальної законотворчості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. № 2. С. 258–266.
12. Павлик Л. В. Співвідношення диференціації кримінальної відповідальності з індивідуалізацією, криміналізацією та пеналізацією. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. № 2. С. 316–326.
13. Пономаренко Ю. Основні правила пеналізації окремих злочинів за чинним КК України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 47–52.
14. Бершов Г. Є. Покарання за втручання у діяльність судових органів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (59). Ч. 1. С. 83–90.
15. Похмелкин В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1990. 177 с.
16. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. О. : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2004. 132 с.
17. Фельдштейн С. Г. Психологические основы и юридические конструкции форм виновности в уголовном праве. М. : Тип. Яцкова, 1903. 267 с.

18. Козаченко И. Я. Личностный аспект уголовной ответственности. *Актуальные проблемы правовой защиты личности в уголовном судопроизводстве*. Ярославль : Изд-во Яросл. гос. ун-та, 1990. С. 92–98.
19. Навроцький В. О. Значення санкції в статті кримінального закону для кваліфікації діяння. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 3. С. 117–125.

References

1. Hutorova, N. O., Ponomarenko, Yu. A. (2013). Penalizatsiia zlochyniv yak napriamok kryminalno-pravovoi polityky [Capitalization of crimes as a direction of criminal policy]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*. № 1. S. 32–49 [in Ukrainian].
2. Dageľ, P. S. (1982). Problemy sovetskoj ugolovnoj politiki [Problems of Soviet criminal policy]. Vladivostok : Izd-vo Dal'nevost. un-ta. 124 s. [in Russian].
3. Panchenko, P. N. (1988). Sovetskaya ugolovnaya politika. Obshcheteoreticheskaya koncepciya bor'by s prestupnost'yu: ee stanovlenie i predmet [Soviet criminal policy. General of the Treatment Concept of Crime Combination: Her formation and subject]. Tomsk : Izd-vo Tomsk. un-ta. 198 s. [in Russian].
4. Boskholov, S. S. (1999). Osnovy ugolovnoj politiki. Konstitucionnyj, kriminologicheskij, ugolovno-pravovoj i informacionnyj aspekty [Fundamentals of criminal policy. Constitutional, criminological, criminal law and information aspects]. M. : YUInfoR. 293 s. [in Russian].
5. Ugolovnoe pravo. Obshchaya chast' : uchebnik [Criminal law. General : textbook] / L. D. Gauhman, M. P. Zhuravlyov, I. D. Kozochkin i dr.; pod red. L. D. Gauhmana i S. V. Maksimova. M. : Eksmo, 2004. 784 s. [in Russian].
6. Nazymko, Ye. S. (2012). Zahalnyi ohliad polityko-pravovykh protsesiv ustanovlennia miry pokarannia v kryminalno-pravovykh sanktsiiakh [Overview of the political and legal processes of establishing a measure of punishment in criminal law sanctions]. *Biuleten Ministerstva yustytsii Ukrainy*. № 1. S. 67–72 [in Ukrainian].
7. Lytvak, O. M. (2000). Pro kryminalnu abo kryminolohichnu polityku [About criminal or criminological policies]. *Yurydychni visnyk Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii*. № 2. S. 94–97 [in Ukrainian].
8. Velykyi tlumachnyi slovnyk ukraïnskoi movy [Great interpretation dictionary of the Ukrainian language] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. K. : Irpin : VTF «Perun», 2007. 1736 s. [in Ukrainian].
9. Korobeev, A. I. (1987). Sovetskaya ugolovno-pravovaya politika: problemy kriminalizatsii i penalizatsii [Soviet criminal law policy: problems of criminalization and penalization]. Vladivostok : Izd-vo Dal'nevostochnogo universiteta. 267 s. [in Russian].
10. Kos, O. D. (2009). Zavdannia ta rol polityky u sferi borotby zi zlochynnistiu yak napriamku diialnosti derzhavy [The task and role of the policy in combating crime as the direction of the state's activities]. *Pravo i suspilstvo*. № 5. S. 100–102 [in Ukrainian].
11. Vanchak, M. L. (2011). Poniattia kryminalnoi zakonotvorchosti [The notion of criminal law-making]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*. № 2. S. 258–266 [in Ukrainian].
12. Pavlyk, L. V. (2011). Spivvidnoshennia dyferentsiatsii kryminalnoi vidpovidalnosti z indyvidualizatsiieiu, kryminalizatsiieiu ta penalizatsiieiu [Value of differentiation of criminal liability with individualization, criminalization and penalization]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*. № 2. S. 316–326 [in Ukrainian].
13. Ponomarenko, Yu. (2009). Osnovni pravyla penalizatsii okremykh zlochyniv za chynnym KK Ukrainy [Basic rules for penalization of individual crimes under the current Criminal Code of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. № 3. S. 47–52 [in Ukrainian].
14. Bershov, H. Ye. (2012). Pokarannia za vtruchannia u diialnist sudovykh orhaniv [Punishment for interference with judicial bodies]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4 (59). Ch. 1. S. 83–90 [in Ukrainian].
15. Pohmelkin, V. V. (1990). Social'naya spravedlivost' i ugolovnaya otvetstvennost' [Social justice and criminal liability]. Krasnoyarsk : Izd-vo Krasnoyar. un-ta. 177 s. [in Russian].
16. Mytrofanov, A. A. (2004). Osnovni napriamky kryminalno-pravovoi polityky v Ukraini: formuvannia ta realizatsiia [Main directions of criminal policy in Ukraine: Formation and implementation]. O : Vyd-vo Odes. yuryd. in-tu NUVS. 132 s. [in Ukrainian].

17. Fel'dshtejn, S. G. (1903). Psihologicheskie osnovy i yuridicheskie konstrukcii form vinovnosti v ugolovnom prave [Psychological basis and legal structures of permeals in criminal law]. M. : Tip. YAckova. 267 s. [in Russian].
18. Kozachenko, I. YA. (1990). Lichnostnyj aspekt ugolovnoj otvetstvennosti [Personal aspect of criminal liability]. Aktual'nye problemy pravovoj zashchity lichnosti v ugolovnom sudoproizvodstve. YArosavl' : Izd-vo YArosl. gos. un-ta. S. 92–98 [in Russian].
19. Navrotskyi, V. O. (1999). Znachennia sanktsii v statti kryminalnogo zakonu dlia kvalifikatsii diiannia [The value of sanctions in the article of the criminal law for the qualification of the act]. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. № 3. S. 117–125 [in Ukrainian].

Nazymko Yehor,

Doctor of Law, Senior Research Fellow
(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4949-4155>

Shcherbina Artem,

Graduate Student
(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8600-1829>

PENALIZATION OF ILLEGAL INTERFERENCE IN THE OPERATION OF THE AUTOMATED COURT DOCUMENT SYSTEM IN UKRAINE

In the article the authors consider the institute of penalization in general and penalization of illegal interference in the work of the automated document management system of the court in Ukraine in particular. It is indicated that the study of sanctions of criminal law, and in particular Art. 376-1 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for criminal liability for unlawful interference in the automated document management system of the court, allows us to conclude that the legislator does not always correctly correlate the public danger of an illegal act, its consequences for the state and society. According to the author, the concept of penalization is somewhat narrower than penalization. This can be explained by the fact that criminal law, despite all its humanity, is an instrument, first of all, punitive, and only then educational influence. In most cases, correction is achieved through punishment in its purest form. That is why the measures and means of alternative work with a criminal offender, which consists in release from punishment are very limited. Therefore, depenalization is a mirror image of penalization, in its narrower sense. The author's definition of penalization is offered, which should be understood as a component of criminal law policy, which is a set of mutually agreed principles, laid down in the content of punishment and implemented in the form of sanctions of the Special Part of criminal law. It is concluded that currently the types of penalties provided for illegal interference in the work of the automated document management system of the court are not fully effective and do not correspond to the level of public danger of the act. An important way of development for the legislator is to change the approach to the subjects of such an offense and to establish the features of its commission, all the necessary components of the subjective side of the criminal offense. Currently, one of the effective ways to solve this situation is to differentiate criminal liability depending on the type of subject (general or special).

Key words: penalization; criminal offense; criminal law; automated court document management system; illegal interference; justice; subject.

Надіслано до редакції 25.05.2021
Рекомендовано до публікації 01.06.2021

УДК: 342.9

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-161-167>

Шульга Андрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6600-2904>

Пересада Ольга Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7199-1938>

Хайлова Тетяна Володимирівна,
кандидат наук з державного управління, доцент
(*Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6106-2027>

ЩОДО НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ ТА ПОРЯДКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ ПРАВОПОРУШНИКІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті розглядається питання нормативного врегулювання строків та порядку адміністративного затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства з метою обґрунтування збільшення строку їхнього затримання більш ніж на три години. Для цього пропонується статтю 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення доповнити частиною четвертою такого змісту: «Осіб, які вчинили домашнє насильство, тобто умисне вчинення будь-яких діянь фізичного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), унаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділом органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення – до 72 годин для направлення на судовий розгляд». На думку авторів, утримувати правопорушників (домашніх дебоширів) після здійснення адміністративного затримання

варто в спеціальній кімнаті для затриманих. Також слід підтримати пропозицію вчених-правників та практичних співробітників правоохоронних органів стосовно можливості розгляду судом адміністративних проваджень без обов'язкової присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство; адміністративне правопорушення; адміністративне затримання.

Постановка проблеми. Останнім часом у правоохоронній системі України гостро постало питання щодо попередження, припинення фактів домашнього насильства. Указана проблема не є новою, домашнє насильство супроводжує

людське суспільство з моменту його виникнення, але у зв'язку з тим, що Україна визначила чіткий курс на європейські цінності та прагне якнайшвидше стати частиною Європейського Союзу, то наявність такого ганебного явища, як домашнє насильство суперечить і формальним нормам щодо захисту прав людини, і взагалі самій суспільній моралі. Отже, нагальною є потреба у визначенні правового механізму щодо ефективної боротьби з фактами домашнього насильства в Україні. Однією зі складових цієї проблеми є питання щодо адміністративного затримання осіб, що вчиняють домашнє насильство, з метою подальшого розгляду в суді матеріалів адміністративного провадження за ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо ступеня розробленості теми домашнього насильства в наукових та фахових колах, то вказана проблема завжди розглядається спільно з двома основними компонентами, а саме: питанням загального правового реагування на безпосередні факти домашнього насильства та питанням адміністративного затримання особи, яка вчинила це правопорушення. Зокрема, над теоретичними аспектами щодо подолання домашнього насильства працювали такі вчені-юристи та практичні співробітники правоохоронної сфери, як С. В. Альошкін, І. В. Басиста, В. О. Брижик, К. Л. Бугайчук, Г. В. Герасименко, О. В. Доценко, І. В. Дроздова, Д. Г. Заброта, А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Т. М. Малиновська, О. М. Мусієнко та інші. Питання щодо адміністративного затримання вивчали такі науковці: В. Г. Залужний, Л. Л. Саврончук, А. В. Столітній, А. В. Пугач, Г. М. Устінова-Бойченко та інші. Але будь-яких конкретних пропозицій стосовно проблеми адміністративного затримання саме за факти домашнього насильства в дослідженнях учених-правників та практиків-правоохоронців на сьогодні бракує. Про це свідчить доручення керівництва Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) № 21708/37 від 24.05.2021 р. «Про організацію внесення змін до законодавства щодо строків та порядку адміністративного затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства». У цьому документі висловлюється прохання до науковців закладів вищої освіти опрацювати питання щодо законодавчого врегулювання затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства [1].

Метою цієї статті є спроба надати пропозиції щодо законодавчого врегулювання затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Щодо нормативного врегулювання питань адміністративного затримання за прояви насильства в сім'ї варто розглянути ст. 262 КУпАП, у якій ідеться про те, що органами внутрішніх справ (Національною поліцією України) у разі виявлення порушника під час учинення проступку може бути здійснене адміністративне затримання, яке згідно з ч. 1 ст. 263 КУпАП може тривати не більше як три години. До того ж вказана норма не обмежується лише трьома годинами строку утримання затриманої в адміністративному порядку особи. Відповідно до ч. 2 та ч. 3 зазначеної вище статті, осіб, які незаконно перетнули або зробили спробу незаконно перетнути державний кордон України, порушили порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України або до району проведення антитерористичної операції чи виїзду з них, порушили прикордонний режим, режим у пунктах пропуску через державний кордон України або режимні правила в контрольних пунктах в'їзду-виїзду, правила використання об'єктів тваринного світу в межах прикордонної смуги та контрольованого прикордонного району, у територіальному морі, внутрішніх водах та виключній (морській)

економічній зоні України, вчинили злісну непокору законному розпорядженню або вимозі військовослужбовця чи працівника Державної прикордонної служби України або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, а також іноземців та осіб без громадянства, які не виконали рішення про заборону в'їзду в Україну, порушили правила перебування в Україні або транзитного проїзду через територію України, може бути затримано на строк до трьох годин для складення протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи та/або з'ясування обставин правопорушення – до трьох діб.

Осіб, які порушили правила обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, може бути затримано на строк до трьох годин для складення протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи, проведення медичного огляду, з'ясування обставин придбання вилучених наркотичних засобів і психотропних речовин та їх дослідження – до трьох діб з повідомленням про це письмово прокурора протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання.

Зазначена норма чинного КУпАП уже в самому змісті має певні прецеденти щодо збільшення строку примусового утримання затриманої особи за вчинення певних адміністративних правопорушень. Тобто наявний певний процесуальний прецедент, який дає можливість збільшувати строки адміністративного затримання за інші адміністративні правопорушення, які за своїм змістом містять більш вагомий для суспільства шкідливі наслідки (ст. 10 КУпАП). Отже, серед адміністративних правопорушень, наприклад тих, що зазначені у п. 1 ч. 2 ст. 262 КУпАП, за вчинення яких передбачається адміністративне затримання не більше як на три години, саме вчинення насильства в сім'ї є таким, що, на нашу думку, має найбільш вагомий шкідливі наслідки для суспільства. Адже насильство в сім'ї є, як правило, тим кримінологічним фактором, який передуює вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильством в сім'ї (ст. 126¹ Кримінального кодексу України). Відповідно до статистичних даних, в Україні за 2018–2019 роки спостерігається зростання кримінального рецидиву цих шкідливих проявів у суспільстві. Так, якщо в 2018 році було зареєстровано 115473 заяв і повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, складено 99531 адміністративний протокол, а кримінальних проваджень розпочато 2628. То вже у 2019 році було зареєстровано 141814 заяв про домашнє насильство, складено 106721 адміністративний протокол та розпочато 2776 кримінальних проваджень [2, с. 11]. З наведеного зрозуміло, що кількість таких правопорушень тільки зростає, а отже, зважаючи на нині депресивний стан суспільства, це загрожує більш шкідливими, можливо, і суспільно небезпечними наслідками. Тому нагальною є потреба в перегляді законодавцем норм адміністративного законодавства України, які регламентують строки адміністративного затримання осіб, що вчиняють домашнє насильство.

Для обґрунтування певних пропозицій щодо зміни норми адміністративного законодавства стосовно строків адміністративного затримання слід здійснити аналіз норм зарубіжного законодавства, яке регламентує саме цю діяльність. Розглянемо законодавчі норми держав Європейського Союзу та США. Наприклад, у США, Великобританії та Канаді не існує поняття «адміністративне затримання». Будь-яке затримання поліцією називається арештом. Строк затримання чітко не вказаний, але затриманого потрібно негайно доправити до суду для вирішення питання про його подальше затримання. На відміну від країн загального права, у Франції затримання поділяється на попереднє затримання та арешт. Попереднє затримання не повинно перевищувати 24 години. Після цього громадянин мусить бути доставлений до суду,

який вирішує всі подальші питання. У зарубіжних країнах відсутні кодекси про адміністративні правопорушення. У них правовою основою адміністративної діяльності поряд з іншими нормативними актами визнаються кримінальні та кримінально-процесуальні кодекси. У зв'язку з цим компетенція поліції зарубіжних країн у низці питань є ширшою, ніж в Україні [3, с. 7–8]. Крім того, інституту адміністративного затримання немає і в таких державах, як Франція та Італія [4, с. 22].

Аналізуючи досвід Німеччини та Польщі, варто зазначити, що для цих країн характерним є застосування в діяльності поліції адміністративного затримання як заходу безпосереднього примусу з крайньою формою легального державного примусу невідкладної дії під час здійснення управлінського акту з детальним нормативним регулюванням його засад у випадках, коли вжиття інших заходів у певних ситуаціях не передбачено, якщо попередньо вжиті заходи виявилися неефективними. У цьому разі головна функція щодо визначення терміну затримання покладається на суд. Затримана поліцією особа знаходиться в кімнаті затриманих до розгляду справи судом, який і визначає подальшу долю затриманого [4, с. 21].

В Австрії строк затримання регулюється Законом від 1991 року «Про загальну адміністративну процедуру». Адміністративні органи за австрійським законодавством мають значні повноваження щодо застосування заходів примусу під час адміністративного карного переслідування, серед яких примусовий привід особи, визначення обвинуваченому зобов'язання внесення будь-якого виду забезпечення з метою уникнення його ухилення від переслідування чи покарання (внесення грошової суми, застава на речі тощо). Розмір забезпечення не повинен перевищувати 2180 євро чи грошовий штраф, який може бути призначений за вчинений проступок. Тобто затримання є крайнім примусовим заходом, що застосовується службовцем органу публічної безпеки, який виявляє порушника на місці вчинення проступку.

Положення параграфу 35 Закону про адміністративні покарання передбачають обставини, за яких службовці органу публічної безпеки мають право затримати особу. Затримання здійснюється, якщо: 1) вона є невідомою для органу, не називає себе і її особистість неможливо одразу встановити в інший спосіб або 2) існує обґрунтована підозра, що вона намагатиметься уникнути карного переслідування, або 3) вона продовжує спроби вчинення діяння, незважаючи на попередження.

Затримана особа повинна негайно передаватися до уповноваженого адміністративного органу для утримання її під вартою. Строк такого утримання під вартою не може бути більшим ніж 24 години.

Із зазначеного досвіду Австрії може бути запозичена й запроваджена в Україні позитивна практика визначення особі зобов'язання внесення будь-якого виду забезпечення з метою уникнення її ухилення від переслідування чи покарання (внесення грошової суми, застава на речі тощо). Таким чином, адміністративне затримання буде застосовуватися тільки в тих випадках, коли особа відмовиться від добровільного внесення тимчасового забезпечення в розмірі штрафу, який передбачений за відповідне правопорушення [5, с. 672–673].

Досвід застосування адміністративного затримання в Данії вказує на той факт, що поліцейський арешт у цій європейській державі може тривати до 24 годин, коли на це є підстави. А в разі необхідності суд може продовжувати цей арешт до 72 годин.

У Словенії тільки два примусові заходи (затримання особи, яка перебуває під впливом алкоголю або інших психоактивних засобів, та привід особи, затриманої під час проступку) можуть застосовуватися без попереднього дозволу суду за рішенням представника проступкового органу (поліцейського) на підставі статей 109 і 110 Закону про проступки. Затримання особи, яка перебуває під впливом алкоголю або інших психоактивних засобів, здійснюється тільки у випадку, коли існує небезпека продовження протиправного діяння. Затримання не може тривати більше дванадцяти годин [6, с. 187, 190–191].

Отже, узагальнюючи досвід зарубіжних країн, можна стверджувати, що в державах англосаксонської правової системи немає чіткого розмежування затримання адміністративного та затримання за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, проте наявна чітка система поліцейського затримання за фактом учинення певного правопорушення, але з обов'язковим доставленням правопорушника до суду. Строки визначені так, щоб правопорушника можна було доставити до суду. У Франції, Німеччині та Італії затримання регламентовано як арешт. Однак строки затримання в зазначених вище державах не обмежені так, як це зроблено в Україні.

Висновки. Підсумовуючи все викладене й аналізуючи чинне законодавство України про адміністративні правопорушення, убачаємо за доцільне надати пропозиції.

По-перше, статтю 263 КУпАП доповнити ч. 4 такого змісту: «Осіб, які вчинили домашнє насильство, тобто умисне вчинення будь-яких діянь фізичного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення – до 72 годин для направлення на судовий розгляд».

По-друге, місцями утримання затриманих осіб, відповідно до Інструкції організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України [7], є кімната для затриманих, куди згідно з п. 3 розділу 5 цієї Інструкції старший інспектор-черговий (інспектор-черговий) чергової частини (сектору реагування патрульної поліції) територіального підрозділу поліції поміщає та утримує осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, визначені пунктом 1 частини другої статті 262 КУпАП, на підставі протоколу про адміністративне затримання – на строки, установлені статтею 263 КУпАП.

По-третє, ураховуючи складність ситуації, яка виникла в галузі запобігання домашньому насильству, варто підтримати пропозицію вчених та практичних співробітників поліції стосовно внесення змін до частини 2 статті 268 КУпАП, що дозволять проводити розгляд справ про адміністративні правопорушення за статтею 173² КУпАП без обов'язкової присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності (кривдника), якщо дана особа була належним чином повідомлена, однак не з'явилася на засідання. Ухвалення зазначених змін дасть змогу зменшити кількість випадків, коли кривдник уникнув відповідальності за скоєне правопорушення у зв'язку із закінченням строків давності, і як наслідок – допоможе ефективніше реагувати на випадки домашнього насильства [2, с. 9].

Список використаних джерел

1. Про організацію внесення змін до законодавства щодо строків та порядку адміністративного затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства : доручення керівництва МВС України № 21708/37 від 24.05.2021 р.
2. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2019 / Ю. В. Аносова, А. Капур та інші. Право-Justice. 2020. 62 с. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Ukrainian%202019%20PRAVO%20Monitoring%20report.pdf> (дата звернення: 07.06.2021).
3. Заросило В. О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 19 с.
4. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 44 с.
5. Столітній А. В. Зарубіжний досвід застосування адміністративного затримання та шляхи його запозичення для України. Форум права. № 2. 2012. С. 670–678.
6. Банчук О. А. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні. К. : Книги для бізнесу, 2007. 917 с.
7. Інструкція з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, затверджена наказом МВС України № 440 від 23.05.2017, зі змінами та доповненнями від 06.02.2020 р. «Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text> (дата звернення: 07.06.2021).

References

1. Pro orhanizatsiiu vnesennia zmin do zakonodavstva shchodo strokiv ta poriadku administratyvnoho zatrymattia pravoporushnykiv za vchynennia domashnoho nasylystva [About the organization of amendments to legislation on terms and procedure for administrative detention of offenders for committing domestic violence] : doruchennia kerivnytstva MVS Ukrainy № 21708/37 vid 24.05.2021 r.
2. Monitorynh sytuatsii reahuvannia systemy pravosuddia na vchynennia domashnoho nasylystva ta nasylystva za oznakoiu stati: 2019 [Monitoring the situation of response of the justice system to commit domestic violence and violence on the basis of gender: 2019] / Yu. V. Anosova, A. Kapur ta inshi. Pravo-Justice, 2020. 62 s. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Ukrainian%202019%20PRAVO%20Monitoring%20report.pdf> (data zvernennia: 07.06.2021).
3. Zarosylo, V. O. (2002). Porivnialnyi analiz administratyvnoi diialnosti militsii Ukrainy ta politsii zarubizhnykh krain (Velykobrytanii, SShA, Kanady ta Frantsii) [Comparative analysis of the administrative activity of the police of Ukraine and the police of foreign countries (Great Britain, USA, Canada and France)] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. Kyiv. 19 s.
4. Kolomoiets, T. O. (2005). Administratyvnyi pryumus u publichnomu pravi Ukrainy teoriia dosvid ta praktyka realizatsii [Administrative coercion in public law of Ukraine: theory, experience and practice of implementation] : avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk : 12.00.07 / Nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. 44 s.
5. Stolitnii, A. V. (2012). Zarubizhnyi dosvid zastosuvannia administratyvnoho zatrymattia ta shliakhy yoho zapozychennia dlia Ukrainy [Foreign experience of application of administrative detention and ways of its borrowing for Ukraine]. Forum prava. № 2. S. 670–678.
6. Banchuk, O. A. (2007). Administratyvne deliktne zakonodavstvo: zarubizhnyi dosvid ta propozytsii reformuvannia v Ukraini [Administrative Deltic Legislation: Foreign Experience and Proposals for Reform in Ukraine]. K. : Knyhy dlia biznesu. 917 s.
7. Instrukttsiia z orhanizatsii diialnosti chervovoi sluzhby orhaniv (pidrozdiliv) Natsionalnoi politsii Ukrainy, zatverdzhena nakazom MVS Ukrainy № 440 vid 23.05.2017, zi zminamy ta dopovnenniamy vid 06.02.2020 r. «Pro zatverdzhennia Instrukttsii z orhanizatsii diialnosti chervovoi sluzhby orhaniv (pidrozdiliv) Natsionalnoi politsii Ukrainy» [Instruction on the organization of the activity of the regular service of bodies (subdivisions) of the National Police of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text> (data zvernennia: 07.06.2021).

Shulha Andriy,

PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6600-2904>

Peresada Olha,

PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7199-1938>

Khailova Tetyana,

Candidate of Economics in Public Administration,
Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6106-2027>

**REGARDING THE REGULATORY REGULATION OF TERMS AND PROCEDURE FOR ADMINISTRATIVE
DETENTION OF OFFENSERS FOR DOMESTIC VIOLENCE**

The article deals with the issue of normative regulation of the terms and procedure of administrative detention of offenders committed domestic violence in order to justify increasing the detention period for domestic brawlers for more than three hours. It is proposed to supplement Article 263 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses with the fourth part of the following content: "Persons who have committed domestic violence, i.e. the intentional commission of any act of a physical nature (use of violence that did not cause bodily harm; threats; insults or persecution; deprivation of housing, food, clothing, other property or funds that belongs to the victim, who has the right on it guaranteed by law, et.) must be detained for up to 72 hours for referral to trial if the physical or mental health of the victim was damaged or could be damaged. This applies to cases if the urgent injunction was not executed by the person in respect of whom the order was issued or if person did not notify the authorized units of the National Police of Ukraine of the place of his/her temporary stay". It was proposed to detain domestic rowdies after administrative detention in special rooms for arrestees. The proposal of legal scholars and law enforcement officers regarding the possibility of administrative proceedings without the obligatory presence of a person who was brought to administrative responsibility for committing domestic violence has been also supported. This provision of the current Code of Ukraine on Administrative Offenses already in its content has certain precedents for increasing the term of compulsory detention of a detained person for committing certain administrative offenses. Thus, there is a certain procedural precedent, which makes it possible to increase the terms of administrative detention for other administrative offenses, which in their content have more significant harmful consequences for society, such as Article 10 of this Code. Thus, among the administrative offenses, such as those listed in paragraph 1 of part 2 of Article 262 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine, for which administrative detention is provided for no more than three hours, domestic violence is the one that, on our opinion, has the most serious harmful consequences for society.

Key words: domestic violence; administrative offense; administrative detention.

Надіслано до редколегії 15.06.2021
Рекомендовано до публікації 22.06.2021

РОЗДІЛ V

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК: 342.922

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-168-174>

Мердова Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Шульга Марина Вікторівна,
викладач
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8314-8104>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПІДГОТОВКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Статтю присвячено дослідженню адміністративно-правового регулювання практичної підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Авторами на підставі аналізу Положення про практичну підготовку слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України виділено проблемні питання організації і проведення різновидів практичної підготовки. Зроблено висновок, що механізм

практичної підготовки зазначеної категорії осіб та його нормативне вираження потребує вдосконалення.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти; заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських; курсант; слухач; практична підготовка; ознайомча практика; навчальна практика; стажування.

Постановка проблеми. Практична підготовка здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських (далі – ЗВО), є невід’ємною складовою освітнього процесу, яка дозволяє забезпечити набуття компетентностей та програмних результатів навчання, передбачених освітньо-професійними програмами. Організаційно-правові засади практичної підготовки здобувачів вищої освіти, безумовно, потребують належного нормативного врегулювання, оскільки під час реалізації заходів практичної підготовки адміністративно-правовий статус здобувачів вищої освіти змінюється, що пов’язано зі специфікою діяльності підрозділів поліції, на базі

яких організовується така підготовка. На сьогодні ці питання регламентуються Положенням про практичну підготовку слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) від 27.06.2013 року № 621 (далі – Положення) [1]. Цей нормативно-правовий акт має суттєве значення для встановлення адміністративно-правового статусу зазначеної категорії осіб, оскільки під час реалізації заходів, передбачених програмами практичної підготовки, публічно-владні повноваження курсантів та слухачів значно розширюються. Однак аналіз його положень свідчить про те, що вказаний нормативно-правовий акт не відповідає потребам сьогодення, містить положення, які суперечать іншим нормативно-правовим актам, застарілу термінологію, не враховує особливостей організації освітнього процесу на сучасному етапі розвитку відомчої освіти тощо. З огляду на це важливим є питання вдосконалення адміністративно-правових засад практичної підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових працях немає досліджень адміністративно-правових засад практичної підготовки здобувачів вищої освіти ЗВО. Переважно зазначені питання вивчалися у площині педагогічної науки без розгляду організаційно-правового змісту. Усе це дає змогу наголосити на необхідності дослідження зазначеного питання в сучасній адміністративно-правовій науці.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз положень чинного законодавства щодо практичної підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, виокремлення проблемних моментів її організації та формулювання пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правових засад цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що відповідно до положень чинного законодавства особи, які навчаються у ЗВО, є «здобувачами вищої освіти», до них зараховано курсантів, слухачів, ад'юнктів (аспірантів) та докторантів. Однак специфіка освітнього процесу ад'юнктів (аспірантів) та докторантів не передбачає проходження практичної підготовки. Саме тому організаційно-правові засади практичної підготовки, визначені в Положенні, стосуються лише курсантів та слухачів ЗВО [1]. Варто звернути увагу, що нормативно-правовий акт має суттєві недоліки, які буде розглянуто далі.

По-перше, Положення оперує термінами: «вищий навчальний заклад», що не відповідає Закону України «Про вищу освіту»; «органи внутрішніх справ», що суперечить нормам Закону України «Про Національну поліцію». До того ж практичні підрозділи, які зазначені як бази проходження практичної підготовки, не узгоджуються з організаційною структурою Національної поліції України.

По-друге, згідно з чинними нормами основними видами практичної підготовки є:

- ознайомча практика, яка відбувається на базі територіальних підрозділів поліції без конкретизації певної служби;
- навчальна практика, що передбачає набуття курсантами практичних навичок роботи в підрозділах міліції громадської безпеки (нині це підрозділи превентивної діяльності. – *О. М., М. Ш.*), курсантами третього курсу (крім курсантів,

строк навчання яких становить 3 роки) – у підрозділах кримінальної поліції та слідства;

– стажування, що відбувається на базі тих територіальних органів поліції, до яких планується призначення здобувачів вищої освіти після закінчення ЗВО.

На нашу думку, цей підхід не враховує так званої спеціалізації, за якою здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, оскільки на момент вступу до ЗВО їм надається висновок Головного управління Національної поліції України в конкретній області про направлення на навчання з метою підготовки кадрів для конкретного підрозділу поліції. Крім того, такий підхід не зовсім відповідає принципу «посилення практичної складової освітнього процесу», адже здобувачі вищої освіти набувають практичних навичок не за специфікою своєї майбутньої професійної діяльності. Тому доречно стверджувати про доцільність такої організації практичної підготовки:

– ознайомча практика після першого курсу навчання повинна проходити на базі територіальних підрозділів поліції без урахування спеціалізації підготовки здобувачів вищої освіти, оскільки її метою є ознайомлення з оперативно-службовою діяльністю Національної поліції України, її структурними підрозділами та службами, набуття зазначеною категорією осіб практичних навичок, що відповідають кваліфікаційним вимогам професії поліцейського;

– навчальна практика після другого та третього курсів (для здобувачів вищої освіти, термін навчання яких становить 4 роки) повинна проходити на базі територіальних підрозділів поліції відповідно до спеціалізації підготовки здобувачів вищої освіти, наприклад: здобувачі, які направлені на навчання для комплектування підрозділів досудового розслідування, проходять підготовку в територіальних підрозділах слідства та дізнання; здобувачі, які направлені на навчання для комплектування підрозділів превентивної діяльності, – у підрозділах дільничних офіцерів поліції, ювенальної превенції, підрозділів контролю за обігом зброї, патрульної поліції тощо.

Зазначимо, що проведене нами анкетування здобувачів вищої освіти Донецького державного університету внутрішніх справ за підсумками проходження практичної підготовки засвідчило, що як заходи покращення її організації і проведення здобувачами вищої освіти вказувалося дотримання спеціалізації.

По-третє, на сьогодні нормами чинного Положення передбачено можливість направлення для проходження практики слухачів і курсантів до підрозділів поліції (міліції) закордонних країн, з якими укладено угоди про співпрацю, однак механізм її організації не визначено.

По-четверте, у Положенні як додаткові види практичної підготовки курсантів визначено залучення їх до:

– участі в охороні громадського порядку;

– роботи оперативних (слідчо-оперативних) груп підрозділів внутрішніх справ;

– несення служби у складі добових нарядів із забезпечення діяльності вищого навчального закладу (нині – ЗВО) та його структурних підрозділів [1].

У наукових дослідженнях наголошено, що курсанти та слухачі ЗВО можуть брати участь у заходах з охорони громадського порядку, забезпеченню публічної безпеки, а також виконувати інші обов'язки, які покладаються на поліцію, наприклад під час уведення посиленого варіанта несення служби. Зокрема, В. В. Біліченко зазначає: «Поліцейські рядового складу, які ще здобувають освіту, не

можуть виконувати складні завдання, які виконують діючі співробітники. Але курсанти можуть бути направлені в службові відрядження для забезпечення охорони громадського порядку за відповідними наказами керівного складу Національної поліції України або на прохання територіальних підрозділів Національної поліції до ректора університету» [2, с. 127]. Прикладом такої ситуації є залучення курсантів та слухачів ЗВО до заходів із забезпечення публічної безпеки й порядку, спрямованих на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2020 № 339-р «Про заходи із забезпечення публічної безпеки і порядку, спрямовані на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» та наказу МВС України від 24.03.2020 № 283 «Про залучення особового складу закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, до заходів із забезпечення публічної безпеки і порядку».

Ураховуючи наявний досвід, можемо констатувати, що в нормах чинного Положення, на жаль, не конкретизовано механізм організації додаткової практики.

Під час залучення курсантів та слухачів до заходів із забезпечення публічної безпеки й порядку вони набувають більш широких прав та обов'язків, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», серед яких: право на здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; уживання заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; право на їх припинення; право на вживання заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; право на вжиття заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях, зокрема право на застосування поліцейських заходів у визначеному законом порядку [3] тощо.

До обов'язків курсантів та слухачів ЗВО за наведених вище умов, на нашу думку, можна віднести такі:

- обов'язок щодо негайного вживання всіх можливих заходів з метою припинення будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, доповіді про такі факти безпосередньому керівництву, а також повідомлення про це органу досудового розслідування, уповноваженого на розслідування відповідних кримінальних правопорушень, учинених поліцейськими (ч. 4 ст. 7);
- обов'язок щодо повідомлення особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також доведення до її відома нормативно-правових актів, на підставі яких застосовують такі заходи (ч. 2 ст. 32);
- обов'язки, пов'язані з реалізацією окремих видів поліцейських заходів (ч. 2, 3 ст. 35; ч. 4, 5 ст. 37; ч. 2, 5, 6 ст. 41; ч. 7 ст. 42; ч. 1, 4 ст. 43; ч. 2 ст. 44, ч. 6 ст. 45) [3].

Зважаючи на відсутність конкретизації прав та обов'язків курсантів і слухачів ЗВО, залучених до заходів із забезпечення публічної безпеки й порядку, їхнього статусу, нормативно визначеного порядку та підстав їх залучення, уважаємо

доцільним конкретизувати ці питання в спеціалізованому відомчому нормативно-правовому акті.

Усвідомлюючи наявність наведених вище проблемних моментів адміністративно-правових засад практичної підготовки здобувачів вищої освіти ЗВО, Департаментом персоналу МВС України було ініційовано розробку проєкту наказу МВС України «Про затвердження Положення про практичну підготовку здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку фахівців для МВС України та Національної поліції України» (далі – Проєкт) [4].

Аналіз положень Проєкту свідчить про безумовну прогресивність його норм. Зокрема, у ньому пропонується нормативне закріплення двох нових різновидів практичної підготовки ЗВО: педагогічна практика та переддипломна практика, які раніше не мали належного нормативно-правового врегулювання; до того ж наявна пряма вказівка щодо проходження навчальної практики з обов'язковим дотриманням спеціалізації, розширення різновидів додаткових видів практичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Запропонований Проєкт, порівняно з чинним Положенням, містить норми, що визначають механізм забезпечення практичної підготовки здобувачів вищої освіти, які навчаються на заочній формі навчання. Крім того, передбачено, що у разі якщо здобувач вищої освіти заочної форми навчання має практичний досвід роботи за спеціальністю не менше одного року, то він звільняється від проходження практики, в інших випадках такі особи проходять практичну підготовку за місцем роботи відповідно до спеціальності.

Незважаючи на позитивні аспекти, цей Проєкт не позбавлений певних недоліків. Так, схвально оцінюючи положення щодо практичної підготовки здобувачів вищої освіти заочної форми навчання, уважаємо за доцільне передбачити процедуру щодо перезарахування наявного досвіду практичної роботи на підставі підтверджувальних документів, наприклад рішенням вчених рад таких закладів, адже практична підготовка є одним з освітніх компонентів освітньо-професійних програм, звільнення від опанування якої неможливе. Крім того, навряд чи можна забезпечити реальне виконання запропонованої в Проєкті норми щодо проходження практичної підготовки зазначеної категорії осіб за місцем роботи відповідно до спеціалізації, оскільки займана особою посада не завжди може відповідати таким вимогам.

На нашу думку, потребує конкретизації мета практичної підготовки здобувачів вищої освіти. Наприклад, у Проєкті вказано, що така мета полягає в закріпленні та поглибленні теоретичних знань, отриманих на певному етапі навчання згідно зі спеціальністю (спеціалізацією), залежно від ступеня вищої освіти, набуття та вдосконалення професійних навичок і вмінь, необхідних для успішного виконання обов'язків за відповідною професією [4]. Майже аналогічну мету практичної підготовки визначено і в чинному Положенні. Як бачимо, у це формулювання закладено тільки так звану освітню складову мети, проте не враховано виховну її частину, оскільки, крім формування загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, на наш погляд, мета практичної підготовки повинна передбачати виховання у здобувачів вищої освіти високих моральних якостей правоохоронця, відчуття відповідальності за виконання покладених обов'язків та належного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

У зв'язку з функціонуванням моделі підготовки фахівців для Національної поліції України за схемою «2 роки курсант – 1 рік слухач» потребує більшої конкретизації механізм проходження стажування здобувачів вищої освіти, які за нею навчаються. Це пояснюється тим, що після 2 року навчання здобувачі вищої освіти переводяться на заочну форму навчання, набуваючи статусу слухача, та направляються для подальшого проходження служби в підрозділи патрульної поліції. У свою чергу, програму стажування вони повинні пройти на посадах, на які вони призначаються після закінчення ЗВО згідно з висновком Головного управління Національної поліції України в області про направлення їх на навчання, і відповідно набути компетентностей, визначених освітніми програмами, а це посади саме в підрозділах кримінальної поліції та превентивної діяльності. З огляду на це повинен бути запроваджений чіткий механізм перепризначення здобувачів вищої освіти на посади в названі підрозділи.

Тому пропонуємо такий механізм. Здобувачі вищої освіти, які навчаються за схемою «2 роки курсант – 1 рік слухач», згідно з графіками організації навчального процесу й на підставі витягів із наказів про організацію і проходження практичної підготовки на період проходження стажування перепризначаються на посади в підрозділи Національної поліції України відповідно до спеціальності (спеціалізації). ЗВО не пізніше ніж за два місяці до початку стажування інформують керівництво територіальних підрозділів за місцем роботи здобувачів вищої освіти, які навчаються за схемою «2 роки курсант – 1 рік слухач», про їх перепризначення для проходження стажування відповідно до спеціальності (спеціалізації) в установлені строки. До того ж ЗВО інформують базові органи, до яких будуть направлені здобувачі вищої освіти для подальшого проходження служби й одночасного проходження стажування. Здобувачі вищої освіти, які навчаються за схемою «2 роки курсант – 1 рік слухач» і працюють на посадах відповідно до спеціальності (спеціалізації), проходять стажування за місцем роботи.

Висновки. Отже, питання нормативно-правового регулювання практичної підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, якомога швидше повинні бути вирішені шляхом прийняття нового нормативно-правового акта, що закріпив би організаційно-правові засади цієї діяльності. Додатково уточнено в зазначеному нормативно-правовому акті, на нашу думку, повинно бути питання порядку та підстав залучення до заходів із забезпечення публічної безпеки й порядку, чітко визначено їх статус, урахувавши відсутність конкретизації прав та обов'язків зазначеної категорії осіб курсантів і слухачів ЗВО, які проходять практичну підготовку.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про практичну підготовку слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України: наказ МВС України від 27.06.2013 року № 621. *Офіційний вісник України*. 2013. № 61. Ст. 2203.
2. Біліченко В. В. Робота поліцейських та курсантів в умовах режиму надзвичайного стану. *Young Scientist*. 2019. № 10 (74). С. 125–128.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
4. Лист Департаменту персоналу МВС України «Про опрацювання проекту наказу МВС» № 26049/22-2020 від 06.08.2020.

References

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro praktychnu pidhotovku slukhachiv ta kursantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy [On approval of the Regulations on practical training of students and cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]: nakaz MVS Ukrainy vid 27.06.2013 roku № 621. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 2013. № 61. St. 2203 [in Ukrainian].
2. Bilichenko, V. V. (2019). Robota politseyskykh ta kursantiv v umovakh rezhymu nadzvychainoho stanu [The work of police and cadets in a state of emergency]. Young Scientist. № 10 (74). S. 125–128 [in Ukrainian].
3. Pro Natsionalnu politsiuu : Zakon Ukrainy vid 02 lypnia 2015 roku № 580-VIII [About the National Police : Law of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 40–41. St. 379 [in Ukrainian].
4. Lyst Departamentu personalu MVS Ukrainy «Pro opratsiuvannia proiektu nakazu MVS» [Letter of the Personnel Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine «On elaboration of the draft order of the Ministry of Internal Affairs»] № 26049/22-2020 vid 06.08.2020 [in Ukrainian].

Merdova Olha,

PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Shulga Maryna,

Lecturer
(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8314-8104>

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF PRACTICAL TRAINING OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC TRAINING CONDITIONS REALIZING POLICE TRAINING

The article is devoted to the analysis of administrative and legal regulation of practical training of applicants for higher education in higher education institutions with specific training conditions that train police officers. Today, practical training is an integral part of the educational process, which allows to ensure the acquisition of competencies and program learning outcomes provided by educational and professional programs. Based on the analysis of the Regulations on practical training of students and cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the authors have identified problematic issues of organization and conduct of various types of practical training. It is concluded that the existing mechanism of practical training of this category of persons and its normative expression needs to be improved, as it does not meet the needs of today, contains provisions that contradict other regulations, outdated terminology, does not take into account the organization of the educational process at the present stage of development. departmental education, etc. In addition, the draft Regulation on the practical training of applicants for higher education in higher education institutions with specific training conditions for the training of specialists for the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police of Ukraine is being studied and is currently being discussed. The authors conclude that its provisions are unconditionally progressive, but make specific proposals to improve the proposed organizational and legal framework. In particular, it is proposed to specify the purpose of practical training, the mechanism of its organization for applicants for higher education by correspondence, persons studying under the program "2 years cadet - 1 year student", the order and grounds for involvement in public safety and order, clear determined their status, given the lack of specification of the rights and responsibilities of this category of persons in such activities.

Key words: applicants for higher education; higher education institutions with specific training conditions that train police officers; cadets; listener; practical training; introductory practice; educational practice; internship.

Надіслано до редколегії 20.08.2021
Рекомендовано до публікації 23.08.2021

РОЗДІЛ VI

РЕЦЕНЗІЇ НА ОПУБЛІКОВАНІ НАУКОВІ ПРАЦІ

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-175-177>

Колб Олександр Григорович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Волинський національний університет
імені Лесі Українки, м. Луцьк)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ», ПІДГОТОВЛЕНУ АВТОРСЬКИМ КОЛЕКТИВОМ ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА С. Ф. ДЕНИСОВА

У 2018 році значний інтерес наукової спільноти викликало унікальне видання, що суттєво збагатило теоретико-прикладні засади кримінально-виконавчої науки, а також створило відповідні методологічні засади для подальших наукових досліджень з цих питань, а саме монографія «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності», підготовлена авторським колективом за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора С. Ф. Денисова¹, яка уже третій рік проходить успішну апробацію та використовується в навчально-науковому процесі майже всіх закладів вищої освіти (далі – ЗВО) України.

Як в анотації зауважили її автори, цю монографію присвячено комплексному кримінологічному дослідженню злочинів проти моральності, а також вивченню сучасного стану цієї групи кримінальних правопорушень як об'єкта кримінологічної розробки (сторінка 2 цієї роботи).

До того ж зазначене видання орієнтоване не тільки на студентів, магістрів та аспірантів, а й на практичних працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. Саме це й підтверджує, на наш погляд, актуальність, теоретичне та практичне значення вказаної наукової розробки.

Такий висновок ґрунтується на глибокому аналізі змісту цієї монографії та її структурних елементів.

---

¹ Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : монографія. Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2018. 306 с.

За структурою це видання складається з трьох розділів та дев'яти підрозділів, кожен із яких змістовно відображає сутність досліджуваної проблематики, а також містить конкретні науково обґрунтовані заходи, спрямовані на її вирішення. Крім цього, у роботі є висновки, список використаних джерел та шістнадцять додатків (сторінки 3–4 монографії).

Зокрема, у розділі 1 «Кримінологічна характеристика злочинів проти моральності», який складається з трьох підрозділів, авторами монографії досить детально проаналізовано питання, що стосуються відомостей про ці кримінальні правопорушення як об'єкти кримінологічного дослідження; структури кримінологічної характеристики злочинів проти моральності та їхні кількісні і якісні показники в Україні; латентного виміру злочинів проти моральності (сторінки 9–88 зазначеної роботи).

У зв'язку з цим важливим є висновок авторів монографії про те, що умисна кваліфікація злочинів проти моральності як адміністративних правопорушень (тобто зростання кількості адміністративних проступків завдяки зниженню кількості кримінальних правопорушень за аналогічними чи схожими статтями) не має масштабного характеру (сторінка 86).

У свою чергу, у розділі 2 цієї монографії «Особа злочинця та детермінація злочинів проти моральності», який структурно містить два підрозділи, піддано всебічному аналізу основні кримінологічні риси особи, яка вчиняє злочини проти моральності, а також причини та умови детермінації цих кримінальних правопорушень (сторінки 89–126).

На підставі зазначеного цікавим є висновок, який зробили автори цієї монографії, а саме: особа злочинця є центральною категорією в кримінологічній характеристиці вказаних видів злочинів, а також кримінологічної науки в цілому та є невід'ємною частиною її предмета. Таким чином, на думку С. Ф. Денисова та С. Г. Кулика, успішне запобігання цим кримінальним правопорушенням неможливе без детального вивчення особливостей злочинця (сторінка 103).

До того ж значущим є висновок авторів, поданий на сторінці 126 монографії, зокрема про те, що вчинення суспільно небезпечних діянь, які посягають на моральність, не може пояснюватися лише наявними причинами та умовами, які сприяють учиненню зазначених кримінальних правопорушень, оскільки цілком зрозумілим є те, що основною причиною окремого злочину проти моральності є певні індивідуальні психофізіологічні особливості особи злочинця, а також стійкість його антисуспільної спрямованості та вплив інших обставин на момент учинення цих кримінальних правопорушень.

Не менш важливим у цьому сенсі є розділ 3 цієї роботи «Основні напрями запобігання злочинам проти моральності», що складається з чотирьох підрозділів та в якому з'ясовано такі змістовні елементи, як загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання вказаним кримінальним правопорушенням, а також міжнародний і зарубіжний досвід із зазначених питань дослідження (сторінки 127–192).

Зокрема, теоретичне та прикладне значення має висновок, зроблений авторами монографії на сторінці 137: аморальні прояви на загальносоціальному рівні потребують зовсім інших заходів впливу, ніж, наприклад, правопорушення, пов'язані з уживанням алкоголю чи наркотиків, враховуючи ту обставину, що неприпустимо боротися з аморальними вчинками юридичними засобами. Саме тому С. Ф. Денисов та С. Г. Кулик уважають, що заходи щодо запобігання

аморальним вчинкам, по суті, на практиці обмежуються вираженням громадської позиції, яку займають члени сім'ї порушника, його колеги по роботі та оточення (сторінка 137).

Прикладне значення має також позиція авторів цієї монографії, яку вони висловили на сторінці 157, про те, що спеціально-кримінологічні форми впливу мають багаторівневий характер та повинні застосовуватися для запобігання вчиненню злочинів проти моральності, враховуючи позитивні результати загальносоціальних заходів у їхньому тісному взаємозв'язку.

У такому ж контексті сформульовано авторським колективом монографії висновок, що індивідуальне запобігання злочинам проти моральності повинно ґрунтуватися на більш детальному аналізі кримінальної спрямованості особи злочинця, залежно від категорії (групи) зазначених кримінальних правопорушень (сторінка 168).

Не менш важливою та цінною в теоретичному та практичному аспектах є позиція С. Ф. Денисова та С. Г. Кулика стосовно досвіду різних країн світу, пов'язаного із запобіганням злочинам проти моральності, який може стати корисним і має бути врахований під час розробки національних програм щодо запобігання кримінальним правопорушенням, а також під час реформування державних структур щодо захисту суспільної моральності та правоохоронних органів, до компетенції яких належить зазначена діяльність (сторінка 192).

Прикладний характер мають також загальні висновки, розміщені на сторінках 193–195, які зробили автори монографії, використавши при цьому 362 літературних джерела, включаючи наукові, нормативно-правові акти, судову практику та зарубіжний досвід із зазначеної тематики дослідження (сторінки 196–229).

Варто звернути увагу й на той факт, що в цій монографії досить вдало та професійно грамотно використані в тексті всі запропоновані в ній додатки (16 додатків; сторінки 230–306), особливо ті, що стосуються проектів законів, кількості вивчених кримінальних проваджень та результатів анонімного анкетування різноманітних респондентів з цієї проблематики.

Отже, на підставі результатів проведеного аналізу змісту монографії «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності», підготовленої С. Ф. Денисовим та С. Г. Куликом, слід констатувати, що зазначене видання є актуальним та таким, що має теоретичне і практичне значення, може бути використане в навчальному процесі та науковій діяльності не тільки ЗВО системи правоохоронних органів, а й у так званих цивільних ЗВО аналогічного професійного спрямування.

Семенишин Микола Олександрович,
доктор юридичних наук, доцент
(ГУНП в Одеській області, м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4892-2843>

**РЕЦЕНЗІЯ НА ПІДРУЧНИК
«КРИМІНОЛОГІЯ» ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ
ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОРА В. В. ЧЕРНЕЯ,
ЗА НАУКОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ ДОКТОРА
ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА О. М. ДЖУЖІ**

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека в нашій країні проголошені найвищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави. Водночас Стратегією національної безпеки України (2015 р.) визнано стрімке погіршення криміногенної ситуації в Україні національною загрозою, спричиненою зростанням рівня злочинності, наслідком чого є беззахисність громадян від злочинних посягань.

Головною метою цього підручника є визначення закономірностей виникнення і функціонування злочинності, розкриття можливостей суспільства щодо її запобігання, адже згідно з Концепцією розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст. головним завданням усіх наукових розробок у галузі кримінології має стати зміцнення їх зв'язку з практичною діяльністю, надання такій діяльності більшої наукової обґрунтованості, надійних засобів удосконалення. Це завдання передбачено й теорією запобігання злочинам, адже завдяки саме цій теорії кримінологічні дослідження переводяться у практичну площину для вирішення завдань щодо виявлення та припинення злочинів, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності щодо їх запобігання.

Вивчення кримінології є важливою складовою професійної підготовки не лише юристів, а й соціологів, психологів, економістів, педагогів та інших фахівців. Кримінологічними знаннями мають володіти працівники Національної поліції України, суду, прокуратури, установ виконання покарань та ін. Без уміння оперувати сучасними кримінологічними знаннями неможливо розробляти та здійснювати заходи щодо запобігання злочинам, творчо використовувати позитивний досвід зарубіжних країн в цьому напрямі, упроваджувати міжнародно-правові акти, зважаючи на їх транснаціональний характер.

Кримінологія є однією з важливих та необхідних навчальних дисциплін для майбутніх фахівців юридичного профілю. Саме завдяки їй можна знайти відповіді на питання: «Чому людина вчиняє злочин?», «Як запобігти злочинності?», «Чи здатна держава протидіяти злочинності?» і «Що треба знати людині, щоб захистити себе від злочинності?». Вивчення навчальної дисципліни «Кримінологія» передбачає ознайомлення студентів, курсантів та слухачів з основами кримінології, її предметом, методикою, системою, кримінологічною характеристикою та заходами щодо запобігання окремим видам злочинності, зокрема: злочинності серед неповнолітніх, організованої, корупційної, кіберзлочинності, економічної злочинності, сімейно-побутової злочинності, злочинності в місцях позбавлення волі тощо. Логічна послідовність та зрозумілість змісту представленого матеріалу гармонійно поєднуються з чіткістю наукових визначень, що сприяє швидкому

накопиченню та засвоєнню теоретичних знань, ефективному процесу їх подальшого застосування на практиці. Особливістю рецензованого підручника є те, що акцент зроблено не на інформуванні читача про загальновідомі факти, а на отриманні нових сучасних знань про злочинність та її види, на підвищенні в майбутнього випускника університету рівня правової культури та професійної майстерності. Зазначений підручник складається з двох модулів: Загальної та Особливої частин.

У Загальній частині розглядаються теоретичні основи та поняття кримінології. Подано визначення злочинності, розкрито її кількісні та якісні показники. Значну увагу в Загальній частині приділено проблемам детермінації злочинності, особистості злочинця, жертві злочину, механізму злочинної поведінки. Варті уваги й розділи, присвячені методиці кримінологічних досліджень, загальним основам запобігання злочинності, діяльності суб'єктів щодо застосування превентивних заходів її прояву. В Особливій частині подано кримінологічну характеристику окремих видів злочинів, розкрито їх причини й умови виникнення та заходи щодо їх запобігання. Це найбільш інформативна частина, засвоєння якої потребує належної підготовки, аналізу відповідних законодавчих актів, а також знання чинного законодавства.

Заслугує на увагу і той факт, що обговорюваний підручник – це не сукупність готових «рецептів», як подолати злочинність: він містить не тільки загальні підходи до розуміння проблем злочинності, а також практичні й тестові завдання, перелік питань до іспиту (заліку), список рекомендованої літератури. Усе це сприятиме поглибленому оволодінню студентами, курсантами і слухачами кримінологічними знаннями як під час семінарських та практичних занять, так і в ході самостійної роботи, яка в сучасному навчальному процесі має важливе значення під час вивчення курсу «Кримінологія».

Підготовлений підручник із навчальної дисципліни «Кримінологія» відповідає чинним вимогам щодо такого виду робіт і буде корисним, зокрема, співробітникам правоохоронних органів для підвищення рівня їхніх знань у сфері запобігання окремим видам злочинів та може бути використаним у процесі перепідготовки й підвищення кваліфікації юридичних кадрів.

Стратонов Василь Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Херсонський державний університет, м. Херсон)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7548-0630>

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ
«ПРОТИДІЯ СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ТА ШЛЯХИ
ЇЇ ПОДОЛАННЯ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ»
ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОРА О. В. ОДЕРІЯ,
КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК
Р. В. МУДРЕЦЬКОГО

Процес реформування правової системи в Україні зумовлює активізацію різних напрямів правової науки, зокрема наук кримінально-правового блоку. Особливої уваги потребує подолання протидії, яку чинять правопорушники, як у процесі досудового провадження, так і під час судового розгляду.

В останній час наукова спільнота здебільшого розглядає проблеми, які виникають під час досудового провадження, але лише на початковому етапі досудового провадження, що, на думку авторів, не сприяє повному вирішенню проблем, які з'являються у практичній діяльності. Звичайно, у теорії криміналістики виокремлюють початковий та наступний етапи, але, характеризуючи процес розслідування, необхідно не обмежуватися тільки початковим етапом, пояснюючи неможливість розкриття певних проблем обсягом дисертаційного дослідження. До того ж недостатньо робіт, у яких було б охарактеризовано наступний етап кримінального провадження. Здійснюючи аналіз дисертаційних досліджень, маємо змогу зробити висновок, що криміналістика як наука досить затеоризована¹. Як показує аналіз тем дисертаційних досліджень, криміналістами не приділено достатньо уваги тактиці проведення слідчих дій під час судового слідства, у тому числі подолання протидії під час їх проведення. За останні чотири роки з'являються окремі публікації, які вказують на потребу комплексного вирішення проблем, пов'язаних з подоланням протидії¹, незважаючи на те, що проблеми протидії вже досліджувалися, наприклад, Б. В. Щуром¹ та іншими. За останні два роки відбувся захист декількох дисертаційних досліджень, зокрема двох у 2019 році на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук здобувачами М. С. Чесаковою² та Р. В. Мудрецьким³.

З огляду на зазначене, монографія «Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях», підготовлена О. В. Одерієм та Р. В. Мудрецьким, безперечно, є актуальним та своєчасним науковим доробком. Необхідно зауважити, що автори за результатами

---

¹ Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 297 с.

² Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування : автореферат ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 22 с.

³ Мудрецький Р. С. Подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях : автореферат ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2019. 20 с.

дисертаційного дослідження, під час якого опрацювали достатньо велику кількість наукових публікацій, законодавчі та інші нормативно-правові акти, судову практику, запропонували власне основу формування концепції незалежного суду як передумови тактики подолання впливу на суд⁴.

Структура монографії є продуманою, логічною і включає три розділи, проте полегшити роботу з текстом можна було б завдяки винесенню окремо змісту.

У першому розділі автори проводять криміналістичний аналіз протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях. Характеризуючи поняття протидії, О. В. Одерій та Р. В. Мудрецький досліджують такі історичні документи, як «Салічеська правда» франків, німецький збірник «Кароліна» (1532 р.), «Молот відьом» тощо. Узагальнюючи, автори констатують, що «протидія» є різновидом конфліктної поведінки, оскільки спрямована не лише на блокування будь-якої дії, а й на створення перешкод досягненню кінцевої мети, одержанню конкретного результату (наприклад, з'ясуванню всіх обставин кримінального провадження, участі у кримінальному правопорушенні підозрюваного, обвинуваченого тощо).

Заслуговує на увагу думка авторів стосовно осіб, які протидіють судовому розгляду в кримінальному провадженні, оскільки вони не завжди ставлять за мету кардинальну зміну напрямку його розгляду або уникнення кримінальної відповідальності, а лише намагаються завадити та створити перешкоду будь-якій судовій дії, зокрема шляхом неявки на судові засідання свідка через небажання йти до суду (низька правова свідомість). Зазначена протидія є поодиноким і загалом не становить великої складності щодо її подолання, але на практиці можлива.

У другому підрозділі автори пропонують систему способів протидії судовому розгляду в кримінальних провадженнях, у яких підставами для класифікації є спрямованість її способів (з урахуванням змістовної сторони протидії) на об'єкт протидії, серед них слід виокремити носії (джерела) інформації, які варто досліджувати під час судового розгляду кримінального провадження, та безпосередньо діяльність суду зі здійснення правосуддя.

Завершується перший розділ характеристикою класифікаційних груп способів протидії в судовому розгляді. Доцільно було б приділити увагу розробленню напрямів спільного розуміння стратегічного бачення та цілей антикорупційних комунікацій, що забезпечуватимуть міцну підтримку імплементації антикорупційної реформи, а також слугуватимуть інструментом інформування та мотивації громадян, бізнесу та власне посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування до мінімізації їх бажання бути

---

⁴ Так, у п. 11 Висновку № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів зазначено, що: «Судова влада є одним з трьох основних та рівноцінних стовпів у сучасній демократичній державі. Вона відіграє важливу роль та має важливі функції щодо інших двох стовпів. Вона гарантує те, що уряди та державна адміністрація можуть бути притягнені до відповідальності за свої дії, а стосовно законодавчої гілки влади – бере участь у забезпеченні виконання належним чином уведених у дію законів, а також, тією чи іншою мірою, у забезпеченні їх відповідності Конституції або вищим юридичним актам (наприклад, законодавству Європейського Союзу). Для того, щоб судова влада могла виконувати ці функції, вона повинна бути незалежною від цих органів, що означає її захист від неналежних зв'язків з ними та впливу з їхнього боку». Отже, незалежність слугує гарантією безсторонності. Відповідно до п. 10 цього ж Висновку, незалежність судів є передумовою верховенства права та основоположною гарантією справедливого суду. Незалежність суддів є прерогативою чи привілеєм не для захисту власних інтересів, а в інтересах верховенства права та тих, хто шукає й очікує правосуддя.

залученими до корупційних схем, а також інструментом підвищення їх готовності до активного запобігання корупції як форми протидії під час судового розгляду.

Другий розділ починається з правової характеристики основ подолання протидії судовому розгляду в кримінальних провадженнях. На думку авторів, особливу значущість у процесі ефективного подолання протидії судовому розгляду в кримінальних провадженнях мають правові заходи. Підсумовуючи, автори доходять висновку, що подолання протидії судовому розгляду в кримінальних провадженнях знаходиться в площині правових методів, тому першочергового значення набуває необхідність на законодавчому рівні закріпити цілісний механізм запобігання протидії судовому розгляду в кримінальних провадженнях. Нормами права мають бути чітко визначено неправомірні дії, які перешкоджають вирішенню завдань кримінального судочинства, відповідальність за їх вчинення та способи їх подолання. Заходи подолання протидії повинні бути спрямовані на те, щоб жодний випадок надання неправдивих показань, злочинного впливу на учасників процесу, неправомірного втручання у розгляд кримінального провадження не залишився без відповідного реагування. На думку рецензента, досить нечітка рекомендація. До того ж необхідно було б звернути увагу на такий суб'єкт, як слідчий суддя, який шляхом навіть бездіяльності може чинити протидію ще на стадії досудового провадження (несвоєчасне надання або відмова в наданні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій), а надалі, оцінюючи такі дії посадової особи, діє корпоративна етика не на користь правосуддя.

Діяльність слідчого судді відіграє важливу роль у розслідуванні злочинів, оскільки сутність такої діяльності полягає у здійсненні судового контролю за процесом розслідування злочинів. Свідченням прозорості судового контролю з боку слідчого судді є процес визначення особи, яка буде здійснювати повноваження слідчого судді, завдяки автоматизованій системі документообігу суду. Законодавець установлює, що вирішувати питання, які стосуються надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим суддею, повинен суддя апеляційного суду, який призначається головою апеляційного суду, або ж сам голова апеляційного суду. Варто звернути увагу на порядок визначення слідчого судді на рівні апеляційного суду.

У другому підрозділі другого розділу розкрито перспективи прогнозування, що стосується протидії судовому розгляду в кримінальних провадженнях, автори визначають його як передбачення можливості негативного прояву поведінки учасників, їх психологічних та фізичних можливостей, виникнення тих чи інших негативних наслідків, розвитку у зв'язку з цим судових ситуацій.

Судова ситуація містить відповідний інформаційний потенціал, який дозволяє визначити оптимальні шляхи, засоби та прийоми судового розгляду. Через те, що судова ситуація є динамічною категорією і має тенденцію до змін, виникає необхідність у передбаченні можливих змін і застосуванні різних тактичних засобів та прийомів для впливу на неї шляхом прийняття відповідних тактичних рішень. Слід зауважити, що під час судового розгляду чинники, що формують відповідну ситуацію, вимагають особливої концентрації уваги і від судді, і від прокурора та адвоката⁵.

---

⁵ Когутич І. І. Поняття судових ситуацій та їх вплив на розгляд кримінальних справ. URL: http://www.ahmerov.com/book_355_chapter_87_PONJATTJA_SUDOVIKH_SITUAJJ_TA_KH_VPLIV_NA_R_OZGLJAD_KRIMINALNIKH_SPRAV.

Автори констатують: «Немає сумніву, що ефективним засобом попередження протидії на стадії судового розгляду буде також надання оперативної інформації щодо можливих актів протидії у кримінальному провадженні». Тож на цьому етапі кримінального процесу, на їхній погляд, є необхідність в оперативно-розшуковому супроводі судового розгляду. Цей висновок, на думку рецензента, має досить сумнівний характер, оскільки в межах чинного законодавства не може бути реалізованим.

Заслугує на увагу думка з приводу того, що рівень розвитку юридичної науки і правоохоронної практики дозволяє тією чи іншою мірою достовірно спрогнозувати, виявити та подолати різні способи протидії, що виражаються у вигляді кримінальних, кримінально-процесуальних правопорушень, рідше – процесуальних або тактичних помилок.

Завершується розділ тим, що автори визначають *тактику подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях як сукупність тактичних прийомів, які застосовує суд в умовах змагального процесу в межах закону з урахуванням судової ситуації і які спрямовані на запобігання, припинення або нейтралізацію протидії* (курсив мій. – В. С.).

Третій розділ присвячений тактиці подолання окремих способів протидії судовому процесу. Авторі віднесли до таких способів «подолання неправдивих показань у ході судового розгляду». При цьому розглянули тільки допит обвинувачених, потерпілих, свідків та експертів. Чомусь поза увагою залишилися інші учасники кримінального провадження, зокрема й перекладач, спеціаліст, секретар судового засідання тощо. Бажано було б звернути увагу й на інші судові дії, наприклад експеримент тощо.

У другому підрозділі третього розділу автори аналізують подолання тиску на учасників кримінального провадження та забезпеченні їхньої безпеки як одного з пріоритетних завдань держави у сфері правосуддя, яке потребує невідкладного комплексного вирішення. На жаль, не наводяться конкретні пропозиції щодо механізму реалізації такого захисту, серед яких повинно бути насамперед передбачено фінансування такої діяльності.

Завершується робота пропозицією формування концепції незалежного суду як передумови тактики подолання впливу на суд, у якій запорукою успіху стане не тільки належним чином збалансоване законодавче врегулювання правовідносин, а й забезпечення державою неухильного виконання нормативних приписів.

Робота містить систему наукових ідей, понять, концептів, наукових положень і пропозицій, які збагачують юридичну науку новими знаннями, гіпотезами, концепціями та теоретичними моделями юридичних рішень, допомагають формуванню світогляду й правосвідомості як курсантів (студентів), так і практичних працівників.

Пропозиції та рекомендації авторів розкривають шляхи розв'язання однієї з найбільш складних проблем у галузі юриспруденції, а саме подолання протидії судовому розгляду кримінальних проваджень.

Актуальність і певна унікальність зібраного й виданого матеріалу дають підстави сподіватися, що монографія «Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях» доктора юридичних наук, професора О. В. Одерія та кандидата юридичних наук Р. В. Мудрецького займе гідне місце серед наукових джерел і буде корисною практичним працівникам, слугуватиме подальшому розвитку науки.

Удалова Лариса Давидівна,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4542-5902>

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ
«ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ»,
ПІДГОТОВЛЕНУ АВТОРСЬКИМ КОЛЕКТИВОМ
ДОНЕЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ: С. С. ВІТВИЦЬКИМ,
О. О. ВОЛОБУЄВОЮ, Д. В. ДАВИДОВОЮ,
ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ ДОКТОРА
ЮРИДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА
С. С. ВІТВИЦЬКОГО**

Важливим завданням на шляху становлення правової держави є зміцнення законності, забезпечення дотримання прав людини під час кримінального провадження. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Уся діяльність державних органів, у тому числі й у сфері кримінального судочинства, має бути спрямована на захист прав і свобод людини. Потерпілому від кримінального правопорушення гарантується вільний доступ до правосуддя та компенсація заподіяної шкоди. Особа, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, може бути визнана винною і покарана тільки за умови дотримання таких правових положень, як презумпція невинуватості, забезпечення їй права на кваліфіковану юридичну допомогу тощо. У сучасних умовах наука кримінального процесу покликана здійснити, з-поміж вирішення й інших питань, комплексні дослідження проблем доказового права з метою більш повного з'ясування гносеологічних основ окремих його категорій і понять, розкриття їх змісту, розв'язання дискусійних питань, пов'язаних як з урегульованістю інституту доказового права в Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК України), так і застосуванням його положень на практиці. Зазначені обставини свідчать про актуальність теми монографії.

Авторським колективом у процесі дослідження використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пошуку, що є характерними для досліджень у галузі кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, у тому числі: формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, соціологічний та інші. Комплексне опрацювання, системний аналіз процесуальних норм, що спрямовані на вирішення такого завдання, як дослідження інституту джерел доказів у кримінальному процесі України дало можливість авторам сформулювати власні наукові положення, що відзначаються достовірністю, та аргументувати низку важливих положень, які характеризуються науковою новизною, впливають на формування нової моделі кримінальної процесуальної діяльності в цілому, підвищують ефективність застосування норм, що регулюють правовідносини під час збирання, перевірки та оцінки джерел доказів у кримінальному провадженні.

У передмові переконливо обґрунтовано вибір теми монографічного дослідження, її актуальність і значущість, проаналізовано стан наукової розробки проблеми, її науково-теоретичне підґрунтя, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження. У трьох розділах монографії повно та всебічно розкрито її предмет відповідно до вимог наукової методології, що свідчить про науково обґрунтовану архітектуру роботи.

У першому розділі «Загальна характеристика джерел доказів у кримінальному процесі України» проаналізовано стан наукової розробки питань, пов'язаних з історичним розвитком кримінального процесуального законодавства України, станом наукового розроблення питань щодо доказів та їх джерел у вітчизняному кримінальному процесі. Авторами виділено основні історичні віхи розвитку кримінального процесуального законодавства, що вплинули на формування інституту доказів та їх джерел: 1) період Київської Русі; 2) польсько-литовське правління на українських землях та епоха козацтва; 3) період царської Росії до прийняття Статуту кримінального судочинства (до 1864 р.); 4) період чинності в царській Росії Статуту кримінального судочинства 1864 р.; 5) радянський період (прийняття КПК 1922, 1923, 1927, 1960 рр.); 6) пострадянський дореформений період кримінально-процесуального законодавства України (1991–2012 рр.); 7) період реформування кримінального процесуального законодавства України (від набуття чинності КПК України 2012 р. і дотепер).

Обґрунтованим і практично значущим є висновок авторів про те, що в чинному КПК України сформовано гібридну концепцію кримінального процесуального доказування, якій притаманні риси, властиві як романо-германському, так і англо-американському кримінальному процесу. Заслуговує на підтримку думка авторського колективу щодо доцільності використання терміна «інформація» як підґрунтя для формування поняття «докази». Цікавою є пропозиція щодо концепції правового регулювання інституту доказів у вітчизняному законодавстві, що передбачає відмову від легальної дефініції доказів з одночасним законодавчим закріпленням вимог до них та їх джерел. Аргументованими й практично значущими є положення, що стосуються визначення інформаційних, семантичних і прагматичних властивостей джерел доказів, якими є ентропія, тезаурус, цінність.

У другому розділі «Теоретичні і практичні аспекти джерел доказів у кримінальному судочинстві України» здійснено аналіз дискусійних питань і запропоновано авторське розв'язання проблем теоретичного та практичного характеру щодо окремих джерел доказів. Заслуговують на підтримку, вважаються обґрунтованими й слушними в цьому розділі роботи такі основні положення, висновки та пропозиції, які стосуються показань як доказу в кримінальному провадженні. Авторами доведено, що показання як доказ за своєю сутністю є інформацією, яка може бути отримана не лише під час допиту, а й під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. Обґрунтованими і практично значущими є положення, що стосуються класифікації предмета показань залежно від джерела доказів на: загальний (інформація, що має значення для кримінального провадження та щодо якої може бути допитаний кожен суб'єкт, що має право або обов'язок давати показання); спеціальний (інформація з особливим правовим статусом, отримана від суб'єктів, які нею володіють); індивідуальний (інформація, яка характеризується особливостями індивідуального, тобто особистісного, сприйняття та передачі під час допиту конкретною особою щодо

відомого їй кола обставин, що мають значення для кримінального провадження). Цікавою є пропозиція авторів щодо розмежування таких понять, як «допит» та «опитування», «показання» та «пояснення». Автори доводять, що винятковість визнання допустимим доказом показань із чужих слів зумовлюється суто неможливістю отримання інформації, що має істотне значення для кримінального провадження, із першоджерела. Заслуговує на підтримку авторське визначення показань із чужих слів, якими є відомості, надані в усній письмовій або іншій формі щодо обставин, які мають значення для кримінального провадження та ґрунтуються на інформації, що міститься в документах або отримана від іншої особи, допит якої є неможливим.

У третьому розділі «Докази та їх джерела в законодавстві зарубіжних країн» розглянуто кримінальне процесуальне законодавство іноземних країн у частині доказів та доказування, що належать до романо-германської та англо-американської правових систем. Автори доводять, що держави, для яких притаманне прецедентне право, мають менш формалізовані, більш гнучкі процесуальні правила та вимоги до доказів і їх джерел. Внесення до чинного КПК України офіційного поняття «докази» та визначення переліку джерел доказів пов'язане з історичними аспектами формування кримінального процесуального законодавства України.

У післямові авторами визначено загальні підсумки наукового дослідження, сформульовано основні положення, що становлять зміст роботи, та пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Отже, аналіз монографії «Джерела доказів у кримінальному процесі України», підготовленої авторським колективом Донецького державного університету внутрішніх справ: С. С. Вітвіцьким, О. О. Волобуєвою, Д. В. Давидовою, дає підставу констатувати, що робота є цілісним і завершеним дослідженням, яке є актуальним як для науки кримінального процесуального права, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, так і для використання у практичній діяльності.

Ярмиш Олександр Назарович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
(Інститут законодавства Верховної Ради України, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4811-4520>

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ
«ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ»
ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОРА Є. В. ЗОЗУЛІ
ТА КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК
О. В. БАРАНОВСЬКОГО**

На сучасному етапі державотворення та правотворення в Україні важливе значення має реформа правоохоронної системи. Метою державної політики в цій сфері є коригування завдань і функцій правоохоронних органів, упровадження нових засад проходження служби, нових критеріїв оцінювання роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави від протиправних посягань.

У цьому контексті розв'язання проблем реформування правоохоронних органів України потребує дослідження історико-правових аспектів становлення та розбудови органів внутрішніх справ і міліції як основної їхньої складової. Актуальність наукового аналізу становлення, розвитку й удосконалення правових та організаційних засад діяльності органів і підрозділів української міліції зумовлена тим, що це, як слушно зазначають автори у своєму дослідженні, був найчисельніший вітчизняний правоохоронний орган, який протягом усього періоду свого існування виконував основні завдання з охорони громадського порядку та безпеки й протидії злочинності.

Архітектоніка монографічного дослідження є логічною та послідовною: у вступі визначено актуальність дослідження, яка зумовлена необхідністю з'ясувати внесок органів міліції у становлення української державності, що дозволить більш успішно вирішувати складні завдання щодо забезпечення порядку та законності в умовах подальших політичних та економічних реформ.

У першому розділі авторами здійснено історико-правовий аналіз діяльності органів державної влади та управління, керівництва Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) щодо законодавчого та організаційного забезпечення діяльності, створення системи управління, організаційно-штатного та кадрового забезпечення функціонування міліції суверенної України.

Другий розділ присвячено дослідженню правових та організаційних засад діяльності міліції щодо протидії злочинності й корупції в умовах активних політичних і соціально-економічних перетворень у державі. У розділі здійснено комплексний аналіз діяльності міліції в нових історичних умовах щодо протидії найнебезпечнішим видам злочинності: загальнокримінальній, організованій злочинності та корупції, злочинності у сфері економіки, злочинності, пов'язаній з

незаконним обігом наркотичних засобів, протидії торгівлі людьми та кіберзлочинності.

У третьому розділі вперше у вітчизняній історико-правовій науці висвітлено зміст та основні напрями діяльності спецпідрозділів з охорони громадського порядку – батальйонів і рот патрульної служби міліції особливого призначення, які брали участь в антитерористичній операції на Сході України. Ціннішим є те, що за результатами дослідження авторами доведено, що їх створення та діяльність були новітнім явищем в історії української міліції, а також першим етапом на шляху до реформування системи МВС України, що спричинило появу в органах міліції справжніх патріотів, які стали основою формування нового правоохоронного органу – Національної поліції України. Також у третьому розділі монографії авторами відтворено еволюцію правового й організаційного забезпечення, основні напрями міжнародного співробітництва у сфері діяльності міліції між МВС України та відповідними органами інших держав і міжнародними організаціями поліції.

Монографію вирізняє широке застосування наукової літератури, архівних матеріалів, нормативно-правових актів, аналітичних і статистичних матеріалів, матеріалів центральної та відомчої преси, що дало змогу авторам комплексно дослідити організаційно-правові засади становлення та діяльності міліції незалежної України протягом 1991–2015 років.

Ціннішим є те, що в монографії вказано причини, які зумовили необхідність трансформації міліції України в правоохоронний орган європейського зразка – Національну поліцію України. Серед цих причин авторами визначено репресивний зміст діяльності та воєнізований формат міліції; громіздку, неефективну структуру й систему відомчого управління, політизацію завдань, що призвело до депрофесіоналізації та корупційності особового складу; неспроможність керівництва МВС України здійснити реформування міліції відповідно до засад демократії та верховенства права; відсутність дієвого громадського контролю за її діяльністю та ефективного механізму реагування на скарги громадян щодо незаконних дій працівників міліції; системне недофінансування, незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення її діяльності, низький рівень соціального захисту працівників міліції.

Загалом наукова новизна одержаних результатів полягає в тематиці дослідження, яка до цього часу не була предметом спеціального комплексного вивчення в історико-правовому аспекті. Крім того, внесок авторів у досліджувану проблему визначається тим, що вперше в українській історико-правовій науці ними виявлено та введено в науковий обіг архівні документи 1991–2015 років галузевого й центральних архівів МВС України, архівних підрозділів Головних управлінь МВС (ГУМВС) України у м. Києві, у Донецькій області, архіву Донецького юридичного інституту МВС України (нині – Донецького державного університету внутрішніх справ), які комплексно висвітлюють питання правового, організаційного, кадрового забезпечення, створення та діяльності міліції суверенної держави.

Сформовані в монографії наукові висновки заслуговують позитивної оцінки і, на наш погляд, також мають суттєве наукове та практичне значення для поліпшення практичної діяльності правоохоронних органів України. Можна стверджувати, що проведеним дослідженням автори монографії зробили значний внесок у розвиток історико-правової науки, що дає змогу вдосконалити базу теоретичних та історико-правових розробок щодо подальшого покращення нормативно-правової та організаційно-управлінської діяльності правоохоронних

органів, насамперед органів Національної поліції України, у напрямі боротьби зі злочинністю, побудови нового правоохоронного відомства європейського зразка.

У цілому можна зазначити, що наукові підходи, рівень аргументації, методологія вирішення наукових завдань, форма викладу матеріалу в монографії «Організаційно-правові засади становлення та діяльності міліції незалежної України» доктора юридичних наук, професора Є. В. Зозулі та кандидата юридичних наук О. В. Барановського відповідають сучасному рівню розвитку української юридичної науки та становлять науково-теоретичний і практичний інтерес для наукової спільноти, органів державного управління, правоохоронних органів, здобувачів вищої освіти юридичного профілю.

ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ СТАТЕЙ ДО ЖУРНАЛУ «УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА»

1. Загальні положення

Для публікації в журналі «Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика» автори подають результати особистих (або в співавторстві) оригінальних наукових і науково-практичних досліджень, які не були раніше опубліковані та не були направлені в інші видання, підготовлені українською мовою та відповідають установленим вимогам до кваліфікованих наукових праць.

У статті повинно бути відображено наукову новизну в галузі досліджень.

Редколегія видання залишає за собою право відхиляти ті статті, які не відповідають його тематиці, технічним та етичним стандартам; повертати на доопрацювання та редагувати їх.

2. Структура наукових статей:

– **постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми і які взято за основу автором; під час опису вкладу попередників у розкриття тематики статті не допускається лише перелік їхніх прізвищ без вказівки на не вирішені ними раніше частини загальної проблеми й причинно-наслідковий зв'язок їхніх робіт із метою статті. Достатньо залишити 3–4 прізвища попередніх дослідників (прізвища згадувати в алфавітному порядку), але стисло зазначити внесок кожного, зробивши посилання у квадратних дужках; бажано включити й аналіз наукових робіт 2–3 іноземних авторів за тематикою статті;

– **формування цілей статті (постановка завдання)**;

– **виклад основного матеріалу** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки** на підставі проведеного дослідження і **перспективи подальших розвідок** у цьому напрямку.

3. Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

– стаття готується в текстовому редакторі MS Word, шрифт – Times New Roman (основний текст статті розміром 14 pt з інтервалом 1,5), без переносів;

– рекомендований обсяг тексту статті (без списку використаних джерел та анотацій) – 8–10 сторінок;

– перший рядок (ліворуч) – УДК статті;

– другий рядок (праворуч) – прізвище, ім'я, ім'я по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);

– третій (за необхідності й четвертий) рядок (праворуч) – науковий ступінь, учене звання, почесне звання, членство в НАН України, НАПрН України чи інших галузевих АН (за наявності), місце роботи автора (співавторів);

– на наступному рядку – інформація про ORCID автора;

– нижче (посередині рядка) назва статті великими літерами (шрифт напівжирний);

– далі – анотація (500 друкованих знаків) та ключові слова (4–8 слів) українською мовою;

- через інтервал – текст статті;
- посилання на використані джерела робиться у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та конкретних сторінок, наприклад [1, с. 25–26], а самі назви джерел наводяться в розділі «Список використаних джерел» у порядку згадування в тексті;

- бібліографічний опис джерел подається відповідно до ДСТУ 8302:2015;
- після розділу «Список використаних джерел» оформлюється References (за міжнародним стандартом APA). Онлайн-транслітерація українськомовних джерел здійснюється відповідно до ukrlit.org/transliteratsiia, онлайн-транслітерація російськомовних джерел – відповідно до translit-online.ru.

У кожному транслітерованому джерелі у квадратних дужках подається переклад на англійську мову найбільш значущих фрагментів бібліографічного опису (назва матеріалу, назва періодичного видання, нормативно-правового джерела тощо). Не українсько- та не російськомовні джерела не транслітеруються. Наприкінці бібліографічного опису кожного джерела у квадратних дужках зазначається мова, якою воно видано – [in Ukrainian] чи [in Russian];

- якщо описана у Списку використаних джерел публікація має DOI, цей ідентифікатор обов'язково вказується в References (наприкінці), оскільки саме він є найбільш точним джерелом інформації про статтю і за ним здійснюється зв'язка «посилання – публікація»;

- після References подається розширена англомова анотація (не менше 1800 знаків) та ключові слова (4–8 слів). Відомості про авторів статті та її назва також оформлюються англійською мовою (прізвище та ім'я автора – за зразком написання в паспорті для виїзду за кордон; назва підрозділу та організації має точно відповідати їхній офіційній назві англійською мовою).

Звертаємо Вашу увагу: розширену англомовну анотацію має бути засвідчено підписом фахівця (підпис, ПІБ та контактні дані перекладача).

4. **Вимоги щодо подання матеріалів у редакцію:**

- електронний варіант статті, довідку про автора, фото автора та розширену англомовну анотацію необхідно надіслати на адресу: dui55@ukr.net;

- у довідці про автора (співавторів) зазначити ПІБ (повністю); науковий ступінь; учене звання; членство в НАН України, НАПрН України чи інших галузевих АН (за наявності); місце роботи та посаду; інформацію про ORCID автора; контактний номер телефону; електронну пошту; відділення «Нової пошти» чи «Укрпошти», на яке авторові буде надіслано примірник журналу; розділ журналу, у який доцільно розмістити статтю;

- фото автора у форматі jpg;

- якщо автор не має наукового ступеня, необхідно подати рецензію наукового керівника.

Відповідальність за достовірність поданої інформації, наведених цитат, прізвищ, оформлення списку використаних джерел та References покладається на авторів.

Усі матеріали підлягають обов'язковому внутрішньому рецензуванню членами редакційної колегії видання.

Електронна копія журналу безоплатно та своєчасно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України в розділі «Наукова періодика України», а також на вебсайті видання за адресою: <https://policeyistika.dli.donetsk.ua/ljd-archive>.

Особливості публікаційного процесу, вимоги щодо оформлення статей висвітлено на сайті видання за посиланням: <https://policeyistika.dli.donetsk.ua/>.

Редакційна колегія журналу

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабенко Ольга Георгіївна,

доктор філософії за спеціальністю «Право»

babenko.olga11@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Боровик Анна Миколаївна,

викладач

anna12.12.2012@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Василюк Ігор Миколайович,

кандидат юридичних наук

ak_241@ukr.net

(Луцький інститут розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», м. Луцьк)

Вітвіцький Сергій Сергійович,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

vitvitskyi_ss@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Городецька Марина Сергіївна,

кандидат юридичних наук

loskutovagorodetskaya@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Гузенко Олена Павлівна,

кандидат економічних наук, доцент

reginaguzenko2015@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Демчишин Дмитро Анатолійович,

викладач

demdimdem@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Денисов Сергій Федорович,

доктор юридичних наук, професор

dsf7002@gmail.com

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

Джу́жа Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ddt0099@gmail.com
(*Національна академія внутрішніх справ, м. Київ*)

Єлаєв Юрій Леонідович,
адвокат
uelaev@gmail.com
(*Рада адвокатів Дніпропетровської області, м. Кривий Ріг*)

Захарченко Андрій Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент
an_zaharchenko@ukr.net
(*Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь*)

Зозуля Євген Вікторович,
доктор юридичних наук, професор
ezoz@ukr.net
(*Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь*)

Кадала Віталій Віталійович,
кандидат юридичних наук, доцент
kadala@i.ua
(*Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг*)

Козар Юрій Юрійович,
доктор юридичних наук, професор
vovo4ka23@ukr.net
(*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь*)

Колб Олександр Григорович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
lesya5@meta.ua
(*Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк*)

Марценишин Юрій Ігорович,
кандидат юридичних наук
marc.police.new@gmail.com
(*Управління патрульної поліції в Закарпатській області, м. Ужгород*)

Мердова Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент
olga.merdova@ukr.net
(*Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь*)

Назимко Єгор Сергійович,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
nazumuch@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Пересада Ольга Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент
peresada.olga@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Пилипенко Євгенія Олексіївна,

кандидат юридичних наук
evgesha220584@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Попенко Ярослав Володимирович,

кандидат історичних наук, доцент
ropenkoaroslav80@gmail.com

*(Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь)*

Семенишин Микола Олександрович,

доктор юридичних наук, доцент
Semenishin_mo@gmail.com

(ГУНП в Одеській області, м. Одеса)

Стратонов Василь Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
odalvl@ukr.net

(Херсонський державний університет, м. Херсон)

Сюравчик Валерій Григорович,

кандидат юридичних наук
swg@ukr.net

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

Тимчук Олексій Леонідович,

кандидат юридичних наук, доцент
llios2010@gmail.com

(Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя)

Тичина Дмитро Михайлович,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ddt0099@gmail.com

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

Туренко Олег Станіславович,

доктор філософських наук

turenko.oleg1@ukr.net

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)***Удалова Лариса Давидівна,**

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

post@naiaiu.kiev.ua

*(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)***Хайлова Тетяна Володимирівна,**

кандидат наук з державного управління, доцент

tvha@i.ua

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)***Червінчук Андрій Васильович,**

кандидат юридичних наук

chervin_a@ukr.net

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)***Шапарь Артем Олександрович,**

кандидат юридичних наук

shapar-artem@ukr.net

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)***Шульга Андрій Олександрович,**

кандидат юридичних наук, доцент

shulgadon1@ukr.net

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)***Шульга Марина Вікторівна,**

викладач

shulgamv@ukr.net

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)***Щербіна Артем Валентинович,**

аспірант

535475@ukr.net

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)***Ярмиш Олександр Назарович,**

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України

ezoz@ukr.net

(Інститут законодавства Верховної Ради України, м. Київ)

Науково-практичне видання

Українська поліцейстика:
теорія, законодавство, практика
№ 2 (2) 2021

Відповідальна за випуск: Оксана Рутвян
Редактори: Оксана Рутвян, Ольга Пластун, Юлія Ухальська
Дизайн обкладинки: ВД «Дакор»

Видавець

Донецький державний університет внутрішніх справ
Донецька обл., м. Маріуполь, просп. Луніна, 89
<https://dnuvs.in.ua/>

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24617-14557 Р від 20.11.2020

Підп. до друку 26.08.2021. Формат 60x84 1/8. Друк офсет.

Папір офсет. Ум. друк. арк. 23,0. Обл.-вид. арк. 15,8.

Наклад 60 прим. Зам. № 29\19

Виготовлювач

ФОП Секішова, вул. Героїв Праці, 54, м. Харків
Свідоцтво про державну реєстрацію № 2 480 000 0000 079758
від 21.05.2007 р.